

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ**

КАФЕДРА ІСТОРІЇ І ПОЛІТОЛОГІЇ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**Феномен
Михайла Грушевського
як державного діяча,
науковця, громадянина
(до 150-річчя від дня народження)**

19-20 травня 2016 року

Київ – 2016

УДК 93(477)

Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.). – К.: «Міленіум», 2016. – 207 с.

Збірник наукових праць укладено за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції «Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження)», яку провела кафедра історії і політології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України 19 травня 2016 р. Наповнення рубрик синхронізовано з основними напрямками роботи конференції і охоплює широке коло питань історії, політології, соціології, філософії, педагогіки, психології, мовознавства, літературознавства, пов'язаних з діяльністю та добою М.С. Грушевського.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться діяльністю та творчістю М.С. Грушевського.

Рекомендовано вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 13 від 18.05.2016 р.).

Редакційна колегія:

Ніколаєнко С.М., д-р пед. наук, проф. (голова);
Шинкарук В.Д., д-р філол. наук, проф. (співголова);
Білан С.О., д-р іст. наук, проф. (співголова);
Харченко С.В., канд. філол. наук, доц.

Тези подано в авторській редакції.

Автори тез відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інших відомостей.

Передруковувати опубліковані матеріали в збірнику наукових праць дозволяється тільки за згодою авторів.

© НУБіП України, 2016
© Автори, 2016

ЗМІСТ

Пленарне засідання

Ніколаєнко Станіслав Миколайович ПОСТАТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ	9
Баран Володимир Данилович МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ І ГРОМАДЯНИН	11
Білан Сергій Олексійович ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	12
Константинов Валентин МОЛДАВСКАЯ КАМПАНИЯ ЖОЛКИЕВСКОГО 1620 ГОДА В «ИСТОРИИ УКРАИНЫ-РУСИ» М. ГРУШЕВСКОГО	13
Киридон Алла Миколаївна, Троян Сергій Станіславович М.ГРУШЕВСЬКИЙ І ОСНОВНІ ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	15
Падалка Сергій Семенович ПОСТАТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ВИМІРІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ ТА НАЦІОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.	19
Романюк Іван Миронович СЕЛО СЕСТРИНІВКА НА ВІННИЧЧИНІ В ДОЛІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	21
Стоян Тетяна Андріївна НАУКОВА ШКОЛА М.ГРУШЕВСЬКОГО В ІДЕОЛОГІЧНІЙ СХЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ ЦЕНЗУРИ	22
Стрельський Геннадій В'ячеславович МЕМУАРИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ПРО І.Я. ФРАНКА	23
Шитюк Микола Миколайович РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В БОРОТБІ ЗА ЛІКВІДАЦІЮ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	25
Шляхов Олексій Борисович ФОРСОВАНА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ОЦІНКА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ МИХАЙЛОМ ГРУШЕВСЬКИМ	25
Юркова Оксана Віталіївна ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	27

Біографія М. Грушевського: емпірична база та евристичний потенціал наукових досліджень

Zayarnyuk Andriy O. BARVINS'KYI ANTECEDESM HRUSHEVS'KYI IN UKRAINIAN GRAND NARRATIVE	29
Нестеренко Валерій Анатолійович М.Ф. КАРАЧКІВСЬКИЙ – УЧЕЇ АКАДЕМІКА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	30
Махорін Геннадій Леонідович РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ СВЯЩЕННИЦЬКИХ ДИНАСТІЙ МЕНЧИЦІВ, ОППОКОВИХ, ТОПАЧЕВСЬКИХ У КОНТЕКСТІ БІОГРАФІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	32
Пекач Катерина Афанасіївна ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО ІДЕАЛУ	33
SysaPawel S. Лановюк Людмила Петрівна LWOWSKI OKRES ŻYCIA M. S. GRUSZEWSKIEGO	34
Шинкарук Лідія Василівна ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК	36

Громадсько-політична та державна діяльність М. Грушевського у вимірі українського націотворення ХХ–ХХІ ст.

Блануца Андрій Васильович ІНСТИТУТ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ У КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	37
Блозва Любова Миколаївна СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	38
Божко Ольга Антонівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І СПРОБА ВСТАНОВЛЕННЯ БІЛЬШОВИКАМИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ РАД РОБІТНИЧИХ, СОЛДАТСЬКИХ І СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ (ГРУДЕНЬ 1917 РОКУ)	40

Васильєва Вікторія Вікторівна ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ М.С. ГРУШЕВСЬКИМ	41
Горбань Тетяна Юрївна ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	42
Горбатюк Тарас Віталійови МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	43
Грибенко Олександр Миколайович. Пластун Олег Вікторович СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (ТРАВЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	44
Данилова Тетяна Вікторівна. Верменко Анатолій Юрійович. Салата Галина Володимирівна АГРАРНА ПОЛІТИКА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НА ЧОЛІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	45
Доморослий Валентин Іванович МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ	47
Живора Станіслав Михайлович СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ У СВІТЛІ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ М. ГРУШЕВСЬКОГО	48
Isakova Natalia Petrivna MYKHAILO HRUSHEVSKYI: A HISTORIAN OF GENIUS	50
Кравченко Алла Григорівна, Кичкирук Тетяна Василівна НАЦІОТВОРЧІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО	51
Кравченко Наталія Борисівна ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	53
Кубіцький Сергій Олегович ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НА РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА	55
Левченко Євгенія Вікторівна ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕЙ НАЦІОТВОРЕННЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	56
Майданевич Наталія Василівна ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	57
Матвєєва Ольга Олексіївна КОНЦЕПЦІЯ «НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ» В «ЩОДЕННИКУ» (1911–1925) В. ВИННИЧЕНКА: ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917–1921 РР.	58
Махінко Анна Іванівна ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1918 РР.)	60
Рибченко Дмитро Вікторович АГРАРНА ПОЛІТИКА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ	61
Сторожук Світлана Володимирівна КОНЦЕПТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАЦІЇ В ІСТОРІОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ М. ГРУШЕВСЬКОГО	63
Харченко Людмила Вікторівна ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У ЧАСИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	64
Чекаль Леонід Андрійович ПРО ПОЗАЧАСОВИЙ ВИМІР НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСЛИТЕЛЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	66
Шинкарук Олександра Василівна ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	67
Грушевськознавство як напрям міждисциплінарних досліджень у сфері гуманітарного та соціального наукового знання	
Вікторова Леся Вікторівна. Отченашко Володимир Віталійович НАУКОВИЙ ДОРОБОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ НАУЦІ	68
Зінченко Анастасія Олександрівна МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	71
Калуга Володимир Федорович ЛЖЕНАУКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	72

Кучеренко Світлана Володимирівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЮРІЯ ЛИПИ	75
Лановюк Людмила Петрівна ПОСТАТЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «МІСЦЬ ПАМ'ЯТЬ»	77
Федорук Ярослав Олександрович РЕДАКЦІЙНА ПРАЦЯ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ НАД ВИДАННЯМ ТВОРІВ БАТЬКА (1934–1938)	78
Хвіст Вікторія Олексіївна НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ФЕНОМЕН МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА, НАУКОВЦЯ, ГРОМАДЯНИНА (ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)» – КИЇВ, 19-20 ТРАВНЯ 2016 РОКУ)	79
Ятченко Володимир Феодосійович ПОЗИТИВІСТСЬКА ПАРАДИГМА В ДОСЛІДЖЕННІ М. ГРУШЕВСЬКИМ УКРАЇНСЬКОЇ ДОХРИСТИЯНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ	80
Розвиток української національної культури та наукового вітчизняного літературознавства в ХІХ–ХХ ст.	
Амеліна Світлана Миколаївна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І СВОБОДА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА	82
Берештейн Олег Борисович, ІВАН ФРАНКО І ФРАНТИШЕК РЖЕГОРЖ – ДО КОНТЕКСТУ ЕПІСТОЛЯРНИХ КОНТАКТІВ	83
Беценко Тетяна Петрівна РОЗДУМИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ	84
Власенко Федір Павлович М. ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ДІАЛЕКТИКУ ТЕНДЕНЦІЙ ІНДИВІДУАЛІЗМУ ТА СОЛІДАРІЗМУ ЯК ОСНОВУ САМООРГАНІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ	85
Генсіцький Юрій Дмитрович, Самардак Дмитро Валерійович ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ТА ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ НАРАТИВИ ПОЛІФАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	86
Денисюк Любов Миколаївна ВЕЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	87
Журба Оксана Русланівна МИКОЛА ГОГОЛЬ: ЗРАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЧИ ЖЕРТВА СВОГО ЧАСУ	88
Ісакова Наталія Петрівна, Закатей Юлія Вікторівна НАРОДНА КАЗКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	89
Ісакова Наталія Петрівна, Сарака Оксана Дмитрівна РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНІ СВЯТА В РОДИНІ ГРУШЕВСЬКИХ	91
Карпінська Поліна Ігорівна АЛЬТРУІЗМ ТА ЕГОІЗМ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ	92
Ковальчук Наталія Дмитрівна УНІВЕРСАЛІЇ ТА АРХЕТИПИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	94
Ковальчук Тамара Іванівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ТИСЯЧОЛІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	96
Козубенко Катерина Василівна МОВНІ ТА ОСВІТНІ ПИТАННЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЯХ М. ГРУШЕВСЬКОГО	97
Конта Ростислав Михайлович ЕТНОЛОГІЧНА НАУКОВА СПАДЩИНА М. ГРУШЕВСЬКОГО	98
Костюк Дмитро Андрійович ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ	99
Костюк Олександр Васильович РОЗУМІННЯ ХРИСТИЯНСТВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ)	101
Лапа Оксана Вікторівна ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ПЕРШІ РОКИ ГОЛОВУВАННЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО (1897–1900 рр.)	102
Лузан Петро Григорович МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	103

Матвієнко Ірина Сергіївна «ХТО ТАКІ УКРАЇНЦІ?» (М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ)	106
Оліцький В'ячеслав Олександрович РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ У ПОГЛЯДАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	107
Отрошко Любов Григорівна ОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СИМВОЛОТВОРЕННЯ НА ОСНОВІ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ М. ГРУШЕВСЬКОГО	108
Петрів Галина Василівна РІДНА ЗЕМЛЯ ЯК ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І.Я. ФРАНКА	109
Підгайна Тетяна Миколаївна ВНЕСОК М. С. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИЧНОЇ СЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА У М. КИЄВІ	111
Поліщук Ліна Володимирівна РОЛЬ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ	112
Предко Олена Іллівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ФЕНОМЕН «МАЛЬОВАНСТВО»	113
Равікович Ірина Вікторівна ГАЛИЦЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ	115
Савицька Інна Миклошівна, Супрун Аліна Григорівна СВОБОДА ЯК МОЖЛИВІСТЬ ДЛЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ М.ГРУШЕВСЬКОГО	116
Сидоренко Ірина Григорівна ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ У ПОСТМОДЕРНУ ДОБУ	118
Сидорович Олександр Сергійович СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ М.С.ГРУШЕВСЬКОГО	119
Сидорук Галина Іванівна СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ЦАРИНІ МОВОЗНАВЧОЇ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТА ОСВІТЯНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	120
Харченко Світлана Василівна ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ТВОРІВ М. ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ДОБИ	122
Черній Анатолій Михайлович РЕЛІГІЯ ТА ОСОБИСТІСТЬ В ПРАЦЯХ М. ГРУШЕВСЬКОГО	123
Шакурова Ольга Владиславівна М. ГРУШЕВСЬКИЙ – ФУНДАТОР РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	125
Шевченко Наталія Олександрівна НАУКОВА СПАДЩИНА М.О. МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	126
Шинкарук Василь Дмитрович МОВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	128
Яременко Наталія Віталіївна ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО	129

Національна ідея та еволюція політичних поглядів Михайла Грушевського в контексті національного виховання молоді

Афанасенко Лариса Анатоліївна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БОРЕЦЬ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ	131
Бегаль Онисія Миколаївна НАРОДНИЦЬКІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	132
Васюк Оксана Вікторівна, Виговська Світлана Володимирівна ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО	133
Власенко Каріна Олександрівна ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ В НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ М. ГРУШЕВСЬКОГО	135
Гейко Світлана Миколаївна, Культенко Валентина Павлівна ІННОВАЦІЙНІ ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	136

Глуховська Наталія Анатоліївна ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО, ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	137
Гуменний Олександр Дмитрович ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО	139
Зайченко Іван Васильович М.С.ГРУШЕВСЬКИЙ: «СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ Є ОДНІЄЮ З НАЙСИЛЬНІШИХ ЗАПОРУК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»	141
Канішевська Любов Вікторівна ГУМАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО	142
Ковальчук Василь Іванович ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКО-АКТИВНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ – КРОК ДО ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	144
Кропивко Олена Михайлівна НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ ОСВІТІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРотьБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (1917–1920 рр.)	145
Кручек Вікторія Аркадіївна, Маценко Леся Миколаївна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ	147
Лаута Олена Дмитрівна, Омельченко Вадим ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	148
Наконечна Ольга Володимирівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ВІД ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ – ДО ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	149
Омельченко Людмила Миколаївна ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ: ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО	150
Pavlishina Olya SCHOOL COUNSELOR: DUTIES AND FUNCTIONS	152
Русіна Неля Григорівна, Петрова Ольга Миколаївна СТУДЕНТСЬКІ КЛУБИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ	153
Савчук Оксана Василівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ЦЕНТРАЛЬНА ПОСТАТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	155
Сопівник Ірина Віталіївна ІДЕЇ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА С. РУСОВОЇ	156
Сопівник Руслан Васильович МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У КОНТЕКСТІ ЛІДЕРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	157
Хвіст Вікторія Олексіївна М.С. ГРУШЕВСЬКИЙ ЩОДО ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ КАФЕДР В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ	158
Школьна Марія Сергіївна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА	160
Яшник Світлана Валеріївна ІНТЕГРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР ЛІСІВНИЧОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ	161
М. Грушевський очима сучасної молоді	
Аксьонова Поліна Андріївна ВНЕСОК М. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ	162
Гальцов Нкіта Олегович М.ГРУШЕВСЬКИЙ, ЯК ГОЛОВНИЙ СОЦІОЛОГ ХХ СТОЛІТТЯ	164
Гелик Поліна Олексіївна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ	165
Гнатишко Олеся Євгенівна МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ПАТРІОТ СВОГО НАРОДУ	167
Горкун Тетяна Володимирівна ЦІКАВІ ФАКТИ ІЗ ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	168

Демченко Наталія Юріївна	
ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	169
Дорош Вікторія Василівна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В РОКИ ЕМІГРАЦІЇ	171
Дяченко Євгеній Григорович	
ВПЛИВ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА НА СТАНОВЛЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ПОЛІТИКА ТА НАУКОВЦЯ	172
Дячук Володимир Олександрович	
ВНЕСОК М. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК КРАЄЗНАВСТВА НА ПОДІЛЛІ	173
Жирліцина Елеонора Олександрівна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ГОЛОВА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	174
Іванченко Катерина Валеріївна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ЛІДЕР НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	176
Качинська Анна Германівна	
ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМИНИ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ У РОЗДУМАХ М.ГРУШЕВСЬКОГО	178
Криворученко Вадим Олександрович	
ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В ОЦІНКАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	179
Лазаренко Євгеній Вікторович	
М. ГРУШЕВСЬКИЙ – АКАДЕМІК	180
Левенко Олександр Олександрович	
ПРОВІДНІ ЛІНІЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	181
Литвиненко Ірина Сергіївна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ПОЛІТИК, ДЕРЖАВНИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ	182
Лісовий Костянтин Олександрович	
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ	184
Майстренко Олена Олександрівна	
ТЕОРІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ТА ЕТИКЕТУ	185
Мичак Руслан Сергійович	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БАТЬКО УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ	186
Міндрова Юлія Володимирівна	
НАУКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	187
Олексин Іван Ігорович	
ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	189
Пекарева Вікторія Володимирівна	
ОГЛЯД ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	190
Поліщук Владислав Анатолійович	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ	192
Порубай Рита Петрівна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА	193
Саврак Михайло Богданович	
ВЕЛИКОДНІ СВЯТА В РОДИНІ ГРУШЕВСЬКИХ	195
Скочек Олександра Євгенівна	
ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ М. ГРУШЕВСЬКОГО	196
Таран Лілія Олексіївна	
ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	198
Уманський Михайло Олексійович	
ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	200
Хара Алла Володимирівна	
ПОЛІТИКА М.ГРУШЕВСЬКОГО	201
Чайка Ліліана Михайлівна	
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ	202
Швидун Олександр Васильович	
ПОЧАТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	204
Шинькарук Марія Олегівна	
ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО	205

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 94(092 Грушевський)

Ніколаєнко Станіслав Миколайович
доктор педагогічних наук, професор
ректор Національного університету біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ПОСТАТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Михайло Сергійович Грушевський – знакова постать в українській історії. Видатний вчений-історик та громадсько-політичний діяч, він не лише досліджував історію, але власноруч творив її. Його погляди формувалися під впливом праць М. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова, В. Антоновича та інших видатних громадсько-політичних і культурних діячів України XIX ст.

Метою наукової і громадсько-політичної діяльності М. Грушевського наприкінці XIX ст. було, як він сам писав, «служити національному українському відродженню» [1].

Вільне володіння латинською, грецькою, німецькою, французькою, англійською мовами дозволило йому ознайомитися з багатьма творами зарубіжних прогресивних діячів науки, культури, політики.

Науковець автор понад 2000 праць, серед яких багатотомна «Історія України-Руси». У його працях концентрувалися попередні досягнення суспільно-політичної думки українства, уроки віковичного історичного генезису нації, теоретичні передбачення подальших шляхів розвитку українського суспільства, вибір найприйнятніших, найперспективніших варіантів спрямування визвольного руху, його стратегії, форм і методів боротьби, лінії поведінки в конкретних ситуаціях.

Перебуваючи на посаді очільника «кафедри всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на історію Східної Європи» Львівського університету М. Грушевський вперше запропонував нову всезагальну схему української історії, довів її неперервність від найдавніших часів й до кінця «довгого» XIX ст. Він послідовно застосував окрему українську історичну схему у своїх численних працях, надав їй науковій достовірності й авторитету. Вчений вважав, що його схема інтерпретує історичний процес набагато адекватніше, ніж традиційна схема «руської» історії. Цю думку згодом засвоїло ціле покоління українських істориків. Його схема стала основою всієї пізнішої історіографії не лише в Україні, але й серед українських істориків діаспори.

Запропонована ним парадигма українського минулого як історії піднесення, занепаду та відродження української нації збігалася з загальною схемою, яку застосовували національні «будителі» XIX ст. до історії центрально- і східноєвропейських націй.

Від самого початку наукової кар'єри М. Грушевський ставив народ у центр своїх історичних праць. Як і Володимир Антонович, він вважав, що завдання історика – вивчати історію народу, на відміну від історії держави, і наголошував на важливості наукової об'єктивності в історичному дослідженні. Вчений стверджував, що історія держави чи культури повинна цікавити історика лише тією мірою, якою відбиває життя народу і впливає на нього, або навпаки, сама зазнає його впливу. Цей історіографічний підхід найкрасномовніше сформульовано в його вступній лекції у Львівському університеті: «... народ, маса народня, зв'язує їх в одну цілість, і єсть і повинний бути альфою і омегою історичної розвідки» [3, с. 180]

Львівський період діяльності видатного вченого приніс йому загальне наукове визнання і авторитет. Михайла Сергійовича обирають головою історико-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка, а згодом – головою цієї провідної наукової установи. Йому вдалося перетворити товариство на академію наук європейського зразка. Наукове товариство видавало «Записки», за його ініціативи почав виходити «Літературно-науковий вісник» [5].

Можна стверджувати, що М. Грушевський був справжнім ідеологом української революції, творцем її концепції. Саме його праці містять найголовніші, найвагоміші елементи платформи українського національно-визвольного руху, національного державотворення, національного відродження в цілому. Обрання вченого головою Української Центральної Ради було, звичайно, визнанням передусім його величезних наукових заслуг, його беззастережного авторитету серед українства.

З поверненням Михайла Сергійовича у березні 1917 р. до Києва й проведення Всеукраїнського національного конгресу (6-8 квітня) отримали обриси завдання Української

національно-демократичної революції, серед яких домінуюче місце зайняла вимога національно-територіальної автономії й федеративної перебудови колишньої Російської імперії.

Розмірковуючи рівно через рік над своїм життям, над новітніми подіями, М. Грушевський напише: «Я сам прийшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним – тільки він мусить бути проведений відповідно широко» [4]. Вчений-політик приходять до висновку, що успішне національне будівництво можливе тільки в тісному і нерозривному союзі з трудящими класами, з захистом їхніх інтересів, з економічним піднесенням, з всесторонньою обізнаністю і культурою, так, щоб самі трудящі могли б брати якнайширшу участь в суспільному і політичному житті та вирішувати свою долю, «безплідне буде все, що не будується на твердій підставі народного руху» [2, с. 339]. І далі, відчуваючи щось недобре, що може спіткати молоду українську державність в майбутньому, голова УЦР попереджав, що перемога «... панської державності на Україні неминуcho віддасть владу чужорідному панству та буржуазії України без робочого народу – неминуcho стане Україною без українців» [2, с. 341].

Після повернення із еміграції у 1924 р. М. Грушевський почав працювати в історико-філологічному відділі Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) на посаді керівника кафедри української історії та очолив археографічну комісію. Завдяки організаторському таланту вченого за кілька років доручені йому академічні відділи перетворилися на розгалужену сітку історичних установ.

Проте, на подальшу наукову роботу дослідника негативно вплинула несприятлива політична ситуація в УСРР, що супроводжувалась наростанням тоталітарних тенденцій в суспільно-політичному житті республіки. Наприкінці 1930 р. в одному із таємних доносів ГПУ безпідставно стверджувалося, що Михайло Сергійович начебто добирав «собі увесь активно ворожий елемент Радянської України». А в червні 1933 р. на черговій сесії історичного циклу ВУАН багатьох співробітників кафедри М. Грушевського партійні промовці оголосили «націоналістами» та «великодержавниками». Наслідком цього став остаточний розгром наукової школи вченого [2, с. 92].

Вчений і політичний мислитель європейського масштабу, послідовний демократ і гуманіст, один із ініціаторів та ідеологів українського відродження, який поставив його на наукову основу, а разом з тим був і одним із провідних теоретиків у з'ясуванні й вирішенні національних питань і проблем, він вніс багато нового й оригінального у справу пробудження і формування національної свідомості нашого народу, українського державного відродження в ХХ ст. не вдовольнившись кар'єрою «кабінетного вченого», він увійшов у світову історію водночас і як визначна політична фігура, талановитий громадський діяч, непересічний організатор і, взагалі, багатогранно обдарована особистість, універсалізму якої можна тільки щиро дивуватися.

Література:

1. Винар Л. Михайло Грушевський історик і будівничий нації / Л.Винар. – Нью-Йорк – Київ – Торонто, 1995. – 304 с.
2. Грушевський М. Панської України не збудувати! / Твори у 50 томах. Том 4. Книга 2. Серія суспільно-політичні твори (листопад 1918 р. – жовтень 1926 р.). – Львів: Видавництво «Світ», 2013. – С. 338 – 343.
3. Плохій С. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – К.: Критика, 2011. – 600 с.
4. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ–НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934 / Відп. ред. І. Ільєнко. НАН України. Служба безпеки України; Українське історичне товариство. – К.: Вид-во «Україна», 1996. – 335 с.
5. Шульгин О. Михайло Сергійович Грушевський – як політик і людина / О. Шульгин // Збірник на пошану Олександра Шульгина. – Париж – Мюнхен: Записки НТШ, 1969. – Т. 186. – 146 с.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ І ГРОМАДЯНИН

Михайло Грушевський (29.09.1866 – 22.11.1934) був не лише відомим державним діячем, науковцем і громадянином, але й став знаковим феноменом для України й українців в найбільш переломні часи їх цивілізаційного існування, а саме в кінці XIX – у першій половині XX с.

Михайло Сергійович народився в м. Холмі (сучасна Польща). В 1890 закінчив історико-філологічний факультет Університету Святого Володимира (м. Київ). На формування політичних і наукових поглядів М. Грушевського великий вплив справила історична концепція його вчителя В. Б. Антоновича. У 1894 р. захистив магістерську дисертацію «Барське староство» і за рекомендацією В. Антоновича очолив кафедру всесвітньої історії Львівського університету, де читав курс історії України. З 1897 – голова Наукового товариства імені Шевченка, редактор «Записок» товариства. На початку громадсько-політичної діяльності М. Грушевський – активний член Київської громади. В 1899 р. – один з організаторів національно-демократичної партії в Галичині. У 1908 р., після переїзду в Київ, увійшов до керівництва Товариства українських поступовців.

У роки I світової війни його праці видавалися «Союзом визволення України», створеним у Відні. Наприкінці 1914 р. був заарештований царською владою і висланий до Сімбірська. В березні 1917 р. вступив до Української партії соціалістів-революціонерів очолив Українську Центральну Раду. На поч. 1919 р. емігрував до Австрії, створив у Відні Український соціологічний інститут.

У 1924 р. М. Грушевський повернувся до СРСР для наукової роботи. У 1924 р. був обраний академіком АН УРСР, керував секцією історії України Історичного відділу АН, редагував журнал «Україна» та інші видання. В 1929 р. був обраний академіком АН СРСР. З 1930 р. працював у Москві. Помер у санаторії в Кисловодську, похований у Києві.

Наукові зацікавлення Михайла Сергійовича охоплюють всі українські етнічні землі від найдавніших часів до початку XX ст., притому, що українознавча тематика була провідною і найважливішою у його дослідженнях. Так, ще у 1907 р. у статті «Справа українських катедр і наші наукові потреби» М. Грушевський писав, що «наукове українознавство – то значить різні галузі науки, присвячені досліду і пізнанню українського народу і його території в сучасності і минулості ...» [4, с. 188-189].

М. Грушевський вперше в українській історіографії створив зведену працю з історії України до середини XVII ст. Його головні історичні праці: «Історія України-Руси» (т. 1–10 в 13 кн. К. – Львів, 1898–1936), доведена до 1658; «Нарис історії українського народу» (СПБ, 1904); «Ілюстрована історія України» (К.-Львів, 1911); «Початки громадянства» (Прага, 1921); «Історія української літератури» (т. 1–5. К. – Львів, 1923–27). Публіцистичні статті Грушевського зібрані в збірниках «З біжучої хвилі» (К., 1906); «Визволення Росії та українське питання» (СПБ, 1907). М. Грушевський – один з редакторів багатотомного видання документів «Жерела до історії України-Руси». В «Історії України-Руси» вчений не лише узагальнив наслідки досліджень попередників, а й використав найновіші дані археології, етнографії, філології, опублікував великий документальний матеріал, виявлений в архівах Росії, Швеції, Польщі та інших країн (у т. ч. з історії козацтва, визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського гноблення). М. Грушевський був переконаний, що соціальний прогрес однаковою мірою визначається біологічними, економічними, і психологічними факторами, але особливо він наголошував на важливості етнічних чинників. Вчений вважав національну проблему головною в історичному розвитку людства загалом і українства зокрема.

Зародження і формування українського народу він відносив не до XIV–XV ст., а до IV–V ст. і стверджував, що Київська Русь належить тільки історії України і не була спільною колискою українського, російського, білоруського народу. М. Грушевський, всупереч російській історіографії, не визнав східнослов'янської єдності і єдиної східнослов'янської мови,

якої «ніколи не існувало» [3, с. 4].

Основними творцями Києво-Руської держави він вважав південну групу східних слов'ян – предків українського народу, на землях яких вона була створена. Північно-східні землі Київської Русі, де жили предки росіян, М. Грушевський розглядав як провінції, подібні до Дакії або Галії, що були у складі Римської імперії [1, с. 288].

Саме тому видатний український історик наголошував: «Від часів слов'янського розселення історія українсько-руської території стає історією українсько-руського народу» [3, с. 4].

Підсумовуючи, перефразуємо справедливий вислів М. Грушевського, що не було «общеруської народності» – немає «общеруської історії». Тож, кожен із східнослов'янських народів має свої глибокі додержавні витоки і право лише на частину східнослов'янської спадщини і на ту частину східнослов'янських земель, корінних або освоєних у процесі розселення, де жили його безпосередні предки. А жили вони в різних географічних межах, у різних економічно-політичних нішах, у різному етнографічному середовищі [2, с. 56].

Отже, М. Грушевський відіграв визначну роль у становленні як української історії, історіографії, джерелознавства, археографії, археології так і українознавства.

Література:

1. Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. – К.: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2002. – 406 с.
2. Баран В.Д. Кий, Щек і Хорив, сестра їх Либідь та пракорені українського народу. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2007. – 64 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 1. – Львів, 1904. – 648 с.
4. Історія українознавства: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2011. – 512 с.

УДК 321.011.5: 323.281(477)(092) Грушевський

Білан Сергій Олексійович

*доктор історичних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Революція Гідності та боротьба за свободу України створили умови для появи нової української ідеї – ідеї гідності, свободи і майбутнього. Україна перейшла в новітню добу історії, український народ отримав унікальний шанс побудувати державу, що вимагає свідомого вибору та пошуку сучасних напрямів поступу, першочергових пріоритетів та індикаторів належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті, в історії українського суспільства початку ХХ ст. важко виокремити більш видатну особистість, ніж Михайло Сергійович Грушевський, який як учений, історик та громадський діяч, прикладом своєї невтомної праці, наукового пошуку та постійного пізнання зробив спробу пробудити та консолідувати народ до державного будівництва й заклав підвалини української демократичної держави.

М.С. Грушевському всього за чотирнадцять місяців, не без підтримки однодумців, вдалося об'єднати різні політичні сили та створити український парламент, який від несміливих кроків весни 1917 р. дійшов до проголошення Української Народної Республіки III універсалом від 7 листопада 1917 р. та незалежності України IV універсалом від 22 січня 1918 р.

Свого часу він зазначив, що «коли українська нація не зможе створити власну державу, то назавжди залишиться в лахмітті наймита і годуватиме заможну, але чужу країну».

На жаль, керівники Української Центральної Ради, в тому числі і сам Михайло Сергійович, допустили дві фатальні помилки:

- не підтримали ідею створення регулярної української армії (перша і основна);
- у військовій політиці покладалися на генерала П. Скоропадського (майбутнього гетьмана).

Основну ставку М. Грушевський та В. Винниченко зробили на дипломатичні перемовини, але Росія не бажала нічого чути про незалежну Україну, тому в надії на підтримку в розбудові незалежної держави їм довелося запрошувати союзників (німців та австро-угорців). Крім того, представники Центральної Ради не виконали обіцянок щодо розподілу землі та не

здійснили багато інших вкрай важливих реформ, і втратили підтримку власного народу.

У березні 1919 р. М. Грушевський був вимушений емігрувати до Чехії, потім Австрії, Німеччини, Швейцарії. Тривалі роздуми та декілька звернень до радянської влади надали йому можливість 7 березня 1924 р. повернутися до м. Києва, і того ж дня за Михайлом Сергійовичем було встановлено нагляд співробітників Державного політичного управління (ДПУ, а згодом ОДПУ, НКВС), який тривав аж до його смерті 24 листопада 1934 р. в м. Кисловодську. Водночас, це була не перша зацікавленість спеціальними службами особою М. Грушевського, ще восени 1914 р. після пильного та тривалого стеження київська жандармерія заарештувала відомого історика, уже на той час знаного в Європі. Майже три місяці він перебував у Лук'янівській в'язниці, а потім був засланий до Сибірска, Казані, Москви. Поряд з чоловіком завжди були дружина Марія та донька Катерина.

Повернувшись з еміграції до м. Києва весною 1924 р., М. Грушевський з головою поринув у наукову роботу, працюючи професором історії в Київському державному університеті, академіком та керівником історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Він видав понад 2 тисяч наукових праць, де однією з основних стала «Історія України-Руси», але його наукові переконання, стали новим приводом до переслідування під час ідеологічних чисток, починаючи з осені 1929 р. (погром історичних установ, створених М. Грушевським; початок ліквідації комісій, якими він керував; закриття науково-дослідної кафедри історії України; переслідування співробітників і учнів М. Грушевського; арешти та заслання), адже саме тоді в вітчизняній історичній науці викорінювалися «націоналістичні пережитки» – жорстко, рішуче, ретельно – понад 200 істориків згинули в горнілі репресій.

Нагляд спецслужб за М. Грушевського став ще пильнішим. З метою припинення вільного спілкування з однодумцями академіка депортували до Москви, за офіційною версією, для роботи в різних архівах. Згодом його було притягнуто до справи міфічного, неіснуючого «Українського національного центру». Слідчі, проводячи допити по декілька годин та погрожуючи вислати на 10 років доньку Катерину, вимагали від нього підписати зізнання у підготовці замахів на життя керівників СРСР.

15 квітня 1931 р. слідчі ОДПУ звільнили бранця, зобов'язавши регулярно приходити на реєстрацію. Несподівано з'ясувалися жахливі речі (за ним спостерігали декілька років, з моменту повернення в Україну, збирали доноси, переглядали кореспонденцію, постійно наглядали за членами сім'ї), які не припинялося до останнього подиху М. Грушевського. Слідчі оперували цілими томами оперативних даних на родину Грушевських, частина з яких перенаправлялася на пряму керівництву держави.

У травні 1934 р. знову постало питання про виключення «неслухняного академіка М. Грушевського» зі складу ВУАН, і навіть після смерті 24 листопада 1934 р., він залишався загрозою для радянської влади, тому всі його праці, навіть, починаючи з раннього періоду творчості, були заборонені, родина репресована (донька Катерина 8 років перебувала в таборах (де й померла у 1943 р.), брат Олександр – 5 років у засланні (де і помер у 1942 р.)).

Отже, все своє життя Михайло Сергійович Грушевський був вірним патріотом України. Змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні концепції, але любов до свого народу та історичної істини завжди були вирішальним мірилом його наукової творчості й політичної діяльності. У житті та діяльності М. С. Грушевського, як і багатьох інших визначних діячів України, з усією глибиною відбилася трагічна історична доля розчленованих політичними кордонами українських земель, що були позбавлені власної державності, але створена ним цілісна концепція українського історичного процесу стала стрижневою ідеєю українського відродження та розвитку сучасного українського суспільства.

УДК 93/94(477)

Константинов Валентин
кандидат исторических наук,
руководитель центра Средних веков,
Институт Истории Молдавской Академии Наук
(г. Кишинев, Молдова).

МОЛДАВСКАЯ КАМПАНИЯ ЖОЛКИЕВСКОГО 1620 ГОДА В «ИСТОРИИ УКРАИНЫ-РУСИ» М. ГРУШЕВСКОГО

Молдавская кампания 1620 года кончившаяся катастрофой для польской армии, явилась

с одной стороны результатом нагнетания обстановки между Речипосполитой и Османской Империей, а с другой, все-таки чем-то необычным в польско-турецких отношениях. О причинах приведшей к этой войне написано много в польской литературе [1], хотя по всеобщему признанию наиболее точно описывающей реалии того события является работа Р.Маевского [3]. Несмотря на значение этой битвы, в румынско-молдавской историографии до недавнего времени еще не было написано статьи о причинах и последствиях тех событий [8]. По понятным причинам, эта кампания была описана и М. Грушевским, который заметил несколько деталей относительно причин этого неудачного похода.

Одной из причин, по мнению Грушевского, была поддержка лисовчиками армии австрийцев, которые тогда неудачно воевали с трансильванским принцем, Габриелем Батори на начальной стадии 30 Летней Войны. Хотя и осознает что они были «своевольниками», лисовчики отождествляли Польшу и напали на Венгрию (Трансильванию) «и погромили войско Габора» [2, с. 438]. Искандер паша [7] выдвинул обвинение о казацких набегах. По этому, как считал Грушевский, уже весной было решено объявить войну Польше [4, с. 174]. Тогда турецкий султан решил выслать, пока, Искандера пашу чтобы тот скинул с престола молдавского господаря Гашпара Грациани [6], который скомпрометировал себя как ставленник Польши, хотя до его официального свержения оставалось пол года. Посол который упомянут Грушевским это Самюэль Отвиновски, который происходил из потомственной семьи польских гонимых в Константинополь. В конце 1619 года он поехал в Истамбул чтобы подготовить приезд великого польского посла. Однако события начала года когда казаки опять совершили опустошительные набеги на турецкие территории привели к фактическому провалу миссии Отвиновского. Неудачей закончилось и посольство в Крым Олешки. Таким образом ситуация в турецко-польских делах накалилась до предела, хотя предпосылки для открытых военных действий еще не было.

Последней каплей в этом противостоянии стало смещение молдавского господаря которое было принято Жолкиевским как предлог к тому чтобы собрать армии и пойти на помощь смещенному Грациани. Грушевский придерживался мнения о малом количестве польской армии – 5 000, что касается казаков, то от них он не мог ждать помощи. Коронный гетман решил перенести войну в Молдавию по стратегическим понятиям. В первую очередь была надежда что молдаване поддержат польскую армию, а если они его оставят на произвол судьбы то турки уничтожат господаря а потом пойдут на поляков [2 с. 439]. Нужно признать в этом начало осознания истины – лучше воевать на чужой земле чем на своей.

Ну и конечно, Грушевский справедливо высказал одну из главных истин, которая стала причиной войны 1620 года – желание Жолкиевского оправдаться в лице критиков своей пассивной политики, особенно во время Орынинской битвы, когда татарское войско ушло в глубь страны, вернувшись восвояси с великим пленом и оставшийся безнаказанной со стороны парализованного польского войска руководимой уже старым полководцем [9], который не только не доверял, по мнению М. Грушевского, казакам, но и старался их всяким образом нанести урон казачеству, или даже совсем уничтожить [2, с. 440].

С другой стороны однако Маевски считал что, Жолкиевский не позвал казаков потому что попросту надеялся на успех и без казаков [5]. Молдаване не поддержали поляков, по мнению Грушевского, из-за малости польского войска. Грациани в свою очередь хотел убежать в Польшу, именно по этому даже не начав битву стало ясно что битва проиграна. И только амбиция старого воина стала ему плохим советником. По подсчетам Жолкиевского турецкая армия насчитывала 60 000. Грациани после проигранных битв кинулся бежать, а вместе с ним и польские военные. И уже близко от Днестра польский табор был основательно разбит.

Некоторые детали повести событий 1620 года очень интересны и должны детально исследоваться специалистами так как они приносят много интересных фактов и идей относительно нашего совместного прошлого.

Література:

1. Górski K., O wyprawie i klęsce cecorskiej (od 1 września do 6 października), «Biblioteka Warszawska», t.4, 1886; Górski K., Teofil Szemberg o klęsce pod Cecorą, «Biblioteka Warszawska», t.4, 1886; Liske K., Stanisława Żółkiewskiego hetmana i kanclerza wielkiego koronnego wyprawa i zgon na polach cecorskich, «Dziennik Literacki», 1869; Suwara F., Przyczyny i skutki klęski cecorskiej 1620 r., Kraków, 1930; Szujski J., Cecora i Chocim, Kraków, 1886; Śledziński K., Cecora 1620, Warszawa, 2007.

2. Грушевський М.С. Історія України-Руси, том 7, стр.438.
3. Majewski R., Sescora rok 1620, Warszawa, 1970.
4. В принципе это подозрение связано с изменениями в высшем эшелоне турецкой власти V.Constantinov, op.cit., стр.174.
5. Маевски, глава о причинах поражения.
6. Молдавский господарь (февраль 1619-август1620). Был известен в Польских кругах еще перед правлением. Отметился тем что был посредником в освобождении Стефана Потоцкого, руководителя польской армии которая вошла в Молдавию летом 1612 года с целью вернуть Могилы на господарский престол а вместе с ними и польское влияние в Молдавию. Кампания закончилась плачевно для поляков, а Потоцкий попал в плен и был освобожден только в конце 1616 года. См.V.Constantinov, Bitwa pod Sasowym Rogiem i jej wpływ na relacje polsko-osmańskie w 1612 roku, w «Wybrane problemy badawcze historii wojskowej. W pancerzu i mundurze», pod redakcją naukową Karol Kościelniak i Zbigniew Pilarczyk, Toruń, 2014, p.101-127.
7. Своеобразный главнокомандующий войсками в приграничных дунайским княжествам землям.
8. Что касается этой тематики относительно недавно вышла наша монография внешнеполитическую ситуацию молдавского княжества в 1611-1634 годах: V.Constantinov, Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611-1634), Iași, Editura Demiurg, 2014, стр.168-221.
9. Эту истину высказал в своей работе о Цуцоре Р. Маевский, Sescora rok 1620, Warszawa, 1970.

УДК 94(477)

Киридон Алла Миколаївна
*доктор історичних наук, професор,
директор державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*
Троян Сергій Станіславович
*доктор історичних наук, професор,
Дипломатична академія України
при МЗС України (м. Київ, Україна)*

М.ГРУШЕВСЬКИЙ І ОСНОВНІ ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

На сучасному історичному етапі вирішальний вплив на розвиток процесів державотворення в Україні впродовж останніх двох з половиною десятиліть справляє реальний хід утвердження та конституювання нашої держави як форми територіально-політичної організації українського народу, яка покликана забезпечити йому найкращі умови для економічного, соціального та духовного розвитку. Звідси, вести мову про реалії нашої незалежності доцільно через призму виокремлення та характеристики головних етапів історичного розвитку і державотворення та сучасного державотворчого процесу в Україні.

Інтерпретаційні моделі державотворчих процесів минулого мали вплинути на формування думки про споконвічні прагнення українців до незалежності, але в той же час, як це не парадоксально, репродукування відчутно залежало від впливу реальних масових стереотипів, конструйованих сучасністю (соціальними і політичними потребами суспільства). Французький історик Бернар Гене писав: «Соціальна група, політична спільність чи цивілізація визначаються передусім їхньою пам'яттю, тобто їх історією, але не тією історією, яка була в дійсності, а тією, яку створили їм історики...».

Між тим, осмислення процесів державотворення в Україні потребує максимально точного, об'єктивного відтворення подій і фактів минулого. Проте в науковому загалі досі триває реконструкція морально-застарілих історичних міфів радянської доби з нерідко властивим їм майже повним ігноруванням самотутніх процесів державотворення в Україні. Адже сутністю схем радянської історіографії було здебільшого фактологічне наповнення (за принципом аналогій) концептуальної схеми загальної історії СРСР.

Тож не випадковими є не тільки неабиякий інтерес до значної кількості раніше заборонених праць В. Антоновича, Д. Багалія, П. Голубовського, М. Грушевського, М. Драгоманова, О. Єфименко, В. Липинського, Н. Полонської-Василенко, Д. Яворницького та

інших, а й зростання, з одного боку, значення суто прагматичного пізнання аналізованого ними перебігу державотворення, з іншого – потреби в узагальненні історичних процесів у відповідності з виробленими науковою думкою схемами. У цьому контексті зберігає свою актуальність звернення до наукової спадщини знаного українського історика, громадського та політичного діяча, академіка ВУАН Михайла Сергійовича Грушевського, який у своїх працях сконструював концепцію українського державотворення, виловивши цей процес в окреме історичне річище. Значимість його концепції для сьогодення підтверджує і той факт, що згідно Указу Президента України № 63/2015 від 09 лютого 2015 р. «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського» 2016 рік в Україні проголошено роком Михайла Грушевського.

Пропонована нами розвідка акцентує увагу на головному ключовому моменті – відтворення етапів українського державотворення з метою пошуку своєрідної точки відліку процесу «відродження» у форматі крос-історичного аналізу проблеми. На нашу думку, доволі проблематично віднайти той період розвитку української державності, коли можна було б говорити про нормальний функціональний розвиток державотворчих процесів. Методом ретроспекції нами виокремлено основні етапи державотворення в Україні. При цьому автори усвідомлюють умовність виділених етапів, оскільки визрівання державотворчих тенденцій продовжувалося і в періоди перебування українських земель у складі інших держав (литовсько-польська доба, у складі Російської та Австро-Угорської імперій тощо).

Першим із них (дискусійним) є Трипільська культура – держава Аратта (розквіт у IV – III тис. до н.е.). В основі міркувань про початок відліку процесу державотворення в Україні від Трипільської культури покладено дослідження археолога Ю. Шилова та розвідки Ю. Канигіна. У книгах «Космические тайны курганов» та «Пути ариев» Ю. Шилов наводить дані про існування надпівнічної країни Гіпербореїв на материку-острові в Північному Льодовитому океані. Цей острів опустився під воду океану після загибелі Атлантиди внаслідок землетрусів і дії вулканів. У VII-V тис. до нової ери Мала Азія стала прабатьківщиною індоєвропейців – спільних предків і аріїв, і греків, і галлів, і слов'ян, і багатьох інших народів, які існують нині, зникли або асимілювалися.

Припускають, що індоєвропейці (арії), мабуть, першими в історії цивілізації почали займатися землеробством і скотарством. Ці галузі господарства дали можливість різко збільшити виробництво продуктів харчування (споживання) та їх запаси, що спричинило демографічний вибух. Кількість населення Малої Азії та інших регіонів Близького Сходу тоді збільшилася приблизно в 30 разів.

У VI тисячолітті до н.е. перша хвиля переселенців за участю місцевих мисливців та інших жителів Подунав'я створила найдавнішу в світі державу – Аратту. У V тисячолітті центр Аратти перемістився до Правобережжя Дніпра, він відомий нині як Трипільська археологічна культура. На думку Ю. Шилова, у V тисячолітті (можливо ще раніше) настав період священної демократії: на чолі суспільства протягом тисячоліть стояли не воїни, а священнослужителі. Апофеозом цієї цивілізації, яка не була відома родоначальнику історії – Геродоту, стала докласова держава Аратта, яку очолювала самобутня інтелігенція (священнослужителі). Ця розгалужена система з її високоінтелектуальним обслуговуванням була вірогідно скелетом і мозком індоєвропейської спільноти. Останню відкрили на зламі XVIII–XIX століть лінгвісти, звернувши увагу на спорідненість мови багатьох народів від Британії до Італії, від Фінікії до Скандинавії.

У середині XIX століття було видано книгу «Сравнительная грамматика санскритского, zendского, греческого, латинского, старославянского, готского и немецкого языка» (Ф. Боппа). До цієї групи пізніше також були віднесені вірменська, грузинська, албанська і староруська мови, які мали індоєвропейську мовну спільність. Від індоєвропейців походять шумерська цивілізація та її державність. Аріїв також називали «оратаї».

До прихильників даної концепції можна віднести В. Мицика, М. Чмихова, Ю. Шилова. Їх опонентами виступають Л. Залізняк, П. Толочко та інші.

Першою протослов'янською державою (дискусійна думка) стало Антське царство (I століття до нової ери – 602 рік).

О. Шахматов, М. Погодін, С. Соловйов та інші історики вважали антів протослов'янами. Цікаво, що М. Грушевський дотримувався думки, що анти – прямі предки українського народу або навіть «перші українці». Варто зазначити, що оцінки істориками політичного об'єднання антів досить суперечливі. В. Ключевський уважав його племінним союзом дулібів. Окремі історики вбачали в антах короткочасне військове об'єднання, створене для боротьби з ворогом (готами, аварами). Але цьому висновку суперечать слова Йордана, який писав, що анти мають спадкову царську владу. На думку М. Брайчевського, політична організація антів нагадувала структуру державних об'єднань Західної Європи (Карла Великого, бургундів, вандалів, готів) і була так само нетривкою. Автори начального посібника «Історія української державності» підкреслюють: «...Сам факт об'єднання антів у союз фактично був першою відомою спробою прямих предків українського народу створити власне державне утворення з організованим військом та участю населення в політичному житті...».

Період існування держави (Київська) Русь, Руська земля охоплює IX сторіччя – 40-і роки XIII століття.

Порушена ще М. Грушевським проблема історичної спадщини Київської Русі, до цього часу залишається доволі гострою. Так, М. Погодін стверджував, що після розпаду Київської Русі населення Наддніпрянщини перейшло на територію Центральної Росії і згодом утворило Московську державу. Він не помічав і не хотів помічати існування окремого українського народу. М. Грушевський, навпаки, вважав, що російський народ не має ніякого відношення до Київської Русі. На його думку, подібно до того, як Галлія – колишня провінція Риму, а нині Франція – запозичила з Риму багато елементів його суспільно – економічного устрою. Законодавства і культури, щось подібне вчинила Москва стосовно Києва. Ідея початку російської держави від Київської Русі перейшла і в праці радянських істориків, а згодом виникла навіть своєрідна формула цієї концепції – витворена теорія спільності кореня російської, білоруської та української народностей. Йдеться про теорію так званої давньоруської народності, яка частково реанімується навіть в умовах незалежної України. Київська Русь вважалася якимось цілісним етнічно – територіальним утворенням, де сформувалася своєрідна етнічна категорія – давньоруська народність, що відзначалася єдністю мови, мала єдину територію, єдиний уклад життя, єдину високорозвинену культуру, мала економічну єдність різних територій Русі і т.д. Історія власне українського народу починалася лише з XIV століття. Таким чином, дискусії з площини суто наукової іноді набувають заідеологізовано – спекулятивних форм.

Очевидно варто визнати, що Київська Русь не була державою в сучасному розумінні цього слова. Розглядати її як таку – означало б приписувати їй вищий рівень політичної організації. Але вона не мала ані централізованого управління, ані всеохоплюючої бюрократичної системи. Основною формою взаємозв'язку між володарями й підданими було збирання данини. Згодом розвинулася система оподаткування. У політиці князі керувалися переважно династичними чи особистими інтересами. Політичні проблеми розв'язувалися за допомогою сили.

На думку багатьох сучасних українських істориків, Давньоруська держава була нестійким (тимчасовим) нецентралізованим державним утворенням без єдиної давньоруської або праруської народності, де одночасно відбувався процес етногенезу українців (на території Київської, Чернігівської, Переяславської, Волинської, Галицької земель), росіян (Володимиро-Суздальська, Новгородська, Псковська, Смоленська, Рязанська землі), білорусів (Полоцька, Мінська, Туровська землі).

Доба Галицько-Волинської Русі (1199 – 1340-і роки).

На думку М. Грушевського, саме Галицько-Волинське князівство було безпосереднім спадкоємцем політичних та культурних традицій Києва. Натомість учень видатного історика – С.Томашівський називав це князівство першою безпосередньо українською державою і вважав, що саме з Галицько-Волинської держави слід вести відлік історії українського держави,

оскільки до складу цього утворення входили лише етнічні українські землі. У час свого розквіту (XIII століття) Галицько-Волинська Русь охоплювала 90 відсотків населення, що проживало тоді в межах нинішніх кордонів України.

Державне утворення Військо Запорозьке постало в ході Національної революції середини XVII століття. Варто враховувати характер цієї держави, зумовлений військовими діями, часто умовними територіальними межами, особливостями формування адміністрації тощо.

На думку вітчизняних істориків О. Апанович, О. Гуржія, В. Смоля, В. Степанкова, Р. Іванченко та інших, українська державність з яскраво вираженими етнічними рисами в середині XVIII століття існувала вже у завершеному вигляді.

Державні одиниці періоду Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років були представлені Українською Народною Республікою періоду Української Центральної Ради; Українською Державою періоду Гетьманату Павла Скоропадського; Українською Народною Республікою часів Директорії; Західноукраїнською Народною Республікою. Окрім національних державних утворень у цей період тричі встановлювалася радянська (більшовицька) влада в Україні. Мусимо констатувати, що спроба реалізувати в цей час на практиці М. Грушевським і його соратниками повноцінний український державницький проект завершилася невдачею.

Україна в складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік мала державність у вигляді Української Соціалістичної Радянської Республіки – Української Радянської Соціалістичної Республіки (грудень 1922 – 1991 роки).

Згідно з Конституцією, затвердженою в березні 1919 року, УСРР була «незалежною і суверенною державою», мала власні органи державної влади, столицю (з 1919 до 1934 року – Харків), бюджет, державний гімн, герб, прапор. Та фактично всі ці ознаки державності виявилися суто декларативними. Конституційні акти 1937 та 1978 років суттєво стану справ не змінювали.

Проголошення незалежної України 24 серпня 1991 року поклало початок сучасному періоду державотворення, який у 2016 році відзначатиме свій перший 25-річний ювілей. Аналіз характеру процесів державотворення в Україні у певному сенсі дозволяє констатувати унікальність, а не універсальність історично – обумовлених етапів державності. З огляду на це, по-перше, варто уникнути пастки запозичення досвіду якогось із етапів чи сліпого моделювання, без урахування специфіки процесів сьогодення. Окрім того, у рамках еволюції сучасного періоду державотворчих процесів в Україні їх своєрідним маркером виступають революційні злами – Помаранчева революція і революція Гідності. Ще одним маркером, який поєднує сучасний етап державотворення з державотворчою добою М. Грушевського, коли проект суверенної Української держави так і не вдалося втілити в життя, виступає боротьба нашої держави і суспільства проти зовнішнього агресора – Росії, анексіоністська загарбницька політика якої стала серйозною загрозою і викликом для реалізації української державницької стратегії на сучасному етапі.

У цій ситуації нам, як мінімум, необхідно зміцнити консолідацію всього українського суспільства; закласти фундаментальні засади незворотного цивілізованого, демократичного, соціально справедливого, орієнтованого на сучасні передові показники західних держав розвитку України. Звідси, і це один із важливих уроків наших двох з половиною десятиліть незалежності, важливо чітко усвідомлювати, що «український шлях» до об'єднаної Європи буде непростим. Україна з точки зору інтеграційних процесів на континенті перебуває тільки на шляху «повернення до Європи». Насамперед від внутрішньополітичної ситуації в Україні та реальних результатів реформ в економічній, політичній, соціальній і правовій сферах життя, а також від місця держави в динаміці позитивних трансформаційних процесів у Центрально-Східній Європі залежатиме швидкість нашого поступу до повноцінного залучення до тієї «цивілізаційної цілісності», якою є Європа не в географічному вимірі, а з точки зору розвитку сучасних інтеграційних процесів на континенті.

Загалом, запропонований нами розгляд етапів дає змогу проаналізувати характер процесів державотворення в Україні. У певному сенсі можна констатувати унікальність, а не універсальність історично обумовлених етапів державності. З огляду на це варто уникнути пастки запозичення досвіду чи сліпого моделювання якогось із етапів, без урахування специфіки процесів сьогодення. На рубежі 80 – 90-х років ХХ століття Україна отримала від історії ще один унікальний шанс для реалізації власної державницької стратегії. Ми його не втратили, але й не зуміли до кінця успішно використати. Треба чітко усвідомлювати, що насамперед від взаємодії та консолідації різних гілок влади, влади і суспільства, всього строкатого суспільного спектру залежить успіх українського державницького проекту, благополуччя і процвітання українського суспільства.

УДК 93/94(477)

Падалка Сергій Семенович
доктор історичних наук, професор,
Інститут історії України НАН України (м. Київ, Україна)

ПОСТАТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ВИМІРІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ ТА НАЦІОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

Суспільна увага до постаті М. Грушевського, формування його образу актуалізувалось в кінці ХХ – поч. ХХІ ст. з огляду на необхідність розширення соціокультурного і духовного простору національної пам'яті, а також у зв'язку з посталими завданнями вироблення ефективних засад і механізмів реалізації державної гуманітарної політики. Дискусії про сучасну українську націю та ідеологічні підстави її розвитку постійно виводило науковців, політиків, громадських діячів на необхідність переосмислення феномену М. Грушевського в історії України. Не викликає застережень думка про необхідність відтворення образу вченого історичній пам'яті. Ми погоджуємося з відомим грушевськознавцем В. Масненком в тому, що даний процес має сполучати історико-ідентифікуючі складники з морально-етичними. На поч. 1990-х років українське посттоталітарне суспільство демонструвало відповідне сприйняття образів і оцінки значущості історичних постатей та подій.

Протягом усього періоду незалежності, державна влада України здійснювала певні кроки у напрямку відтворення образу М. Грушевського, як провідного історика і державного діяча. Водночас, для політичної еліти було властивим досить прагматичне, споживацьке ставлення до образу вченого, М. Грушевський отримав не тільки державну, а й достатньо виразну політично – партійну характеристику. Постать його залучалась до чинного українського політичного процесу, ставала одним із засобів легітимації влади. Влада незалежної держави культивувала тезу про те, що постала українська державність спирається та ідейні засади УНР Михайла Грушевського. Ім'я вченого й політика, його ідеї, цитати з праць активно включалися до офіційного дискурсу.

Постать М. Грушевського залучалось до української політики, зокрема до процесу становлення інституту президенства, до інших виборчих компаній. Очевидно, що саме в цьому полягало реальне пояснення поширення версії про президенство М. Грушевського. Уперше це питання публічно обговорювалось під час президентської виборчої компанії 1991 р. Політичне роздмухування міфу про президенство М. Грушевського відбулося в 1994 р., коли виборчий штаб Л. Кучми намагався використати дану «технологію» з тим аби знизити значення опонента Л. Кравчука, як першого Президента України. Після закінчення виборів в Адміністрації Президента України було встановлено погруддя М. Грушевського. В ході компанії 1999 р. однією з основних ідеологем стала ідея про третього Президента. У вересні – жовтні 2004 р. чимало друкованих ЗМІ знову почали тиражувати міф про Президенство. Звернення до образу М. Грушевського як до певного національного чи політичного символу спостерігалось й під час виборчих компаній до Верховної Ради України.

Формування уявлень сучасного українського суспільства про М. Грушевського суттєво сприяв розвиток наукових досліджень. Попри те, що фахівцями було зроблено чимало, М. Грушевський залишався малодослідженим. В українській історіографії склалась принципово нова ситуація у ставленні до вченого і політика, ніж це було в радянську добу. Передусім, відбулося повернення значної частини його наукової спадщини. Історики сказали своє вагоме слово в оцінках схеми української історії М. Грушевського. В історіографії склалось кілька

аксіоматичних тверджень його теоретико-методологічної спадщини. Водночас без перебільшення скажемо, що і вітчизняні і зарубіжні фахівці лише наблизилися до розуміння феномену М. Грушевського. Резонно зазначав академік В. Литвин на конференції до 145 річчя від дня народження М. Грушевського (2011 р.), що зрозуміти високу постать завжди надзвичайно складно, а тому до справжніх велетнів духу люди тягнуться спочатку серцем, а вже згодом, вникнувши й заглибившись у сутність ідей і думок, сприймають розумом. Сьогодні ми тягнемось до М. Грушевського серцем. Таким чином, протягом періоду незалежності бракувало осмисленості в розумінні його величі. Часто на зміну огульного осуду, що мав місце в період радянщини, приходила інша крайність – славославлення, поверхове возвеличення.

Образ М. Грушевського підтримувався, доповнювався, розвивався у публікаціях, що з'являлись у значній кількості, особливо і на хвилі вшанування вченого протягом 1990–2000-х років. Відзначення на державному рівні річниць від дня народження М. Грушевського, виступало важливою подією, яка мала подвійну конотацію: свідчила про вшанування заслуг і була кроком по шляху творення моделі пам'яті. Ювілейні заходи по вшануванню М. Грушевського передбачали низку подій за участю широкої громадськості, проведення конференцій, започаткувалися стипендії, виготовлення ювілейних монет тощо. Образ, який творився і культивувався у ході урочистостей, позиціонував М. Грушевського, передусім, як державного діяча, вченого, дослідника. Указ Президента України «Про відзначення 150 річчя від дня народження Михайла Грушевського (лютий 2015 р.) метою заходів передбачив: вшанування та утвердження традицій боротьби за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, здійснення вдячності всім творцям і захисникам Української держави, виявлення поваги до унікального наукового доробку, здійсненого в руслі європейської інтелектуальної традиції. Таким чином розширювались складові образу М. Грушевського, окрім національного забарвлення, робилося його європейське маркування.

Важливу роль у процесі вшанування пам'яті М. Грушевського відіграла НАН України, що виступала ще одним «місцем пам'яті» – науковим центром, історичною і культурною традицією пов'язаною з його діяльністю. Вона взяла на себе ініціативу планування і здійснення комеморативних заходів – організації виставок, публікації статей, видання спеціальних збірників з нагоди вшанування пам'яті вченого, відзначення ювілейних дат, видання творів. З нагоди відзначення 140, 145, 150 річчя з дня народження у провідних академічних виданнях друкувались ряд статей, присвячених життю, пам'яті та науковій спадщині М. Грушевського.

Протягом 1990 – 2000 – х років в Україні крок за кроком формувалось колективне уявлення про пантеон видатних постатей, та необхідність його чинника усталеності та ідентичності українства. Державна політика історичної пам'яті передбачала формування у свідомості громадян національноспрямованого пантеону національних героїв. Для цього використовувались різноманітні інформаційні заходи, комеморативні практики, художні твори, освітні програми, засоби монументальної пропаганди. Залучення цих та інших форм роботи сприяло створенню у суспільній свідомості своєрідного віртуального пантеону слави, покликаною відновити у суспільній пам'яті табуовані за часів радянської влади імена видатних співвітчизників. Президент України своєю комеморативною і законодавчою діяльністю подавав приклад у такій роботі. В цілому у суспільній пам'яті постать М. Грушевського залишалась високореєтинговою. При створенні пантеону героїв в цілому враховувалась дана обставина. В 2007 р. проведене Інститутом соціальної та політичної психології АПН України соціологічне дослідження з питання: «Назвіть, будь ласка, кілька прізвищ людей (не більше п'яти), яких, на Вашу думку, можна вважати національними лідерами в останні двісті років?» зафіксувало, що М. Грушевський отримав найбільш високу оцінку (21%), зайняв друге місце (після Т. Шевченка з 25 %). Його постать позитивно сприймалась у більшості регіонів України, за певних кореляцій по лінії Схід – Захід. М. Грушевський виступав лідером позитивних оцінок, що пояснювалося оцінкою його діяльності як політика, що боровся за незалежність України та був видатним істориком (інтелектуальні та професійні якості).

В ході вшанування пам'яті вироблялася конструкція меморіального образу, який би мав контекст національного наративу. У Києві, Луцьку, Барі, Львові споруджені пам'ятники М. Грушевському. Невеликий постамент зведений у м. Козятин на Вінничині. На фасаді двоповерхового будинку у Києві по вулиці Володимирській, 35 встановлений барельєф, портрет М. Грушевського зображено на банкноті номіналом 50 гривень та на пам'ятних монетах 1996 та

2006 рр. З'явилися об'єкти названі іменем М. Грушевського. Його ім'я носить багато вулиць, бульварів та площ в Україні. Зокрема, у Кам'янець-Подільському (бульвар), Хмельницькому, Одесі, Львові, Чернівцях (вулиці). Низка навчальних і наукових закладів носили його ім'я: Інститут Української археографії та джерелознавства НАН України, Барський гуманітарно-педагогічний коледж. До 140-річчя у с. Сестринівці на Вінниччині було відкрито новозбудований музей М. Грушевського. Подібні музеї були відкриті у Івано-Франківській області, Львові, Києві. Ряд універсальних наукових бібліотек носять ім'я М. Грушевського. Зокрема, Одеська державна обласна універсальна бібліотека.

Таким чином суспільна пам'ять про М. Грушевського поставала в рамках національної парадигми, а його образ, що трансформувався вписувався у загальні координати розвитку історичної пам'яті в незалежній Україні.

УДК 94(477.44)

Романюк Іван Миронович

доктор історичних наук, професор

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, Україна)*

СЕЛО СЕСТРИНІВКА НА ВІННИЧЧИНІ В ДОЛІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В історії українського суспільного життя ХХ сторіччя важко знайти таку яскраву і самобутню особистість, якою був Михайло Сергійович Грушевський. Видатний вчений, енциклопедист, історик, якому вдалося пробудити національну свідомість цілого народу просвітницьким, науковим шляхом, теоретик і практик українського парламентаризму, громадсько-політичний діяч, і, за словами Любомира Винара, «творець модерної демократичної держави».

Не так багато на українській землі місць, пов'язаних з іменем М.С. Грушевського. Одне з них – село Сестринівка Козятинського району Вінницької області, яке відіграло велику роль в становленні особистості Великого Українця.

Саме в Сестринівці, в сім'ї місцевого священнослужителя отця Захарія (в миру З.І. Оппокова) народилася мати генія нації Глафіра Захарівна, а сто п'ятдесят років тому в родині 35-літнього професора Київської духовної семінарії Сергія Федоровича Грушевського та 18-річної випускниці Махнівського (поки ще с. Комсомольське на Козятинщині) пансіону, доньки священика Глафіри Захарівни Оппокової, вінчаних у Покровській церкві с. Сестринівка 5 вересня 1965 р., через рік 17 (29) вересня народився в місті Холм первісток – Михайло, котрий прославить батьківське ім'я, як відомий український вчений на увесь всесвіт [2, с.244-245].

У чотирьох числах поспіль (№9, 10, 11, 12) в 1988 р., столичний журнал «Київ» першим зпоміж усіх українських видань насмілювався видрукувати на своїх сторінках відомі вже нині «Спомини» М.С. Грушевського [1, с.209]. Саме в них Михайло Сергійович з такою любов'ю і ніжністю описав материне село Сестринівку, його природу, людей, свої дитячі мрії, надії і сподівання.

Чимало епітетів використовував Грушевський під час описання села в своїх «Споминах»: «...я кохавсь у сім селі, що назверх мило усі прикмети – біленькі, назверх чепурні хатки, солом'яні стріхи, садки й городи й перелази, зарослі вербами береги...», «...се був властиво одинокий пункт, де я міг зв'язуватись з українською стихією, дотикатися до української землі, до її природи, до її культури...» [2, с.245].

«Українське село, ліси, води, український народ, українська мова – все се ввірвалося в мою душу, як якийсь інший, кращий світ, до котрого я потім міг тільки душею і мрією тягнутися, відраховуючи місяць за місяцем ті три роки, коли батьки мої могли повторити сю подорож» [1, с.210].

Такими словами згадує М.С. Грушевський свою першу поїздку в Сестринівку. Дійсно, через три роки Грушевські знову навідалися сюди. Михайлові тоді йшов десятий рік. «Життя в Сестринівці було для мене одним неустанним святом, де не можна було встигнути використати всіх утіх і приємностей, які розгорталися тим і тільки з страхом зоставалося рахувати тижні і дні, які зоставалися до кінця цього свята – до Успенія, коли витягалися куфри, пакувалася всяка всячина, і треба було їхати на Козятинський двірець...» [1, с.210].

Побував тут юний Грушевський ще в 1882 році, повертаючись з батьком із Москви.

Дідове обійстя він не впізнав воно згоріло. На його місці було вибудоване нове попівство – дерев'яне, просторніше. «.. І сама Сестринівка значно вилиняла – і люди її наслідком впливів сусіднього Козятина, і сама природа.. Літа брали силу над дідом, він тратив енергію, все менше займався парафією і господарством. Підростав молодняк – внуки і внучки, але між ними не було нікого, з ким би мені довелося зжитися ближче» [1, С. 210-211].

Вінниччина, Сестринівка відіграли важливу роль у діяльності М.С. Грушевського, зайняли певну частину його життя. Тому важливим завданням для дослідників і краєзнавців є виявити усі аспекти біографії вченого пов'язані з Вінниччиною.

Література:

1. Страшний В. Над Поділлям дух Грушевського витає / В. Страшний // Грушевський М.С. – державотворець, громадянський діяч, вчений, публіцист. Матеріали II Регіональної науково-практичної конференції. – Вінниця: Книга-Вега, 2006. – С.208-215.

2. Макаревич Л. Родинні зв'язки М. Грушевського з Козятинщиною та увіковічена постать в нашому краї / Л. Макаревич // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Барська земля Поділля: Європейська спадщина та перспективи сталого розвитку», присвячені 520 річчю з дня народження Бони Сфорци та 120-річчю виходу у світ праці М.С. Грушевського «Барське староство. Історичні нариси XV–XVIII ст.». – Київ-Бар, 2014. – С.244-249.

УДК 477:94 «20-30»

Стоян Тетяна Андріївна
доктор історичних наук, професор
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

НАУКОВА ШКОЛА М.ГРУШЕВСЬКОГО В ІДЕОЛОГІЧНІЙ СХЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ ЦЕНЗУРИ

Актуальність теми дослідження обумовлена як сучасними реаліями суспільного життя, так і тим, що перед історичною наукою постає завдання вивчення свого минулого значною мірою через персоніфікацію, оскільки науковий і творчий доробок визначних особистостей становить основу національного і державного поступу. У контексті сказаного значний науковий інтерес має постать М.С.Грушевського – засновника потужної наукової школи в українській історичній науці, автора концепції культурно-духовного відродження української нації, що дала змогу науково й по-новому підійти до розгляду та вирішення вагомих національних питань, які залишаються актуальними й на сучасному етапі національного відродження України.

Сучасна українська історіографія історії розвитку історичної науки 1920-х рр. в УСРР виокремлює наявність наукових шкіл, груп, центрів [1, с.28]. Поняття «наукова школа», особливо в умовах тотальної ідеологізації історичної науки, є доволі суперечливим. Існують різні тлумачення інтелектуального феномену «наукової школи», однак невід'ємною ознакою є наявність духовного лідера, творця певної програми. Для неї притаманною є історіософська традиція, єдність парадигми, наступність, послідовність, оригінальність концепції.

Нашою метою є з'ясування деструктивного впливу радянської політичної та ідеологічної цензури на розвиток тематичних пріоритетів історичних шкіл в УСРР, зокрема наукової школи М.С.Грушевського. Розвиток української історіографії в УСРР 1920-х рр. досить вичерпно показав О.П. Оглоблин. Він підкреслив наявність дореволюційної історичної традиції, а також «...схему історичного українського процесу», яка була «сформульована та науково класифікована М. Грушевським», прийнята, але «...на новій ідеологічній (національній) основі» [2, с.20]. Повернувшись 1924 р. в Україну, М. Грушевський реанімував роботу історичної секції Українського наукового товариства, яке стало структурним підрозділом ВУАН.

Ставлення партійно-ідеологічних структур до М. Грушевського після його приїзду в Україну залишалося упередженим, але без відвертого втручання, хоча влада намагалася використати його співпрацю для розколу української інтелектуальної еліти в УСРР та поза нею.

Творчий доробок М.С. Грушевського, створена ним науково-історична школа свідчать про те, що радянська політична цензура виявилася неспроможною протистояти видатному історикові. Історико-тематичні аспекти досліджень М. Грушевського могли оцінити лише професійні історики, але вони були його учнями, колегами, тому аналізом доробку займалися опоненти.

Документи свідчать про системний політичний нагляд за українським істориком з боку ДПУ УСРР, ЦК КП(б)У, НКО УСРР. Проте, професійно М. Грушевський залишався самостійним, самодостатнім і консервативним з концептуальних міркувань істориком. Теоретичні і світоглядні принципи його наукової творчості у 1920-х рр. не зазнали радикальних змін, про що свідчать оцінки істориків-сучасників. Дослідники вважають, що він не зрадив ідеям автономізму і федералізму [3, с.15].

Звіт історичної секції ВУАН та відповідних установ за 1928 р., опублікований в черговому виданні «Записок Історично-філологічного відділу» демонстрував наявність наукової школи М.С. Грушевського, його авторитет і певну авторитарність, позаяк він був головою історичної секції, її академічних комісій, кафедри історії українського народу нової доби, науково-дослідної кафедри історії України [4]. Історики і мовознавці, які працювали в цих установах під його керівництвом, його послідовники, належали до інтелектуальної еліти в царині історичних досліджень. Голова секції їх гуртував і формувалася організаційна структура, яка термінологічно і тематично не могла задовольнити Укрліт, тобто органи політцензури. Друковані праці співробітників секції не торкалися радянської історії, хоча така потреба і нагода була – десята річниця Жовтневого перевороту. Збірники наукових праць співробітників («Праці історичної секції», «За сто літ», «Україна») формувалися М.С. Грушевським. І висвітлювали три хронологічних періоди української історії: Київська Русь, Хмельниччина і Гетьманщина, ХІХ ст.

Органи політичної цензури в галузі науково-історичних досліджень використовували протягом 1920-х рр. різні форми впливу та ідеологічної корекції. Монографії, збірники, щорічники, періодичні видання, присвячені історії України, підлягали цензурному перегляду. Наявність науково-історичних шкіл в Україні 1920-х рр. (М.С. Грушевського, Д.І. Багалія, А.Ю. Кримського), розмаїття проблемно-тематичних пріоритетів та актуалізації давньої історії можна пояснити відносно «мирним співіснуванням» дореволюційних концепцій (народницької, державницької тощо) з марксистськими в умовах «непівського ренесансу», недостатньою кількістю, а головне відсутністю професійно підготовлених політцензорів в царині історії України, вдалим маскуванню історичних досліджень в тогаческому псевдомарксизму тощо. Цензура діяла, ідеологічний контроль за історичною наукою відбувався, але у 1920-х рр. переважала виховна функція, хоча при нагоді застосовували адміністративні заходи.

Загалом 1920-ті рр. в історії України характеризуються наявністю ще деякого плюралізму в розвитку історичної науки. Це був час, коли історія України значною кількістю істориків розглядалася як самостійна і самодостатня галузь знань, а не як частина історії Росії.

Література:

1. Водотика С.Г. Нариси історії історичної науки УСРР 1930-х років. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1998. – 171с.
2. Оглоблин О. Українська історіографія. 1917–1956 / Перекл. з англ.; підготов. до друку І. Верба, О. Юркова. – К.: Наукова думка, 2003. – 249с.
3. Корольов Г.О. Автономістсько-федералістські погляди Михайла Грушевського: формування, втілення, трансформація: автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец 07.00.01 «Історія України»/ Г.В.Корольов. – К., 2009. – 17 с.
4. Діяльність історичної секції Всеукраїнської академії наук та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1928 р. // Записки історично-філологічного відділу. Кн. XXIV. – К., 1929. – С. V–XLII.

УДК 94(477)

Стрельський Геннадій В'ячеславович
професор кафедри етнології та краєзнавства
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

МЕМУАРИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ПРО І.Я. ФРАНКА

Актуальність теми даної доповіді збільшується у зв'язку з тим, що у нинішньому році ми святкуємо поряд із 150-річчям М.С.Грушевського 160-річчя іншого велета української науки і культури – І.Я. Франка, з яким великого історика України пов'язувала довголітня творча співпраця і тісні особисті стосунки.

У радянській науці ці стосунки довгий час всіляко викривлялися, штучно очорнювалися,

розглядалися лише у ракурсі конфронтації. Їх ідейно-політичне протиставлення підганялось під відоме ленінське положення про дві культури в кожній національній культурі. Для створення і підтвердження міфів про антогоністичні стосунки між «революціонером-демократом», «соціалістом» І.Франком і «буржуазним націоналістом» М.Грушевським радянська ідеологічна і наукова машина використовувала деякі мемуарні джерела, намагаючись перенести зафіксовані у них сюжети і факти про окремі особисті, переважно побутові непорозуміння між двома духовними титанами України, пов'язані переважно з важкою хворобою Івана Яковича, у класово-політичну, світоглядну площину.

Однак фактичний матеріал більшості спогадів про І.Франка, виданих ще за його життя і у перші два десятиріччя після його смерті спростовує ці міфи.

У цьому зв'язку особливої уваги дослідників заслуговують мемуари М.С.Грушевського, які після його смерті за багатьма замками приховувалися від читачів.

Ще за життя І.Франка М.Грушевський присвятив йому низку мемуарних нарисів в газеті «Село» (1909 р.) і журналі «Літературно-науковий вісник» (1908 и 1913 рр.). Наскільки близькими були його стосунки з І.Франком у 1904–1910 рр. свідчить невиданий ще щоденник М.С.Грушевського за ці роки, який детально проаналізував у своїй змістовній статті І.Б. Гирич [1]. За його підрахунками «Іван Франко – найчастіше згадувана особа» у ньому: «Про нього йдеться в більше ніж 200 щоденних позиціях. Цей показник у кілька разів випереджає згадування всіх інших осіб...» [1, с.40]. Грушевського дуже непокоїла важка хвороба І.Франка, яка дедалі більше прогресувала. У тому ж щоденнику М.Грушевський розповідає про відвідини І.Франка у лікарні, фіксує неадекватність його думок і поведінки, висновки лікарського консилиуму, який відбувся за його ініціативою у 1908р. [1, с.58].

Саме тому Грушевський став з недовірою відноситись до написаних тоді творів Франка, зволікав з їх публікацією, обмежував подальшу редакційну роботу Івана Яковича. Але попри все це Грушевський продовжував дбати про стабільне матеріальне забезпечення Франка [1, с.58-60]. У тому ж 1908р. Грушевський після довгих вагань написав статтю про хворобу І.Франка, очевидно, щоб зняти зайві чутки і пояснити справжні причини зміни у його ставленні до Івана Яковича [2].

Проте незважаючи на певні тертя між двома титанами української науки і культури, очолюваний Грушевським «Літературно-науковий вісник» у вересні 1913 р. вийшов з редакційною посвятою Івану Франку до 40-ліття його літературної діяльності. М.Грушевський оприлюднив тут ювілейне есе «Сорокалітній подвиг», де писав, що І.Франко завжди віддавав своєму народу «чисте золото наукової мислі, дороге каміння натхнення...» [3].

Коли М.Грушевський, перебуваючи у 1916 р. на засланні у Казані, отримав сумну звістку про смерть І.Франка, він відразу ж написав і надіслав у московський журнал «Украинская жизнь» некролог, у якому високо оцінив різнобічний талент, науково-культурницьку, літературну і громадську діяльність свого «довголітнього друга» [4].

Особливо важливе місце серед мемуарів М. Грушевського про І. Франка займають його спогади, написані до 10-річчя з дня смерті Івана Яковича і видані у 1926р. в Науковому часописі українознавства «Україна» (книга 6) [5]. Він вийшов тритисячним тиражем і був цілком присвячений його пам'яті.

Красномовна назва спогадів М. Грушевського, якими відкривається часопис: «Апостолові праці». Михайло Сергійович підкреслює, що І. Франко завжди працював «з титанічною витривалістю, гарячковою запоядливістю, з правдивою різноманітністю і многосторонністю, немов передчуваючи катастрофу, що мала затьмарити його ясний інтелект, закаламутити його гостру і прозору, як кришталю, думку».

Багато уваги Грушевський приділяє питанням свого тісного багаторічного співробітництва з І. Франком, починаючи з 1894 р. у НТШ і його «Записках» та ін. виданнях, у редакції ЛНВ, дирекції Української видавничої спілки.

Не обходить Михайло Сергійович і тих неприємних моментів, коли деякі з його опонентів у НТШ намагалися, згадує він, «заграти на Франковій амбіції, уболіваючи і дивуючись, як се він, так старий, заслужений діяч, «слухається Грушевського», молодшого від нього на десять літ чоловіка, та й ще, так би сказати, – загранишного зайди. Але я добре знав, що сі уболівання ніколи не робили бажаного ефекту. Франко цинив наше співробітництво, – певну витриманість і авторитет, який приносила наша участь у роботі...» [5, с.15-16].

Згадує М. Грушевський й про свої дружні особисті і творчі спілкування з І.Франком у

позаробочий час «Коли ми оселилися побіч себе, мій робочий ранок звичайно кінчався конференцією вдвох у біжучих справах... Франко заходив до мене з результатами своєї вечірньої або всенічної праці... Ми обговорювали матеріал, визначали необхідні переробки й зміни, укладали плани чергової роботи, розділяли між собою кореспонденцію тощо» [5, с.16].

Література:

1. Гирич І.Б. М. Грушевський і І. Франко до історії взаємин // Укр.історичний журнал. – 2006. – №5. – С.35-66.
2. Грушевський М. Недуга д-ра І.Франка // ЛНВ. – 1908. – Кн.7. – С. 405-406.
3. Грушевський М. Сороклітній подвиг // ЛНВ. – 1913. – Т.6. – С. 258-259.
4. Грушевський М. Светлой памяти Ивана Франко // Украинская жизнь. – 1916. – №6. – С. 12-18.
5. Грушевський М.С. Апостолові праці // Україна. – К. – 1926. – Кн. 6. – С. 3-21.

УДК 63.3 (4 Укр)

Шитюк Микола Миколайович
доктор історичних наук, професор
Миколаївський національний університет
(м. Миколаїв, Україна)

РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНА СИСТЕМА УКРАЇНИ В БОРОТБІ ЗА ЛІКВІДАЦІЮ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В період демократизації і розбудови української держави, коли історики і науковці отримали доступ дораніше секретних фондів архівів, є можливість прослідкувати, як сталінська система терору винищувала «мозок нації» – кращих представників науки і культури ХХ ст.

Масові репресії тих часів ліквідували певні історичні школи, що діяли на території України.

Після розгрому в 1929-1930 роках історичної школи М. Яворського органи НКВС проводять операцію по розгрому історичної секції Всеукраїнської академії наук, якою до 1931 року керував академік М. Грушевський. На початку 1933 року були заарештовані два наукові працівники історичної секції УАН – С. Глушко і С. Шамрай.

А 1 серпня 1933 року звільнені з роботи працівники історичних закладів УАН. Йшлося до цілковитої ліквідації всього, що було пов'язано з історією України, із закладами Михайла Сергійовича Грушевського.

Значно раніше, в 1930 році, знищена велика група української інтелігенції, спорідненої з епохою УНР під інспірованою ДПУ вівіскою – СВУ. В 1931 році викривається нова контрреволюційна організація – Український національний центр, до якого зараховані однодумці М.Грушевського – М. Чечель, В. Голубович, П. Христюк, М. Шраг та інші.

Михайла Грушевського оголосили керівником цієї організації. Певно, лише всесвітня слава відомого вченого стримувала репресивно-каральні органи від його арешту.

ДПУ обмежилось тим, що усунуло його від роботи в Українській академії наук та перевело до Москви з метою ізоляції від української громадськості.

В 1933 році відбувся фізичний розгром школи М. Грушевського і його самого. Михайло Сергійович раптово «захворів» й помер.

Всіх послідовників М. Грушевського, його учнів заарештували, ув'язнили в концтабори, де переважна більшість загинула. Науці України було завдано непоправної втрати.

УДК 94(477) «18/19» (092)

Шляхов Олексій Борисович
доктор історичних наук, професор,
Дніпропетровський національний університет
ім. Олеся Гончара (м. Дніпропетровськ, Україна)

ФОРСОВАНА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ОЦІНКА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ МИХАЙЛОМ ГРУШЕВСЬКИМ

Як відомо, М.С. Грушевський є однією з головних постатей українського національного самоствердження в новітній історії України. Як вчений він підніс українську історіографію до світового рівня. Зокрема, в його працях привертають увагу погляди на результати промислової

модернізації, яка здійснювалася в українських землях Російської імперії в пореформену добу, оцінки М. Грушевським особливостей тогочасного економічного розвитку Наддніпрянщини. Додамо, що зазначені питання порушувалися видатним ученим у період українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. саме в контексті вирішення актуальних проблем українського націотворення та державотворення.

Необхідно зазначити, що процеси капіталістичної трансформації в українських землях царської Росії наприкінці XIX – початку XX ст. набули значної активності. В найкоротші терміни тут відбувається індустріалізація промисловості, виникають нові галузі економіки – металургійна, кам'яновугільна та залізорудна промисловість, сільськогосподарське та транспортне машинобудування. За деякими показниками господарчий розвиток України в цей період випереджав економічне зростання центральних російських губерній.

Водночас реальна картина становища в економіці була далеко не такою безхмарною, як інколи можна побачити в історичних працях із відповідної проблематики. Адже індустріалізація в українських землях не набула всебічного характеру і залишилася багато в чому незавершеною. Її ключовим елементом було стимульоване царизмом залізничне будівництво, на обслуговування потреб якого і була зорієнтована майже вся важка промисловість України. Останнє обумовило той факт, що в українських землях розвивалися переважно саме базові, сировинні виробництва. Переробна ж промисловість знаходилася в зародковому стані. Адже на частку фабрик та заводів, які виготовляли кінцевий продукт (займалися обробкою металів, випускали машини тощо), на початку XX ст. припадало лише від 10 до 13 % загального промислового виробництва. У результаті Україна й надалі продовжувала слугувати ринком для споживчих товарів (як, наприклад, текстильної галузі), які вироблялися підприємствами центральних російських губерній.

Наявність подібних дисбалансів в розвитку економіки викликала аргументовану критику фахівців. М.С. Грушевський з цього приводу зазначав, що треба «дати і більший розмах, і більшу широту, і ріжносторонність фабричному й заводському промислові», адже «економічна політика Росії звела його у нас в порівнянні з економічними засобами краю до убожества просто неймовірного» [2, с.161]. Тож вчений підкреслював, що разом із металургійною промисловістю повинні «розвинутиися інші галузі..., які тепер не існують зовсім, або існують в таких малих розмірах, що не задовольняють навіть нашого внутрішнього, краєвого попиту». При цьому М. Грушевський наголошував на необхідності створити в Україні власну текстильну та хімічну галузь, скляне та порцелянове виробництво, задовольнити попит народних мас на «усіякого роду галантерею» [2, с.161].

Крім того, зазначимо, що прискорена індустріалізація спричинила аномально високий рівень концентрації промисловості. Останнє провокувало низку негативних наслідків, зокрема обумовило малу спеціалізацію виробництва. Адже таку спеціалізацію могли забезпечити лише підприємства середньої та малої групи, яких тоді в основних галузях народного господарства України майже не існувало. Своєю чергою більш слабка спеціалізація підприємств та їхня технічна оснащеність, визначали меншу продуктивність праці та якість продукції. Тож М. Грушевський в своїх студіях звертав увагу на те, що «вироби деяких залізних фабрикатів найбільш грубі і примітивні..., що металургійна фабрикація в нормальних обставинах повинна у нас дійти спеціалізації...» [2, с.161].

Суттєві недоліки М. Грушевський вбачав і в питаннях створення транспортної інфраструктури, яка суттєво відставала від вимог повноцінного індустріального розвитку країни. Він підкреслював, що «залізнична мережа повинна незмірно згуститись і поширитись, а поруч неї розвинути мережу доріг шосейних, що повинні зв'язати між собою села, замість тих непролазних ґрунтових доріг, які паралізують всякий розвиток селянського господарства» [2, с.160].

Важливим елементом тогочасних дій царизму із стимулювання розвитку промисловості був необмежений протекціонізм, запровадження цілої системи заборонних мит на імпорتنу продукцію. Але негативних наслідків від цієї політики для української економіки та українського суспільства було значне більше, ніж позитивних. Зокрема, жорсткий протекціоністський курс негативно позначався на історично сформованих господарчих зносинах українських земель. Із цього приводу М. Грушевський писав, що «російська торговельна і митова політика приклала всі старання, не спиняючись ні перед чим, щоб розірвати й зруйнувати торговельні зв'язки України з її історично сформованими західними

ринками, щоб... віддати український торг в руки купецтва московського й притягнути Україну економічно до Півночі, до великоруських центрів» [2, с.146].

Зазначимо також, що стимульований самодержавством прискорений промисловий розвиток не спирався на відповідне зростання добробуту населення. Навпаки, посилений податковий тиск, високе мито, запроваджене на імпорتنі товари, вели до постійного збільшення цін і відповідно «страшенного подорожчання життя», зубожіння найменш заможної частини мешканців імперії. Недаремно в 1899 р. на міністерській нараді з питань торговельно-промислової політики відзначалося: «Якщо порівняти споживання у нас і в Європі, то середній розмір його на душу населення складе в Росії четверту або п'яту частину того, що в інших країнах визнається необхідним для звичайного існування» [3, с.200]. Таке становище М. Грушевський справедливо вважав аномальним, адже завданням промислової модернізації повинно було стати саме покращення рівня життя широких верств населення. Громадяни повинні мати можливість реалізувати «певні вимоги комфорту..., достатності, забезпеченості свого життя», – підкреслював вчений, – оскільки це є «надзвичайно цінним елементом культури, який повинен увійти в плоть і кров, стати невіддільним і непорушним елементом життя» українців [2, с.163].

Таким чином, результати тогочасного промислового розвитку українських земель у складі Російської імперії М.С. Грушевським були піддані аргументованій критиці. Відповідно видатний український державний та політичний діяч наголошував на необхідності того, щоб український народ сам впорядкував своїми справами, зокрема й в сфері економіки, щоб політикою царизму «не було скалічено розвиток промислу і торгівлі» України [1, с.123].

Література:

1. Грушевський М. С. Якої ми хочемо автономії і федерації / М.С. Грушевський // Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992. – С.114–131.
2. Грушевський М. С. На порозі нової України / М. С. Грушевський // Великий українець: матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992. – С.133–178.
3. Документы по истории монополистического капитализма в России / отв. ред. А. Л. Сидоров. – М. : АН СССР, 1959. – Т. VI. – 800 с.

УДК 012+004.6+930.25+929 (477) Грушевський

Юркова Оксана Віталіївна
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна)

ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасна світова історіографія фіксує досить велику кількість праць, присвячених висвітленню й аналізу різних питань життя та діяльності видатного українського історика, громадського, політичного і державного діяча Михайла Грушевського (1866–1934 рр.). З легкої руки проф. Л. Винара ще у 1960-х роках ці студії були означені як новий напрямок спеціальних історичних досліджень – грушевськознавство, що став досить популярним.

Незважаючи на значний обсяг зробленого, у грушевськознавстві існують певні проблеми як бібліографічного, так і методологічного та тематичного характеру. Оригінальні прижиттєві публікації праць М. Грушевського часто-густо недоступні дослідникам через їх раритетність, водночас сучасні публікації виходять дуже скромними, якщо не сказати мізерними, накладами, здебільшого не розміщуються у вільному доступі в Інтернеті, і це в якійсь мірі утруднює доступ до них. Крім того, маємо велике число праць, в яких дослідники різного фахового рівня спрямовують увагу на одні й ті самі теми, повторюють один за одним ті самі положення, цитують ті самі документи, часом «відкриваючи» те, що вже давно було виявлено, опубліковано і проаналізовано.

Роботу грушевськознавців гальмує також відсутність повної бібліографії вченого та повноцінної деталізованої хроніки його життя. Гарно видрукувані та прокоментовані томи з 50-томного зібрання творів М.Грушевського (наразі маємо 20 томів у 22 книгах, проект, розпочатий у 2000 р., гальмується через нестабільне фінансування) до широких кіл дослідників і зацікавлених фактично не доходять. Більше того, коментарі, що мають велику наукову

цінність самі по собі, губляться у різних томах багатотомника, і це також створює незручності.

Нарешті, бракує узагальнюючих і тематичних документознавчих та архівознавчих досліджень з грушевськознавства. Нагальним завданням є упорядкування покажчика архівних документів та матеріалів, що розпорошені по різних архівосховищах та музейним і бібліотечним колекціям України та інших країн. Цього – незважаючи на начебто великий інтерес до теми – досі не зроблено, як, зрештою, навіть не складений подокументний покажчик основного архівного фонду родини Грушевських (ф.1235 Центрального державного історичного архіву України у м. Києві).

Зазначені дослідницькі завдання можливо успішно вирішити за допомогою спеціального Інтернет-проекту – «Електронного архіву Михайла Грушевського». Робота із його створення розпочалась у 2015 р., у вересні 2016 р. запланована презентація бета-версії веб-порталу. Він має стати потужною платформою для проведення досліджень не лише з грушевськознавства, а й загалом з історії України, а також платформою популяризації історії України.

Науковці-грушевськознавці поставили собі амбітну мету: зібрати та систематизувати весь масив джерел та літератури із грушевськіани. Передбачено представлення у вільному доступі:

- всіх праць М. Грушевського у pdf-копіях (у всіх виданнях, передруках та перекладах), із сучасним бібліографічним описом, індексами ілюстрацій, імен, покажчиків тощо (модуль «Бібліотека»);

- всіх видань, редактованих М. Грушевським, у pdf-копіях, із сучасним бібліографічним описом (модуль «Бібліотека»);

- всіх праць про М. Грушевського, у тому числі рецензій на його роботи та на редактовані ним видання, відповідно до чинного законодавства у сфері авторського права (модуль «Бібліотека»);

- реєстрів архівних документів та матеріалів та поступове формування бази електронних образів цих документів відповідно до чинного архівного законодавства (модуль «Архівні матеріали»);

- різнопланового іконографічного матеріалу (фотографій, портретів, шаржів/карикатур), зображень меморіальних побутових речей, меморіальних місць тощо (модуль «Галерея»);

- хроніки життя та діяльності М. Грушевського (йдеться як про ручне, так і автоматичне наповнення хроніки) (модуль «Хроніка життя та діяльності»);

- електронних тематичних виставок (модуль «Електронні колекції»);

- актуальної інформації, зокрема зібрання повідомлень про різні конференції й круглі столи, присвячені вшануванню 150-річчя від дня народження М. Грушевського (модуль «Новини грушевськознавства»);

- меморіальної карти (модуль «Меморіальна карта»).

е-Архів М. Грушевського є довгостроковим проектом, що потребує участі великого числа українських та закордонних фахівців – істориків-грушевськознавців, літературознавців, архівістів, археографів, бібліографів, музейників, ІТ-спеціалістів в Україні та закордоном.

ІТ-складова, до роботи над якою зараз залучені спеціалісти Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, є у проекті чи не найважливішою. Це пов'язано із особливістю проекту: його виконавці ставлять собі завданням не лише наповнювати сайт зазначеною різноманітною інформацією, а й створити потужний пошуковий апарат. Розробляється багатовимірна система фільтрів, що дасть можливість швидко знаходити як конкретні видання, архівні документи чи світлини, так і виконувати унікальні запити, створювати спеціальні хронологічні, іменні чи тематичні добірки відповідно до бажань користувачів. Новаторський підхід до даного електронного зібрання має перетворити е-архів М. Грушевського на потужний дослідницький майданчик.

Представлення інформації про М. Грушевського та його найповнішої бібліографії в одному місці сприятиме більш плідній роботі не лише у галузі грушевськознавства, а й історії України загалом. Безперечно, даний Інтернет-проект також допомагатиме розвінчуванню різних доволі поширених фальсифікацій, наклепів та упосліджених висновків, у тому числі про діяльність і погляди вченого.

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Біографія М. Грушевського: емпірична база та евристичний потенціал наукових досліджень.

UDC 94(477)(092) Грушевський

Zayarnyuk Andriy
PhD, associate professor
University Winnipeg
(Winnipeg MB, Canada)

O. BARVINS'KYIANTECEDESM. HRUSHEVS'KYIINUKRAINIANGRANDNARRATIVE

The golden age of history as an academic discipline was the era of nationalisms, because modern social science history was created in the form of national historical narratives. «Golden age» refers not to the quality of the historical work, but to history's ability to convince people of the veracity of its «findings». Subscribing to the idea that nationalism was a modern project, I believe that the interconnectedness of history and modernity can be extended to history and nationalism. This is particularly true of Ukrainian nationalism and Ukrainian history. Mykhailo Hrushevs'kyi, who created the most compelling Ukrainian grand narrative, did it under the influence of late-nineteenth-century social theory, and he is still considered to be the greatest Ukrainian historian. Modern history appeared in the nineteenth century not just as an academic discipline, but also as part of the identity of the modern individual; therefore, it figured prominently in all projects aimed at the creation of stable collective identities. Ukrainian history was entailed in the construction of a Ukrainian national identity, and had to respond to the challenges this construction faced.

While many popular historical accounts were being published in newspapers and brochures, a more respectable series of books called the Ruthenian Historical Library was established by Oleksandr Barvins'kyi. Although this series targeted the educated strata of Ruthenian society, excerpts from its books were reprinted in various popular brochures and newspapers. The first book published in this series was *A Short History of Rus'* by Stefan Kachala. Originally, it was the historical part of Kachala's larger polemical book entitled *The Politics of the Poles toward the Ruthenians*, which was first published in Polish. The historical part of the book was translated into Russian and published in the journal *Kievskaiia Starina* (Kievan antiquity) as «An Outline of the History of Southwestern Rus'». This Russian version was subsequently translated into Ukrainian and published in 1886 in Ternopil' under the title *A Short History of Rus'*, and it opened the newly established series [1]. Parts of this work also appeared in Russophile publications [2].

This story signals the beginning of an amalgamation of the historical scholarship practiced by the Ukrainian patriots in the Russian Empire with the political practice of the Ukrainian movement in Galicia. The series was important not only for its contribution to the formation of a modern Ukrainian historical narrative, but also for the establishment of this narrative's «proper» vocabulary. In this series, the adjective *Ukrainian-Ruthenian* (*Ukrains'ko-Rus'ka*) and the noun *Ukraine-Rus'* acquired connotations of designating the united space of both Galicia and Russian Ukraine, and became widespread to end confusion about the difference between Ruthenian and Russian (*Rus'kyi* or *Ruskyi* and *Russkii*). The series provided a medium for Ukrainian scholars from the Russian Empire to reach a wider public, while the Ukrainian reading public in Galicia was supplied with respectable histories. In the context of this series' publication, the search for an adequate standard and a «complete» history of Ukraine ended with the creation of a much-needed text.

Having edited the series, O. Barvins'kyi was able to write and publish his own *History of Ukraine-Rus' from Ancient Times to Our Own...* in 1890, a task he undertook at the behest of Prosvita [3]. It was to remain the most popular Ukrainian history until *An Illustrated History of Ukraine* was published by M. Hrushevs'kyi in 1910. Just as interwar Ukrainian village reading clubs were stocked with Hrushevs'kyi's history, Barvins'kyi's history could be found in reading clubs at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. The book's illustrations were printed in Vienna, and they were far superior to anything published in Ruthenian in Galicia; it also contained maps. Six thousand copies were printed, far exceeding the usual size of editions of Prosvita's popular brochures. The most popular Prosvita publication, the «Illustrated Calendar», was published in only 3,500 copies in 1886 [4, p.57]. Prosvita's second edition of Barvin'kyi's history came out in 1904 in 12,000 copies. The same year, Barvins'kyi also published a brief popular edition in 40 pages «for those who do not have the

time to delve into voluminous readings about our past» [4, p.94]. Both full and abbreviated versions were also published on the American side of the ocean, in Winnipeg, in 1914 and 1920, respectively. These publications prove the importance of Barvins'kyi's book for the whole Ukrainian national project, not only for the Ukrainian population of Galicia. These editions also testify to the popularity of Barvins'kyi's book even after other popular narratives of Ukrainian history became available.

In his introduction, Barvins'kyi gave a picture of a world consisting of nations. He stressed that state borders do not coincide with the borders of nations: «Neither wide rivers nor high mountains have enough force to divide the nation. People divide land into smaller and bigger countries, states, and kingdoms, and draw borders between them, but a nation remains a nation, even if divided into two or three states or kingdoms»[5, p.3]. Barvins'kyi wrote that history was supposed to teach people to love their motherland and avoid the misfortunes of the past. His history also integrates the social component of the new Ukrainian discourse. The periods are evaluated as better or worse, not only in respect of the existence or nonexistence of the Ukrainian state, but according to the degree of social oppression. The book states that there was not much class differentiation in ancient Rus'. Nevertheless, the first villages of dependent people had already emerged, and the prince was the sole owner of the land, thus making a far from rosy overall picture of the period. The Cossack period was portrayed as one in which the peasant masses became the most important actors. Cossacks were represented as runaway serfs heavily oppressed by the Polish nobility. All the Cossack disturbances were represented as the mass movements of an enslaved Ukrainian nation. This period became the time most promising for the Ukrainian nation, which was not simply strong, but also democratic and egalitarian.

Besides seeing the nation as the most important historical actor, this new Ukrainian history constantly emphasized the ideals of humanism, democracy, and social equity, which were presented as the only proper tools for building relationships between the nations members on the basis of individual rights, freedoms, and obligations. While histories of the previous era to a large extent were histories of the heroic deeds of individuals, the new Ukrainian history's task was to create a rational and enlightened modern subject of its reader.

From this point of view, the origin of great nationalist histories should be sought within the larger field of nationalist practice, in which the histories were not only cultural capital, but the tool with which individuals obtained modern identity and experienced the nation. Therefore, Mykhailo Hrushevs'kyi's rewriting of the history of Eastern Europe should be evaluated not only in the context of historical scholarship and of history as an academic practice, but also in the context of the larger nationalist project entailing modern history. From this perspective, Hrushevs'kyi's «Copernican turn» in the history of Eastern Slavdom-from the history of Rus' dynasties and states to the history of East Slavic peoples-can be seen as a logical consequence of the development of the Ukrainian historical narrative, as constructed and tested in Ukrainian popular publications in Galicia.

Literature:

1. Barvins'kyi O. Spomyny z moho zhyttia (Memoirs from my life), Ruslan, 1913, No. 175.
2. Vinok. Chytanka dlia selian i mishchan, Izdaniia Obshchestva imeni Kachkovskoho (Kachovskii Society's publications) – L'viv, 1879.
3. Barvins'kyi O. Iliustrovana istoriia Rusy vid naidavnishykh chasiv pislia ruskykh i chuzhykh storykiv: Z dvoma storychnymy kartamy Rusy i 40 iliustratsiiamy (Illustrated history of Rus' from the most ancient times after Ruthenian foreign historians. With two historical maps of Rus' and 40 illustrations), Vydannia tovarystva Prosvita, 125 – L'viv, 1890.
4. Zvors'kyi S. éd., Vydannia Prosvit Halychyny. Knyhy ta arkushevaproduktsiia (1868-1938). Bibliografichni pokazchchyk (Publications of the Prosvita of Galicia: Books and prints production [1868-1938]: A bibliographic index). – Kiev, 1996.

Barvins'kyi O. Istoriia Ukrainy-Rusy (z obrazkamy) (History of Ukraine-Rus' [with illustrations]), – Winnipeg, 1914.

УДК 94(477)(092):37

Нестеренко Валерій Анатолійович
кандидат історичних наук, доцент,
Подільський державний аграрно-технічний університет
(м. Кам'янець-Подільський, Україна)

М.Ф. КАРАЧКІВСЬКИЙ – УЧЕЇ АКАДЕМІКА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

На початку 1920-х рр. на Поділлі працювало чимало відомих істориків, серед них

особливо слід відмітити П. Клименка, П. Клепатського, Ю. Сіцинського, Є. Сташевського. Менш відоме ім'я Михайла Карачківського, який науковий шлях розпочинав у місті над Смотричем, а продовжив – у Київській науково-дослідній кафедрі історії України Всеукраїнської Академії наук (ВУАН), яку очолював М. Грушевський. Про його життя і наукову діяльність побіжно згадують у своїх працях Л. Баженов, В. Заруба, О. Оглоблін, В. Пристайко, Ю. Шаповал, О. Юркова та ін.

Михайло Федорович Карачківський народився 23 вересня 1899 р. у родині народного вчителя села Кормильче Кам'янець-Подільського повіту Подільської губернії (нині Чемеровецького району Хмельницької області). Після відкриття в Кам'янці-Подільському Державного Українського університету у листопаді 1918 р. став студентом історико-філологічного факультету. Його викладачами були визначні науковці: І. Огієнко викладав історію української мови, Л. Білецький – українську народну поезію, М. Драй-Хмара – слов'янознавство, польську та болгарську мови, П. Клименко, П. Клепатський, В. Біднов, Д. Дорошенко викладали різні періоди історії України та Росії, Й. Оксіук – історію Римської імперії, Ю. Сіцинський – археологію та історію світового мистецтва [2].

У 1922 р. при Кам'янець-Подільському ІНО було створено науково-дослідну кафедру (НДК) історії та економіки Поділля, на якій М. Карачківський став науковим співробітником із фаху «Історія». Проте, вже у листопаді 1923 р. Кам'янецький окружний відділ професійної освіти відрядив Михайла Федоровича до Києва у розпорядження губернської профосвіти для того, щоб він набув там практичного педагогічного стажу.

Після переїзду до Києва М. Карачківський звернувся до тодішнього керівника секції історії України історичного відділення Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) Михайла Грушевського з проханням включити його до числа наукових співробітників науково-дослідної кафедри історії України, академічний склад якої в цей час формувався. 20 травня 1924 р. М. Грушевський подав київському уповноваженому Наукового комітету список кандидатів на посаду аспірантів і наукових співробітників науково-дослідної кафедри історії України. Серед них був і Михайло Карачківський [2].

З 1925 по 1929 р. М. Карачківський був аспірантом науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського. Крім того, з 1924 по 1933 р. був нештатним співробітником Історико-географічної комісії ВУАН, членом Українсько-молдавської комісії (1928–1930 рр.), а з 1930 р., після ліквідації в Радянській Україні науково-дослідних кафедр, – науковим співробітником Комісії історії Правобережжя та Києва.

Досліджував передусім історію Поділля XVIII–XIX ст. Наслідком його багаторічної і наполегливої роботи в архівах Кам'янця-Подільського та Києва стали такі праці: «До історії Кам'янецьких цехів. Статут цеху олійників 1774 р.» (1928 р.), «Опис Поділля з 1819 р. В. Рудницького (До історії Поділля початку XIX ст.)». Остання праця була опублікована в другому томі «Студій з історії Української науково-дослідної кафедри в Києві» за 1929 р. У 1930 р. у Київському збірнику історії й археології, побуту й мистецтва з'явилось нове дослідження молодого вченого – «Київські цехи за литовської, польської та ранньої московської доби».

Також займався питаннями краєзнавства та історичної географії. Після наукового відрядження підготував роботу «Північно-Західна Балтщина (Історико-географічні матеріали на підставі подорожі 1928 року)», що була надрукована в третьому томі історико-географічного збірника в Києві [1; 5].

Наприкінці 1920-х рр. політична ситуація в УСРР, як і в СРСР в цілому загострилась. Організовувались кампанії, спрямовані проти «буржуазних націоналістів» і «націонал-ухильників». До них, як правило, відносили партійних і радянських працівників, відомих українських діячів науки і культури, які приділяли підвищену увагу національному питанню.

У травні 1931 р. в ВУАН відбулось засідання, яке фактично започаткувало розгром наукової школи М. Грушевського. Цьому передувала низка доносів на Михайла Сергійовича та його учнів. В одному із них була розгромна характеристика діяльності співробітників кафедри, а про М. Карачківського говорилось, що він «здається, попович, тип продажний» [4]. У другій половині 1933 р. звільнили 20 істориків. Серед них – Н. Полонську-Василенко, С. Шамрая, М. Карачківського та інших колишніх наукових співробітників науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського [3].

Про подальше життя і діяльність М. Карачківського свідчень небагато. Відомо, що вченому вдалось уникнути репресій, у 1941 р. він разом з відомими українськими істориками О. Оглобліним, Н. Полонською-Василенко та іншими науковцями викладав історичні

дисципліни в Київському університеті. Ймовірно, що під час Другої світової війни був висвячений на священника УАПЦ. У 1944 р. М. Карачківський емігрував. Після війни проживав в Новому Ульмі (Німеччина). Головною для М. Карачківського у післявоєнний період стала церковна та релігійна діяльність [6].

Точний рік смерті вченого невідомий. Історики Н. Полонська-Василенко, Д. Соловей зазначають початок 1950-х рр. як час його смерті. Подальші наукові розшуки повинні з'ясувати точну долю Михайла Федоровича Карачківського – колишнього учня академіка М.С. Грушевського.

Література:

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XXст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 302. – Оп. 2. – Спр. 79; – Ф. 1421. – Оп. 1. – Спр. 1.
3. Заруба В. Погром. Як нищили школу істориків академіка М.С. Грушевського // Літературна Україна. – 1991. – 11 липня.
4. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ–НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934 / Відп. ред. І. Ільєнко. НАН України. Служба безпеки України; Українське історичне товариство. – К.: Вид-во «Україна», 1996. – 335 с.
5. Юркова О. В. Діяльність науково дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930) / НАН України. Ін т історії України. – К.: Либідь, 1999. – 432 с.
6. <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=43073>; <http://www.brama.com/ntsa/ntsaa41u.html>.

УДК 930.1 (477)

Махорін Геннадій Леонідович
кандидат історичних наук, доцент
Житомирський національний
агроєкологічний університет (м. Київ, Україна)

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ СВЯЩЕННИЦЬКИХ ДИНАСТІЙ МЕНЧИЦІВ, ОППОКОВИХ, ТОПАЧЕВСЬКИХ У КОНТЕКСТІ БІОГРАФІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Постать видатного діяча Михайла Грушевського входить по праву до чільного пантеону найвидатніших українців. Тому закономірно вивчення його життя та діяльності викликає підвищений інтерес науковців.

Дослідженням родоводу Михайла Грушевського зацікавилися ґрунтовно уже в часи відновленої незалежності України. Найбільшою за обсягом працею, присвяченою біографії М.С. Грушевського та його роду, є книга, підготовлена дослідниками «Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського)» [1].

Але залишається ще малодослідженим генеалогічне дерево роду Грушевських, недостатньо розкриті родинні зв'язки батькової і матеріної ліній роду Михайла Сергійовича Грушевського.

Автором даної статті уже напрацьовано певний матеріал, який висвітлює даний аспект біографічного дослідження видатного вченого і державника [2; 3]. Є відомості про предків Михайла Грушевського по лінії матері – Менчиців, Оппокових і в монографії «Нариси з історії освіти на Житомирщині» [4], а також у книзі про село Почуйки [5].

Дід Михайла Грушевського (по матері) Захарій Оппоков був священником. Спочатку у с. Мусіївка Сквирського повіту (тепер Ружинського району Житомирської області), а згодом – у селі Сестринівка Бердичівського повіту, де й народилася мати видатного історика Глафіра Захарівна Оппокова.

Захарій Іоаннович Оппоков став хрещеним батьком Михайла Менчиця, сина настоятеля

Свято-Михайлівського храму Амвросія Менчиця. Захарій Оппоков також проводив обряд хрещення Марії, доньки Ксенофонта Платоновича Менчиця і його дружини Марії Аполлонівни.

Рідна сестра Захарія Іоанновича Оппокова Марія 1832 року одружилася із сином священника Богоявленської церкви м. Павлочі Сквирського повіту Петром Іоакимовичем

Топачевським, який теж був рукопокладений у священники. Їхній онук Дмитро Якович Топачевський був протоієреєм, настоятелем Соборно-Казанської церкви у Чигирині, а правнук Олександр Вікторович Топачевський став видатним ученим – гідробіологом, директором

Інституту гідробіології АН УРСР.

А Володимир Амвросійович Менчиць, відомий просвітителю і учасник громадського руху – дядько Михайла Сергійовича Грушевського. Стає цілком зрозумілим той факт, що не випадково М.С. Грушевський був редактором збірника «За сто літ», де у нарисі Наталії Бракер розповідалося про В.А. Менчиця. Як пише Мирон Гордійчук, дослідниця Світлана Панькова стверджує, що публікації про В.А. Менчиця на сторінках видань історичної акції ВУАН появились з ініціативи М.С. Грушевського [6, с. 55].

Подальше дослідження родинних зв'язків Михайла Грушевського доповнюватиме життєвий портрет Михайла Сергійовича не тільки як політичного діяча-державника і великого науковця, а й показуватиме в ширшому розумінні роль української інтелігенції і духовенства у творенні української культурної спадщини.

Література:

1. Кучеренко М.О., Панькова С.М., Шевчук Г.В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). / М.О. Кучеренко, С.М. Панькова, Г.В. Шевчук. – К.: Вид-во «Кий», 2006. – 662 с.
2. Махорін Г.Л. Слід родини Грушевського на Ружинщині / Геннадій Махорін // Красзнавство: історико-культурологічний альманах Житомирщини. – Житомир, 2009. – С. 3-5.
3. Махорін Г.Л. Рід священників Менчиців у контексті історії містечка Вчорайше та зв'язку поколінь настоятелів Свято-Михайлівського храму / Геннадій Махорін // Ожити через сто літ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 100-літтю пам'яті В.А. Менчиця. – К., 2016. – С. 16-28.
4. Махорін Г.Л. Нариси з історії освіти на Житомирщині. / Г.Л. Махорін. – Житомир: полісся, 2014. – 196 с.
5. Махорін Г.Л., Мазуренко П.Г. Почуйки. Історія та сьогодення / Г.Л. Махорін, П.Г. Мазуренко. – Житомир: В.Б. Котвицький, 2011. – 98 с.
6. Гордійчук М. Історіографічний огляд діяльності видатного фольклориста і громадського діяча В.А. Менчиця (1837-1916) / Мирон Гордійчук // Ожити через сто літ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 100-літтю пам'яті В.А. Менчиця. – К., 2016. – С. 53-58.

УДК 37(09)(477)

Пекач Катерина Афанасіївна
заступник директора Кловського ліцею № 77 (м. Київ, Україна)

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО ІДЕАЛУ

Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934 рр.) – видатний український історик, літературознавець, письменник і публіцист, громадсько-політичний і державний діяч, голова Української Центральної Ради, дійсний член Всеукраїнської академії наук, академік Академії наук СРСР. Тільки переліку цих звань достатньо для того щоб зробити висновок: Михайло Сергійович Грушевський великий українець, гідний син свого народу, який працю свого життя присвятив утвердженню національної ідеї, державної незалежності України. З огляду на сучасну реальність, подвиг М.С. Грушевського в ім'я України є гарним прикладом для наслідування підростаючому поколінню громадян. У педагогічному контексті, коли йдеться про виховання особистості дітей і молоді, постать Михайла Грушевського в українській історії це прекрасний матеріал для конструювання ідеалу громадянського служіння народу і державі. Виховання, як відомо, є цілеспрямованим і має визначену мету. Мета виховання – це те, до чого прагне виховання. Метою виховання в педагогіці прийнято вважати кінцевий результат формування особистості. Кінцевий результат визначається відповідно до ідеалу. Виховний ідеал – уявлення про взірць людини її поведінки, еталон стосунків між людьми, що впливають із розуміння мети життя (М.Фіцула). Педагоги ХІХ–ХХ ст. наголошували на тому, що виховання має ґрунтуватися на культурі народу, його національних основах (Г.Ващенко). В умовах сьогодення, коли Україна переживає важкі часи у протистоянні і з внутрішніми і зовнішніми загрозами, змістом виховного ідеалу мають стати особистісні якості Великих Українців, серед яких чільне місце належить Михайлу Грушевському.

Велика заслуга Грушевського полягає в тому, що він на основі великої кількості архівних матеріалів реконструював безперервну історію українського народу від часів

Київської Русі, показавши тяглість української державності, довів, що український народ має своє глибоке історичне коріння. Вражає наукова ретельність у відтворенні минулого нашого народу, скрупульозність. Знаємо, що перший том фундаментальної праці «Історія України-Руси» вийшов у 1898 р., а останній, 10 том, після смерті історика у 1937. Це незакінчена історична праця, оскільки намічений план перевищував можливості одного людського життя. Михайло Грушевський поширював історичні знання шляхом видання підручника «Ілюстрована історія України», написав ще дві книжки для школярів: «Про старі часи на Україні» та «Історія України». Перу видатного історика належить майже дів тисячі праць, в яких історія України відтворюється від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки.

М.Грушевський був видатним організатором, створив Українське наукове товариство в Києві. Як політик і державний діяч пройшов шлях від засновника Національно – демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві – до голови Центральної Ради. Відзначався жертвною любов'ю до свого народу та наукової істини [1].

Михайлові Сергійовичу притаманна громадська активність, він постійно цікавився політикою і був одним із організаторів першого політичного об'єднання в Галичині – Української національно-демократичної партії (1899 р.). У 1905–1906 рр. плідно співпрацював з Українською думською фракцією в I та II Державних думах Росії та її друкованим органом – «Украинским вестником». Він належав до засновників та членів Ради української політичної партії в Російській імперії – Товариства українських поступовців (1908 р.) [2].

Зі створенням на початку березня 1917 р. у Києві Української Центральної Ради Грушевський був заочно обраний її головою. Таємним голосуванням переобраний на цій посаді Всеукраїнським національним конгресом 8 квітня 1917 р. Під керівництвом визнаного, авторитетного лідера українського руху Центральна Рада за короткий час пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української Народної Республіки (січень 1918 р.) та її Конституції (квітень 1918 р.). Грушевський був автором головних політичних документів УЦР, основних концептуальних положень Української національної революції [2].

Таким чином, життя і подвиг Михайла Грушевського в ім'я народу та відродження і розбудови української держави у педагогічному контексті може розглядатись як ідеал громадянського служіння національній ідеї.

Література:

1. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. До 140-річчя від дня народження М. Грушевського. Методико-бібліографічні матеріали Харків – 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kharkov.ua/libdruk/LibKh-00000000018.pdf>

2. Михайло Грушевський. Енциклопедія життя і творчості. Олена Панькова. Біографія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-hrushevsky.name/uk/Bio.html>

УДК 94(092 Грушевський)

SysaPawel S.

*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie / Warsaw University of Life Sciences
(Warszawa, Polshcha)*

Лановюк Людмила Петрівна

*кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

LWOWSKI OKRES ŻYCIA M. S. GRUSZEWSKIEGO

Michajło Sergijowycz Gruszewski, późniejszy Prezydent Ukraińskiej Republiki Ludowej, ukraiński historyk, społeczny i polityczny działacz, urodził się 29 września 1866 roku w miasteczku Chełm, w Królestwie Polskim (Kongresowym), które podlegało wówczas imperium rosyjskiemu. Ojciec jego – Siergiej Fedorowicz Gruszewski, był w tym czasie wykładowcą w grecko-katolickim gimnazjum. Zgodnie z rodzinną tradycją, Sergij Fedorowicz zdobył wykształcenie duchowne, ale całe swe życie przepracował jako pedagog:

wykładał w seminariach pieriejaśławskim i kijowskim, pracował jako dyrektor ludowych szkół na Kaukazie, była autorem liczącego się w przedrewolucyjnej Rosji podręcznika języka cerkiewno-słowiańskiego. Matka, Głafira Zaharivna Opokova wywodziła się z rodziny służby duchownej z

miasteczka Sestrynivka. Obecnie w Chełmie (Polska) na budynku przy ul. Sienkiewicza, w którym żył jako dziecko M.S. Gruszewski, widnieje pamiątkowa tablica jemu poświęcona.

Wiedzę swą M. Gruszewski zdobywał na Kijowskim Uniwersytecie im. Św. Włodzimierza, na oddziale historycznym Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Lata studiów M. Gruszewski wspominał z pewnymi rozczarowaniami, był to bowiem czas spadku pozycji Uniwersytetu Kijowskiego. Tuż przed tym okresem władze rosyjskie przeprowadziły uniwersytecką reformę mającą na celu zapobieganie kształtowaniu się „swobodnych” poglądów wśród studentów. Wykładowcy poddawani rozmaitym naciskom i groźbom prześladowań ze strony władz, starali się unikać współdziałania ze studentami. W uniwersytecie M. Gruszewski rozwijał się pod opieką V. Antonovycza.

W 1894 r., z rekomendacji V. Antonovycza, M. Gruszewski uzyskał etat profesora zwyczajnego w Katedrze Historii Powszechnej ze szczególnym uwzględnieniem historii Europy Wschodniej Uniwersytetu Lwowskiego. Była to pierwsza na świecie katedra historii Ukrainy, w której wykłady prowadzone były w języku ukraińskim. Etat ten piastował M. Gruszewski do 1914 roku. We Lwowie M. Gruszewski rozpoczął aktywną naukowo-organizacyjną działalność w Towarzystwie Naukowym im. Szewczenki (TNSz), z którym podjął współpracę już w 1892 r. Przewodniczył Historyczno-Filozoficznej Sekcji Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki, utworzył i kierował Archeograficzną komisją TNSz (1896-1913). M. Gruszewski włączał do prac w TNSz. Zarówno studentów jak i młodych wykładowców. Podjął redagowanie «Zapisków Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki», i właśnie dzięki jego organizatorskim uzdolnieniom udało się opublikować ponad 100 tomów «Zapisków». W tym okresie poznał się z I. Franko, z którym wspólnie zwracili uwagę międzynarodowej opinii na ukrainistykę.

Z początkiem 1897 roku M. Gruszewski został wybrany przewodniczącym TNSz (1897-1913). Pod jego kierownictwem przepracowywany był statut TNSz (1896, 1898, 1901, 1903, 1904 r.), na bazie którego kształtowały się czysto naukowe, a nie polityczne i kulturowe zadania Towarzystwa, co wywoływało opozycyjne opinie wobec niego. Zreorganizował TNSz w akademicką wzorcową instytucję (poprzez utworzenie bibliotek, muzeów, gromadzenie archiwalnych materiałów). M. Gruszewski sprzyjał przekształcaniu ukraińskiej nauki we Wschodniej Galicji z jednostkowych indywidualnych poszukiwań badawczych do zorganizowanego, zespołowego i systematycznego opracowywania historii Ukrainy, tworząc własną naukową szkołę, która rozwinęła oświatowe (przygotowanie profesjonalnych historyków) i badawcze zadania (studia nad wielopłaszczyznowymi problemami historii Ukrainy). Ukrainę widział jako państwo demokratyczne, stanowiące fundament bytu narodu ukraińskiego ale uznające prawa mniejszości.

W okresie lat 1897-1898 pisze M. Gruszewski I-szy tom swojego fundamentalnego dzieła «Historia Ukrainy-Rusi», a z końcem 1898 r. praca ta została opublikowana we Lwowie. Wkrótce M. Gruszewski publikuje dalsze dwa tomy swego dzieła. Publikacje te znalazły uznanie w Galicji lecz zostały zakazane przez rosyjskie urzędy.

Przebywając w Galicji M. Gruszewski starał się trzymać z dala od polityki, lecz w 1899 roku wspólnie z I. Franko wstąpił do Ukraińskiej Narodowo-Demokratycznej Partii, obejmując w niej przewodnictwo miejskiego oddziału. Wkrótce, ze względu na niechęć do wyłączania się z pracy naukowej, opuścił tę organizację.

Dla rozwoju ukraińskiej literatury M. Gruszewski, wspólnie z I. Franko, założył i wydawał «Wiadomości Literaturowo-Naukowe» (Lwów, 1898-1904, Kijów 1905-1907), będąc jednym z organizatorów ukraińskiej spółki wydawniczej (1899).

W roku 1904 własnym sumptem utworzył w mieście Kołomyja seminarium nauczycielskie.

Rewolucyjne wydarzenia 1905 roku w Rosji, które doprowadziły do osłabienia polityki carskiej wobec narodowego rozwoju Ukraińców, skłoniły M. Gruszewskiego do powrotu do Kijowa.

We wrześniu bieżącego roku, w rocznicę 150-lecia urodzin M. Gruszewskiego, przygotowywane są międzynarodowe uroczystości w Chełmie. Planowane jest przeprowadzenie konferencji naukowej, wystawy dokumentów dotyczących działalności M. Gruszewskiego i postawienie pomnika pierwszego prezydenta Ukrainy na skwerze przy prawosławnej cerkwi.

Według moich informacji; w lwowskim czasie rozpoczął publikowanie «Źródeł do historii Ukrainy» («Dzhereła do istorii Ukraini-Rusi» – 11 tomów (1895-1924), wydanych przez TN im. Szewczenki!

ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

*«Я вважав і вважаю, що Грушевський зробив
величезну справу для відродження українського народу...
Велика постать, щоб не казали, яка залишила глибокий
слід у національній самосвідомості України»*

Володимир Вернадський

Визначний учений Михайло Грушевський залишив величезну наукову спадщину і водночас був засновником значущих наукових інституцій та зробив чималий внесок в організацію української науки. Його ідеї є актуальними для сучасного українського державотворення.

За часів академіка М. Грушевського у Києві діяли дві академічні інституції – це Українське наукове товариство (УНТ), створене 1906 р. у Києві, й Українська Академія наук (УАН), заснована у часи гетьмана П. Скоропадського міністром освіти М. Василенком та запрошеним ним російським академіком В. Вернадським, який мріяв реалізувати свою ідею щодо децентралізації науково-академічних досліджень в Росії шляхом заснування нових академічних інституцій в Києві, на Кавказі, Сибіру, Москві, трактуючи Українську Академію наук як відгалуження Петербурзької АН (на той час Петроградської) та пропонував внести зміни до назви академії, перейменувавши її з Української в Київську.

М. Грушевський уособлював дві функції – державного діяча і вченого. Склавши з себе функції голови НТШ у Львові, він сконцентрував свої зусилля на зміцненні УНТ як осередку української національної науки. Як організатор науки він відклав офіційне декларування УНТ академією наук, тому й була втрачена ним ініціатива у справі організаційної легітимації академії наук на базі УНТ, хоча ідея утворення української академії наук у Києві не була на той час абсолютно новою. Українська платформа ще 22 травня 1912 р., у зв'язку з виборами до IV Державної Думи, опублікувала в пресі ідею створення в Києві української академії наук.

Голова УНТ М. Грушевський відмовився увійти в Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук, оскільки мав іншу ніж В. Вернадський концепцію української академії. Він вважав, що академія має бути створена пізніше, оскільки в Україні ще бракує справжніх учених, а це неминуче призведе до створення в Києві російської академії наук, яка буде займатися українськими предметами, тобто не українці будуть академіками, а росіяни, які не володіли українською мовою [1, с.112-117]. Крім того, він був переконаний, що у початковий період діяльності академії російські вчені будуть представлені в ній у якості академіків і відіграватимуть важливу роль [2, с.353].

У Києві, який на той час мав статус політичного, національно-культурного та інтелектуального міста, утворення Академії наук (УАН) відбулося не через організаційно-структурне посередництво УНТ, а з ініціативи урядових структур, де процесом керував мінералог В. Вернадський, хоча українська наука розвивалася під знаком філології [3, с.46].

Упродовж 1918–1921 рр. одночасно існували дві наукові інституції УАН та УНТ. Грушевський М.С. всупереч концепції В. Вернадського намагався провести свою версію розбудови академії. Виступаючи на зборах, де були присутні А. Корчак-Чепурківський, секретар Академії наук А. Кримський, акад. П. Тутковський, колишній секретар Комісії по створенню Академії В. Модзалевський та інші діячі, які співпрацювали з В. Вернадським і творили УАН, але «всі вони наче води у рот набрали, наче забули про те, що вони самі щойно робили і жодним жестом не протестували проти інсинуацій проф. М.С. Грушевського, який відверто перевертав факти» [4, с.658].

У 1921 р. в м. Харкові злиття УНТ з Академією було ініційовано владними структурами. На загальних зборах УАН А. Кримський пояснював, що злиття зумовлено необхідністю виправити «історичну помилку», а саме. «Была сделана крупная исторична помилка: Наукове Тов[ариство] должно было перетвориться в Академию, а замість того по зразку петербурзької Академії утворена зовсім нова Академія. Через те такий видатний вчений

як М.С. Груш[евський] одмовився стати на чолі цієї Академії. Коли по дорученню гетьмана через Д.І. Дорошенка я балакав з М.С. Грушевським, то він назвав Академію, що вона вийшла з нечестного ложа. [...]. Ось тепер ми мусимо поправити цю історичну помилку і з'єднатись» [5, с.285]. Цей факт згодом полегшив вступ М. Грушевського до УАН. У 1923 р. він був обраний академіком ВУАН, а 1924 р. прибувши до Києва з Праги відновив видання колишнього УНТ в межах Академії.

М. Грушевський у статті «Три академії», 1930 р. відзначав, що ідея української академії має власне коріння.

Отже, траєкторію руху української науки М. Грушевський окреслював на загальнослов'янському тлі і стояв на позиції історичної й соціокультурної палітри українства в слов'янському колі народів та доводив історичну пріоритетність національної ідеї в академічному русі і намагався винести українське культурне життя за межі російського контексту як загрозливого конкурентного чинника.

Література:

1. Зайцева З.І. Українське наукове товариство у Києві: обставини заснування та діяльність (1907–1922 рр.) / З.І. Зайцева // Київ в соціокультурному просторі ХІХ–ХХІ століть: національний та європейський контекст» / Зб. наук. праць. – К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. – С. 112–117.

2. Вернадский В.И. Дневники: 1926–1934 / В.И. Вернадский. – М., 2001. – С. 353.

3. Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С. Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність / П.С. Сохань та ін. – К., 1993. – С. 46.

4. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / В.І. Вернадський. – К., 2011. – С. 658.

5. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. [Текст] / В.І. Вернадський. – Кн. 1: Листування: А–Г. – К., 2011. – С. 285.

Громадсько-політична та державна діяльність М. Грушевського у вимірі українського націотворення ХХ–ХХІ ст.

УДК 340.15 «ХІV–ХVІ» М. Грушевський

Блануца Андрій Васильович
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна)

ІНСТИТУТ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ У КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

У сучасній історичній науці вагоме місце посідає проблема вивчення інституту місцевого управління у різні періоди історії України. Чимало уваги цьому питанню приділив у своїх працях Михайло Грушевський, при цьому не оминув і період перебування українських земель у політичній системі Великого князівства Литовського.

Основи дослідження інституту місцевого управління заклали основоположники литuanістики наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. М. Довнар-Запольський, М. Любавський та історик права А. Яковлів. Беручи точку відправлення від їх напрацювань свою концепцію розробив і М. Грушевський.

Так, важливі висновки М. Довнар-Запольського стосуються частини питань, пов'язаних із розподілом повноважень представників великокнязівської влади на місцевому (воєводському чи повітовому) рівні та, власне, самого великого князя. Так, учений стверджував, що у компетенції воєвод чи старост перебувало вирішення всіх спорів, що стосувалися шляхетського землеволодіння, рівно й те, що місцеві урядники на практиці виділяли вільну на їх території землю і вводили шляхту у володіння маєтком чи землею. Такі повноваження урядники отримували від самого великого князя, оформлені окремими великокнязівськими розпорядними листами [4, с. 1–118. – С. 17–18, 49, 72.].

Українські староства у ХVІ ст. являли собою округ державної влади, що поступово

відтісняв значення воєводств. Старости у своїх руках концентрували адміністративну і судову владу на відповідній території. Такі важливі староства були не чисельними. Наприклад, на українських землях ВКЛ було 6 на південному порубіжжі (Білоцерківське, Вінницьке, Житомирське, Канівське, Черкаське, а також Київське воєводство, що мало характер староства) та 3 на Волині (Володимирське, Кременецьке, Луцьке). Литовська влада, постійно потребуючи готівкових грошей, практикувала віддання у заставу указаних та інших більш дрібних староств, передаючи таким чином всю повноту державної влади старостам на час дії застави [1, с. 52–53].

До інституту намісників/старост/державців Черкаського та Канівського замків у своїх розвідках звертався історик права Андрій Яковлів. Він, зокрема, у контексті розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами управління указує на часті зловживання місцевих урядників – старост – у тому числі і під час уведення шляхти та міщан у володіння землею, що викликало невдоволення замкового населення, яке, вичерпавши легітимні способи вирішення конфлікту, вдавалося до повстань [5, с. 1–15; 6, с. 81–96]. Цим самим бачимо неспроможність центральної влади тримати під повним контролем урядування старост південних рубежів ВКЛ.

Вищеозначені твердження про роль інституту місцевого управління відбивають основні положення у напрацюваннях М. Грушевського. Учений стверджував, що «уряд «намісників» в загальній адміністраційній схемі в. кн. Литовського XV–XVI в. був широко розповсюджений». Він, на думку, М. Грушевського мав існувати і раніше, утім у джерелах вченому не зустрічався [2, с. 289]. Уряди намісника і старости за М. Грушевським еволюціонували із давньоруських часів й були його останками. Провінціальна система (так М. Грушевський класифікував місцеве управління) мала досить примітивний характер, бо субординація урядів була мало розвинена – «начальник більших і менших округів, вищих і низших ранг стоять більше менше всі в безпосередній залежності від центрального правительства, що мішається нераз навіть у дрібні справи місцевої управи» [2, с. 293]. Також вчений дає такі основні характеристики місцевого управління до часів прийняття Литовських Статутів: відсутність апеляційних інстанцій (всі звертаються до великого князя чи до його ради, яка складалася з тих же управителів провінцій); незалежність панських латифундій від місцевої адміністрації, пряма їх залежність від центральної влади; поєднання адміністративних функцій із судовими та фінансовими в одних руках; уявлення та панування приватноправних поглядів на ориманий уряд як джерело доходу; невиборність місцевої влади, вона призначається великим князем [2, с. 290–293].

Система місцевого управління корінним чином змінюється у процесі запровадження низки реформ у 60-х роках XVI ст., направлені на уніфікацію системи управління ВКЛ до польської моделі. Цей аспект учений майстерно продемонстрував на історії Барського староства [3].

Література:

1. Владимирский-Буданов М. Заставное владение // Архив ЮЗР. – Ч. 8. – Т. VI.–К., 1911.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Том V. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. – К.: Наукова думка, 1994.
3. Грушевський М. Барское староство, исторические очерки (XV–XVIII в.). – К., 1894.
4. Довнар-Запольский М. Украинские староства в первой половине XVI в. // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. 8. – Т. 5. Акты об украинской администрации. – К., 1907. 1–118. – С. 17–18, 49, 72.
5. Яковлів А. Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в кінці XVI в XVI вв. – К., 1907.
6. Яковлев А. Бунтъ черкасцевъ и каневцевъ въ 1536 году // Україна. – Рік 1-й. – Т. 1. – К., 1907.

УДК: 94(092 Грушевський)

Блозва Любов Миколаївна
аспірантка кафедри філософії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

М.С. Грушевський (1866–1934 рр.) – вчений і політичний мислитель європейського

масштабу, послідовний демократ і гуманіст, один із ініціаторів та ідеологів українського відродження, який поставив його на наукову основу, а разом з тим був і одним із провідних теоретиків у з'ясуванні й вирішенні національних питань і проблем, він вніс багато нового й оригінального у справу пробудження і формування національної свідомості нашого народу, українського державного відродження в ХХ ст.

Діяльність і творчість Михайла Сергійовича створили цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку нової України і орієнтують нас у майбутнє.

Аналізуючи соціальні факти та соціальну еволюцію в минулому, М. Грушевський вбачає вирішальну роль у змінах людського життя через конкуренцію індивідуалістських і колективістських тенденцій та їх періодичне чергування. Боротьба цих двох тенденцій зумовлює ритм соціальної еволюції. Досить стало діють протягом усієї історії біологічний, психологічний і економічний фактори. На різних етапах суспільної еволюції перевагу може мати один із них, обмежуючи вплив інших. Так, на ранніх етапах еволюції переважає біологічний фактор, поки на зміну йому приходить психологічний у таких проявах, як мораль, традиції, релігія тощо [3, с. 204].

Основними чинниками історичного процесу є народ, народна маса, держава. Історична постать є продуктом епохи та середовища, людська воля обмежена й залежить від соціального оточення.

У руслі практичного використання соціологічних знань М. Грушевський досліджує та визначає передумови, обставини й перспективи розвитку українського суспільства. Обґрунтовує теоретично та юридично право українського народу на власну державу, довівши, що український народ існує як окремий історичний, культурний і етнічний об'єкт [2, с. 75].

«Принцип Грушевського», який спрямований на пояснення суспільних явищ, передбачає наступне. По-перше, необхідні ідеї централізму, тобто рівноваги та гармонії протилежностей, їх треба розглядати як ідеалізацію, завдяки якій розкривається глибинна тотожність різноманітних форм прояву загальної суті явищ певної якості (зокрема і в українській ідеї). По-друге, оскільки ця суттєва тотожність є лише ідеалізацією, то вона реально виявляється лише у формі постійної конкурентної боротьби індивідуалістичних та колективістських тенденцій. Тобто основну мету будь-якої людської діяльності треба розглядати як інтуїтивне чи усвідомлене намагання оптимізувати розв'язання головної суспільної суперечності.

Ще один важливий аспект, що випливає з «принципу Грушевського» (хоч він і не був чітко сформульований ним), полягає в тому, що вся еволюція суспільства пов'язана з двома наступними протилежними тенденціями: по-перше, збільшенням вільного вибору окремими індивідами чи їхніми групами своєї діяльності, тобто більшою роллю прагнення до задоволення своїх індивідуальних чи часткових інтересів. З другого, це здійснюється на кожному історичному етапі за рахунок виникнення певних загальних інтересів вищої структурної організації суспільства, які накладають і певні нові обов'язки, обмеження не лише на вільний вибір діяльності окремих індивідів, а й груп нижчого рівня (тобто спочатку роду, а далі – племені в державі тощо). Таким чином, організація суспільства стає усе складнішою, особливо зараз, коли виникла низка таких глобальних для усього людства проблем, загострення яких загрожують усім нам загибеллю. Тому, коли раніше суперечності між індивідуалістично-частковими і колективно-загальними тенденціями вирішувалися в основному стихійно, то зараз найважливіше завдання, яке стало перед людством, полягає в розробці нової філософської методології оптимізації такого розв'язання. Найважливіші досягнення цієї методології розроблені в синергетичній філософії, яка є новою методологією самоорганізації складних відкритих систем та управління останніми.

«Менталітет нашого народу є не гіршим чи кращим порівняно з іншими, а специфічним» – говорить М. Грушевський [1, с. 261]. Головне ж завдання нашої еліти полягає в розробці тієї розгорнутої концепції наших реформ, яка враховувала б специфіку українського менталітету та конкретних умов цього реформування. Систематичне застосування «принципу Грушевського» та синергетичної парадигми до розробки цих проблем може відіграти величезну роль не лише в розробці української ідеї та прогресивному розвитку України, а й у тому, що ми займемо своє важливе місце в становленні як загальноєвропейської, так і всієї світової спільноти.

Література:

1. Грушевський М.С. Початки громадянства (генетична соціологія). – Відень: Український соціологічний інститут, – 1921, – 328 с.
2. Пшеничнюк О.В., Романовська О.В. Соціологія. Посібник для підготовки до іспитів. – 2-е вид., – 2005, – 172 с.
3. Соціологія: Навчальний посібник / під ред. М.І. Сазонова, – Харків: «Фоліо», – 1998, – 436 с.

УДК 94:329(47+57)(092 Грушевський)

Божко Ольга Антонівна
кандидат історичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І СПРОБА ВСТАНОВЛЕННЯ БІЛЬШОВИКАМИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ РАД РОБІТНИЧИХ, СОЛДАТСЬКИХ І СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ (ГРУДЕНЬ 1917 РОКУ)

Зі створенням на початку березня 1917 року у Києві Української Центральної Ради, Михайло Грушевський був обраний її головою. За короткий час, під керівництвом визнаного, авторитетного лідера українського руху Центральна Рада пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української Народної Республіки (січень 1918 р.).

Водночас, саме з цього часу в гострій боротьбі з українськими національними політичними силами й урядами під державно-політичним прикриттям влади Рад в Україні починає утверджуватися більшовицький режим, який проіснував багато десятиліть.

Так званий «З'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів», що відбувся в Харкові 11-12 грудня 1917 року свого часу слугував політичній і правовій легітимізації влади більшовиків в Україні, пізніше, події пов'язані з його підготовкою, проведенням і наслідками, сприяли її історичній легітимізації.

М. Грушевський у працях «Ілюстрована історія України, за роки від 1914 до 1919» та «Новий період історії України від 1914-1919» відтворюючи бурхливі події, пов'язані із завоюванням більшовиками влади в Україні, подає лише короткі згадки про обидва з'їзди – в Києві та Харкові [1, с. 552-554; 2, с. 25-26].

Саме в розпал подій коли, за словами М. Грушевського, російська республіка «впала в довгу анархію» у більшовицьких колах з'являються наміри «збити» Центральну Раду під гаслом її буржуазності, домагаючись її переобрання і передачі своєї влади на місцях радам робітничих і солдатських депутатів [1, с. 552].

Проведення Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів М. Грушевський називає замахом більшовицьких організацій на Центральну Раду та її уряд [1, с. 554], який вдалося ухилити, запросивши до його участі селянських делегатів, які рішуче стали на захист Центральної Ради.

М. Грушевського було обрано головою Всеукраїнського з'їзду Рад селянських, робітничих і солдатських депутатів, який проходив 4-6 грудня у Києві. На з'їзді було обговорено політичне становище як в Росії, після приходу більшовиків, так і в Україні, ставлення присутніх до ультиматуму РНК тощо. Учасники з'їзду активно підтримали Центральну Раду та готовність виступити на її захист [3, с. 3].

Таким чином проведу Центральної Ради вдалося зірвати чергову спробу більшовиків передати в Україні всю владу радам.

Водночас, незважаючи на результати з'їзду в Києві, делегати-більшовики, за словами Михайла Грушевського, під "ослоною совітського війська" переїхали до Харкова та проголосили себе урядом радянської України. Створення такого уряду стало головною передумовою інтервенціоністської політики російських більшовиків проти України та сприяло введенню російських більшовицьких військ, які почали завойовувати Україну [4, с. 3].

Враховуючи політичне, воєнне та соціально-економічне становище, Центральна Рада потрапила у надзвичайно складну ситуацію. Тому перед національними лідерами постало питання про остаточний розрив з «північним сусідом» та необхідність проголошення незалежності. 9 січня 1918 року М. Грушевський оголосив останній IV Універсал, який став поворотним пунктом української революції, оскільки Українська Народна Республіка

проголошувалася самостійною, незалежною, вільною, суверенною державою.

Процес становлення радянської системи в Україні було призупинено у березні 1918 року. За умовами Брестського миру під тиском німецько-австрійської окупаційної адміністрації Раднарком Росії змушений був вивести з України свої війська.

Література:

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України за роки від 1914 до 1919 / М. Грушевський. – Нью-Йорк : Вид-во Чарторійських, 1967. – 576 с.
2. Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 – до 1919 / Грушевський М.; [упоряд. А. Ф. Трубайчук]. – К. : Либідь, 1992. – 46 с.
3. Народна Воля. – К., 1917. – 9(26) груд. ; 11 груд.(28 листоп.) ; 6(19) груд. ; 8(21) груд.).
4. Свобода. – 1919. – Ч. 113, 23 вер.

УДК 94:32(477) (092) Грушевський

Васильєва Вікторія Вікторівна
аспірант кафедри культурології,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ М.С. ГРУШЕВСЬКИМ

М. С. Грушевський у духовному та суспільно-політичному житті нашої держави постає не лише як вчений-історик світового рівня, але й як творець української історії. Сьогодні, у складний для розбудови української державності період, час становлення громадянського суспільства, постають питання національної ідентичності, національної ідеї, відродження національної пам'яті. М.С. Грушевський не лише досліджував історію, він прагнув зрозуміти суть історичного процесу. Вчений стояв на позиціях історичності українського народу. Історик виходив за межі суто внутрішніх суспільно-політичних відносин українців; включав історію українства у систему зовнішніх зв'язків.

Приймаючи виклик зовнішніх загроз та внутрішнього розбрату, українці відповідають енергією духовного зростання, плекання гуманістичних цінностей. Ідеали рівності, свободи, справедливості, національної незалежності зросли із внутрішньої потреби українців.

Власне, тут можемо провести паралелі з європейськими суспільствами, де утвердження основ гуманізму пройшло складний революційний шлях.

М.С. Грушевський задається питанням: яка сутнісна ознака українців, хто вони є. Як першу ознаку вчений розглядає етнічно-мовні підстави. Українець є українцем за етнічним походженням та за мовою. Національне почуття українця – в тому, що він хоче бути зі своїм народом, має спільну з іншими українцями історію та уявляє спільне з ними майбутнє.

По-друге, українцем можна вважатися на основі ідеї українства. Важливим тут є відчуття солідарності, товариськості з українським народом.

Також М.С. Грушевський переконаний, що не єдино православна віра є підставою вважатися українцем. Не лише православні, але й уніати, католики юдеї, говорить вчений, можуть бути українськими патріотами.

Особливо дві останні тези є актуальними сьогодні, коли на захист цілісності нашої держави виступили носії не лише української, але й російської та інших мов. Люди, які не є українцями за походженням, але відчують себе такими за покликом душі, совісті.

Виходячи з гуманістичних ідеалів рівності, справедливості слідує відповідь на наступне питання М.С. Грушевського: яким має бути новий устрій, до якого прагнуть українці. Разом з іншими народами імперської Росії українці прагнули волі, та здобули її. Тепер вона має бути утверджена та легітимізована. Українцю притаманні справедливість та людяність. Отож, вони хочуть рівності для всіх людей. Необхідно проголосити соціальну рівність та стерти станові різниці: однакове право повинні мати пани й мужики, багаті й робітники, чоловіки й жінки, різні народи й різної віри.

Законною є влада «тільки з вибору народного». Це означає, що всі повинні мати право обирати; кожен має тільки один голос; голоси рівні; вибирати зразу депутатів (а не виборщиків); голосування таємне, письмове. Це зветься чотирьохчленне виборче право: загальне, рівне, пряме і таємне. Будь-яка влада має вибиратися на певний термін, і за «недобрі» дії відповідати перед виборним судом [3, с. 201-202].

Протягом тривалого та складного періоду здобував український народ незалежність. До сьогодні цей процес не завершився. Осягненню цієї мети повинні служити багатий досвід історичного минулого українського народу. Цій самій меті має служити державотворчий політичний досвід, наукові розробки М.С. Грушевського, який діяв у складних умовах суспільно-політичної та військової боротьби за незалежність України.

Література:

1. Деякі питання концепції державотворення в Україні М.Грушевського / А. Пашук. – Журнал «Республіка» №1, 1995 р.
2. Політологія: наука про політику. Підручник / М.І. Горлач, В.Г. Кременець. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.
3. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. П'яте видання / В.І. Касьян. – К.: Знання, 2008. – 347 с.

УДК 001.1:316.64:327.8 «Грушевський»

Горбань Тетяна Юрївна
доктор політичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Одним із найпопулярніших гасел у суспільно-політичному житті українців ще на етапі здобуття незалежності було гасло єдності Сходу і Заходу українських земель. Як показали події останнього часу, це гасло, на жаль, так і залишилося не втіленим у життя, а проблема роз'єднаності – не лише ментальної, а й територіальної – на сьогодні є актуальною, як ніколи.

Між тим проблема української соборності постала у вітчизняній суспільно-політичній думці вже понад століття тому. Причому громадсько-політичні діячі кінця ХІХ – початку ХХ століть розглядали соборність у широкому розумінні: не лише як територіальну єдність етнічних українських земель, об'єднаних у єдиному державному утворенні, а й як соціальну, культурну, духовну, міжконфесійну, міжетнічну тощо консолідацію суспільства. Проблеми соборності українських земель неодноразово піднімали у своїх працях М.Драгоманов, Ю.Бачинський, який одним із перших в історії новітньої української політичної думки на науковому рівні обґрунтував питання про необхідність повної політичної незалежності і соборності України, вважаючи це проблемою не лише українського етносу, а взагалі «всіх, що замешкують Україну» [1, с. 77]; М.Міхновський гасла соборницької незалежності України підкріплював думкою про необхідність досягнення національної єдності усіх українців на просторі усієї України. Відчувати себе українцями – не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних кордонів – закликав західноукраїнську громадськість І.Франко.

З-поміж знакових постатей українського національного руху глибоко аналітичним підходом до проблеми соборності відзначався М.Грушевський. Розмірковуючи над перспективами творення «суцільного національного організму», він, на відміну від деяких своїх ідейних однодумців, не виявляв надмірного оптимізму в цьому питанні, вважаючи, що для того немає об'єктивних підстав. На думку М.Грушевського, процес національного єднання був суттєво утруднений фактором історичної роз'єднаності українських земель: «Ріжні часті великої української землі в своїм історичнім житті йшли ріжними дорогами, під впливами ріжних чужих народів, культур, правительствених систем, відмінних економічних і соціально-політичних обставин, і при слабім розвої національного життя, національної культури вони слабо відчували свою національну одність» [2, с. 378].

Аналізуючи можливості консолідації українського суспільства в контексті тогочасної політичної ситуації (йдеться про 1906 р., коли була написана знакова у висвітленні проблеми соборності стаття «Галичина і Україна»), видатний науковець і політик дійшов висновку, що революційні події в Росії не лише не виявили позитивних тенденцій у зближенні «двох відламків українства», а, навпаки, продемонстрували дистанціювання від «галичанщини». Цей висновок він пояснював тим, що за попередні 20 – 25 років галицька інтелігенція звикла до думки, що Галичина є духовним і культурним центром української землі, який має вирішувати подальшу долю всієї України; проте революція 1905 р. принесла деякі свободи і в підросійську Україну, що спричинило тенденцію до відокремлення, а не до зближення з Галичиною, тож

з'явилися «симптоматичні заклики» позбавитися впливів західноукраїнської культури як такої, що має локальне, а не загальноукраїнське значення [2, с. 376, 378]. М.Грушевського турбувало те, що підросійська Україна надалі піде своєю відмінною дорогою, і віддалення її від Галичини буде збільшуватися з кожним кроком, якщо не подбати про їх зближення. Історичні розбіжності, застерігав він, які «поробили такі замітні відміни, роблять свою диференційну роботу далі. Життя релігійне, політичне, культурне іде в кожній з них іншою дорогою», тож існує реальна небезпека, що без наполегливої об'єднавчої роботи «за яких 20 – 30 літ ми мали б перед собою дві національності на одній етнографічній основі» [2, с. 380].

Боротися з цією небезпекою має увесь свідомий український загаль, був переконаний М.Грушевський, і закликав сконцентрувати національні сили на вихованні почуття єдності й солідарності. Маємо прагнути єдності всіх територій, говорив він, а не роздмухувати розбіжності, які можуть привести до повного культурного і національного відокремлення різних частин української землі. «Українці мусять всю енергію вложити в те, аби «відіграти національне почуття», і з ним – почуття національної спільності, солідарності у різних частин українського народу, та сконцентрувати, можливо, систематично і планово, національні сили тих різних частин на спільній національній роботі». Тоді зникне межа, що відділяє «галичанину» від «українщини» [2, с. 378].

Також видатний вчений закликав «галицьку суспільність», яка звикла уявляти Галичину українським П'ємонтом, до більшої вираженості. М.Грушевського мало обходило питання, яка з частин українства є більш національно свідомою, суть проблеми він бачив у потребі «тіснішого зближення Галичини з Україною й навідрот», зазначаючи, зокрема, що «в тім передусім лежить інтерес самої Галичини, запорука її будучності, її визволення з нинішньої нужди й неволі» [3, с. 282; 2, с. 382].

Отже, соборницькі погляди М.Грушевського і сьогодні залишаються одним із наріжних каменів у фундаменті духовного, соціокультурного, міжетнічного, політичного єднання громадян України навколо спільної для всіх національної ідеї, без чого не може відбутися сучасна українська нація.

Література:

1. Бачинський Ю. Україна irredenta / Ю. Бачинський. – К.: Основні цінності, 2003. – 171 с.
2. Грушевський М.С. Галичина і Україна / М.С. Грушевський // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894 – 1907)». – 2002. – С. 376 – 382.
3. Грушевський М.С. До наших читачів в Галичині / М.С. Грушевський // Там само. – С. 282 – 283.

УДК 141

Горбатюк Тарас Віталійович
кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Формування української державності це вельми складний та суперечливий процес в історії українського народу. Однією з показових сторінок цієї історії є національно-визвольні змагання 1917–1920 рр., а однією з найвизначніших постатей цього періоду є Михайло Грушевський.

Визначний науковець, історик та політичний діяч, Михайло Грушевський, справив величезний вплив на історію українського народу в ХХ столітті. Його творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Йому належить близько двох тисяч праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Але найбільш відомішою його роботою, знаною майже в кожній родині є «Історія України-Руси», справедливо названої метрикою нашого народу. Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження.

В той же час будучи обраним головою Української Центральної Ради він першочергово намагався надати стихійному українському рухові організованості, та ставив питання про

культурне відродження українського суспільства (заснування національних шкіл, політичних товариств).

Поряд з цим він приділяв значну увагу конституційному процесові в Україні. Під його керівництвом розроблялася Конституція незалежної Української народної республіки, яка була прийнята 29 квітня 1918 р., згідно з якою верховним органом влади УНР проголошувалися Всенародні збори, які безпосередньо здійснювали вищу законодавчу владу в УНР і формували вищі органи виконавчої та судової влади. Скликати Всенародні збори і проводити їх мав голова, обраний Всенародними зборами.

В той же час його життєва доля така ж трагічна як і доля національно-визвольних рухів в Україні на початку ХХ століття.

Отже, Михайло Грушевський постає визначною особистістю українського народу, який в складні часи українського державотворення прагнув виокремити культурні особливості рідного народу та сформувати підвалини української державності.

УДК: 9:342 (477) «191-192»

Грибенко Олександр Миколайович

кандидат історичних наук, старший викладач

Пласун Олег Вікторович

студент факультету філології та історії,

Глухівський національний педагогічний університет

імені О. Довженка (м. Глухів, Україна)

СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (ТРАВЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

З перших днів національно – демократичної революції в Україні проходив процес формування республіканської форми правління. Спостерігався історичний зв'язок, який визначає наступність органів державної влади з тими, які існували ще під час Визвольної війни 1648–1654 рр. Цей зв'язок проявлявся у таких рисах влади, як парламентаризм, демократичність, рівноправність. Нова влада ставила перед собою завдання перебудови суспільного устрою, виходячи з права українського народу на самовизначення та відродження традицій державного будівництва [1, 199].

Після подій лютого 1917 року у Києві було створено два політичних осередки, діячі яких прагнули утворити єдиний керівний орган для організації, репрезентації й координації національно – політичного життя України. Цим органом стала Українська Центральна Рада. На значний вплив у майбутній цій організації претендували Товариство Українських поступовців (ТУП) та українські соціал-демократи (УСДРП). Після довгих дебатів головою осередку був обраний М.С. Грушевський [2, 24].

Різноманітні завдання, що стояли перед представницьким органом, вимагали визначення її структури. Навесні – у середині 1917 року у структурі Української Центральної Ради виділяються такі ланки: Загальні Збори, Комітет (Мала Рада), Президія, Пленум, Голова, комісії і партійні фракції.

З одним із перших офіційних документів, який сприяв визначенню організаційної структури революційно-демократичного парламенту, був «Наказ Українській Центральній Раді». Цей конституційний акт датується 23 квітня 1917 року й фактично закріплював існуючу структуру. Так склад Комітету революційного парламенту визначався таким: Президія парламенту – Голова і два заступники Голови, обрані Комітетом голови Комісій Української Центральної Ради – не більш ніж 8 чоловік, члени, обрані Загальними зборами УЦР – 17 чоловік, окремі особи, «Кооптовані» Комітетом до повного його складу з 33 чоловік. Отже, лише 20 членів Комітету включалися до його складу з числа членів представницького органу, а інші 13 членів Комітету могли бути обраними не члени революційного парламенту [3, 1 – 2].

Відповідно до п. III «Наказу», робота парламенту мала проводитися через його Загальні Збори та Комітет Ради. Далі перелічувалися повноваження Загальних Зборів: «вони визначають напрям і характер всієї роботи Ради» і поділяються на звичайні (чергові), які «мають відбуватися не рідше, як раз на місяць» та надзвичайні – їх скликає Комітет «при нагальній потребі».

Першими Загальними зборами від 8 квітня 1917 року був створений Комітет (Мала Рада) у складі 20 чоловік, до якого увійшли Президія Української Центральної Ради, яка була обрана

на Українському Національному з'їзді, і 17 членів, обраних на Загальних зборах з складу представницького органу [4, 9-10]. До Української Центральної Ради було обрано 130 осіб. Таким чином, Українська Центральна Рада стала легітимним представницьким органом влади нової України.

Згідно зі п. 1 «Постановами...» від 29 червня 1917 року суттєво були замінені права і обов'язки Комітету УЦР. Комітету надавалося право вирішення всіх найважливіших термінових питань, які виникали між сесіями революційного парламенту, а саме: а) скликання Загальних зборів Української Центральної Ради; б) підготовка матеріалів до сесії УЦР; в) поповнення уряду між сесіями революційного парламенту [5, 6 – 7].

Робота Комітету повинна була проходити у такій формі, як «збори». Збори Комітету поділялися на чергові та надзвичайні. Чергові збори мали відбуватися раз на тиждень, а надзвичайні – в разі потреби, за ініціативою Голови Комітету або його заступника, а також за письмовою заявою не менш як 5 членів Комітету. Також був встановлений кворум для зборів Комітету – „не менше 2/3 членів Комітету для справ законодавчого характеру і не менш 1/2 членів для інших справ». [5, 6 – 7].

Член Комітету має один голос, голосування може бути відкритим або закритим. Уточнювався зміст примітки до п. 3 „с”, зокрема: «коли кворум (для зібрань в 1/2 членів) не буде, то наступні збори дійсні при всякій кількості членів, але тільки до розв'язування справ, поданих на попереднє засідання, яке не відбулося» Засідання Комітету визначалися як відкриті, але у виняткових випадках Комітет 2/3 голосів могла прийняти рішення про проведення закритого засідання. У закритих засідання могли брати участь тільки члени Комітету та їх заступники, члени уряду і особи допущені на дане засідання.

Свої рішення український парламент приймав у вигляді, універсалів, постанов, рішень, резолюцій

Література:

1. Голос Києва. – 1918. 3 вересня;
2. Український національно – визвольний рух. Березень – листопад 1917 року. – К., 1917. – 82с.;
3. Наказ Українській Центральній Раді, прийнятий на Загальних Зборах 23 квітня 1917 р. // Вісті з Української Центральної Ради у Києві. – 1917, травень. – № 5. – С. 1-2;
4. Перші загальні збори Української Центральної Ради 8 квітня 1917 // Вісті з Української Центральної Ради у Києві. – 1917, квітень. – № 4;
5. Постанови Комісії по реорганізації Комітету Центральної Ради, ухваленими на зборах Центральної Ради 29 червня 1917 р. // Вісті з Української Центральної Ради у Києві. – 1917, вересень. – № 15 – 16.

УДК 930.2

Данилова Тетяна Вікторівна
кандидат філософських наук, доцент,
Верменко Анатолій Юрійович
кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Салата Галина Володимирівна
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

АГРАРНА ПОЛІТИКА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НА ЧОЛІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Трансформаційні процеси, що відбуваються тепер на селі, їхня невизначеність, враховуючи законодавчо не затверджене право власності на землю, сприяють дослідницьким розвідкам з історії аграрних реформ ще не такого далекого минулого. Особливий інтерес викликає, і не безпідставно, саме земельна реформа українських національних урядів 1917 – 1920 рр.

У цей період Україна повністю відповідала статусу аграрної країни. Аграрне питання або майбутнє сільського господарства України було надзвичайно актуальним і рушійним для

революційного суспільства 1917–1920 рр. В 1917 р. після зречення царя Російської імперії Миколи II в Україні постала влада Центральної ради на чолі з М.С. Грушевським як одним з фундаторів державотворчих процесів національно-визвольних змагань в Україні початку ХХ ст.

Однією з головних складових державотворчих процесів національно-визвольних змагань в Україні означеної доби була аграрна політика. На вирішення земельного питання в молодій державі чекало 95 % населення, тобто селян. Втім, уряд УНР зводив з його вирішенням. Лише в III Універсалі було проголошено про скасування приватної власності на землю, яка передавалась народу без викупу. Це сталося вже в листопаді 1917 р, коли в Росії до влади прийшла партія більшовиків на чолі з В.Леніним, а існування незалежності України нараховувало 8 місяців.

Фатальні наслідки для існування Центральної ради, як і для Гетьманату та Директорії УНР, безперечно, мала невизначеність та неефективність їх політики з аграрного питання. Прийнятий Радою Земельний закон, діяльність земельних комітетів, скасування права приватної власності на землю, призвели до конфлікту між власницькими змаганнями селян і утопічними гаслами соціалістично зорієнтованих лідерів Центральної ради.

Аналіз праць М. Грушевського засвідчує, що Голова Центральної ради усвідомлював важливість аграрної справи, втім його переконання про її поступовість стали йому на заваді. В роботі «Хто такі українці і чого вони хочуть?» М. Грушевський заявляв, що «земля повинна бути в тих, хто на ній працює», а забрані у поміщиків землі «по справедливій оцінці їх коштів і прав мастки треба викупити коштом українського краєвого скарбу (казни) і роздавати в користування людям» [3, с.73]. Вирішення шляхів впровадження цих намірів в життя, на думку М. Грушевського, мав здійснити український парламент.

У роботі «Новий період історії України: за роки від 1914 до 1919» М. Грушевський зазначає про незадоволення появою земельного закону від 18 січня 1918 р., котрий слугував «грунтом не тільки до агітації проти Української Республіки серед буржуазних кіл» [2, с.38]. Автор наголошує на несприйнятті соціалістичного курсу реформ українського уряду, соціалістичного кабінету міністрів, втручанням німців і австрійців у внутрішню політику України. Втім очевидні причини негативної реакції населення української держави, спричиненої земельним законом, не розкриває.

Праця «Ілюстрована історія України» цього ж автора повідомляє про стан українського суспільства після проголошення IV Універсалу, коли «більшовицька агітація не проходила без сліду ...В селах все більше напливало елементу анархічного, що поривав за собою частини селянства...» [1]. Безперечно, ситуація на селі була катастрофічною. М.Грушевський немов не помічає причин такого стану та перекладає відповідальність на зовнішні чинники. Адже гасло більшовиків: «Грабуй награвоване» та ленінський Декрет про землю мали вплив на українських селян.

Продекламувавши віковічне прагнення народу отримати землю у власність, уряд на законодавчому рівні не розробив схеми такої «передачі землі» селянам. Це привело до самовільного захвату земель. Таке вирішення земельного питання не влаштовувало ні селян, ні великих землевласників. Незабаром з'явилися так звані «Уточнення» та «Пояснення» до Універсалу, згідно яких заборонявся самовільний захват землі та справа в переділі землі відкладалась до скликання Установчих зборів, фактично на невизначений час.

Сподівання селян не виправдались, незадоволення урядом УНР зростало. На такому ґрунті все впливовішими були більшовицькі агітатори, котрі скориставшись моментом твердили про щастя селян колишньої Російської імперії, адже за проголошенням Декретом про землю вони отримали землю. Це мало вплив на українських селян

Нарешті, 18 січня 1918 р. був проголошений земельний закон УНР, та вже було пізно. Рада під натиском військ більшовиків змушена була виїхати з Києва. В країні утверджувалось двовладдя. Ніякої мови про втілення земельного закону в життя не могло бути й мови. Втім, приватна власність на землю не повністю скасовувалася, оскільки не підлягали розподілу господарства, що не перевищували 40 десятин.

Література:

1. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1992. – 544 с.
2. Грушевський М. С. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919 / М.С. Грушевський. – К., 1992.

3. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К., 1991. – 575 с.

УДК 328(09)

Доморослий Валентин Іванович
кандидат історичних наук, доцент,
Уманський національний університет
Садівництва (м. Умань, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ

Михайло Грушевський – історик, культуролог, релігієзнавець, політик. Був у його біографії етап, коли він стояв у витоків українського парламентаризму Наддніпрянської України у 1906 р. Це був період першої російської революції, коли українці, серед інших питань, намагалися вибороти національну автономію. Цим питанням займалися українські депутати у І Державній Думі Росії, який було 102, 44 з них об'єдналися в українську парламентську громаду. Причиною цього було те, що російський царизм абсолютно ігнорував національні особливості краю, піддавав його жорстокому всебічному визискуванню, перетворивши таким чином Україну в колонію. Підтвердження цьому знаходимо навіть у В. Леніна, який у своїй промові в Швейцарії 1914 р. (що не увійшла до повного зібрання творів, п'яте видання) також заявляв, що Україна «стала для Росії тим, чим для Англії була Ірландія» [1, с. 239].

Громада, яка розпочала свою роботу 1 травня 1906 р., зіткнулася з тим, що у сфері національного питання не вистачало фахівців, які б мали досвід формування оптимальних вимог з національного питання. З цією метою до Петербурга, де засідала Дума, було запрошено М. Грушевського, у якості консультанта. На засіданні громади 18 травня 1906 р. він поділився не тільки своїми знаннями з даної проблеми, а й дав характеристику автономії Галичини в складі Австро-Угорської імперії. Але це була автономія не національна, а крайова. В підсумку в австрійському парламенті українців було всього 6, та й то поміркованих в питаннях міжнаціональних відносин.

Розробляючи проблему автономного устрою, М. Грушевський опублікував статтю «Український П'ємонт», у якій показав переваги умов української Галичини, з її відносними свободами, у порівнянні з російською Україною після сумнозвісних царських указів 1863 і 1876 рр. про заборону української мови. Саме через це Галичина стала регіоном, де створювались і вдосконалювались засоби національного, культурного і політичного суспільного відродження українського народу [2, с. 104-108].

Виходячи з доповіді М. Грушевського, його статті і виступів депутатів, громада робить висновки: українські депутати повинні добиватися автономії, але не територіальної, а національно-територіальної.

Наступним етапом в роботі української парламентської громади була розробка Декларації про автономію України. Над її створенням йшла тривала й клопітка робота, перш за все на сторінках часопису «Украинский вестник» – друкованого органу громади. Найбільш продуктивну роботу здійснив М. Грушевський. Лише по даній тематиці на шпальтах журналу було 10 його публікацій. Тексту самої Декларації автору знайти не вдалося, але її виклад даний в статті Грушевського «Наши требования». Вона вимагала вирішення українського питання в контексті переустрою всієї держави на принципах рівноправ'я народностей і областей та національно-територіальної автономії. Не поділяючи народності на «зрілі» і «незрілі», декларація вимагала при вирішенні національних справ виходити «із реального стану речей, із реальних потреб населення, а не з історичних фактів і довідок» [3, с. 271].

Далі М. Грушевський виступав за федеративний устрій. Малося на увазі розмежування, з одного боку, центрального парламенту і загальнодержавних міністерств, з другого – українського сейму. Першим передбачалось надати право нормувати державний і суспільний лад, керувати засобами, необхідними для утримання органів центрального і загальнодержавного управління (у тих галузях, які в інтересах державної спілки залишаться в компетенції загальнодержавних міністерств). Для управління в цих галузях державна конституція повинна залишити місцевим самоврядним органам широку сферу вирішення місцевих відносин, з правом законодавчої і всякої іншої ініціативи по відношенню до центральних органів. Територіальні сейми мали займатися справами культури, місцевої

адміністрації, призначенням суддів. Чверть місць у них передбачалася для інтелігенції.

Вимагалось заборонити всяку централізацію в сфері церковного управління, а також штучну перестановку національних елементів у війську й створити такі умови, щоб проходження військової служби відбувалося якомога ближче до батьківщини солдатів.

Спеціальними загальнодержавними законами встановлювались права, якими могли б користуватися мови й діалекти у державних закладах. В першу чергу для вирішення цього питання необхідно було ввести національні мови (українську також) в народні школи, як мови викладання. Визнавались усі права української мови із збереженням за російською мовою статусу загальнодержавної.

На думку М. Грушевського ця програма повинна бути вирішена «в нерозривному зв'язку з перебудовою всієї Росії на підставах національної рівноправності й обласної автономії повинна бути здійснена – і здійснена негайно» [4, с. 273].

Ця Декларація мала бути проголошена з думської трибуни головою української парламентської громади І. Шрагом. Але було вже пізно. 3 липня 1906 р. Дума, після 72 днів своєї діяльності, була розпущена.

Література:

1. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 720 с.
2. Грушевский М. Украинский Пьемонт / М. Грушевский // Украинский вестник. – 1906. – №2. – С. 104-108.
3. Грушевский М. Украинский Пьемонт / М. Грушевский // Украинский вестник. – 1906. – №2. – С. 104-108.
4. Грушевский М. Наши требования / М. Грушевский // Украинский вестник. – 1906. – №5. – С. 268-273.

УДК 94 (477):342.4 (092) Грушевський

Живора Станіслав Михайлович
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ У СВІТЛІ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Державне будівництво в Україні до і після прийняття Конституції 1996 р., відбувалося на тлі протистояння між органами центральної влади, регіональними елітами й політичними партіями різних ідеологічних спрямувань. Діаметрально різні політичні уподобання виявляли виборці на сході й на заході України, що стало в подальшому чи не головною прикметою всіх виборчих перегонів.

Нинішня соціально-економічна та політична криза – результат порушення базових принципів демократії, коли в умовах зростання тотальної бідності й несправедливого розподілу національного багатства країни на користь невеликої групи олігархів загострився конфлікт між владою і народом. До цього ж додалося незаконне скасування конституційної реформи 2004 р. та концентрація влади в руках В. Януковича, що спровокувало чергове політичне протистояння в Україні, привело до людських жертв і територіальних втрат.

Цього б не сталося, як би в нашій сучасній політичній історії українські громадяни мали б неформальне право вирішувати і обговорювати стратегічні питання, до яких, безумовно, відноситься проблема вибору наряду зовнішньо-економічної інтеграції. Це право привласнили собі державні можновладці – за влучним виразом М. Грушевського – «консервативні, панські, буржуазно-інтелігентські кола», які «хваляться своїм політичним розумом ... хочуть бачити Україну не таку, якою вона мусить бути зі своєї природи, селянсько-робітничою, а Україну панською» [3, с. 338].

У цьому контексті, шукаючи відповіді на проблеми сьогодення, бажано звернути свій погляд до історії початку ХХ ст., коли жив і працював Михайло Грушевський, український історик, громадський і політичний діяч, якому в цьому році виповнюється 150 років від народження.

У травні 1905 р. у статті «Конституційне питання і українство в Росії» вченим було викладено проект конституції, який зберігаючи традиції української політико-правової думки ХІХ ст., «віддзеркалював впливи кирило-мефодіївців, М. Драгоманова та ін., проінятих ідеєю

федералізму» [4, с. 238].

М.С. Грушевський запропонував свій механізм національно-територіальної децентралізації Російської імперії, який передбачав замінити губерніяльний поділ країни на широке місцеве самоврядування. Територіям з 1 млн. громадян надавалось право обирати власний сейм. Він вважав доцільним проводити прямі вибори тільки в обласні (національні) сейми, які би відали шкільною і вищою освітою, охороною здоров'я, поліпшенням побуту, торгівлею, утриманням шляхів і місцевою поліцією, контролювали частину вищої адміністрації і призначали суддів.

Він пропонував надати право вибирати певний відсоток (25%) членів обласних сеймів університетам, науковим товариствам і професійним об'єднанням; з виборчого округу обирати більше одного кандидата. Вибори мали відбуватися на базі загального, рівного, прямого і таємного голосування під наглядом виборчих бюро, складених із представників усіх партій, що беруть участь у голосуванні. Що стосується діяльності Всеросійського парламенту, то він формувався на основі непрямих виборів – один депутат від 4-х членів обласного сейму [1; 5].

Отже, національні сейми з урядами місцевого самоврядування мали б стати основними складовими частинами держави, а центральний парламент обирали б непрямо і який ділив би повноваження уряду з місцевою владою. Визначальними для реорганізації держави мали б стати, на думку вченого, народність, географічні і демографічні чинники.

Федералістські погляди М. Грушевського на перебудову централізованої Російської держави на федерацію вільних народів знайшли своє продовження в революційних подіях 1917 р. Зокрема, у своїх виступах на з'їзді представників національностей Росії, що підтримували ідею федеративної перебудови держави, скликаний Українською Центральною Радою у вересні 1917 р. в Києві, вчений акцентував увагу делегатів на основній ваді державного устрою Російської держави – надмірній централізації законодавчої і виконавчої влади. «Заснований на цьому принципі державний механізм не може нормально функціонувати і гальмує розвиток держави, – наголосив Голова УЦР, – ... централізація влади затримує розвиток господарської самодіяльності населення, викликає експлуатацію» національних провінцій (регіонів), неправомірно перерозподіляє національне багатство на користь невиробничих класів центру, що теж веде до господарського послаблення центру [6, арк. 1].

Тільки при реалізації основної вимоги демократії – забезпеченні широкої участі громадян в державному житті, центральна влада може користуватися довірою усіх верств населення. Республіканський лад може існувати тільки у федеративній державі, так як в централізованих державах «легко можна проводити державні перевороти шляхом захоплення центральних установ» [6, арк. 1 зв]. На думку вченого, великі області заселені одною національністю, можуть по бажанню, або утворювати декілька федеративних територій, або будучи одним федеративним цілим, надавати автономію окремим її частинам.

Михайло Сергійович не поділяв позицію деяких делегатів, що федерація є перехідним щаблем до повної самостійності. З цього приводу він наголошував не боятися федералізації – «федералізм є принципом об'єднуючим ... ми розглядаємо федерацію не як шлях до самостійності, а як шлях до інших перспектив, що вже давно відкрились кращим умам людства, як шлях до федерації Європи і далі – до федерації всього світу» [2, с. 62]. В заключному виступі 15 вересня 1917 р. М. Грушевський виголосив надію, що майбутні держави Федеративної Росії «прислужаться интересам усіх обездоленных і перш за все интересам трудящихся мас їх населяющих, забезпечать мир і наближуть нас до великої мети – братства народів світу» [6, арк. 2].

Пропозиції Великого українця в ті буремні революційні роки не були реалізовані, то може вони стануть у нагоді сьогодні. Поки не будуть прийняті відповідні конституційні зміни, які сприятимуть реальній федералізації країни, а не формальній децентралізації влади, збільшать самостійність регіонів і посилять роль місцевого самоврядування, Україна буде приречена на перманентну політичну кризу. Історія останніх десятиріч свідчить, що від діяльності наших президентів шкоди більше, аніж користі. Між іншим Конституція УНР від 29 квітня 1918 р. не передбачала президентської структури, тому варто було б повернутися до питання доцільності цього інституту в сучасній Україні.

Література:

1. Грушевський М. Твори у 50 томах. Том 1. Серія суспільно-політичні твори (1894 – 1907). – Львів: Видавництво «Світ», 2002. – 592 с.
2. Грушевський М. Твори у 50 томах. Том 4. Книга 1. Серія суспільно-політичні твори (доба

Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918). – Львів: Видавництво «Світ», 2007. – 432 с.

3. Грушевський М. Твори у 50 томах. Том 4. Книга 2. Серія суспільно-політичні твори (листопад 1918 р. – жовтень 1926 р.). – Львів: Видавництво «Світ», 2013. – 576 с.

4. Корольов Г. Федералізм Михайла Грушевського: міфи, уявлення, проекти. – К.: Інститут історії країни НАНУ, 2012. – 250 с.

5. Українське державотворення: невитребуваний потенціал. Словник – довідник / За ред. О.М. Мироненка. – К.: Либідь, 1997. – 560 с.

6. ЦДАВО України. – Ф. 1115. – Центральна Рада. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Протокол з'їзду представників національностей, що прагнули до федеративної перебудови держави, скликаного Ц.Р. – 6 арк.

UDC 94(477)(092) Грушевський

Isakova Natalia Petrivna
*PhD, associate professor,
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

MYKHAILO HRUSHEVSKYI: A HISTORIAN OF GENIUS

When one thinks of great Ukrainians a lot of the names come to mind and right at the top of that list is Mykhailo Hrushevskyi. He was an author, publicist, political and civic leader, and the most prominent Ukrainian historian. The kind of man that M.Hrushevskyi was, is the kind of man that makes nations great.

M.Hrushevskyi's historical approach was formed under the influence of his professor, V. Antonovych, as well as M. Kostomarov, M. Drahomanov, and later E. Durkheim. He belonged to the populist school of Ukrainian historiography and stressed the primacy of social or popular interests over the interests of the state and the nation. Later in his career, perhaps as a result of his own political activities, M.Hrushevskyi began to attach more importance to the state and the political development of the Ukrainian nation. He considered the Antes the predecessors of the Ukrainian nation. Using a wide variety of sources, M.Hrushevskyi outlined the ethnogenesis of the Ukrainian nation and established the continuity of Ukrainian historical processes, even through periods of Ukrainian statelessness [1].

Scholarly collaboration between M.Hrushevskyi and I.Franko had a stimulating effect upon both men. I.Franko had long studied the literatures of Western Europe and had also experienced 'modern' political life. There is little doubt that he was happy to share his knowledge and experience with Hrushevskyi, who was probably one of the few intellects among the Galician Ukrainians who could match the brilliant writer. Hrushevskyi was also quite impressed by Franko [4, see more p.45-69].

M.Hrushevskyi initiated the activities concerning the collection of different sources of Ukrainian history; they were published in ShSS Archeographic Commission Proceedings, such as «Sources for the History of Ukraine-Rus», «Monuments of Ukrainian Language and Literature». In 1906 M.Hrushevskyi initiated publications of the «Ukraine-Rus Archives».

The Seminar on History Problems of the Chair at the University and the Taras Shevchenko Scientific Society became the organization nucleus of M.Hrushevskyi's scientific school – cradle of a pleiad of famous Ukrainian historians – V.Garasymchuk, I.Dzhydzhora, M.Korduba, I.Krevetski, I.Krypiakievych, O.Terletski, S.Tomashovski et al [2].

All these large-scaled historical investigations should be a fund for the M.Hrushevskyi's central work – his voluminous «History of Ukraine-Rus». The «History of Ukraine-Rus» remained unfinished, its plan being impossible to be realized during one human life. That is why, simultaneously to fundamental voluminous history work, M.Hrushevskyi created also short one – volume essays on the Ukrainian history: «Essays on the Ukrainian People History» (1904), «Illustrated History of Ukraine» (1913).

The «History of Ukraine-Rus» was the first major synthesis of Ukrainian history ever written. This ten-volume magnum opus is the most comprehensive account of the ancient, medieval, and early modern history of the Ukrainian people. It covers its subject from ancient times to the mid-seventeenth century and is widely regarded as the major achievement of modern Ukrainian historiography.

The very title of M.Hrushevskyi's work was a programmatic statement. Written at a time

when most Western Ukrainians still called themselves Rusyns (Ruthenians), the title served to ease the transition to the new name, Ukraine. M.Hrushevskyi defined the borders of his Ukraine as the lands in which Ukrainians had traditionally constituted the majority of the population, the object of the striving of the Ukrainian national movement. Most importantly, his use of the term «Rus» and the emphasis on continuity with Kyivan Rus' also challenged the monopoly that Russians had on that name and tradition in scholarship and popular thinking [5].

In M.Hrushevskyi's varied historical writings certain basic ideas come to the fore. Firstly, M.Hrushevskyi saw continuity in Ukrainian history from ancient times to his own. Thus he claimed the ancient Ukrainian Steppe cultures from Scythia, through Kyivan Rus to the Cossacks as part of the Ukrainian heritage. He viewed the Halych-Volhynian Principality as the sole legitimate heir of Kyivan Rus.

Secondly, the subject of M. Hrushevskyi's history was the Ukrainian people and their evolution, both in periods when they possessed states and polities and in those when they did not. M. Hrushevskyi rejected the view that history should deal only with states and rulers. Deeply imbued with the populist ideology of the Ukrainian national movement, he saw simple people as having their own worth and history. He sought to write the history of the common people [5].

Thirdly, M.Hrushevskyi always put the accent upon native Ukrainian factors rather than international ones as the causes of various phenomena. He stressed the Slavic origin of Rus, put the emphasis upon internal discord as the primary reason for the fall of Kyivan Rus, and emphasized the native Ukrainian ethnic makeup and origins of the Ukrainian Cossacks. Also, he stressed the national aspect to the Ukrainian renaissance of the 16th and 17th centuries and thought the great revolt of B.Khmelnitskyi and the Cossacks against the Polish-Lithuanian Commonwealth was a largely national and social rather than simply religious phenomenon. Thus continuity, nativism, and populism characterized his general histories.

Thus, Hrushevskyi's scheme of Ukrainian history took account of several important factors and addressed a number of concerns expressed in Ukrainian historiography of the turn of the twentieth century, both in Galicia and in Dnipro Ukraine. These included the issue of the unity of the Ukrainian, as well as the role of the state and the significance of social and national factors in Ukrainian history. Despite all the criticism of his scheme M.Hrushevskyi managed to include all these factors in his paradigm and arrange them in a balanced manner to produce a national narrative of Ukrainian history – a historiography product qualitatively different from all previous narratives of the history of Ukraine. At the core of this new narrative lay the story of the Ukrainian nation [3, p.176].

M.Hrushevskyi will always be remembered in Ukrainian history. From the time of his youth till his death M.Hrushevskyi had devoted himself to the Ukrainian national cause. He was a central figure in the Ukrainian cultural flowering of the turn of the century, a teacher and an adviser, a national martyr, and a symbol of national aspirations during the revolution. His works on history are some of the finest ever produced. Out of everything he did his "History of Ukraine-Rus" is his most famous and widely read, and his proudest achievement.

Literature:

1. Jacyk P. Who was Mykhailo Hrushevsky? / P.Jacyk [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.artsrn.ualberta.ca/cius-sites/jacykcentre/http-МН.htm>
2. Pan'kova S. Mykhailo Hrushevsky: Encyclopedia of life and creativity/S. Pan'kova[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.m-hrushevsky.name/en/>
3. Plokhy S. Unmaking Imperial Russia: Mykhailo Hrushevsky and the Writing of Ukrainian History/ S.Plokhy. – Toronto: University of Toronto Press, 2005. – 700 p.
4. Prymak Thomas M. Mykhailo Hrushevsky The Politics of National Culture/ Thomas M.Prymak. – Toronto: University of Toronto Press, 1987. – 323 p.
Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctt2tv55q>
5. Sysyn Frank E. Mykhailo Hrushevsky and the History of Ukraine-Rus'/ Frank E. Sysyn [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.artsrn.ualberta.ca/cius-sites/jacykcentre/http-Ukraine-Rus.htm>

кандидат філософських наук, доцент,
Кичирук Тетяна Василівна
кандидат філософських наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

НАЦІОТВОРЧІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

*«Пам'ятаймо – ми репрезентуємо великий народ,
і повинні репрезентувати його гідно, достойно...»*

М. Грушевський

Один із найвидатніших громадських і державних діячів України, філософ й історик Михайло Грушевський – є постаттю, до чиїх ідей маємо апелювати і в 21-ому столітті, розглядаючи питання самовизначення української нації. Історико-філософські роботи М. Грушевського – «Історія України-Руси», «Нарис історії київської землі», крім багатого фактичного матеріалу містять глибокий аналіз історії становлення і розвитку української нації, її тривалої національно-визвольної боротьби і стремління щодо самоідентифікації та самореалізації.

В роботах багатьох дослідників М. Грушевський осмислюється перш за все як один із засновників і провідників української ідеї. Маючи власні оригінальні погляди щодо суспільного процесу і політичного розвитку українства, історик розробив концепцію українського народу, який формує національну цілісність під впливом психофізичних і культурних чинників.

Соборність українських земель – основна ідея концепції національного державотворення М. Грушевського: «Народність і територія стрілися саме на порозі історичного життя нашого народу і утворили першу підставу його розвитку». А рушійною силою розвитку історії і державотворення виступає народ як національна цілісність та індивідуальність. Більшість дослідників творчого доробку М. Грушевського наголошують на тому, що сутність його історіософської концепції вимірюється трьома основними поняттями – «народ», «державна» та «герой в історії». Саме детальному аналізу цих трьох основних понять присвячені декілька томів «Історії України-Руси». Історія ж українського народу – це постійна самооборона, постійний виклик національної загибелі, що призводить до формування ідеалів українського народу, це – свобода, рівність, справедливості та автономія.

У своїх працях М. Грушевський проводить думку про те, що саме Київська Русь стала першою формою організації суспільно-політичного українського життя. Аналізуючи історичний матеріал, дослідник стверджує, що стародавня Київська держава виникла на своєму рідному ґрунті, вона не була привнесена варягами, це був власний потяг до створення державності. Тому, пройшовши еволюцію становлення власних автономістських і федералістських поглядів, М. Грушевський, врешті решт, зміг всебічно обґрунтувати ідею суверенності українського народу, або, як він висловлювався, «право самому порядкувати на власній землі».

Простежуючи генетичний зв'язок українського народу із руською народністю, М. Грушевський підкреслює особність історії України, що бере початок з Київської Русі і розгортається через Галицько-Волинське князівство до гетьманщини. Важливими етапами для становлення власне української нації історик вважає саме Галицько-Волинське князівство і період козацтва. А серед історичних діячів, «героїв в історії», які відіграли величезну роль у національно-визвольних намаганнях України, М. Грушевський виділяє насамперед постаті Б.Хмельницького, П.Дорошенка, І.Виговського, І.Мазепи та П.Орлика.

Варто звернути увагу й на те, що у своїй концепції історії українського народу М. Грушевський вважав, що «селянство, демос лягли в основу самого поняття українства; потреби й завдання селянства стали потребами і завданнями української народності». Грушевський підкреслює «селянську» природу українського народу, зазначає, що «головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завсіди, буде селянство, і на нім прийдеться її будувати». Саме селянство ніколи не зраджувало національним інтересам, тому-то й треба опиратись на нього у справі відродження України. На селі знаходяться основні джерела національної культури, звідси й визначається самобутність історії українського народу, яка сягає найдавніших часів.

Важливою є думка М. Грушевського про те, що ні в якому разі політико – державний

устрій не повинен бути нав'язаний народові насильно. Історичне значення державного устрою визначається тим, «оскільки він впливав на стан народу, оскільки сам підпадав впливу громади й оскільки відповідав її бажанням і змаганням». Він твердо був переконаний в тім, що в конфліктах народу і влади вина лежить на владі, «...бо інтерес трудового народу – се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі сьому трудовому народові не добре, се його право обрахуватися з нею».

У творчому доробку М. Грушевського є дослідження з проблем етнокультурного становлення української людності. Вчений залишив нам цікаві розвідки, в яких показав, як формувалася народний світогляд наших предків, їх релігійна свідомість. Розглядаючи духовне життя українців, М. Грушевський особливу увагу звертає на значення релігії, зокрема християнської, як фактора, який своїм впливом сприяв прилученню українського народу до світового культурного процесу. На думку мислителя, християнська церква повинна робити благородну справу духовного очищення й оновлення народу, сприяти створенню української нації як духовної єдності.

Отже, обґрунтована М. Грушевським концепція історії українського народу переконливо свідчить про те, що наш народ пройшов довгий, складний і самотній шлях, створив свою мову, етнічну культуру, власну державність, на яку мав і сьогодні має повне право.

УДК 947 (477)

Кравченко Наталія Борисівна
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Відправною точкою процесу становлення громадянського суспільства у новітню добу стало утворення та діяльність Української Центральної Ради, коли був забезпечений високий рівень демократизму і гуманізму. Проте вже період діяльності Гетьманату Скоропадського та доба Директорії характеризуються уповільненням його розбудови в зв'язку з декларативністю та хаотичністю законодавчого регулювання сфери людського буття, що не забезпечувало фактично державну незалежність, домінування інтересів людини над інтересами держави, демократичну систему державного управління як умов реального втілення громадянського суспільства в життя.

Проблеми формування громадянського суспільства (організація і самоорганізація української спільноти, первинних форм громадянськості) посідали чільне місце у науковому доробку М. Грушевського.

В умовах браку національної свідомості, нерозвиненої соціальної структури суспільства всі сподівання М. Грушевський покладав на «народну Україну», на «громадянську солідарність», був прихильником «середньої політичної платформи», яка б об'єднала людність України, абстраговано від соціальної та національної приналежності, захисником принципів соціальної єдності та гармонії на демократичних засадах, прагнув довести можливість побудови «держави-громади» на ґрунті солідаризації соціальної спільноти. Ці положення складали основу нового громадянського суспільства в Україні.

Разом з тим, у праці «Початки громадянства» вчений зазначав: «Потрапляючи в потік історичних змін, соціальні форми, при всій своїй тенденції до одностайності, піддаються дуже різнопорядним впливам зовнішніх обставин і основних факторів соціального життя – біологічних, економічних та психологічних. Можна з певністю припустити, що кожна з цих функцій має тенденцію творити певні соціальні форми у певній послідовності і однозначності так само, як мінерал кристалізується згідно зі своїми властивостями у певний многогранник. Але складність соціального прогресу на кожному кроці порушує процеси кристалізації цих форм, впливи різних функцій соціального життя перехреснуються, нейтралізуються, викликають регресивні рухи або зміни у формах соціальної еволюції» [1, с.41-42].

У питанні співвідношення держави і громадянського суспільства М.Грушевський обстоював принцип невтручання держави у справи громадянського суспільства, аргументуючи, що, по-перше, громада (громадянське суспільство) та влада завжди стояли на протилежних позиціях: «...громада з урядом стояли один проти одного не тільки в період давній» [2, с.13], по-друге, політична влада в Україні ніколи глибоко не проникала у сфери громадського життя,

а залишалася чимось стороннім і зовнішнім: «...у нас князівсько-дружинний устрій залишався чимось зверхнім, досить хистко прив'язаним до народу. Громада zostавалася цілковитим господарем свого ґрунту, своїх справ, і тільки у зверхніх справах стикалася з устроєм княжим» [2,с.10]. Тобто громада зі своїм вічевим принципом навіть у давні часи вела самостійне життя у різноманітних внутрішніх сферах, і тільки у зовнішній політиці вступала у взаємовідносини з політичною владою.

Принцип невтручання держави у внутрішні справи громадянського суспільства, де відносини регламентуються на основі почуття обов'язку, на високій свідомості громадян, на культурних, моральних, релігійних нормах моралі та спільне з державою вирішення зовнішніх проблем актуальний і сьогодні. Державний устрій «...по всі часи цікавий нам переважно тим, на скільки він впливав на стан народу, і на скільки сам підпадав під вплив громади й наскільки відповідав її бажанням і змаганням...Відповідно цим принципам...ми завжди повинні мати своєю вихідною точкою «народну масу» [2,с.13].

У концепції Грушевського народ, як свідчить історичний досвід, може існувати і без власної держави і складається із громад, що діють на основі демократичних принципів, і тому вивчення історії народу – це вивчення не держави, а – суспільних утворень, громад (громадянського суспільства) як форми прояву життєдіяльності народу.

На певному етапі розвитку держава ототожнюється з громадянським суспільством, коли народ реалізує свої права безпосередньо, за відсутності державного апарату: «...ми всі, свідоме громадянство повинні... стати елементом державним...ми відкидаємо поліційно-бюрократичний устрій й хочемо оперти нашу управу на основах самоврядування...» [4, с.171-172].

Народ зберігає державу поки вона створює сприятливі умови для розвитку своїх громадян, а «...коли в державі цьому народові не добре, це його право порухатися з нею» [5,с.31].

На думку вченого перш за все «...мусить бути забезпечена народна сувереність поки дійсно не відіме держава з усіма своїми політичними і національними конфліктами, котрим тепер ще кінця не видно» [3,с.89].

Феномен самозбереження українського народу у роки бездержавності полягає в тому, що роль збереження традицій, мови, культури загалом переймає на себе громадянське суспільство в формі братств, громад, товариств, церкви і церковної громади, які стають осередками суспільного життя і виконують такі ж функції, що виконує і держава.

Проте, громадянське суспільство виникає лише з моменту появи самостійного громадянина, який усвідомлює себе індивідуальним членом суспільства, наділений комплексом прав і свобод, моральною відповідальністю за свої дії: «...Стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян... Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе ці моральні сили. Царство свободи здобувається також сильним примусом над собою, як і Царство Боже...» [4,с.137].

Література:

1. Грушевський М. Початки громадянства. Генетична соціологія. – Прага: Український Соціологічний Інститут, 1921. – 354с.
2. Грушевський М. Вступний виклад з історії України-Руси // М.Грушевський і Західна Україна. – Львів: Світ, 1995. – 432с.
3. Винар Л. Михайло Грушевський. Історик і будівничий нації. – Нью-Йорк–Київ–Торонто: Видавництво імені Олени Теліги, 1995. – 321с.
4. Грушевський М. На порозі нової України // Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ: Наукова думка, 1991. – 342с.
5. Прицак О. Історіософія та історіографія М.Грушевського. – Київ–Кембрідж: Зовнішторгвидав, 1991. – 80с.

ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НА РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

За роки незалежності України в масовій свідомості українського суспільства відбулося кардинальне осмислення постаті М.С. Грушевського як історика, громадського та політичного діяча. Передусім це стосується і його позиції в боротьбі за українські національні збройні сили. Проте, у багатьох авторів можна знайти звинувачення на адресу керівників Української Центральної Ради (УЦР), зокрема й М.С. Грушевського, в тому, що вони, слідуючи соціальним догмам про заміну регулярного війська загальним озброєнням народу, знехтували розбудовою армії, внаслідок чого Україна виявилася беззбройною перед обличчям ворога [2].

Питання про українську армію виникло відразу зі створенням УЦР і початком її боротьби за владу. Як відомо, ставлення до армії у її лідерів було досить неоднозначним. Під впливом В. Винниченка, М.С. Грушевський вважав, що «... нормальною формою охорони для держави являється всенародна міліція» [1, с. 174]. Тому процес військового будівництва відбувався в рамках моделі автономізації.

Незважаючи на різні перепони, УЦР почала формувати українські національні частини у рамках російської армії. Події, пов'язані з формуванням українських частин, викликали різку реакцію всіх російських урядових і громадсько-політичних структур. Як писав М.С. Грушевський, «...УЦР підозрювали в тім, що вона хоче опертися на військові сили, починає формування автономії від таких мало демократичних речей, як власна армія...» [2].

На нараді виконавчого комітету Київської Ради солдатських і офіцерських депутатів 15 квітня М.С. Грушевський у своєму виступі наголошував, що питання про націоналізацію армії порушили поляки, а «... тепер українці з фронту вимагають прояву нашої активності в справі формування українських частин, загрожуючи прийти сюди. І ми повинні це зробити не через бажання забігати вперед, не через бажання наложити на все національний відбиток, але тому, що умови тепер поза нами, тому, що зараз на карті стоїть захист Батьківщини. Коли армія дізнається про сформування українських частин, вона піде за нами, у протилежному випадку буде незгода!» [1].

Тобто, до процесів українізації армії М.С. Грушевський ставився досить обережно. У своїх мемуарах він пише про епізод, що відбувся на початку липня 1917 р. До нього звернулися українські солдати, які їхали з Саратова на фронт. Вони самовільно оголосили себе полком ім. М. Грушевського і просили його прийняти їх парад. І він погодився на це лише з одного міркування – того, що відмова могла призвести до затримки відправлення ешелону.

Лише після важких і доленосних випробувань, які випали на долю молоді Української держави після захоплення влади в Росії більшовиками і агресією Радянської Росії, змінилися погляди М.С. Грушевського на користь створення регулярних національних збройних сил. Він приходить до висновку, що в період становлення Української державності «... при тій дезорганізації, яку ми маємо всередині, і при тих небезпеках, які чигають на нас з усіх сторін навколо... нам якийсь час буде доконче потрібна хоч невелика, але добра, тверда, дисциплінована армія» [1, с. 174].

М.С. Грушевський накреслює план організації такої армії. Насамперед необхідно, щоб проблемою створення армії перейнялося все суспільство. «Треба раз поставитись до армії, – вказував він, – як не до якоїсь свалки, куди скидаються найменш цінні, на ніщо краще не придатні елементи, а як до окраси держави й нації, її почесної варті, куди йде все найкраще, найбільш перейняте щирим, серйозним відношенням до держави, її демократичних, соціальних і національних завдань, не за напасть, не за страх, а за совість, – щоб віддати кілька найкращих літ сповненню найвищого громадянського обов'язку: боронити найвищі народні досягнення своєю кров'ю» [1, с. 174].

У центрі уваги М.С. Грушевського – турбота про майбутній командний склад. «Треба, пише він, – щоб кадрова старшина складалась з елементів ідейних, культурних, інтелігентних, – щоб ценз її не тільки спеціальний, а й загальний був досить високий (вища загальна школа)». Зрештою, командний склад повинен бути добре матеріально забезпечений. Час дійсної військової служби повинен бути коротким, але таким, щоб в цей період військовослужбовці зуміли отримати «всю потрібну для війська технічну підготовку» відповідно до потреб часу.

Удосконалення військових, що перебувають у відставці, повинно здійснюватися через військові учбові збори» [2].

І самий головний висновок зроблений М.С. Грушевським: турбота держави і громадськості про армію повинна бути всебічна, «... бо від цього залежить вся дальша доля нашої держави, нашої нації, нашої культури, демократичних і соціальних здобутків трудящих мас» [1, с. 174].

Таким чином, УЦР на чолі з М.С. Грушевським прагнула створити власні збройні сили, але її обмеженість виявилася в тому, що військове будівництво занадто пізно стало органічною частиною всього комплексу державного будівництва. Одним із гірких історичних уроків цієї доби є те, що неможливо розбудувати державу, відстояти її незалежність без сильної, боєздатної армії. І останні дворічні події в нашій країні переконливо свідчать про те, що здобуття повної незалежності України, відродження і процвітання нашої Батьківщини в сучасних умовах не є можливим без боєздатних збройних сил.

Література:

1. Грушевський М. На порозі нової України / М. Грушевський // Хто такі українці і чого вони хочуть. К.: «Знання» України, 1991. – С. 174.
2. Ткачук П.П. Еволюція поглядів М. Грушевського щодо процесу військового будівництва УНР / П.П. Ткачук // Вісн. ун-ту «Львів. політехніка». – 2007. – № 584. – С. 89-93.

УДК 930.85

Левченко Євгенія Вікторівна
кандидат філософських наук, асистент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІДЕЙ НАЦІОТВОРЕННЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Питання націотворення на сучасному етапі розвитку світової цивілізації актуалізується. Це пов'язано з тим, що сучасна людина формує не тільки локальну (національну), а й глобальну (світову) ідентичність. Але на сьогодні існують два основних способи націотворення: перший – на основі етнічної спільності, а другий – політичний, що формується на засадах суспільного договору.

На думку М.Грушевського, так й цілого українського руху, нація розумілась виключно як етнічна спільність, а не як результат суспільного договору, який з необхідністю містив такі складові як: спільність громадянського характеру, спільна культура, державна традиція, спільні інститути, а також політична потреба розвиватись разом.

Такі погляди щодо націотворення були сформовані в першій половині ХХ століття. Сьогодні вноситься свої суттєві корективи щодо сучасного етапу націотворення, адже за статистичними даними сьогодні у світі існує від шести до десяти тисяч етносів, а держав близько двохсот. Отже, сам собою напрашується висновок, що у світі практично не залишилось територій, де б компактно був розселений один етнос, хоча є виключення, наприклад, Японія. Але всі інші держави на сьогодні є мультиетнічними. Відмінності лише криються в кількісній характеристиці етнічного різнобар'я. Так в Україні налічується близько 130 національностей, або у відсотковому відношенні представників інших націй 27 %.

Отже, ідея про те, що в основі формування нації є етнічна спільність людей, на сьогодні, не є досить дієвою. Про це свідчить хоча б етнічний склад провідних країн Західної Європи. На сьогодні ціла низка країн, зокрема Німеччина, Італія, Франція є так званими «старіючими» націями. Це, перш за все, пов'язане з демографічним застоєм, а, по-друге, потужними міграційними потоками, які досить важко на сьогодні контролювати та скеровувати. По-третє, лідерські позиції щодо націотворення, замість етносів, займають глобальні корпорації. Дійсно коли держава втрачає реальну політичну силу, тим більша політична влада концентрується в руках надсистемних сил. Тому цілком правомірно, що на сучасному етапі розвитку і етнос, і суспільний договір виступають автономними джерелами націотворення, але ще одним важливим елементом цього процесу, який претендує на визначальні позиції це транснаціональні корпорації.

Досить важливим моментом у трактуванні сутності політичної нації є те, що вона урівноважує всі етноси, які входять до її складу, доводячи це до рівня політичної ідентичності, з

етнічної до національно-державної. Виходячи з цього, нація урівноважує політичні права не етносів, а громадян, які входять до складу нації. Тому, поруч з об'єктивними критеріями визначення нації (етнос, мова, територія, історія) цілком правомірним та дієвим є суб'єктивний критерій – самовизначення, самоідентичність.

Це питання є досить актуальним, та навіть більше, воно є наріжною проблемою внаслідок розгортання мультикультуралізму. Оскільки сам по собі мультикультуралізм не знімає питання про спільне співіснування етносів у рамках націй-держав. Держава, в якій етноси не поєднанні єдиними національними інтересами – політично не є життєздатною.

Отже, сучасні етапи націотворення є досить складними і суперечливими. Перший, найбільш оптимальний шлях зняття соціальних суперечностей, це формування націй-держав, на основі політичної згоди, де урівноважуються права етносів, і як наслідок вони не можуть претендувати на політичні права. Другий шлях, протистояння етносів, може перетворитись на сепаратизм, або занадто поблажлива політкоректність виступає способом замовчування загострення етнонаціональних конфліктів.

УДК 93/94(477)

Майданевич Наталія Василівна
кандидат юридичних наук,
Державна судова адміністрація України
(м. Київ, Україна)

ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*«Які б тяжкі проби не судила переходити Україні і українському
народові історична доля, які пертурбації не лежали б ще перед ними,
великі часи творчості Української Центральної Ради й її акти зостануться
великою епохою її розвою, твердою підставою національного будівництва»*

Михайло Грушевський

Михайло Сергійович Грушевський – центральна постать в українській політико-правовій думці кінця XIX – першої третини XX ст.

У 1890 році М. Грушевський закінчив історичне відділення історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира. За успіхи в науковій роботі його залишили на кафедрі для подальшої наукової та педагогічної роботи як професорського стипендіата. У травні 1894 р. він захистив магістерську дисертацію і отримав ступінь магістра і цього ж року за рекомендацією професора Антоновича Михайла Грушевського призначили на посаду ординарного професора кафедри всесвітньої історії Львівського університету. У Львові М. Грушевський активно займався громадсько-політичними справами, був одним із засновників Української національно-демократичної партії (1899), написав численні наукові праці з історії України та створив власну наукову школу.

М. Грушевський у своїх наукових дослідженнях щодо проблем держави та права дав визначення таких категорій: політична теорія; політичні процеси; політичні інститути; політична культура. Заслуга М. Грушевського також в тому, що він розробив проект конституції перебудови Російської імперії, де зосереджено увагу на децентралізації держави; надання на місця широкої національної територіальної автономії; парламентське правління; поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову та права і свободи людини.

Політико-правові питання М. Грушевський активно розглядає у період існування та діяльності Центральної Ради. Цей період став найвищим злетом політичної, громадської та державної діяльності М. Грушевського. Він був одним з головних ідеологів української революції, творцем її концепції й разом з УЦР пройшов шлях від вимог обмеженої національно-територіальної автономії до становлення самостійної України.

Незважаючи на те, що Центральна Рада діяла лише протягом 14 місяців, однак за ініціативи М. Грушевського проблемні питання держави і права знайшли відображення у чотирьох Універсалах Центральної Ради та проекті Конституції УНР. Кваліфікація М. Грушевського «президент Ради» була досить поширеною, особливо в газетних публікаціях. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що ще одне значення слова «президент» – голова (рос. председатель). У протоколах засідань Ради він називався українським словом «голова». Найповніший реєстр усіх, хто титулував його президентом, склав історик Павло Усенко у праці «Чи був Михайло Грушевський президентом України?»

Ліквідація Української Центральної Ради поклала край державній діяльності М. Грушевського, він у березні 1919 року емігрував до Праги, потім до Відня. Проте в еміграції М. Грушевський продовжував свою публіцистичну і наукову діяльність щодо питань держави і права, а також долучився до створення міжнародної організації – Комітету незалежної України, яка інформувала світову громадськість про політико-правові цілі українського народу.

Михайло Грушевський залишив величезну наукову спадщину і водночас був засновником значущих наукових інституцій та зробив чималий внесок в організацію української науки. Його ідеї є актуальними для сучасного українського державотворення.

Спадщина М. Грушевського вражає своєю енциклопедичністю та фундаментальністю, йому належить до двох тисяч праць з історії, соціології, літературознавства, етнографії, фольклору. Найбільш об'єктивно всі складові життя, творчості, суспільно-політичної діяльності М. Грушевського в своїх працях висвітлює Л. Винар [1]. Досліджуючи філософію історії М. Грушевського можна стверджувати, що вчений не наголошує на важливості саме етносу чи нації в історичному процесі, оскільки основним суб'єктом є народ, який так чи інакше є ширшим утворенням ніж етнос і нація, і включає їх в себе. Під визначення народу в філософсько-історичних поглядах Грушевського можна підвести його наступні міркування, в яких він розгортає бачення народу, як феномену, що включає в себе різноманітні нації, етноси, народності, оскільки вчений пише, що є сукупність рис, які ми «...мислимо тепер як український народ: його територію і життя в сучаснім і минулім і ті етнографічно-політичні групи, організації, форми, з яких організувалось це сучасне українське життя» [2, с. 2].

Таким чином, протікання суспільно-політичного процесу в Україні на сучасному етапі багато в чому залежить від тих конкретних історичних передумов, які склались в українській історії.

Література:

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866 – 1934). – Сучасність. – 1985. – 120 с.; його ж Грушевський в українській і світовій історії // Український історик. – 1991-1992. – Ч. 3-4, 1-4 (110-115). – С. 13 -53; його ж Михайло Грушевський в українській і світовій історії. – Нью-Йорк: УІТ, 1993. – 49 с; його ж Михайло Грушевський і державницький напрям української історіографії // Силуети епох. – Дрогобич: Відродження, 1992. – С. 99-116; його ж Михайло Грушевський і його концепція трьох київських академій // Науковий збірник УВАН у США. – Нью-Йорк, 1992. – С. 279-318.

2. Грушевський М. Історія України-Руси в 11 т., 12 кн., том 1. – К. 1991.

УДК 821.161.2.09”1911/1925”

Матвєєва Ольга Олексіївна

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник,

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка

НАН України (м. Київ, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ «НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ» В «ЩОДЕННИКУ» (1911–1925)

В. ВИННИЧЕНКА: ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917–1921 РР.

Ідея «національного відродження» осмислюється в публіцистичних працях В. Винниченка й апробується в його літературній творчості та соціокультурній практиці. На концептуальному рівні програму «національного визволення» представлено в «Щоденнику» (1911–1925) В. Винниченка, який постає як творча лабораторія для вироблення й випробування ідеологем, що стають основою національної художньо-онтологічної моделі. Відтак необхідно актуалізувати щоденникові матеріали для обґрунтованого аналізу Винниченкових пошуків у площині національного буття.

Автор у «Щоденнику» моделює власний проект національного буття, документуючи хід національно-визвольних революційних змагань 1917–1921 рр. Відправний пункт у конструюванні моделі національного буття – постулювання ідеї відродження національної державності: «тяжка річ відродження національної державності. Як вона в історичній перспективі буде уявлятися легкою, само собою зрозумілою, природною, і як трудно, з якими надлюдськими зусиллями, хитрощами, з яким, часом, одчаєм, люттям і сміхом доводиться тягати те каміння державності й складати його в той будинок, в якому будуть так зручно жити наші нащадки» [2, с. 274]. Відродження державності передбачає водночас встановлення

національної форми влади: «Хай большевизм, хай реакція, хай поміркованість, хай усяка форма влади, аби наша, національна. Тоді є гармонія» [2, с. 328]. Процес відродження української державності детермінують ідеї активізації внутрішніх сил народу й ненасильства. У щоденникових нотатках митець прогнозує шлях української нації до поступового зміцнення. Поетапно вона стає самостійною, свідомою, здатною захищати й презентувати себе у світі. У контексті аналізу проекту «національного відродження» в щоденникових записках В. Винниченка висловлює власні міркування щодо діяльності С. Петлюри, М. Грушевського, Є. Чикаленка та ін., що розширює уявлення про особливості взаємин з цими діячами, а також про їхні погляди на розвиток української державності.

За логікою В. Винниченка, втілити програму «національного визволення» не вдалося через низку причин зовнішнього і внутрішнього характеру. По-перше, він апелює до проблеми складних взаємин української народу з іншими націями: «Тільки хотіли жити державним життям, як починається стара історія: Москва всіма силами вп'ялась і не хоче випустити. З другого боку вже стоїть Польща, наготовивши легіони. Прийшов дужчий, вигнав Москву, одпихнув поляків і сам ухопив за горло й видушує все, що може. Збоку присмокталась і четверта – Австрія» [2, с. 285]. Процес визволення української нації ускладнюється через відсутність консолідації українських земель і зазіхання на її територіальний склад. Такі думки діалогізують з ідеями, заявленими в публіцистичних працях письменника [1, с. 200]. Водночас в «Щоденнику» автор чітко визначає засадничу проблему – російський націоналізм і імперіалізм: «люди думають не про комунізм, [...] вони в нього не вірять, [...] вони дбають про Росію, про себе, як націю. Націоналізм починає покривати комунізм. Іде орієнтація на руський патріотизм... вона [влада – О. М.] дійсно відновляє «єдиную, невіддільну»» [2, с. 431–432]. У цьому контексті наступним чинником зовнішнього характеру письменник вважає нейтралітет світової спільноти щодо підневільного становища українського народу, позаяк коли хочуть «добити [...] історичну наймичку [Україну – О. М.], яка захотіла в своїй хаті стати господинею. А хату її розділити між собою...», то «весь світ байдуже дивиться на одвертий грабіж [...] і спокійно мовчить» [2, с. 359–360].

Програмування стратегій національного визволення пов'язано з актуалізацією чинників внутрішнього характеру. Передусім, мовиться про особисті мотиви діяльності української інтелігенції, яка має координувати процес «національного відродження». Концептуально важливою постає проблема національної зради: «Поганенькі, дрібненькі людці, славолюбці й егоїсти, злодійкуваті хитруни й підлизи, неuki й погромщики, – все це з'єдналось тепер робити хороше чесне діло національного визволення пригнобленого народу» [2, с. 397]. Проектуючи модель національного буття, письменник не тільки констатує факти національної зради, але й визначає способи лікування української нації від ренегатства. Хворобливий процес можна зупинити шляхом встановлення демократичного ладу: «розвиток демократичного руху утворить новий процес перетягнення назад української шляхти та інтелігенції» [2, с. 217]. Центральна проблема в концепції письменника – національна несвідомість українського народу. У «Щоденнику» з'являється образ «замацапуреної нації, яка ніколи ще не бачила себе в дзеркалі свідомості, яка собі десь там бабрається в хаосі, нічого не чуючи й не знаючи», потребуючи «кращих умов свого національного розвитку» [2, с. 356]. В. Винниченко пов'язує деструктивний вплив «внутрішніх» чинників з деформацією національних почуттів українського народу, зумовлену низкою спроб денационалізувати інтелігенцію, знищити національну культуру та мову. Письменник програмує механізми збереження національної ідентичності й формування національної свідомості, які забезпечать національне визволення. Мовиться про відродження української мови, забезпечення освіченості населення (доступність книг, преса), виховання активної громадянської позиції.

Отже, в «Щоденнику» В. Винниченко осмислює концепцію «національного відродження», яка має таку логіку розгортання: обґрунтування ідеї відродження національної державності, виявлення перешкод втіленню проекту «національного визволення», визначення механізмів збереження національної ідентичності й формування національної свідомості.

Література:

1. Винниченко В. Публіцистика / Володимир Винниченко; передм. П. Федченка; упорядкув., коментарі, післямова В. Бурбелі. – Нью-Йорк; Київ, 2002. – С. 200.
2. Винниченко В. Щоденник. – Том перший (1911–1920) / Володимир Винниченко. – Едмонтон; Нью-Йорк : КІУС, 1980. – 500 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1918 РР.)

Постать М.С. Грушевського нерозривно пов'язана з українською історією початку ХХ ст., адже саме в цей період відбувається трансформація науковця у громадсько-політичного діяча. Найбільш складним моментом в цьому періоді були 1917–1918 рр., коли довелося стати також державним діячем. Дослідження еволюції його політичних поглядів є метою цього повідомлення.

Щоб простежити процес еволюції поглядів, доцільно з'ясувати яких політичних ідей взагалі додержувався М.С. Грушевський. У своїх працях він прихильно ставиться до ідей автономізму та федералізму, що на кінець ХІХ ст. концептуально оформлює у наступну схему: широка національно-територіальна автономія України у складі федеративної Росії [1, с. 121]. При цьому вона мала мати достатньо широкі права, оскільки до її компетенції відновилися політичні, економічні, культурні питання, мала формувати та розпоряджатися власним бюджетом, мати своє законодавство, адміністрацію, судові органи та армію [1, с. 126]. Таким чином, структурними частинами майбутнього державного утворення були самоврядні громади, як нижча ланка, територіальні утворення з правами автономії та держава, як союз автономних суб'єктів. За формою союзна держава, до якої мали увійти українські землі, мала бути федеративною демократичною республікою, але без жодних ознак централізму, що було принципово для М.С. Грушевського. Компетенція центральної держави обмежувалася зовнішньою політикою, контроль над збройними силами, митницею, шляхами сполучення та зв'язком, дотриманням прав національних меншин. Уніфікованими для усіх суб'єктів федерації мали бути грошова одиниця, цивільне та кримінальне законодавство, еталони мір та ваги [1, с. 133]. Варто зазначити, що рішення по загальнодержавним питанням мали ухвалюватися колегіально. З контексту брошури залишається незрозумілою процедура даного ухвалення. Отже, суб'єкти даного федеративного утворення мали достатньо широкі повноваження, які можна порівняти ознаками державності, а центр має лише координуючі функції.

Зрештою, основні положення цієї концепції лягли в основу І Універсалу. Проте підкреслюючи зв'язок з Росією, в документі наявні докори Тимчасовому уряду з приводу уникнення рішення щодо підтвердження права української автономії, фінансів та призначення комісарів при обох урядах. Втім, наголошувалося на підготовчий законодавчий роботі, результати якої мають бути затверджені Всеросійськими Установчими зборами [2].

Складність переговорів з Тимчасовим урядом продемонстрували слабкість української сторони, а М.С. Грушевський, як очільник влади, не вплинув на своє оточення та не переломив ситуації. В результаті від проголошеної автономії довелося відмовитися, що стало стратегічною помилкою. II Універсал, що відкладав проголошення автономії до Установчих зборів, викликає неоднозначну реакцію в суспільстві. У патріотичних кіл, які бажали самостійності, цей крок Центральної Ради став доказом її слабкості та непослідовності дій.

До падіння Тимчасового уряду та приходу до влади більшовиків у жовтні 1917 р. Центральна Рада поставилася стримано, не підтримуючи жодну з сторін. В резолюції значилося, що вона «виступає проти повстання у Петрограді і енергійно буде боротися зі спробами підтримувати бунти в Україні» [3, с. 363]. Така невизначеність керівництва Центральної Ради свідчила про кризу влади, зважаючи на це, що в цей момент набирають силу політичні конкуренти – Ради робітничих і солдатських депутатів, до апелювали більшовики.

Наприкінці жовтня 1917 р. М.С. Грушевський оприлюднив доповідь щодо проекту конституції, де Україна позиціонувалася, як автономна частина Росії. Надалі це положення було втілено у III Універсалі: проголошено Українську Народну республіку, але «не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її» [4]. З точки зору права це була нісенітниця, оскільки держави з якою мав бути федеративний зв'язок не існувало, а Центральна Рада засуджувала політику більшовиків. Отже, М.С. Грушевський продовжує дотримуватись своїх федералістських поглядів, ігноруючи при цьому зміни в політичній ситуації.

Війна з більшовиками та наявність фактичного двовладдя, коли єдиним представником влади на українських землях оголосив себе Центральний виконавчий комітет рад, вимагала від керівництва Центральної Ради рішучих дій. До того ж необхідно було легітимізувати Україну як державу на міжнародній арені. За таких обставин проголошується незалежність УНР, але в тій політичній ситуації це було запізно. М.С. Грушевський та інші діячі українського руху втратили довіру суспільства, а отже, стратегічну ініціативу.

Узагальнюючи вище зазначене, відмітимо, що переконаний федераліст М.С. Грушевський змінив свої погляди на політичне майбутнє України лише під тиском обставин. Його вплив на діячів Центральної Ради в деяких моментах демонстрував запізню реакцію на гострі політичні моменти, коли суспільство чекало від влади рішучих дій, що в подальшому призвело до втрати довіри та сходу з політичної арени

Література:

1. Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії чи федерації / М.С. Грушевський. // Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: «Либідь», 1991. – 240 с.
2. І Універсал Центральної Ради від 10.06.1917 р. [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html>
3. Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. У 2 тт. / [Ред кол. В.Смолій та ін.]. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 587 с.
4. ІІІ Універсал Центральної Ради від 07.11.1917 р. [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <http://static.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html>

УДК 63:323:94«477»

Рибченко Дмитро Вікторович

кандидат історичних наук,

*Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека НААН (м. Київ, Україна)*

АГРАРНА ПОЛІТИКА М. С. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ

У сучасних умовах для успішного проведення аграрної реформи при визначенні шляхів і методів зміни форм власності та господарювання, переході до ринкових відносин в агропромисловому комплексі, відродженні інститутів самоврядування необхідно враховувати досвід України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Вітчизняні науковці переважно сходяться на думці, що основним гальмівним фактором у розвитку аграрної галузі були пережитки феодалізму у вигляді екстенсивних форм сільськогосподарського виробництва. Розв'язати аграрну кризу можливо було лише низкою заходів економічного, соціального, політичного, правового, національного і культурного характеру.

Важливе місце в діяльності М. С. Грушевського відведено вирішенню аграрного питання України на початку ХХ ст. Його концепція ґрунтувалася на зв'язку аграрної проблеми з суспільно-політичним прогресом. Останній полягав у чергуванні двох протилежних інстинктів – колективістського (солідарності) та індивідуалістського. Велику увагу він приділяв ідеалам українського народу: свободі, рівності і автономії як необхідним компонентам у вирішенні аграрної проблеми [1, с. 96]. Крім того, М. С. Грушевський відстоював ідею передачі землі у приватну власність селянам.

Українська Центральна Рада, яка постала на початку березня 1917 р. у вузькому колі київської української інтелігенції, серед іншого, мала вирішувати проблему селянства. На думку М. С. Грушевського «Найбільше трудящого народу на Україні працює коло землі, і тому справедливе розрішення цієї земельної справи (аграрного питання) – це перша підстава народного добробуту» [2, с. 119]. Першим кроком в цьому напрямку став кооперативний з'їзд на Київщині, що відбувся 14 – 15 березня 1917 р. Зібрання, за спогадами М. С. Грушевського, заманіфестувало себе в ролі не фахової організації, а насамперед «представництва землі, села і селянства» [3, с. 137].

М. С. Грушевський, як очільник Української Центральної Ради, схилився до радикальних способів вирішення аграрного питання. Прикладом земельної програми Центральної Ради може слугувати резолюція «Про землю» Всеукраїнського селянського з'їзду, який відбувся 28 травня

– 2 червня 1917 р. у Києві. Документ був ухвалений одноголосно та визнавав – скасування приватної власності на землю, перехід всієї землі без викупу до Українського земельного фонду, через який вона мала бути передана у користування лише тим, хто буде обробляти її власними руками. Також резолюція передбачала добровільне гуртове ведення господарства через створення хліборобських товариств. Ліси, води та земельні надра в межах України визнавались власністю українського народу [4, с. 23].

Слід нагадати, що для створення механізму проведення аграрної реформи на з'їзді було запропоновано створити Центральний український земельний комітет, а також місцеві земельні комітети [4, с. 23-24].

18 січня 1918 р. УЦР затвердила «Тимчасовий земельний закон». Основні положення якого відповідали вимогам Всеукраїнського селянського з'їзду і Третього універсалу щодо власності на землю, воду, ліси і надра. Однак втілити його в життя Центральній Раді не вдалося. Адже вона змушена була терміново залишити Київ, до якого рвалися більшовицькі загони. У цей час земельне питання практично не піднімалося на засіданнях уряду і зводилося до епізодичних нагадувань про схвалення земельного закону.

Після повернення разом з німецькими військами в Україну, Центральна Рада не відмовилася від попереднього свого курсу на проведення соціалістичних перетворень, хоч цей напрям був уже дуже дискредитований більшовиками за короткий час свого правління. Проголошуючи незмінність старого курсу, Центральна Рада, за словами М. С. Грушевського, не врахувала, «яке велике витверезіння воно принесло і як багато людей позбулося соціалістичних ідей» [5, с. 248].

Щодо позиції М. С. Грушевського в питаннях аграрної реформи, то вона була непоступливою. Втім, потрібно враховувати, що після приходу німецького війська почався рух серед заможного селянства щодо оборони власності на землю. 25 березня 1918 р. в Лубнах відбувся з'їзд, організований партією хліборобів-демократів. На цьому з'їзді зібралося біля 2000 селян, які ухвалили резолюцію такого змісту: 1) засудити політику Центральної Ради в аграрному питанні; 2) вимагати повернення їм права на землю та збирати інвентар; 3) передати землю в оренду селянам; 4) забезпечити рівні права соціалістам і не соціалістам; 5) вимагати ввести до Центральної Ради представників всіх хліборобів. Делегати з'їзду нічого не добилися. Голова УЦР навіть не прийняв їх і не збирався приймати, як і змінювати курс Уряду. «В кожній справі, в кожній реформі чиїсь інтереси терплять», – писав пізніше М. С. Грушевський.

Отже, Українська Центральна Рада проявила повільність у прийнятті ключових державних рішень, а її діячі не виявили наполегливості у створенні чіткої програми соціально-економічних реформ (особливо – аграрного питання) та їх втілення у життя. Все це обернулося для Центральної Ради втратою підтримки з боку широких народних мас. У останні дні квітня 1918 р. стало очевидним, що уряд УНР та Центральна Рада потрапили в політичну ізоляцію і втратили вплив в Україні. Німцям вдалося досить легко організувати державний переворот, який вони здійснили 29 квітня руками генерала П. Скоропадського, проголошеного гетьманом України. З цього моменту земельне питання набуло нового спрямування.

Література:

1. Грушевський М. С. З біжучої хвилі. Статті й замітки на теми дня. 1905-1906 / М. С. Грушевський. – К.: Прогрес, 1907. – 329 с.
2. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
3. Грушевський М. С. Спомини / М. С. Грушевський // Київ. – 1989. – № 8. – С. 137.
4. Хміль І. В. Перший Всеукраїнський селянський з'їзд (28 травня – 2 червня 1917 р.) / І. В. Хміль. – К.: Ін-т історії України АН України, 1992. – 36 с.
5. Зверяков М. І. Шокова модель трансформації економіки України та її наслідки / М. І. Зверяков // Трансформація моделей економіки України. – К., 1999. – 286 с.

КОНЦЕПТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАЦІЇ В ІСТОРІОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Сьогодні, у вітчизняному інтелектуальному дискурсі, М. Грушевський відомий, з одного боку, як історик, який сформував, найбільш повну для свого часу, синтезу історії українського народу, а з іншого, – як політичний діяч та перший президент України. Ця сторінка життя та діяльності М. Грушевського, не завжди отримує однозначну оцінку – його часто критикують за надмірну поміркованість та «провансальство» (Д. Донцов), через які, він так і не зміг об'єднати «духовно не однорідне» українське суспільство, що й зумовило поразку української державності поч. ХХ ст. При цьому, дослідники часто ігнорують ряд засадничих ідей творчої спадщини дослідника, які дають можливість зрозуміти не тільки дійсну глибину його інтелектуального мислення чи ініційовані ним політичні рішення, але й суспільно-політичні проблеми сьогодення, провідне значення серед яких посідає деконсолідація українського народу. Власне, саме це, останнє поняття – «український народ» (у спадщині М. Грушевського тотожне поняттю нація) – виступає наріжним каменем тих сучасних політичних спекуляцій, які зумовили мілітарну кризу в Україні, а тому потребує не тільки уточнення, але й популяризації серед широких верств українського населення. Це завдання добре розумів М. Грушевський, який, здійснив його наукове переосмислення в дусі тогочасних новітніх європейських тенденцій. Зокрема, вчений, вважає, що поняття «народ» позначає певну колективну індивідуальність, що існує незалежно від територіальних, політичних і конфесійних поділів і об'єднана певними спільними рисами нині, спільністю пережитого в минулому, спільністю завдань і прагнень у майбутньому. Більше того, у історіософському підході українського мислителя, поняття «народ» може включати різні етнічні спільності чи народності. При чому, головною підставою розвитку народу постає територія, особливості якої формують специфіку народу – «народний характер». Головним же засобом народної єдності, за М. Грушевським, є культура. Зовнішні політичні й державні відносини..., – пише мислитель, – можуть цікавити нас лиш постільки, поскільки вони – безпосередньо чи опосередковано – впливали на національне, економічне, культурне життя українського населення. Тільки культура і традиція можуть забезпечити, за переконанням М. Грушевського, єдність усіх сфер життєдіяльності суспільства, впливати на свідомість народу й солідаризувати його в історії.

Окрім території, до важливих чинників становлення «народного характеру» М. Грушевським відносив і етнографічну приналежність, і антропологічні риси національних типів, і етнопсихологію, і найрізноманітніші культурні впливи інших країн та народів, і якусь майже невластиву неминучість долі. Разом з тим, вчений переконував, що в основі народної єдності лежать не зовнішні, атомарні чинники, а психологічна єдність. Він вважав, що ця єдність має охопити весь український народ («...залізним обручем, щоб він, наш народ, став... міцною зв'яззю, твердим цементом української землі...»). Іншими словами, за М. Грушевським основу народної, або національної солідарності формують аксіологічні та психологічні чинники. Щодо об'єктивних чинників, зокрема, території та етнічної приналежності, то тут М. Грушевський висловлює суто психологічний підхід. Він пише: в народу «...повинне бути розвинене почуття національної, красної солідарності, оберігання інтересів трудового люду цілої України, – і виключені елементи шовінізму і нетолеранції до трудової людини, раси чи мови» [1, с. 21]. Цікаво, що ця позиція у вітчизняному інтелектуальному дискурсі ХХ ст. пов'язувалися переважно із науково-теоретичною спадщиною В. Липинського. Загалом відмежовуючись від питання авторської першості щодо необхідності формування українського «територіального патріотизму», підкреслимо принципово психологічне тлумачення народу (тотожне поняттю «нація») М. Грушевським.

Важливим моментом тлумачення нації М. Грушевським є те, що вона постає як надетнічна єдність. «...Україна, – зазначає мислитель, – не тільки для Українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй...» [2, с. 106]. Фактично, за М. Грушевським, національна приналежність визначається не расово-етнічними чи культурними особливостями, а бажанням бути представником певної нації. При цьому таке самоусвідомлення має співвідноситися з працею на

благо власного народу. Слід підкреслити, що навіть мову та релігію, які в період Нового часу були домінуючими факторами національної консолідації, й, що не менш важливо, чинниками, які сприяли усвідомленню відрубності українського народу (етносу), на думку М. Грушевського не можна ставити над чинниками психологічного характеру. Він переконаний, що українцями можна вважати лише тих, «хто щиро хоче бути з Українцями, і почуває себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – це не важливо. Його воля і свідомість рішає діло...» [2, с. 112]. Ці слова є безкомпромісним виявом його позиції щодо пріоритетних чинників національної консолідації.

Аналізуючи психологічну концепцію нації М. Грушевського, варто звернути увагу на її співзвучність з суб'єктивістським підходом Е. Ренана, який подібно М. Грушевському, зазначав, що формуванню національної спільності, можуть сприяти мова, інтереси, раса, релігійні переконання, військові потреби, територія та багато іншого, однак до найсуттєвіших елементів, що творять націю вчений відносив духовну спільність, соціально-моральну угоду, що базується на єдиній історичній пам'яті і бажанні жити спільно.

Незважаючи на те, що концепт політичної, надетнічної нації запропонований М. Грушевським, міг стати важливим чинником консолідації етнічно розрізненого, але політично та культурно активного українського міського населення та пасивних представників українського села, все ж, на наш погляд, сьогодні немає підстав припускати можливість його реалізації в на поч. XX ст.. Його маргіналізація була зумовлена, з одного боку, світоглядним впливом народництва XIX ст. та його орієнтацією на консервативне сільське населення та його культуру, а з іншого – світоглядним впливом національних рухів ряду східноєвропейських «історичних народів» (І. Лисяк-Рудницький) націотворення яких йшло не знизу, як в Україні, а зверху, тобто від еліти або від держави, й характеризувалося або ж національним самовизначенням особистості, або ж політичним самовизначенням спільноти у вже наявному культурному просторі.

Література:

1. Грушевський М. На село! (Чергові завдання української трудової інтелігенції) / Михайло Грушевський // Борітеся – Поборете. – Ч.2. – Прага, 1920.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. – К.: Т-во «Знання в Україні», 1991.

УДК 93/94(477)

*Харченко Людмила Вікторівна
доктор політичних наук, ст. викладач,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У ЧАСИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Після жовтневого перевороту 1917 р. Центральна рада проголосила себе єдиною законною владою в Україні. У цей період політико-управлінська еліта Центральної Ради демонструвала досить позитивний виток своєї діяльності. Державотворчі процеси, що відбувалися на початку процесу встановлення української влади свідчили про високий рівень консолідації національних сил, чітке оформлення стратегії національно-територіальної автономії України. Йшов конструктивний процес перетворення Центральної Ради на загальноукраїнський орган, зважувалися і формулювалися визначення понять «держава», «автономія», «федерація» тощо.

Як орган влади, що мав власну озброєну армію, Центральна рада становила неабияку загрозу для більшовицьких планів щодо України. Раднарком від самого початку не визнавав її діяльність легітимною, розглядаючи її як буржуазно-націоналістичне утворення, яке суперечить ідеї національно-демократичної революції робітників і селян.

Встановлення Української Народної Республіки у третьому Універсалі дістало широкої підтримки серед народних мас. Окрім того в документі зазначалося про відміну прав на панські, церковні і інші землі нетрудових господарств та передання цих земель народу. Одразу після цього було опубліковано проект Конституції УНР за авторством М. Грушевського. Згідно її основ, Українська народна республіка проголошувалася демократичною республікою в складі

Федеративної Російської Республіки. Утім жодні спроби з боку Центральної Ради, навіть такі щедрі у плані надання центральній російській владі лівової частки повноважень, не дозволили Раднаркому розглядати Центральну Раду в якості легітимного органу влади – усі, хто не визнавав влади більшовиків ставали ворогами. М. Грушевський намагався довести, що перетворення Російської держави у федерацію рівноправних національних держав на той час було єдиною альтернативою розпаду колишньої імперії і протидією анархії, яка активно набувала сили. Головне, що заважало створенню федерації, на думку історика і політичного діяча, були споконвічні великоруські «централістські звички» [1, с.510]. Бажання не відпускати Україну у «вільне плавання» засвідчує наполеглива і послідовна робота, що проводилася Радою Народних Комісарів на чолі з В. Леніним.

Суспільно-політичні, економічні і загальнокультурні умови, в яких було проголошено незалежність були надто несприятливими до такого акту. Імплементация цього явища в широкі маси наптовхнулася на нерозуміння, а подекуди і спротив. Пропаганда незалежності відбувалася у формі виправдання за вимушений крок в складних обставинах. В пресі з'явилася низка публікацій, в яких представники української влади ніби вибачалися за прийняту незалежність і апелювали до критичних умов, які їх до такого кроку вимусили. Неоднозначне сприйняття самостійності яскраво демонструють статті в авторитетних виданнях тих часів: «Землеробська країна приречена на панування над нею капіталістичних країн. Чи може в такому разі державна самостійність України піти на користь трудящим масам? Звичайно, ні» [2].

В таких умовах авторитет Центральної Ради стрімко знижувався. Незважаючи на прийняття низки «соціальних» законів про 8-годинний робочий день, про земельну реформу тощо напруження серед робітничо-селянських верств населення невпинно зростало. Цьому сприяло виконання рекомендації наркома А. В. Луначарського (вихідця з Полтавщини) щодо заслання на Україну 500 агітаторів, що володіють українською мовою і здатні пояснити завдання Ради Народних Комісарів та забезпечити прокламації з закликом до соціальної революції («грабуй награвоване» тощо)[3]. Таким методом більшовики досягнули надзвичайних успіхів – 40-тисячна армія, яка складалася переважно з українських селян була сформована вже у грудні 1917 р.

Тим часом Центральна Рада недостатньо приділяла увагу закріпленню свого впливу і реальної влади на території України. Коли стояла першочергова необхідність підпорядковування собі економічних організацій краю, створення власного війська, Центральна Рада приймала закони про новий стиль і час, про національну символіку, про державний Герб, про громадянство в УНР тощо. Практично діяльність і Генерального Секретаріату, і членів Центральної Ради зводилось до складання декларацій, заяв, законопроектів, полеміки і дискусій. Відсутність узгодженої позиції щодо стратегій державної політики серед керівників Центральної Ради найбільшою мірою проявлялось у конфронтації ключових міністрів українського уряду – В. Винниченком і С. Петлюрою. Історики зауважують, що поза трибуною Центральної Ради, своєї діяльності політико-управлінська еліта не уявляла. Генеральні секретарі витрачали багато часу на прийоми відвідувачів, які приходили з дріб'язковими справами, які в змозі були вирішити звичайні чиновники [4, с. 73]. Це підтверджувало застережливу думку М.Грушевського, що в Україні набагато легше організувати гарно зіспіваний хор і майже неможливо зладити добрий і дисциплінований курінь на оборону українських вольностей [5, с.26]. Ще одною кардинальною помилкою українського уряду 1917–1918 рр. було те, що він не намагався зламати попередньої російської державної машини, натомість весь час реформував і пристосовував її до потреб національного розвитку.

Можна багато часу розмірковувати над тим, що Центральна Рада стала жертвою імперіалістичної політики трьох великих держав, що добивалися в першій світовій війні перерозподілу українських земель на свою користь, проте ключовим моментом її драматичної поразки стала низка архетипних моментів, які не дали українській політико-управлінській еліті втілити в життя на початку минулого століття державотворчий проект «Україна».

Одною з найважливіших причин цієї поразки стало те, що Центральна Рада не бажала виконати інтегративну функцію в суспільстві і консолідувати всі соціальні і політичні сили навколо державного будівництва. Програмні документи лідерів УНР свідчить про те, що держбудівництво планувалось здійснювати в інтересах одного класу. М. Грушевський писав: «Будуємо республіку не для буржуазії, а для трудящих мас, і від цього не відступимо» [6, с.80].

Також далось в знаки фактична відсутність діяльності уряду після вторгнення нових союзників – Німеччини та Австро-Угорщини. Більшість міністрів переховувались по всій території України і інформація про проведення влади УНР надійшла до них із значним запізненням. Деякі міністри взагалі не повернулися. Зокрема міністр земельних справ М. Ковалевський зник взагалі, а разом з ним зникли 5 млн. карбованців, які були видані йому для внесення на рахунок міністерства.

Література:

1. Грушевський Михайло. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К., 1990. – 524 с.
2. Киевская мысль. – 1918. – 19 января.
3. Киевская мысль. – 1917. – 10 декабря.
4. Бевз Т. А. Формування української держави за доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) : дис. ... канд. іст. наук : 07. 00. 01 / Бевз Тетяна Анатоліївна. – К., 1995. – 189 с.
5. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. – К., 1991. – 117 с.
6. Грушевський М. На порозі нової України. Гадки і мрії / М. Грушевський. – К., 1918. – 191 с.

УДК 94

Чекаль Леонід Андрійович
кандидат філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ПРО ПОЗАЧАСОВИЙ ВИМІР НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСЛИТЕЛЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Бувають часи, коли мислителі, вчені, гостро відчуючи «подих сучасності», відтворюють виклики доби та інтереси певних соціальних верств чи суспільних кіл у контекстах своїх праць. І чим меншою мірою такі твори і концепції є на разі ідеологічно, політично чи аксіологічно заангажованими, – тим більш очевидною стає їх цінність для прийдешніх поколінь. Послідовним прихильником саме такої – політично-ідеологічної незаангажованості, «надпартійності» у своїй творчості був Михайло Грушевський. Високий інтелект у поєднанні з інтелігентністю й толерантністю додавали енергійному і вольовому Грушевському виявів поваги й визнання незаперечного авторитету з боку оточуючих ще за його молодих років.

Аналізуючи феномен М. Грушевського, найважливішим видається його внесок до найактуальнішого виміру буття України й українців – до формування національної самосвідомості. В усі часи існування нашої країни із їх позначеністю здебільшого тяжким впливом і тиском з боку сусідніх держав – проблема усвідомлення і збереження власної історичної ідентичності була для України пріоритетною.

У своїх історико-дослідницьких працях (а це: сім томів «Історії України-Руси», «Нариси історії українського народу», «Ілюстрована історія України» та інші) Грушевський подає широкий горизонт національної культури, яка зберігає свою потужну ходу протягом століть. Спираючись на ґрунтовні засади соціологічних аналітичних творів французьких дослідників Е. Дюркгейма та Л. Леві-Брюля, Грушевський формує свою аналітико-історичну концепцію, згідно якої історія України подається не як фрагменти «українськості» в російській історії, а як цілісний історичний процес.

Погоджуючись з висновками концепції Е. Дюркгейма щодо поділу праці, а також – з концепцією соціальної структури та специфічних, різноманітних функцій соціальних верств, Грушевський наголошував на тому, що, за певних історичних часів і обставин, – носієм прогресивних, відповідних до інтересів нації тенденцій стають не тільки нижчі прошарки суспільства, але й окремі елітарні суспільні кола (як, приміром, свого часу такою була козацька старшина). І саме завдяки творам Грушевського вже неможливим стало заперечувати наявність окремої й самодостатньої української історії. Його відданість науці та інтересам українського народу була безмежною. Грушевський доводив самодостатність української ідентичності кропіткою працею над ретельно відібраними та коректно проаналізованими документальними масивами. Адже необхідним підґрунтям науково-історичного дослідження є саме документ. І

без такої титанічної документальної праці Грушевського величезна кількість цього фактичного матеріалу була б навіки втрачена.

Науковець і мислитель Грушевський не вважав можливим для послідовного у своїх наукових розвідках вченого дотримуватись у власній концепції певної «партійної лінії». Його наукова позиція не була здатна витримувати будь-який політичний диктат. Так само і він особисто не був готовий сприймати чиєсь керівництво взагалі. У своїй суспільно-політичній діяльності Грушевський знаходить мудрість виступити посередником в об'єднавчих перемовинах між кількома українськими партіями, висуваючи ідею союзництва та міжпартійних блоків. Але більш за все мислителя-патріота Грушевського обурював відрив політичного керівництва від інтересів і сподівань власного народу, втрата такими керівними діями національно-свідомих позицій та знеохочення культурно-національних цінностей, що, зрештою, завжди є неприйнятним для усіх народів і часів.

УДК 93/94(477)

Шинкарук Олександра Василівна
кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ)

ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

[...] я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян. Хто не може відповісти сим вимогам, той не гідний того великого часу, який ми переживаємо. Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе сі моральні сили. Царство свободи здобувається також сильним примусом над собою, як і царство Боже, обіцяне колись вірним християнам.

Михайло Грушевський

Михайло Грушевський – видатний український історик, громадський і державний діяч, творець «Історії України-Руси», який на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави і довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння.

Саме Михайлу Сергійовичу Грушевському завдячують тим, що після майже 300-літнього національного поневолення, він проголосив Україну незалежною самостійною державою, що й було зафіксовано IV Універсалом.

Спадщина Михайла Грушевського є культурним надбанням нашого народу і має важливе значення для духовної і соціальної розбудови України. Його перу належить майже дів тисячі праць, в яких історія України просліджується від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки.

Наукова спадщина М. С. Грушевського цікавила не лише істориків, а й юристів, оскільки у нього чимало досліджень щодо правових аспектів української державності. Досліджували його творчість С. Айтов, В. Ващенко, В. Будз, Я. Дашкевич, Л. Зашкільняк, О. Ковальчук, В. Масненко, О. Могилко, В. Потульницький та ін.

Дослідження української політико-правової історії М. Грушевський веде від Київської Русі через Галицько-Волинське князівство, далі – литовсько-руську добу, період визвольних змагань козацько-гетьманських часів і Переяславського договору з Московським царством. Історія великоруська, за М. Грушевським, починається зі Володимиро-Московського князівства, яке еволюціонувало під найсильнішим впливом Київської Русі. Загальноросійської історії, як і загальноросійської народності, не існує – це штучна конструкція, на думку М. Грушевського.

Свої ідеї він намагався впроваджувати в практику, що знайшло відображення у чотирьох Універсалах Центральної Ради та проєкті Конституції УНР. Завдяки М. Грушевського значно просувалась уперед теорія та практика українського конституціоналізму. Зокрема, Перший універсал (червень 1917 р.) акцентував увагу на тому, щоб «не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям».

Прагнення України до автономії в складі Росії; право на справедливе представництво у Центральній раді інших народів, які живуть в Україні та право формування перших окремих

військових частин України проголошено Другим Універсалом у липні 1917 року.

У листопаді 1917 року Третій Універсал проголосив Україну Українською Народною республікою (УНР) у складі Російської республіки та поставлено питання щодо негайних мирних переговорів з Радою народних комісарів Росії. Особливість Третього Універсалу в тому, що проголошено всі демократичні свободи: «слова, друку, віри і т.д.».

У грудні 1917 р., в Харкові відбувся I Всеукраїнський з'їзд Рад і більшовики проголосили, що з'їзд Рад робітників і солдат оголошує рішучу боротьбу Центральній Раді і що Україна не є УНР, а частина Російської Республіки. 25 грудня 1917 р. проголосили, що в Україні встановлюється Радянська влада і діють тільки закони Російської Федерації, а місто Харків проголошувалося столицею радянської України. У відповідь на ці дії 22 січня 1918 р. Центральною Радою у Києві було проголошено Четвертий Універсал, в якому заявлялось, що УНР стає «самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу».

Останнє засідання Центральної ради відбулося 29 квітня 1918 року, на якому ухвалено проект нової Конституції УНР, яка передбачала посаду президента. Відповідну посаду, як голова Центральної Ради, на цей час обіймав М. С. Грушевський, тому його вважають Першим президентом України.

«Гетьманський переворот» відбувся в Києві 29-30 квітня 1918 року і до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський. У «Грамоті до всього українського народу» було проголошено розпуск Центральної Ради.

Необхідно відзначити, що М. Грушевський у своїх наукових дослідженнях щодо проблем держави та права дав визначення таких категорій: політична теорія; політичні процеси; політичні інститути; політична культура.

Крім того, він розробив проект конституції перебудови Російської імперії, де зосереджено увагу на децентралізації держави; надання на місця широкої національної територіальної автономії; парламентське правління; поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову та права і свободи людини.

Отже, Михайло Сергійович Грушевський – політико-правовий діяч, автор кількох конституційних проектів, центральна постать в українській політико-правовій думці кінця XIX – першої третини XX ст.

Грушевськознавство як напрям міждисциплінарних досліджень у сфері гуманітарного та соціального наукового знання

УДК 93/94(477)

Вікторова Леся Вікторівна

доктор педагогічних наук,

Отченашко Володимир Віталійович

доктор сільськогосподарських наук,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

НАУКОВИЙ ДОРОБОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ НАУЦІ

Указом Президента України від 09.02.2015 № 63/2015 «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського» оголошено про проведення низки загальнодержавних і міжнародних заходів з метою вшанування та утвердження традицій боротьби за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, засвідчення вдячності всім творцям і захисникам Української держави, виявлення поваги до унікального наукового доробку, здійсненого в руслі європейської інтелектуальної традиції.

Одночасно у вітчизняних і зарубіжних публікаціях простежується неоднозначність поглядів вчених на феномен Михайла Грушевського як в оцінках його сучасників-однопартійців, представників українського національного руху, еміграції, так й представників історичної науки, що добре висвітлено у публікації Р.Я. Пирого [1, с. 47-50]. Зважаючи на такі обставини, а також на сучасні реалії стосовно збереження та подальшої розбудови Української держави та необхідність реалізації Постанови Верховної Ради України від 25 листопада 2015

року № 830-VIII «Про державну підтримку публікацій, наукових, освітніх та дослідницьких програм, спрямованих на висвітлення об'єктивної та достовірної інформації щодо агресії Російської Федерації проти України», поставлено за мету висвітлити феномен Михайла Грушевського як об'єкт дослідження у російському сегменті Інтернету та дисертацій російських вчених, а також проаналізувати наявність маніпуляцій і порушень окремих положень наукознавства в контексті розгляду цього питання.

Аналіз популярності Михайла Грушевського у пошукових Інтернет-системах *Гугл* та *Яндекс* у російськомовному сегменті є досить оптимістичним: на пошукові запити у різних варіантах «Грушевский Михаил Сергеевич; Грушевський М.С. та ін.» відповідно одержано близько 100 тис. та 923 тис. відповідей. Значна кількість статей, що висвітлює постать та погляди Михайла Грушевського, є достатньо нейтральною як до України, так і до питання її незалежності, хоча й не позбавлена традиційного погляду російських істориків і критиків на «українське питання». Показовим прикладом є публікація у Вікіпедії [2], де М.С. Грушевський розглядається як «российский, украинский и советский историк, общественный и политический деятель, революционер; один из лидеров украинского национального движения, член Чешской АН, академик ВУАН и АН СССР, член НТШ, основатель украинской научной историографии».

У власне науковому сегменті Інтернету, зокрема за базою, що зосереджена у КіберЛенінці (<http://cyberleninka.ru>) й охоплює 1014676 наукових статей, біля 2 млн. відвідувачів щомісяця, прізвище М.С. Грушевського зустрічається лише три рази. Так, стаття В.М. Вивчара у Віснику Челябінського державного університету (2011 р., № 9) присвячена Брестській церковній унії в історичній концепції М.С. Грушевського. У статті С.И. Михальченко у «Среднерусском вестнике общественных наук» (2007 р., № 2) подані оцінки історіографічної діяльності М.С. Грушевського, як вченого, з боку радянських істориків, сучасних російських та українських суспільствознавців й істориків-емігрантів. У мультидисциплінарному російському журналі «Актуальные вопросы современной науки» (2015 р., № 43) подана стаття А.Н. Грибенко, В.И. Абакумова щодо етапів законодавчої діяльності Української Центральної Ради та аналізу основних конституційно-правових актів, що регламентували статус української державності в 1917-1918 рр.

За пошуку сучасних дисертацій російських вчених, присвячених М.С. Грушевському або пов'язаних з цитуванням його праць, що здійснювався на сайті Російської державної бібліотеки (<http://www.rsl.ru>, фонд 45,5 млн. одиниць зберігання) та російській електронній бібліотеці дисертацій (<http://www.dissercat.com>, понад 750 тис. повних наукових текстів) виявлено відповідно одну та п'ять таких наукових праць. Зокрема, кандидатська дисертація Л.А. Кутиловой (1993 р., Томськ) присвячена вивченню проблем українського національного руху в творчості і політичній практиці М.С. Грушевського. Системна праця у вигляді докторської дисертації М.А. Робинсона (2004 р., Москва), де згадується М.С. Грушевський, спрямована на виявлення ставлення російської наукової еліти до українських і білоруських славистів і до курсу на «коренізацію» в Україні і в Білорусії. Так, у праці було охарактеризовано спектр взаємин російських славистів всередині розділеної наукової громади (від співчуття діяльності М.С. Грушевського до розчарування в українському русі) та їхні значення для розвитку європейської славистики у період 1917-1930-х рр. Також проаналізовано взаємовідносини гуманітарної науки і влади в період «радянзації» Академії наук.

Науковий доробок Михайла Грушевського розглядається у дисертації В.М. Вивчара (2012 р., Кемерово) у зв'язку з вивченням феномену Брестської греко-католицької унії в історіографії другої половини XIX – початку XX ст. Зокрема, автор, наголошуючи на неприйнятті понять «Україна і українці» й орієнтуючись на «Малоросію; Південно-Західний край; Русинські або Западні губернії», вказує, що радикалізація суспільно-політичної ситуації в Росії на початку XX ст. призвела до істотної зміни інтересів російських істориків. Провал русифікаторської політики в «Західному краї» і відхід від жорсткого пов'язування національної та релігійної приналежності привів до поступового зниження дослідницького інтересу до даної проблеми. У той же час формування, перш за все, українського і почасти білоруського національного руху і його вихід на арену політичної боротьби змусили переосмислити історію уніатства, з точки зору «малоросійської і білоруської історії». Як вказує В.М. Вивчар: «Будучи «батьками-засновниками» національних історіографій, Грушевський і Довнар-Запольський сприяли становленню та поширенню в сучасній Україні і Білорусі не тільки нового погляду на Брестську унію, а й на всю національну історію українського і білоруського народів,

представляючи її як самостійну, особливу і самобутню, перш за все, по відношенню до народу руського... Імпульс, даний роботами М. Грушевського до перегляду ролі унії в західноруській історії, продовжує стимулювати сучасних істориків України і Білорусії до пошуків, що робить історіографічні дослідження феномену греко-католицької унії актуальними як ніколи».

На думку А.С. Алмазова, зазначену у дисертації 2011 р. (Москва) стосовно політичного портрету українського гетьмана Івана Самойловича у контексті україно-російських відносин, російську і тісно пов'язану з нею українську історіографію російсько-українських відносин можна розділити на кілька періодів, які відрізняються як в концептуальному і методологічному, так і в джерелознавчих планах. Так, 3-й етап у вивченні даної проблеми, за дослідженням вченого, охоплює 2-у половину XIX ст. і початок XX ст. У цей період романтична історіографія досягла своєї найвищої точки в роботах М.Костомарова. Як наголошує автор праці, даний етап історії вивчення російсько-українських відносин був також ознаменований появою першої наукової школи, яку можна з повним правом вважати власне українською. Вперше, починаючи з Київської Русі, українська історія розглядається поза російською – у вигляді «української державницької». Серед представників цього напрямку виокремлений саме М.С. Грушевський, для якого, із певним подивом російського автора, було характерно уявлення про переважання негативних результатів російсько-українських відносин для України. Він також відзначає:

«Найвидатніший представник «державницької» школи М.С. Грушевський першим з українських істориків поставив собі за мету показати, що Україна – мала власну, окрему від російської, історію. Хоча історик прекрасно володів фактичним матеріалом, але російсько-українські відносини інтерпретував однобоко, виходячи тільки з інтересів України, протиставлених інтересам Росії ... Крім того, М.С. Грушевський вважав справжніми виразниками інтересів українського народу так звані «автономістів», які, нібито, виступали за створення незалежної української держави. До таких, він, зокрема, відносив гетьмана Правобережної України П. Дорошенко, а І. Самойловича вважав слухняним виконавцем волі Москви. Тут на обличчя модернізація процесів і уявлень, що мали місце в XVII ст.: М.С. Грушевський переносив сучасні йому ідеї в досліджуваний ним час. Таким чином, у 2-й половині XIX – початку XX ст. з'явилися погляди на російсько-українські відносини, які мали прихильників і пізніше, зокрема, дослідників, що належали до «української державницької» школи».

У докторській праці В.Г. Вовиной (2012 р., Санкт-Петербург) науковий доробок Михайла Грушевського розглядається з точки зору методології, зокрема історичних підходів, до дослідження руського літописання.

Отже, наявні наукові публікації у російськомовному науковому сегменті Інтернету засвідчують низьку дослідницьку активність щодо особистості та поглядів Михайла Грушевського. Існуючі нечисленні праці 1993-2015 рр., які присвячені щорічному ювілярові, значною мірою мають неагресивний характер і знаходяться у руслі «традиційних» поглядів російських вчених на історію України. За розгляду цього питання акцентована увага саме на наукових працях, які дають адекватні можливості для раціональної і конструктивної дискусії, оскільки російськомовний контент також містить праці українських вчених, які надають альтернативний російському погляд та доказову базу щодо ролі постаті в історії та історіософії загалом. Одночасно Інтернет, особливо після трагічних для України подій 2013-2016 рр., не позбавлений значної кількості сайтів з публікаціями псевдонаукового та пропагандистського (антиукраїнського) характеру, зосереджених не лише в Російській Федерації, але й, на жаль, в Україні, які висвітлюють подібні погляди на Михайла Грушевського. Це, очевидно, має бути предметом окремого дослідження та напрямом діяльності вітчизняних вчених, які могли б дати відсіч фальсифікації історичних подій та рефлексії дослідницької думки над раніше проаналізованими та, здавалось би, вивершеними, вичерпаними стилями наукового мислення.

Література:

1. Пиріг Р. Феномен реєміграції Михайла Грушевського : сучасні інтерпретації / Р. Пиріг // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Історія". – 2007. – Вип. 91-93. – С. 47-50.

2. Грушевский Михаил Сергеевич[электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа к статье: https://ru.wikipedia.org/wiki/Грушевский,_Михаил_Сергеевич.

МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В сучасній Україні одним із визначальних чинників, що суттєво впливає на процеси державотворення та формування модерної політичної української нації, є національна пам'ять, яка виступає важливою складовою самоідентифікації населення країни. Під національною пам'яттю розуміється своєрідний феномен суспільної свідомості, селективно збережена нацією сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які справили вирішальний вплив на її становлення, самоідентифікацію, державотворчі та цивілізаційні досягнення, та консенсусно сприймаються у суспільстві як найбільш значущі для його самозбереження, консолідованого існування та конструктивного розвитку у майбутньому.

Основними агентами, які впливають на формування загальнонаціональної пам'яті виступають наступні: родина як так звана «жива» пам'ять батьків; найближче оточення, друзі, однолітки; шкільна освіта, вчителі; особисті контакти між представниками різних регіонів; засоби масової інформації; література, кінематограф; державна політика пам'яті; регіональна політика пам'яті; політичні партії, громадські рухи й організації.

Одним із творців моделі національної пам'яті був М. Грушевський.

Конструкція моделі національної пам'яті, окреслена М. Грушевським у 1898 р. визначалась такими подіями як 250-ліття Хмельниччини, столітній ювілей «Енеїди» І. Котляревського, 25-річчя Наукового товариства ім. Т. Шевченка та 25-річчя літературної творчості І. Франка. Свою модель М. Грушевський розглядав як контраверсію іншій моделі, яку запропонували народовці та москвофіли, котрі спрямовували свої зусилля на відзначення п'ятдесятої річниці скасування панщини у Західній Україні.

У моделі національної пам'яті М. Грушевського другої половини 1920-х років органічно поєднувались культурні надбання минулого із надбаннями революційної перебудови суспільства. Система меморіальних образів, як і в цілому модель національної пам'яті, вибудовувалась на ґрунті національно-культурної спадщини як домінанти, з неодмінним урахуванням стратегічних завдань побудови нового суспільно-політичного ладу.

Визначальну роль у вирішенні завдань щодо створення нових світоглядних конструктів М. Грушевський відводив часопису «Україна» як центральному друкованому органу Історичної секції ВУАН, що за своїм призначенням виконував не лише наукову, але й культурно-просвітницьку та науково-популяризаторську функції. Саме на його сторінках були створені образи тих подій та діячів, що мали увійти у колективну свідомість українського соціуму та впливати на його подальшу самоідентифікацію, а отже стати ключовими елементами новостворюваної моделі національної пам'яті.

У часописі «Україна» була запроваджена практика випуску спеціальних ювілейних чисел, присвячених подіям та діячам, які набули особливої актуальності за нових суспільно-політичних умов. Подієвий ряд репрезентували сторіччя декабристського руху, двадцятиріччя революції 1905 р., десятиріччя революції 1917-1920 років. До нього органічно додавалось Кирило-Мефодіївське братство, що відіграло виключну роль у розвитку української громадської думки.

Всі три події – декабристський рух, революція 1905 року, революція 1917-1920 років – розглядались в одній історичній парадигмі як події, нерозривно пов'язані одна з одною. Цілісний образ революційного минулого мав переконливо діяти на свідомість, не залишаючи сумнівів щодо закономірності революційної розв'язки тривалої кризи, існуючої у Російській імперії.

Персоніфікаторами пам'ятного національного простору у тогочасній версії М. Грушевського були видатні українські діячі. Серед них Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Олександр Лазаревський, Михайло Максимович, Іван Франко, Тарас Шевченко.

Меморіальний простір українського соціуму другої половини 1920-х років не обмежувався постатями та подіями, яким присвячувались ювілейні числа часопису «Україна», хоча саме їх можна розглядати як системоутворюючі компоненти. Цей простір доповнювався ще цілим рядом постатей відомих українських діячів. Серед них Марко Вовчок, Ольга

Кобилянська (святкувався 40-літній ювілей творчої діяльності), Л. Глібов (відзначався 100-літній ювілей), М. Коцюбинський (закладався пам'ятник-бібліотека у Вінниці). Перспектива у майбутньому бути включеними до меморіальної моделі відкривалась перед самим М. Грушевським, а також Д. Багалієм, К. Студинським, ювілеї яких широко відмічались науковою громадськістю і знайшли своє відображення на сторінках часопису «Україна».

Проте, вже на початку наступного десятиріччя для радянської влади, що вирішила відмовитися від політики українізації та розпочала переслідування української інтелігенції, цей конструкт втратив свою актуальність. Натомість пануючим став конструкт «Велика Жовтнева революція». Після того, як відбулась кардинальна зміна в інтерпретації революції 1917-1920 рр., вона набула майже сакрального значення і стала однією з ідеологічних домінант, за допомогою якої упродовж тривалого часу виховувалася соціалістична свідомість і формувалась колективна пам'ять радянських людей.

УДК : 165.24:929

Калуга Володимир Федорович
*кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ЛЖЕНАУКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Сергійович Грушевський – одна з найпотужніших історичних постатей в контексті поступу українства. В його образі в першу чергу поєдналися видатний науковець, літератор та державний діяч. Окрім того, практично незначних штрихів образу Грушевського додають його іпостасі як особистості, сім'янина, товариша, зрештою, одного серед мільйонів інших громадян. Як правило, цими штрихами прийнято нехтувати в устремлінні дослідити наукову, літературну та державотворчу (політичну) спадщину Михайла Грушевського (як і будь-кого іншого), і таким чином надати об'єктивну оцінку його діяльності як по окремих напрямках, так і в цілому. При цьому виходить досить суперечливий, так би мовити, оціночно-фактологічний субстрат, котрий в сухому залишку дає малозначимі по суті, але пафосні за формою висновки, на кшталт провідного політичного і державного діяча доби становлення української державності на початку XX століття, видатного науковця, історика з великої букви тощо.

Відтак, постає закономірне запитання, а чи дійсно можна дати об'єктивну оцінку діяльності (творчості) будь-кого, в даному випадку М.С. Грушевського? Відповідь закладена в контексті самого питання. Вона категорична і заперечна. Ні, принципово не можливо. Адже процес оцінювання і, відповідно, результат оцінювання передбачає наявність того, хто складає оцінку, тобто суб'єкта. Таким чином, без суб'єкта оцінка не можлива. Тому вона завжди суб'єктивна.

Суб'єктивність оцінки стає яснішою на фоні фактів, бо основа під них, очевидно, існує сама по собі, не будучи зумовлена конституентом. Саме основа під факти, а не самі факти, суть яких залежна, знову ж таки, від пізнавальних можливостей і особливостей суб'єкта пізнання. Тому об'єктивність самих по собі фактів також виявляється справою досить спірною. Тим паче, хоча б на тлі того, що людство має незліченну кількість прикладів підтасовки чи підробки або симуляції фактів, а на фундаментальному рівні – людина наділена практично нездоланною схильністю до надання собі права винятку, тобто обтяжена радикальним злом (за Кантом) як атрибутом соціального виміру своєї природи, а отже – лукава.

Відтак, об'єктивність історичних досліджень, особливо, що стосується персон, від самого початку є об'єктивно необ'єктивною. А якщо винести за дужки каламбур з об'єктивністю, то образ історичної постаті (як зрештою і події) не просто не можливий без суб'єктивної оцінки, він і є низкою оціночних суджень, упорядкованих навколо дат і подій (як основи під факти і самі факти водночас). До того ж сама історія, як оповідь, передбачає того, хто її оповідає, – у першому наближенні – суб'єкта історії, у послідовнішому – посередника, тобто того, хто маючи справу з певною дійсністю, інтерпретує або репрезентує її собі як Іншому, а також іншим. До того ж, якщо такою «дійсністю» є конкретна людина, то, з огляду на щойно сказане, в полі дискурсу формується відповідний образ цієї людини, як своєрідна інтегрована сукупність інтерпретацій, представлених як історія, за посередництва якої

репрезентується історична постать. При цьому, історія автоматично виступає і виконує функцію основи ідентичності навіть не стільки конкретної людини, скільки історичної постаті як її (конкретної людини) симулякра.

Таким чином, будь-яке наукове дослідження, хай навіть найприскіпливіше, завжди має справу не з конкретною людиною, а з її симулякром – образом, постаттю абошо. Принаймні, жодній науці, як ми її тепер розуміємо, і жодному науковцю не дано встановити, що саме переживала конкретна людина в тій чи іншій ситуації, що саме спонукало її вчинити так чи інакше, а отже, чи взагалі вона могла вчинити хоч якось інакше, аніж вчинила в конкретній ситуації, або й більше: чи справді свідомо вона діяла, віддаючи собі раду як в своїх діях, так і в мотивах та наслідках своїх дій, безумовно приймаючи відповідальність за них на себе?

І все ж, попри голу очевидність сказаного вище, науковці в масі своїй тяжіють до формування об'єктивної оцінки або, дещо лукавлячи, об'єктивного висвітлення. Це загально прийнята модель «наукової» поведінки (дещо лукавлячи, прийнято говорити – діяльності). При цьому «об'єктивність висвітлення» виглядає безсумнівною константою в світлі тотального раціоналізаторства пізнавальних можливостей людини.

Іншими словами, своєрідна правомірність поняття «об'єктивна оцінка» виводиться з усталеного переконання в тому, що досліднику до снаги віднайти раціональні причини вчинків та дій конкретної історичної постаті, нібито виходячи з об'єктивних умов та обставин (спираючись на їх аналіз), в які був занурений актор (діяч), і з якими він, як свідомо і раціональна істота, мав неодмінно рахуватися, спираючись на загальноприйняті алгоритми реакцій і дій щодо кожної ситуації. Як наслідок, відбувається непомітне вилучення всього ірраціонального з потоку подій і «цілісного образу» людини, а сама людина негласно зводиться до стану «біоробота» – такої собі нібито свідомо діючої істоти у відповідності до об'єктивно зумовлюючих начал, які він же, біоробот, на відміну від просто робота, здатний відображати і усвідомлювати, тобто, знову ж таки, об'єктивно оцінювати.

Міркуючи подібним чином, досить нескладно прийти до простенького висновку: даючи «об'єктивну оцінку» тій чи іншій особі і її активності, дослідник має справу не з дійсними мотивами, які по суті своїй строго ірраціональні, тобто на момент їх впливу щонайменше не відображувані (принаймні, строго адекватно) в свідомості актором (діячем), а з аргументами, тобто поясненнями стосовно причин тих чи інших дій як самого актора (якщо той ними якимось чином поділився з громадськістю), так і дослідника, котрий не будучи занурений в «шкіру» актора (діяча), здійснює евристичні інвестиції щодо можливої (по факту – надуманої) мотивації діяча.

Подібні міркування, природно, підштовхують до формулювання закономірного запитання, а що ж тоді є справжнім мотивуючим началом активності людини, дійсною причиною подій, зрештою, основою існування?

Відповіді на подібні питання принципово віднайти не можливо з огляду хоча б на, так званий, антропологічний бар'єр як спосіб констатації обмеженості пізнавальних можливостей людини, а також того, що пізнання є винятково раціональним процесом і за своєю суттю є інтерпретацією. Набутком інтерпретації є винятково уявлення та враження, значна частина з яких силою сліпої віри доводиться до статусу знання і узаконюється в цьому статусі внаслідок процедури визнання, зведеного на ґрунті, як правило, мовчазної (невідрефлексованої) змови.

До прикладу, простіше кажучи, ми, люди, не знаємо, яким в дійсності є світ, але той світ, який ми знаємо, тобто відображаємо колективно внаслідок колективної змови (і визнання), видається для нас об'єктивно існуючим і само собою зрозумілим. Таким чином, нам здається, хоча складається на те, що ми глибоко переконані, що той світ, який ми виявляємо повсякчас і є сама дійсність.

За аналогією, та конкретна людина, якою ми себе або іншого нібито знаємо, насправді залишається непізнаваною, водночас результатом пізнання стає цілісний образ, систематизоване мультивраження.

Звичайно, останнє не означає, що, будучи природною істотою, людина жодним чином не прагне і не намагається вирватися з полону раціональності і «збагнути» себе. Інакше б не було ані міфології, ані, так званих, лженаук, ані психоаналізу, ані специфічних практик тощо. Між тим, останнє досить широко представлено в існуванні людини, щоправда явно різним чином, очевидно, залежно від рівня досконалості самої людини, а також особливостей культури, яка притаманна тій чи іншій спільноті. Наразі переважає зверхньо-популістичне ставлення, умовно

кажучи, до езотеричного знання: зверхності надає гуманітарна зарозумілість, породжена в першу чергу надмірним захопленням досягненнями науки і техніки, популізму – нівелювання особистісних та індивідуальних начал в людині, а її самої зведення до стану «соціального болванчика» – споживача змістів існування і, звичайно, всього решта.

Що ж до життя і діяльності Михайла Сергійовича Грушевського, то на них також можна дивися крізь призму нетрадиційних засобів дослідження, хоча б тих самих астрології, нумерології тощо. Звичайно, мова не йде про спрощений або для широкого вжитку варіант, тобто суто попсовий, який з фундаментальним підходом має мінімум спільного, натякаючи на останній та водночас явно спотворюючи його.

Зокрема в межах поверхневого розгляду астрологічних характеристик дати народження М.С. Грушевського, корифею української історичної науки та державності властиві такі астрологічні позиції. Він народився в рік Вогняного (червоного) Тигра за Східним астрологічним календарем, під знаком Зодіаку Терези за Західною астрологічною традицією. Відповідно до слов'яно-ведичної традиції Грушевський народився в рік Тура Золоті роги, а щодо астрологічного календаря Друїдів, то він перебуває під впливом тотемного дерева Ліщини.

Між тим, набута внаслідок трактування зазначених вище астрологічних та інших умовно езотерико-містичних даних інформація про ірраціональні чинники в бутті Михайла Грушевського не те що хоч якось проясняє його справжню ситуацію, а викликає певні, м'яко кажучи, хиткі переживання в залежності, знову ж таки, від рівня досконалості реципієнта. І в тому дивного немає нічого, бо «попса» нічого доброго ані для серця, ані для розуму не несе в собі, в цілому поступово розбещуючи людину. Останнє викликає певний внутрішній спротив як результат (неусвідомленого) протистояння деградаційним процесам.

Інша річ, високе мистецтво та справжня наука як один з його проявів. Вони надихають і направляють, стимулюють і спонукають. Але, щоб опанувати мистецтво (науку) астрології необхідний неабиякий хист та чимало часу й зусиль. Тому-то дійсно азами астрології, інших езотеричних практик й систем, скажімо, прогнозування володіє надто мало людей, а тих, хто з ними на «ти» – й поготів.

Втім, і це не головна причина того, що до високого мистецтва «відання» чи хоча б «прогнозування» надто рідко звертаються, на противагу тому часто згадуючи та посиляючись на його жалюгідну подоби. Між тим, судячи з досвіду окремих представників різних етносів і культур, в т.ч. і тих, що мають українське «коріння», звернення, глибоке і шанобливе, до езотеричного знання спроможне настановити людину на шлях її «одужання», тобто звільнення від соціального анабіозу, відкриваючи її свідомості прояви дійсної суті людини, а в довершеному варіанті – і саму її суть, як і суть буття. Але подібний намір до «пробудження», як на диво, зустрічає шалений опір в масах, а надто – в академічних та релігійних колах. Останнє, щонайменше, має насторожувати кожного, хто якимось чином зумів уникнути участі в гонитві за «істиною», зберігши і розвинувши в собі критичне мислення, здатність справді дивуватися та поважливо ставитися до всього, з чим маєш справу. В іншому випадку, всякі продуктивні техніки, намагання передати багатий езотеричний досвід вихолощуються і зводяться до рівня «попси», набираючи форм, що викликають розчарування або й роздратування у тих, хто хоч трохи здатний мислити критично. Мова в т.ч. йде також про сучасні науку і релігію.

Їх основна функція, як дивно це виглядало на перший погляд, відволікати увагу кожної конкретної людини від будь-яких намагань чи спроб осягнути істину, прориваючись крізь пелену забуття в реальність. Задля цього і наука, і релігія спрямовані на своєрідне поліпшення умов існування посередньої людини. Зокрема, наука в поєднанні з технікою значною мірою полегшують фізичне існування людини, дозволяючи їй уникати тяжкої праці, створюючи низку ілюзій затишку та додаткові комунікативні можливості тощо. Однак людина від цього щасливішою не стала і ніколи не стане. Що ж до релігії, то остання пропонує на будь-який смак виправдання і пояснення будь-якої ситуації, в якій віднаходить себе людина і людство в цілому та «гіпнотизує» надією. А ще дозволяє зняти з себе провину і перекласти відповідальність за своє існування на іншого, як правило, «творця», тобто ілюзію вищої духовної сутності, яка водночас є нібито і первопричиною, і конкретною причиною конфетної ситуації чи становища.

Навпаки, езотеричний досвід, езотеричне знання повертає людині цілісність та онтологічну цінність, розкриває її дійсне місце у Всесвіті чи Бутті, а отже можливості та покликання.

Зокрема, якщо звернутися до астрології, то вона може розповісти багато чого цікавого, а головне суттєвого про людину. В даному випадку про М.С. Грушевського, дозволяючи побачити структуру його особистості (характеру), пускові механізми, котрі визначали особливості його діяльності, його ситуацію (потенціал і схильності), можливості та ресурси. Щоправда, звертаючись до астрологічних даних, як і будь-якого джерела чи прояву езотеричного знання, важливо пам'ятати та рахуватися зі своєрідним принципом, сформульованим суфіями: «Істина «намагається проявити себе» в людській спільноті, проте вона з'являється кожній людині знову і знову в таких шатах, в яких її важче за все розпізнати, причому ці її прояви, на перший погляд, видаються такими, що не мають одне до одного жодного відношення» [2, с.1].

Тож, апелюючи до згаданого щойно принципу, можна стверджувати, що натальна карта, в даному випадку М.С. Грушевського і є тією сукупністю «шат», в яких з'являється істина та «говорить» до оператора. Завдання ж оператора розпізнати сутнісні прояви істини і максимально якісно донести їх іншому, дотримуючись правила: «Не нашкодь!». Особливо, це стосується випадків, коли мова йде про інтерпретацію астрологічних даних живої людини.

Що ж до використання інструментарію астрології, інших технік «відання» і «прогнозування», наприклад, нумерології, для «розшифрування» долі на той момент уже не існуючої серед живих особи, то воно цікаво, і з огляду вивірення дієвості, покладаючись на завершену біографію, і з огляду на прояснення «темних плям» в біографії тощо.

Таким чином, звертаючись до результатів астрологічних обчислень, побачити і певним чином зрозуміти дійсні мотивувальні начала та пускові механізми активності корифея української історичної науки, державного діяча, тобто до певної міри увійти в становище М.С. Грушевського. Його ж доля була далеко не легкою, а події, дії та вчинки з вершин раціоналізму далеко не завжди вкладалися в логіку процесів, інтересів тощо.

Література:

1. Калуга В.Ф. Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання : [монографія] / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 412 с.
2. Шах, Идрис. Сказки дервишей – [Електронний ресурс] / И. Шах – Режим доступу http://key999.ru/text/irdis_shah/63.htm

УДК 93/94(477)

Кучеренко Світлана Володимирівна
заступник голови Благодійного Фонду
імені Івана і Юрія Липи (м. Одеса, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЮРІЯ ЛИПИ

2016 рік став формальним приводом для звернення до постаті Михайла Грушевського (1866-1934), а тривале вивчення життєвого шляху і творчої спадщини Юрія Липи (1900-1944) спонукало до пов'язання цих імен з метою з'ясування сприйняття історика і політика його молодшим сучасником. Звернення до М. Грушевського у творчості Ю. Липи вперше стали предметом спеціального дослідження з метою з'ясувати сприйняття феномену Великого Українця за допомогою контекстів його згадування і цитування. Результати пошуку представлені в скороченому варіанті.

Липа-письменник лише раз використав ім'я М. Грушевського: головний герой новели «Гаркавий» (1937) восени 1918 р. з шанобою вимовляв ім'я «ерудита Грушевського» [1, с. 334]. Липа-літературознавець згадав його тричі. Зокрема в есе «Розмова з молодою людиною» (1935) М. Грушевського «із його 10-ма книжками «Історії України», його 112-ма томами львівських «Записок» (1897-1913), кільканадцятьма томами «Історичної бібліотеки», його томами «Історії літератури», «України», «За сто літ», «Джерел до історії України» і т. д., і т. д., і т. д.» поставлено на чолі українських учених-гуманістів кінця ХІХ – початку ХХ століть [2, с. 207].

Шляхетним соціальним утопістом назвав Липа-історик М. Грушевського в аналітичній статті «Двадцятиліття сімнадцятого» (1937), оскільки «цей найвидатніший історик вирішив тоді, що світ переходить нову, досі нечувану фазу розвою, і що треба зорганізувати народи на новий лад, а насамперед бувші російські народи (крім росіян і поляків), і в літі 1917 р. скликав у Києві З'їзд Народів». [3, с.1]. А в синтетичній праці «Київ – вічне місто» (1938) Липа-історіософ скористався висновками М. Грушевського щодо київських полян та Київської землі, якої «мова, письменство, право, мистецтво стали загальноукраїнськими, більше –

загальноімперськими. Пізніші впливи, домішки, колонії тільки довершували потужність довговікової культурної гегемонії Міста» [4, с.265].

Але найбільше звернень до постаті, світогляду, політичної та наукової діяльності М. Грушевського у головній праці Липи-публіциста «Призначення України» (1938). Автор покликався на праці історика в характеристиках історичних діячів [5, с.112, 255-256], визначенні джерел і рис українського національного характеру, [5, с.174, 221, 235] тощо.

В розділі «Одність організації» Ю. Липа підкреслив, що сина київської землі професора Михайла Грушевського з його монументальною історією України навіть чужинці визнали символом великої наукової і моральної потужності: «Це була несподіванка для росіян – такий порив енергії в одній людині. Сотні томів праць (сотні!), зв'язані з іменем Михайла Грушевського, – чи ж нема в нім якоїсь таємничої сили? Московський письменник-україножер А. Бєлий бачить у добродушному професорові-науковцеві Грушевському якогось чарівника, диявольського Чорномора, що викрадає українську Людмилу від петербурзького Руслана. Українці назагал не люблять складати за життя визнання своїм визначним людям, однак устами Івана Франка назвали працю Грушевського «величавою основою української історичної науки та невичерпальним джерелом національно-політичного й соціально-культурного самопізнання і усвідомлення. Історія ця вводить нас справді вперше в сім'ю європейських народів». Не менше визнання було серед німців і англійців, а навіть французького і російського ученого світу» [5, с.278].

Більше того, на прикладі організаційної діяльності М. Грушевського Ю. Липа показав український тип організації: «Однак цей суто український характер, повний неспокою і будівничої творчості, не працював сам. Він не любив навіть розмов про значення одиниці в праці. І досі є згадки в львівському храмі Мінерви про метод праці цього титана науки. Михайло Грушевський побуджував до праці цілу групу. Його прибуття до Наукового Товариства було мірилом напруження праці в видавництвах, пошукуваннях і збиранні матеріалів. Грушевський репрезентував цілу історичну секцію Товариства і був визнаним авторитетом для членів секції. Це була асоціативна група українського типу. На самій горі творчого інтелектуалізму, ствердім це, була українська асоціативна група. Така сама група, як і в підложжі раси, зв'язана неписаним внутрішнім договором її членів із своєрідним отаманом. Це явище серед української еліти є правилом. Із цього правила випливає і характер провідника, і характер провідництва, і зміст суспільного життя українців» [5, С.278-288].

Залишилося додати, що перший біограф і бібліограф Ю. Липи, його соратник і послідовник Лев Биковський поставив його в один ряд з великими українцями, зазначивши, що «його вплив і значення для нації по мимо обмеженого, а то й підпільного, засягу діяння в ті часи, можна б прирівняти до впливу Т. Шевченка. який створив українську націю, до діяльності М. Грушевського, що підвів наукові й політично-державні підвалини під українство, а Ю. Липа, основуючись на здобутках славних попередників, ствердив істоту українства і його історичне призначення, накреслив план діяльності для української нації на століття вперед» [6, с.178].

Література:

1. Липа Ю. Гаркавий: Новела // Липа Ю. Час людини: Твори / Юрій Липа; упоряд. С. В. Кучеренко – Харків: Фоліо, 2016. – С.320-342.
2. Липа Ю. Розмова з молодого людиною: Есеї // Липа Ю. Твори: [В 10 т.]. – Т. 4: Бій за українську літературу; Київ, вічне місто [Текст] – Львів: Каменярь, 2012. – С. 199-209.
3. Липа Ю. Двадцятиліття сімнадцятого // Новий час. – Львів, 1937. – 5 квітня. (Ч. 74) – С. I-III.
4. Липа Ю. Київ, вічне місто // Липа Ю. Твори: [В 10 т.]. – Т. 4: Бій за українську літературу; Київ, вічне місто [Текст] – Львів: Каменярь, 2012. – С.258-277.
5. Липа Ю. Призначення України // Всеукраїнська трилогія: У 2 т. – Т.1. – К.: МАУП, 2007. – 336 с.
6. Биковський Л. До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи // Лікарський збірник. Нова серія. Том IX. На пошану Юрія Липи. – Львів-Чикаго, 2001. – С.176-184.

ПОСТАТЬ М.ГРУШЕВСЬКОГО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «МІСЦЬ ПАМ'ЯТІ»

Поняття «місця пам'яті» запропоновані і введені до вжитку французьким істориком П.Нора і означають репрезентації культурного минулого у сучасній масовій та професійній свідомості. У розумінні П.Нора «місця пам'яті» – образи, які конструюються і реконструюються відповідно до вимог часу й стану суспільств, внаслідок чого виникають нові рефлексії та рецепції символічних «місць пам'яті» [1]. За П.Нора головне, щоб місце пам'яті було наділене особливою символічністю, що виконує для відповідної соціальної групи функцію творення ідентичності [3].

Щодо «місць пам'яті» М.Грушевського, то в Україні існує 4 музеї, присвячених цій постаті: Історико-меморіальний музей М.Грушевського у Києві, Музей М.Грушевського у с. Сестринівці Козятинського району Вінницької області, Музей М.Грушевського у с. Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області та Державний меморіальний музей М.Грушевського у Львові.

Пам'ятники М.Грушевському встановлено щонайменше у 15 місцях. Зокрема, у Києві (два), Львові, Луцьку, с. Вербівці Городенківського району та містах Долина і Коломия Івано-Франківської області, м. Червоноград Львівської області, с. Ставок Костопільського району Рівненської області, смт. Скала-Подільська Борщівського району Тернопільської області, м. Городок Хмельницької області, містах Козятині та Бар Вінницької області, с. Лісники Києво-Святошинського району Київської області, смт. Гоголеве Великобагачанського району Полтавської області тощо. Окрім того, у Києві, Житомирі, Івано-Франківську та Сарнах встановлено меморіальні дошки.

Найбільш відомий пам'ятник М.Грушевському в Києві, виконаний скульптором В.Чепеликом, архітекторами М.Кислим, Р.Кухаренко, Ю.Мельничуком, інженером М.Печеновим, розташований в центральній частині міста повул. Володимирський праворуч від Будинку вчителя. Пам'ятник розташований поряд зі спорудами, з якими були пов'язані життя та діяльність М.Грушевського. Це університет, будинок Педагогічного музею (Будинок вчителя), де в 1917-1918 рр. діяли Українська Центральна Рада і українські політичні партії, відбувалися важливі події політичного і державного значення доби Української революції, будинки академії наук (№ 54 і 55) та інші. Урочисте відкриття пам'ятника за участю Президента України та представників уряду відбулось 1 грудня 1998 р. Цей захід було приурочено до 7-ї річниці всеукраїнського референдуму, за результатами якого було проголошено незалежність України. Монумент освятив Патріарх Київський й всієї Русі-України Філарет.

М.Грушевський жив та працював у Львові понад двадцять років. Саме тому зі здобуттям незалежності Львів став першим містом України, в якому у червні 1994 р. урочисто був відкритий пам'ятник цьому відомому історикові та громадському й політичному діячеві. Над пам'ятником працювали сучасні українські скульптори – М.Посікіра, Д.Кривавич, Л.Яремчук та львівський архітектор В.Каменщик [2].

У встановленні пам'ятників М.Грушевському вбачається дві тенденції: влада прагне мати зручне, неконфліктне місце для здійснення відповідних державницьких церемоній пам'яті, а громада утверджує свою причетність до «українства». Також місцеві громади намагаються позначити у монументах свій зв'язок із М.Грушевським, що носить різноманітний характер. В окремих випадках ці пам'ятники стають також місцями-символами.

Ім'я М.Грушевського є доволі популярним топонімом. Як мінімум у 80 населених пунктах є географічні об'єкти названі його ім'ям. Часто вулиці Грушевського є центральними або ж одними із головних у населеному пункті. Ім'я діяча присвоєно кільком навчальним закладам, бібліотекам, Інституту української археографії та джерелознавства НАН України, ряду громадських організацій. До розряду курйозів можна віднести найменування іменем М.Грушевського фермерських господарств на Івано-Франківщині та Львівщині.

М.Грушевський міцно увійшов у національну пам'ять українського народу.

Література:

1. Колесник І. «Місця пам'яті» в культурному просторі історіографії // Національна та історична пам'ять. Зб. наук. праць. – Вип. 5. К., 212. – С. 84-89.
2. Кухаренко Р., Омельченко О., Протас М. Пам'ятник Михайлу Грушевському // Звід пам'яток історії та культури України: Енциклопедичне видання. Кн. 1, ч. 2. – К., 2004. – 854с.
3. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер. з франц. А.Рєпа. – К, 2014. – 272 с.

УДК 63.3 (4 Укр)

Федорук Ярослав Олександрович
*доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України (м. Київ, Україна)*

РЕДАКЦІЙНА ПРАЦЯ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ НАД ВИДАННЯМ ТВОРІВ БАТЬКА (1934–1938)

Михайло Грушевський пішов із життя 24 листопада 1934 р. Через декілька днів, 29 листопада, після тривалого переслідування історика влада влаштувала йому гучний похорон у Києві [1, с. 33-37, 44-45]. Уже на другий день після його смерті Рада народних комісарів видала спеціальну постанову з організації його похорону та забезпечення родини. На цьому засіданні було прийнято резолюцію про утворення Комісії для вивчення наукової спадщини академіка Грушевського.

Відійшовши у вічність, Михайло Грушевський залишив велику невидану спадщину: «Історія України-Руси» (т. 10, ч. 1), «Історія української літератури» (т. 6-8), а також окремі статті. Підставовим джерелом для розкриття нашої тематики є листи Катерини, написані після смерті батька до багатолітнього його приятеля ще зі студентських років у Києві, московського академіка Дмитра Петрушевського. Ці документи зберігаються в Архіві Російської академії наук [2]. На жаль, не відомими досі залишаються зворотні листи від Петрушевського до Катерини.

Після похорону й наступних важких тижнів пристосування до нових умов життя без батька Катерині треба було повертатися до Москви й перевезти звідти книжки, рукописи та інші речі. У Києві Марія Сильвестрівна й Катерина відгороджували себе від переважної більшості знайомих і жили відлюдно. Кабінет Михайла Грушевського на вул. Паньківській після його смерті залишався нерушеним. В інтер'єрі цієї кімнати нічого не міняли до самого арешту Катерини.

Упорядниця взялася редагувати насамперед ті батькові томи, що були написані й підготовлені до друку ще в Києві у 1930 р. У червні 1935 р. Катерина завершила першу частину десятого тому «Історії України-Руси» й віддала її у видавництво на складання. Паралельно з цим у березні 1935 р. вона почала підготовку до друку шостого тому «Історії української літератури» [3].

Однак на цьому надії на друк цих та інших праць наштовхувалися на перепони, що виникали з видавництвом, яке під різними приводами затягувало видання цих книжок. Восени 1935 р. в одному з листів до Дмитра Петрушевського Катерина розповідала про ці видавничі клопоти й повідомляла, що була вибита з наукової життєвої колії раптовою хворобою – грипом, яким і раніше часто хворіла. Урешті наприкінці серпня 1936 р. упорядниця отримала верстку першої частини десятого тому «Історії України-Руси» і цілковито взялася за коректорські правки. Окрім цих правок у самому тексті Грушевського, вона робила подекуди й посторінкову тематичну розбивку в колонтитулах, ретельно звіряла цитати в документах, особливо стосовно вживання старослов'янських літер.

Катерина дуже переживала за видання 10 тому «Історії України-Руси», леліючи в душі надію випустити його в світ саме у 1936 р., коли припадав семидесятилітній ювілей її батька. За станом на середину грудня 1936 р. перша частина десятого тому була надрукована, а примірники книжки вона отримала з видавництва у січні наступного року.

Нова хвиля масових репресій розпочалася у 1937 р. після лютого-березневого пленуму ЦК ВКП(б), коли настав етап, названий в історії СРСР «великим терором». На той час десятий том «Історії України-Руси», на щастя, було вже видано.

У 1937 р. Катерина перейшла на роботу в Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Редагування «Історії української літератури» для Катерини було набагато цікавішим заняттям, ніж праця над «Історією України-Руси». За її власним зізнанням, історію

літератури вона цінувала набагато більше, ніж політичну історію епохи Івана Виговського.

Після смерті батька треба було підготувати до друку 6-8 томи «Історії української літератури», що охоплювали період початку XVII – кінця XVIII ст. Як згадувалося, за шостий том Катерина взялася ще весною 1935 р. Одразу після цього, від листопада 1935 р., вона вже працювала над редагуванням восьмого тому. Вона навряд чи завершила його до того часу, коли у серпні 1936 р. отримала з видавництва верстку «Історії України-Руси», й продовжувала цю працю, мабуть, уже після Нового року. Отож від виходу «Історії України-Руси» у січні 1937 р. й до початку роботи над сьомим томом у середині того самого року вона, найімовірніше, завершувала редакційну працю над томом восьмим, яку проводила з великими перервами понад півтора роки.

Ставши співробітником Інституту літератури, вона передала туди готовий машинопис 6-го тому для дальшого просування до видавництва. Однак справа далі не рухалася. У першій половині 1938 р. в Інституті літератури з'явилися серйозні наміри щодо друку шостого тому. Машинопис віддали на рецензію професорові Олександрові Білецькому, тодішньому заступникові директора Інституту, й він підкреслив необхідність видання цієї праці. Однак невдовзі після того, як було написано цю прихильну рецензію, Катерину було заарештовано, а «Історію української літератури» Михайла Грушевського визнано ворожим твором.

Навесні 1935 р. Катерина готувала до друку також і об'ємну статтю Михайла Грушевського про Бантиша-Каменського «Историограф Малой России» [4, с. 87-180, 427-428]. Ще за життя її батька В'ячеслав Волгін обіцяв йому сприяння у публікації статті в Ленінграді, тож до нього вона невдовзі відправила відредагований машинопис. Згодом цей текст опинився у Бориса Грекова. Судячи з одного з листів Катерини до Петрушевського, у неї не було, мабуть, другого примірника цієї праці.

НКВД прийшло за Катериною Грушевською 10 липня 1938 р. У домі під час арешту провели обшук. Згодом Марія Грушевська описувала, що в результаті цього обшуку було знищено редакторську працю Катерини, змішано докупи й вивезено багато рукописів, що готувалися нею до друку. Під час наступного обшуку, що відбувся 23 серпня 1938 р. за відсутності Марії Сильвестрівни, співробітники НКВД робили вже «зачистку» кабінету Михайла Грушевського.

У січні 1937 р. Катерина з гіркотою писала, як мало вона встигла зробити для видання спадщини батька. Однак на той час вже вийшла перша частина десятого тому «Історії України-Руси», було повністю завершено шостий том і зредаговано частину восьмого «Історії української літератури». Невдовзі вона взялася за сьомий том. І якщо ми додамо, що у 1935 р. вона завершила редагувати й віддала до друку згадану об'ємну статтю про Бантиша-Каменського, то ми побачимо, яку велику редакційну працю вона провела.

Література:

1. Юркова О. Таємниці офіційного некролога Михайла Грушевського // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – К., 2013. – Вип. 22. – С. 31-54.
2. Архів Російської академії наук, ф. 493, оп. 3, спр. 56, 57.
3. Fedoruk Ya. A Historian's Conscience: Mykhailo Hrushevsky and His Creative Work in the Last Years of His Life (1931-1934) // Hryshchuk M. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto: CIUS Press, 2014. – Vol. 10: The Cossack Age, 1657-1659. – P. xl-xcv; Федорук Я. Творчість Михайла Грушевського в останній період його життя у 1931–1934 роках // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2013. – Т. 265. – С. 151-179.
4. Грушевський М. Историограф Малой России // Грушевський М. Твори: У 50 т. – Львів: Світ, 2015. – Т. 10. – Ч. II / Упоряд., передм., комен. О. Юркова. – С. 87-180.

УДК 94(092 Грушевський)

Хвіст Вікторія Олексіївна
кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

**НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
М. ГРУШЕВСЬКОГО (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ФЕНОМЕН МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК
ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА, НАУКОВЦЯ, ГРОМАДЯНИНА (ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ**

НАРОДЖЕННЯ)» – КИЇВ, 19-20 ТРАВНЯ 2016 РОКУ)

Внесок Михайла Грушевського, визначного наукового і політичного діяча кінця XIX-го початку XX-го століття, є настільки значимим у національній спадщині, що з ним часто асоціюється саме поняття України як держави. Втім, Грушевський, не тільки надбання історії. Його подвижницька наукова і політична праця змушує шукати сучасний контекст його діяльності.

Організація та проведення міжнародної науково-практичної конференції «Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження)» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України проходили на тлі днів Грушевського в усій Україні, присвячених 150-річчя від дня народження великого історика та суспільного діяча. Основними завданнями конференції було визначено: дослідження, вивчення, переосмислення та популяризація наукової спадщини всесвітньо визнаного науковця та громадсько-політичного і державного діяча у площині історії, історіографії, етнографії, археології, соціології, політології, філософії, літератури, фольклору; обмін думками щодо подальшого розвитку концепцій минулого на рівні сучасних наукових знань.

Намагаючись гідно зустріти пам'ятну річницю, кафедра історії і політології гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України зібрала на міжнародну наукову конференцію відомих грушевськознавців та всіх зацікавлених в обговоренні широкої проблематики національного відродження XIX – початку XX ст., суспільно-політичної та наукової діяльності М. Грушевського.

У роботі конференції взяли участь 173 учасника, які представляли київські науково-освітні заклади та заклади інших міст та регіонів України, а також наукові та навчальні центри Канади, США, Ізраїлю, Греції, Польщі та Молдови. Київські наукові кола було представлено вченими та викладачами Національного університету біоресурсів і природокористування України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту історії НАН України, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та ін. Учасники з інших регіонів України приїхали з різних навчальних закладів Дніпропетровська, Миколаєва, Сум, Умані, Одеси, Рівного, Ніжина та ін. Іноземні колеги представляли University Winnipeg, Warsaw University of Life Sciences, Економічний університет (м. Краків), Інститут Истории Молдавской Академии Наук та ін.

Пленарне засідання конференції було відкрито ректором Національного університету біоресурсів і природокористування України, проф. С.Ніколаєнко. Секції конференції працювали за наступною тематикою: Біографія М. Грушевського: емпірична база та евристичний потенціал наукових досліджень; Громадсько-політична та державна діяльність М. Грушевського у вимірі українського націотворення XX–XXI ст.; Грушевськознавство як напрям міждисциплінарних досліджень у сфері гуманітарного та соціального наукового знання; Розвиток української національної культури та наукового вітчизняного літературознавства в XIX–XX ст.; Національна ідея та еволюція політичних поглядів Михайла Грушевського в контексті національного виховання молоді.

На заключному засіданні міжнародної науково-практичної конференції «Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження)» були прийняті пропозиції: видати збірку наукових матеріалів учасників конференції та надати грушевськознавчим конференціям у НУБіП України статусу регулярного наукового заходу з проведенням відповідних конференцій не рідше як один раз на п'ять років.

УДК 94 (477)

Ятченко Володимир Феодосійович
*доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України(м. Київ, Україна)*

ПОЗИТИВІСТСЬКА ПАРАДИГМА В ДОСЛІДЖЕННІ М. ГРУШЕВСЬКИМ УКРАЇНСЬКОЇ ДОХРИСТИЯНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ: ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ

«Історія української літератури» М. Грушевського посідає особливе місце в кластері досліджень української духовності дохристиянських часів. Вона маркує переломовий момент

зняття (в філософському розумінні цього поняття) здобутків і продуктивної критики прелімінарної міфологічної школи В. Антоновича, М. Костомарова, І. Нечуй-Левицького та ін. в інтерпретації міфічних образів, сюжетів, світоглядних налаштувань і художніх прийомів у текстах цього історичного відтинку. Однією з підоснов такого прориву стало звернення М. Грушевського до методологічних напрацювань позитивістського витлумачення причин та суті історичних, в т.ч. духовно-світоглядних процесів. Про вплив поглядів О. Конта (Conte), Г. Спенсера (Spencer), Е. Дюркгейма (Durkheim), Л. Леві-Брюля (Levy-Bruhl) на витлумачення М. Грушевським періодизації й рушійних сил еволюції українського суспільства, викладених ним в «Історії України-Руси», вже є відповідні дослідження (див., наприклад, [2]). «Історії української літератури» в цьому плані пощастило менше.

Застосування позитивістської парадигми в дослідженні української дохристиянської духовності дозволило М. Грушевському перебороти обмеженість поглядів промоутерів міфологічної школи, які абсолютизували роль явищ природи в формуванні духовного світу наших далеких предків. Натомість Грушевський визначальним фактором впливу на розвиток духовності предків сучасних українців вважає перетворювальну діяльність людини, її соціальну (надто трудову) активність, що дозволило йому розкрити нові грані генези заміщення родоплемінних уявлень і налаштувань особистісними і пов'язати з цим процеси раціоналізації мислення, підпорядкування емотивних, вольових детермінантів діяльності людини логічним визначальникам, вбачаючи в цьому суть суспільного й духовного прогресу. Він ілюструє ці процеси на прикладі зникання тотемних культів в українських обрядових піснях, появи в них невідомих досі сюжетних ліній (оспівування дій і світогляду нових соціальних груп українського суспільства, нових економічних і соціальних норм). Позитивістські налаштування М. Грушевського дозволили йому також поглибити уявлення про складні й суперечливі впливи культур кочових народів на духовність давньоукраїнського соціуму.

Та з іншого боку неможливо оминати й тенденції іншого роду. Рамки позитивістської парадигми змушують Грушевського применшувати значимість психологічних, ірраціональних чинників розвитку духовності давніх українців (так само як і в інших народів) на користь факторів економічного й соціального життя суспільства. Як наслідок вчений постійно заакцентовував чи то утилітарний, чи то суто історичний елемент в народних оповідках, текстах обрядових пісень, в родинних і поховальних обрядах, затінюючи їх архетипне наповнення. Так у світовій міфології вельми широкого вжитку набув архетипний образ чудо-дитини, що втілює зусилля людини по боротьбі з нижчою, несвідомою частиною власної психіки, а також з культурним героєм. Грушевський же, узгоджуючи образ «красного дитяти», «мизинного дитятки» в текстах колядок, щедрівок з позитивістськими настановами, намагається його раціоналізувати, тому й прагне відшукати йому історичний аналог, врешті-решт ототожнюючи цей образ з галицьким князем Романом Мстиславичем [1; 2; 28]. Дуже можливо, що в аналізованих М. Грушевським текстах справді наявний і історичний підтекст, але найімовірніше, що він становить собою пізніше наверстовування на архетипічне підґрунтя.

Акцент на економічному, історичному підлозжі дохристиянських текстів відсуває в тінь цілий пласт зафіксованих в казках, замовляннях, обрядових піснях зусиль наших предків, спрямованих на трансцендентальні прориви в поглядах на світ і на місце людини в ньому – на первісні космологічні й космогонічні уявлення. Такі уявлення, виведені в архетипних образах Світового дерева, гори, води, каменю та ін., притаманні мабуть чи не всім первісним культурам, тож не дивина, що вони були і в українців. Такого кшталту образи привертали пильну увагу М. Грушевського і в першому томі «Історії української культури» знаходимо немало глибоких узагальнень з приводу їх використання в дохристиянській творчості українців. Але зправила в численних текстах обрядових пісень, замовлянь, де фігурує образ дерева на камені, дерева на острові, Грушевський помічає переважно «дійсно поетичний, мальовничий... образ»[1; с.314]. Така ж доля спіткала й зафіксовані в українських казках розповіді шаманів про свої «подорожі» в інші світи, метою яких було змагання із злими духами за душі, долі й добробут членів свого племені. Прямій раціоналізації вони непіддатні, тому в позитивістській інтерпретації вони постають як «оповідання про пригоди, ловецькі особливо, свої й чужі, які з самого початку ще не мають в собі ніякого елемента доцільності, нічого не об'ясняють, нічого не доказують»[1; 1; 71]. Винуватити з цього приводу М. Грушевського в неухважності або поверхневості підходу було б верхом наукової некоректності, оскільки на час написання «Історії української літератури» дослідження архетипів, шаманізму знаходились ще в зародковому стані як з боку

фактологічного, так і в методологічній площині. Та все ж чинним залишається загальновідомий факт: замикання вченого – навіть такого геніального, яким був Михайло Грушевський – в рамки однієї наукової парадигми тягне за собою неунікні спрощення в поглядах на проблему.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури. В 6т. 9 кн. – К., 1993.
2. Пріцак Омелян. Видатний історик України // Грушевський Михайло. Історія України-Руси. В 11 т. 12 кн. – К., 1991. – Т.1. – С. УІІ-XXXIX.

Розвиток української національної культури та наукового вітчизняного літературознавства в ХІХ–ХХ ст.

УДК 930.2

*Амеліна Світлана Миколаївна
доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України(м. Київ, Україна)*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І СВОБОДА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Михайло Грушевський належить до когорти визначних постатей української держави, до тих синів України, які боролись за її свободу і незалежність. Вшановуючи М. Грушевського як видатного громадського і державного діяча, відомого науковця, очільника кількох наукових товариств (Наукового товариства імені Шевченка, Українського наукового товариства, історичної секції Всеукраїнської Академії наук), засновника львівської і київської наукових шкіл історіографії, не можна полишати поза увагою його доробок щодо збереження самобутності прекрасної української мови, відстоювання її права на існування і розвиток, боротьбу за свободу українського слова.

Українську мову і літературу Михайло Грушевський вважав яскравим вираженням українства, і відзначав, що попри цензуру та обмеження свободи українська література розквітає, розвивається, поширюється серед народних мас. Він наголошує на тому, що українство не вмерло, а йшло вперед, незважаючи на заборони: «Українці, привикши бідувати в попередніх літах, вміли використовувати і ту не бозна яку свободу, яка їм тепер припала фактично. Сильно розвинулась література – наукова, популярна і красне письменство. Засновано наукове товариство в Києві, на взірць львівського, і почали виходити наукові видання його. Виступив цілий ряд талановитих письменників і поетів: Леся Українка (Косач-Квітка), Винниченко, Олесь, Чупринка й інші. Багато виходило популярної літератури для народу і широко ширилась вона серед нього, неважаючи на всі заборони й труднощі. Сей невидний посів потім приніс свій урожай!» [2, с. 38].

Неоціненним є власний внесок Михайла Грушевського у дослідження української літератури, втілений у створенні «Історії української літератури» у шести томах. З любов'ю говорячи про літературу, він розглядав її розвиток на тлі історичних подій, зазначаючи, що «коли говориться про історію літератури без ближчого пояснення, само собою розуміється, що тут говориться про історичний образ розвитку літературної творчості артистичної, яка підходить під вимоги естетики – вимоги краси. Але наша історія літератури менше відповідає цьому звичайному розумінню, тому що мусить особливо широко розкривати місце «літературі не писаній» [1, с. 42]. На думку М. Грушевського, українська література мусить давати велике і почесне місце в своїм викладі словесній творчості, переданій усною традицією, «так як се не ведеться в літературах найбільш популярних, реномованих, взірцевих» [1, с. 42]. Порівнюючи українську літературу з так званими розвиненими літературами, якими М. Грушевський означав давньогрецьку і новофранцузьку, він звертав увагу на те, що ці, «багаті» літератури майже або й цілком ігнорують усну словесність. При цьому дослідник вважав, що таке ставлення до усної літературної творчості призводить до того, що у таких народів «писана література дуже бідна, мало оригінальна, відбиває більше літературні напрями і смаки чужородні, ніж своєрідне життя, словесність же усна, навпаки, сорозмірно далеко багатша і для пізнання народного життя, культури, його настроїв і уподобань – безмірно цікавіша» [1, с. 43].

Переконливо демонструючи загрозу втрати національної самобутності на прикладі ігнорування словесної літератури, М. Грушевський застерігав від втрати українства, закликаючи берегти і плекати свободу українського слова.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. / М. Грушевський. – К., 1993. – Т. 1. – С. 42-59.
2. Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія (для першого початку) / М. Грушевський. – К.: АТ «Обереги», 1991. – 104 с.

УДК 94 (477)

*Берештейн Олег Борисович,
кандидат історичних наук,
заступник директора ООО «Росава-Сервіс»
(м. Київ, Україна)*

ІВАН ФРАНКО І ФРАНТИШЕК РЖЕГОРЖ – ДО КОНТЕКСТУ ЕПІСТОЛЯРНИХ КОНТАКТІВ

В основі цього невеличкого повідомлення – це введення в науковий обіг нового факту чи джерела, але співставлених вже відомих, пов'язаних з епістолярією І.Я. Франка та Франтишека Ржегоржа, відомого чеського етнолога і дослідника української звичаєвої культури.

Першим таким джерелом є лист Франка від 29 березня 1894 року.

«... Дорогий друже! Будьте ласкаві прислати всі свої праці на виставку. Коштів висилки не оплачуйте, а адресуйте пакунок просто на ім'я проф. Шухевича. Зробіть це якнайшвидше. За цілість і точний зворот Ваших праць гварантуємо Вам ... з Шухевичем. Все буде уставлено в замкненій шафі і нічого того не буде рушати [...] Бібліографію Ваших праць я опублікую в Ж. і Сл. [мається на увазі журнал «Житє і Слово» – О.Б.] для відома наших учених».

Вперше цей лист (як і решту листів Франка до Ржегоржа) було надруковано 1923 року у редактованому Михайлом Грушевським альманасу Історичної секції ВУАН «За сто літ».

Публікацію було здійснено російським вченим, що мешкав тоді в Празі, Петром Богатирьовим. Один з найбільших у ХХ ст. дослідників етнології Закарпаття, дослідник – польовик, Богатирьов був водночас і непересічним вченим – археографом. Багатющий на етнологічний матеріал архів Ржегоржа (зібраний як ним особисто, так і через розгалужену сітку місцевих кореспондентів) він використовував для порівняння зі своїм матеріалом, який він збирав польовим методом, як свого роду паралель.

Опрацьовуючи етнологічну частину архіву Богатирьов не міг не зважити на наявність в ньому надвичайно цікавих матеріалів, надто епістолярних: «... Серед паперів архіву зберігається велике листування українських діячів із Ржегоржем з р. 1887 аж по р. 1898. Деякі листи як, наприклад, надруковані тут листи Ів. Франка, Павлика та Грінченка, цікаві [...] як біографічний матеріал відомих українських діячів того часу [...] це листування має також інтерес для етнографа. Бо, [...] воно містить в собі відомості з різних питань етнографії ...»

Маючи безпосередні зв'язки з ВУАН 1928 р. Богатирьов пересилає М. Грушевському листи до Ржегоржа Івана Франка, Михайло Павлика та Бориса Грінченка з розлогою передмовою та мінімальним коментарем.

Але повернімося до наведеного на початку листа Франка від 28.III.1894, наприкінці якого він декларує намір скласти бібліографію Ржегоржа.

На той час серед галицької інтелігенції було вже розуміючих значення його етнологічних дослідів, які, кожен окремо невеличкий за розміром, були розпорошені по великій кількості чеських переважно видань.

Коли ще 1888 р. Ржегорж думає зібрати свої етнологічні досліді про Галичину до купи в одному томі Франко пише йому (лист від 9.9.1888): «... Дуже мене вразувало й те, що Ви пишете про план видання Ваших писань про Галицьку Русь; книжка та була би чинною не тільки для Чехів, але і для нас Русинів ...»

Натомість за життя Ржегоржа збірка його праць так і не була надрукована, таким чином необхідність у складанні бодай їх бібліографічного покажчика існувала.

У передмові до публікації листів Богатирьов пише: «... Ів. Франко у своєму листі від 29/V-94 обіцяв надрукувати бібліографію праць Ржегоржа в часописі «Житє і Слово», але ні в цьому часописі, ані – оскільки мені відомо – в інших, ця бібліографія Франком видана не була». Майже повна бібліографія праць Ржегоржа була уміщена у [...] статті Ад. Черного – Fr. Rehór [йдеться про некролог, писаний Адольфом Черни, що був надрукований в часописі «Slovanský přehled» і став для Богатирьова важливим джерелом біографічних відомостей про

Ржегоржа – О.Б.].

Натомість 1894-го р. у Львові було надруковано «Katalog Działu Etnograficznego Powszechnej Wystawy Krajowej» (Powszech na wystawa Krajowa we Lwowie 1894; стор. 23-34). Позиції 36 і 37 цього каталогу власне і є бібліографією Ржегоржа.

«... 36. Fr. Rzehorz. Rusinske zwani na swatbu.

37. Fr. Rzehorz. 75 artykułow po czesku pisanych, botyczych etnografii Rusinow galicyjskich, a nmieszcznych ob r. 1879 – 1894 w pismach czeskich Prumystowe listy, Svetozor, Slovansky Sbornik. Zlata Praha, Puch Kvetu, Osveta Lumir, Vesna, Lada, Casopis Ceskeno Muzea, Zabavna listy, U botaciho Virhu, nedelni listy, narodni listy.

Wymieniam tu z 76 prac tylko najwazniejsze i dtuzsze: Huculi, Rusini w bomowem gospodarstwie, Przechabzka po ruskiej wsi, Ruska zagroba. Jodan nalickich Rusinow, Kwietna niedziela, Szlachta chodaczkowa, Ptactwo w Iubowem zycin Rusinow ...» і т. ін.

Таким чином, якщо не бібліографія, той принаймні прототип бібліографії Ржегоржа був-таки вміщений Франком в цьому каталозі етнографічного відділу Красвої виставки у Львові, що вийшов друком 1894 р. Вперше після 1894 р. Каталог був опублікований в звідці «Іван Франко. Бібліографічна спадщина ...», що вийшла друком у Львові, в 2008 році.

УДК 811.162.2

Беценко Тетяна Петрівна

*доктор філологічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)*

РОЗДУМИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ

Питання рідної мови і рідної школи – одне з ключових у науково-світоглядній, громадсько-політичній парадигмі поглядів М.С. Грушевського.

У передмові до книжки «Про українську мову і українську школу» (1912) учений так сформулював його важливість та актуальність: «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша., бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу істиновання» [1, с.13]. Тому «боротьбі за рідну мову і рідну школу мусимо присвячувати найбільше уваги» [1, с.13]. Зазначене переконує, що проблема рідної мови і рідної школи є провідною для українського суспільства і XX, і XXI століття. М.С. Грушевський ще на початку XX століття окреслив її злободенність, вказав на вузлові моменти, показав можливі способи розв'язання. Та, на жаль, ця проблема так і залишається в колі дискусійних, актуальних, першочергових у нашому рідномовному (національномовному) континуумі.

М.С. Грушевський означив такі основні складники проблеми української мови та української школи, представивши у відповідних розділах: «Шкільна мова», «Законопроект про учення українською мовою», «Українське письменство», «Не порозумнішали», «Не дозволяти!», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Промовили», «За слова і букви», «Великдень», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Мова панська і мужицька», «Розуміють», «Иногородці». Основу розділів складають статті про українську мову і шкільну науку чи освіту, що М.С. Грушевський друкував у газеті «Село» в 1909-1910 рр. головно для селян. Учений передбачив, що означені ним питання завжди будуть в центрі уваги українського суспільства: «Питання сі – про українську мову, школу й освіту, не порішені в Росії досі, і довго ще про них прийдеться змагати ся й спорити ся, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придати ся і сьому ділу послужити.» [1, с.14]. Як бачимо, пророцтва М.С. Грушевського справдилися. Уже більше ніж століття вони не втрачають своєї значущості для української нації.

До основних положень, сформульованих М.С. Грушевським, належать висловлювання про мову шкільної освіти, про освітні законопроекти стосовно мови навчання, про розвиток рідномовного письменства, про розвій української вищої школи, про самостійність, окремішність української мови відносно російської, про статус рідної мови в суспільстві та ін..

М.С. Грушевський вважав, що «вчити добре можна тільки такою мовою, котру ученики добре знають і розуміють», «вчити треба ученика мовою для нього зрозумілою» [1, с.15].

Учений риторично апелював до тодішньої громади: «Чому ж воно так, що на Україні не вчать дітей по нашому, як треба?» [1, с.15]. Висновок його такий: «Треба, щоб учили в школі і руської мови, і добре вчили, але щоб навчали мовою рідною» [1, с.16].

Михайло Сергійович схвалював законопроект 1908 року, згідно з яким український народ в українській школі треба вчити українською мовою [1, с.16]. Адже «наука в народній школі може йти добре тільки рідною мовою, яку школярі добре розуміють, як свою» [1, с.16-17].

Вагоме значення у суспільстві посідає рідномовне письменство – вважає М.С. Грушевський. В українців воно добре розвинуте. Це теж показник повноцінного функціонування рідної мови в культурно-громадському житті нації. [1, с.18-19]. У часи життєдіяльності М.С. Грушевського постало питання про український університет: «щоб українці мали свою особну найвищу школу, де б усі науки викладали ся українською мовою і українськими професорами» [1, с.17]. Це потрібно для того, щоб «українство жило своїм власним і повним життям» [1, с.17].

Питання про самобутність української мови, її давнішність, незалежність від російської, про спорідненість української та російської – теж, мабуть, споконвічне. Його не минає і М.С. Грушевський. Учений, зокрема, відзначає: «Українська мова така ж стара споконвічна, як і великоруська» [1, с.37]. Він вважає, що ці дві мови в далеку давнину були близькими між собою, «і до тої книжної мови, якою тоді писано» [1, с.37]. Кожна з мов, за його переконаннями, мала свій шлях розвитку: «Ся стара книжна мова зістала ся в церковнім ужитку (мова церковна, словянська); в письменстві, для зрозумілості, починають писати мовою зближеною до народньої, на Україні до української, в великоруських сторонах – до великоруської» [1, с.37-38].

Отже, погляди М.С. Грушевського відзначалися прогресивністю, національною ідейністю, рідномовною зорієнтованістю. Міркування ученого сконцентровані навколо ключових питань українського суспільства.

Література:

Грушевський М. Про українську мову і українську школу / Михайло Грушевський. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.

УДК 930.85

Власенко Федір Павлович
кандидат філософських наук, асистент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

М. ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ДІАЛЕКТИКУ ТЕНДЕНЦІЙ ІНДИВІДУАЛІЗМУ ТА СОЛІДАРІЗМУ ЯК ОСНОВУ САМООРГАНІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ

На думку М. Грушевського історичний процес є поліфакторним явищем, розвиток якого зумовлений взаємодією різноманітних чинників, що формують багатовимірність історії, а народ та його культура забезпечують цілісність та єдність історії. Історичний процес, з точки зору мислителя, не є замкнутим, оскільки детермінований плюралізмом різних чинників.

Отже, хоча історичний процес носить еволюційний характер, але його прогрес напряму залежить від активності дій народу та його прагнень свободи і незалежності. Тут статичні та динамічні виміри історії залежать не лише від еволюційних законів, а визначаються також пануванням у житті суспільства тенденцій індивідуалізму і солідаризму, які є основою історичної динаміки, а їх діалектика створює можливість самоорганізації історичного процесу. З цього приводу М. Грушевський писав: «Все більш укріплююсь в переконанні про рішачу роль в вічних змінах людського життя сеї неустанної конкуренції індивідуалістичних і колективістичних тенденцій і періодичного чергування переваги то одних, то других... Се чергування мені уявляється як основа ритму соціальної еволюції, котрий розслідує соціологія і всі соціальні науки разом з нею» [1, 4]. І далі: «Все людське життя було вічною зміною, вічним чергуванням потягів до колективізму і індивідуалістичної самозадоволеності (автаркії)» [1, 85-86].

Таким чином, важливою заслугою історика є те, що, по-перше, він аналізував цю суперечність (конкуренцію), як необхідну, атрибутивну, в усіх суспільних процесах. У кожної людини існує прагнення до задоволення своїх індивідуальних інтересів, але існує і

колективістична тенденція, спрямована на її обмеження. По-друге, саме діалектика цих тенденцій є головним чинником, що визначає функціонування та розвиток будь-якого суспільства. Наприклад, за часів радянської влади у нас панував принцип пріоритету загальних інтересів над індивідуальними. Ця перевага колективістської тенденції призвела до суттєвого обмеження індивідуальної ініціативи, ринкових відносин в економіці, централізовано-бюрократичної системи управління тощо. Зрештою це і стало причиною кризи СРСР. Тому природно, що основна загальна ідея реформування усіх пострадянських країн полягала у збільшенні ролі індивіда в суспільстві. Ця ідея співпадає із методологічним принципом М. Грушевського про постійне чергування переваги однієї з протилежних тенденцій – тобто про діалектику тенденцій індивідуалізму та солідаризму як основу самоорганізації історичного процесу.

Література:

1. Грушевський М. Початки громадянства (Генетична соціологія) / Укр. соціол. інст-т. – Відень, 1921. – 330 с.

УДК 141. 7

*Генсіцький Юрій Дмитрович
аспірант кафедри філософії,
Самардак Дмитро Валерійович
аспірант кафедри філософії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ТА ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ НАРРАТИВИ ПОЛІФАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Формування позитивістського дискурсу історико-соціологічного методу М.С. Грушевського пов'язується з теорією О. Конта про зближення історії та соціології, теорією пізнання Е. Дюркгейма. «Правила соціологічного методу» Е. Дюркгейма М. Грушевський вважав новою теорією пізнання, яка пропонує шукати причини соціальних явищ у них самих, а не в індивідуальній свідомості, визначивши напрямок його власних аналітичних розвідок. Розвиваючи ідею «генетичної соціології», Грушевський наголошував на важливості боротьби індивідуалістичних і колективістських тенденцій, що періодично домінують і визначають суспільний розвиток. Саме ця боротьба визначається як базис соціальної еволюції, що є об'єктом дослідження всіх соціальних наук. І. Франко наголошує на тому, що М. Грушевський заповнює прогалини історичних відомостей своїми «розумуваннями і комбінаціями», де він намагається не описувати важливі події і визначних історичних осіб, а звертає основну увагу на відносини в душі позитивістської методології, вважаючи події комбінацією факторів, а головним діячем народ [3].

З методології позитивізму впливає також і плюралізм, системність та комплексність методології вченого, що реалізується в поліфакторній моделі С.М. Грушевського. М.С. Грушевський, в душі позитивізму, визначає факти єдиною основою наукових досліджень і критикує інших дослідників за здогади, не підтверджені фактами з джерел. «Всякий, – зазначає М.С. Грушевський, – в праці науковій мусить виразно відрізняти факт від догадки або відомості незафактованої; фактичний вивод може повстати тільки на основі фактів; на догадках і суперечних відомостях можна збудувати тільки гіпотезу, яку можна ставити тільки як гіпотезу, з резервою і яка тільки через повну перевірку новими датами може подбати собі віру» [2, с. 10]. М. С. Грушевський, погоджуючись з іншими позитивістами, використовував поділ історичних фактів на економічні, політичні, культурні, вважаючи, що поєднання теоретико-методологічних засад різних теорій сприятиме глибшому та всебічному дослідженню історичного процесу. Позитивістському стилю більшості праць М. С. Грушевського притаманні широке цитування джерел, фактографічний виклад матеріалу, складний апарат приміток, археографічні додатки.

Водночас, поліфакторна модель історико-соціологічного підходу М.С. Грушевського характеризується не тільки накопиченням історичних фактів, їх інтерпретацією не лише дослідником, а й автором історичного джерела. Грушевський підкреслював можливість спотворення джерельної інформації самим автором документів. «Перипетії подій у джерелах, – констатував учений, – часто не мотивовані або мотивовані недостатньо, фальшиво» [1, с. 33]. Вирішити цю проблему М.Грушевський намагається через психологічний аналіз соціальних

явищ, де історичний процес фактично відтворюється, переживається дослідником, і в наслідок цього цей аналіз набуває герменевтичної експлікації. Методологічний підхід М.Грушевського включає розуміння минулих подій з допомогою проникнення в історичну ситуацію, наголошує на «розумінні» життя в душі герменевтики, а не тільки на його пізнанні, шукаючи мотиви вчинків і дій, які завжди є суб'єктивними.

Література:

1. Грушевский М. Волынский вопрос. 1097–1102 г. / М. Грушевский // Киевская старина. – 1891. – Кн. 4. – С. 32–55; Кн. 5. – С. 259–272.
2. Грушевський М. / М. Грушевський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1895. – Т. 5, кн. 1. – С. 9–11. – Рец. на кн.: Исторично-литературные заметки до «Слова о полку Игоревом» / В. Коцовский. – Львов : [Б. и.], 1893. – 42 с.
3. Франко І. Причинки до історії України-Русі. Руське плем'я в Заліссі / Збір. творів у 50 тт. Т. 47 Ч.1. – К.: Наукова думка:, 1986.

УДК 930.85

Денисюк Любов Миколаївна
кандидат психологічних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ВЕЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Визначне місце в історії української науки і культури кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. посідав Михайло Грушевський, історик і патріот свого народу. У науковій творчості і політичній діяльності М. Грушевський вважав вищим мірилом любов до свого народу і до історичної істини.

Колосальна ерудиція у сфері історії, літератури, мистецтва, гуманітарних наук загалом неминуче дала змогу вченому скласти своє розуміння суспільного процесу та політичного розвитку.

Автор нової концепції української історії, яку вважав могутнім засобом громадського виховання, важливим моральним елементом навчального змісту. Історію рідного краю вчений вважав першоосною громадського виховання. Він наполягав, що історія має давати відповідну оцінку всім епохам і подіям, всіх народів.

Він автор десятитомної «Історії України-Руси», найбільшої історіографічної праці про український народ, котра увійшла до скарбниці світової історіографії. Написана на великому документальному матеріалі архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини, вона є історичним паспортом українського народу. Створення М. Грушевським фундаментальної історії України мало не лише наукове, а й політичне значення, оскільки Україна тоді була розділена між австрійськими, польськими та російськими сусідами, реакційні кола яких узагалі не визнавали за українським народом права на існування як нації й права на власну мову та культуру.

Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку.

Стверджував, що серед найважливіших потреб розвитку національного виховання є потреба рідної школи, без якої народ ніколи не зможе вибитися на самостійну дорогу життя і залишатиметься лише пасинком чужих народів. Зважаючи на це, навчання рідною мовою вважав головним принципом організації народної освіти. Намагаючись втілити цей принцип у життя, видав «Історію українського народу», «Коротку історію України», «Ілюстровану історію України», інші навчально-методичні посібники. Написав низку статей, у яких обстоював виховну роль історичної пам'яті українського народу. Згодом об'єднав їх у збірки: «Хто такі українці й чого вони хочуть», «На порозі Нової України», «Вільна Україна».

Педагогічні погляди М.Грушевського сформувалися у період назрівання національних і соціальних революційних перетворень й особливо зміцніли в часи створення та існування Української Народної Республіки.

Головною умовою існування національної школи М.Грушевський вважав навчання рідною мовою. На його погляд у рідній школі учні мають прилучитися до надбань духовної

культури свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв, побуту тощо. Тобто зміст освіти і виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль тощо.

Грушевський на власні кошти заснував у Києві школу імені свого батька. Намагаючись забезпечити нормальний розвиток українського національного шкільництва в Галичині, він очолював львівську Крайову Шкільну Раду.

Отже, Грушевський, відстоюючи право українського народу мати свою народну мову і навчати своє підростаюче покоління цією мовою, зробив великий внесок у розбудову національної системи освіти в Україні.

У брошурі «Про українську мову і українську школу», вперше виданій у 1912 році, автор зібрав свої статті про українську мову і шкільну науку чи освіту, які друкував у газеті «Село» в 1909 – 1910 рр. для читачів селян. У передмові до першого видання автор писав: «... Чей стане в потребі. Питання її – про українську мову, школу й освіту, не порішені в Росії досі, і довго ще про них прийдеться змагатися й споритися, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придатися і сьому ділу послужити. Такі нагоди повторюються і певно будуть повторятися, і сказане з їх приводу не раз ще матиме свою силу».

До цієї брошури увійшли такі важливі статті: «Шкільна мова», «Законопроект про учення українською мовою», «Українське письменство», «Не порозумнішали», «Не дозволяти», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Інородці», де автор порушив болючі і гостро актуальні питання: русифікація або ж ополячення школи – а тому і народу, про безграмотність, про правопис, про створення українських університетів, про заснування кафедр української мови при вузах тощо.

Важливим доробком М.Грушевського є його народознавчий нарис «Українці», вперше опублікований у 1910 р.

У період реформування сучасної школи України творча спадщина М.С.Грушевського знову займає провідне місце у відновленні національної свідомості учнівської молоді, підвищенні рівня педагогічної культури батьків, зростання ролі вчителя. Більш того, його теоретичні надбання мали прямий вплив на збереження національного духу українців у різних куточках світу.

Література:

1. Грушевський М.С. Історія України / Упоряд. В.Г.Сарбей. – К.: Освіта, – 1992. – 271 с.
2. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу. / Передм. Я.П.Гояна. – К.: Веселка, 1991. – 46 ст. іл.
3. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах/ за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 622 с.; Кн. 2. – 550 с.

УДК 821.161

Журба Оксана Русланівна

асистент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

МИКОЛА ГОГОЛЬ: ЗРАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЧИ ЖЕРТВА СВОГО ЧАСУ

Попри те, що рідною мовою Миколи Васильовича Гоголя була українська, він спромігся здобути визнання та зайняти одне із центральних місць у російській літературі. Таких результатів він досягнув завдяки саме своїм українським кореням та загальною доброю обізнаністю з українською культурою та звичаями, які згодом він досить вдало адаптував у своїх творах для російських читачів й висвітлив їх на сторінках всесвітньо-відомих літературних творів.

Творчість Миколи Гоголя прийнято умовно ділити на українську та російську. Але як можна ділити творчість генія (та ще й умовно) на дві національні, та ще й зовсім різні.

Доказом того, що в першу чергу Гоголь є українським письменником є вже те, що він народився, зростав, здобував освіту саме тут, на Україні. Та й чи можна вважати його російським тільки тому, що жив та писав російською? Однозначно ні, коли повністю дослідимо його твори.

Вони просякнуті українськими звичаями, описами природи та, зрештою, іменами та прізвиськами головних героїв. Він описує все так яскраво та барвисто, як би не зміг описати жоден росіянин за духом. Взяти тільки історичну повість «Тарас Бульба» – яскравий приклад того, що він цікавився історією України, причому досить глибоко. Письменник-патріот усвідомлював, що без козацької історії немає українського народу, а є кріпацька, покійна маса – раби. По суті, саме рабом намагалася зробити Гоголя російська влада. В той час не можна було не підкоритись волі царя. Та й вижити в таких важких умовах, залишаючись відкрито ярим патріотом України було практично неможливо. Гоголь розумів: щоб вижити – потрібно грати за правилами, що тобі диктує час. Ось він і грав, використовуючи при цьому свою головну та надто вагому перевагу – творчу діяльність.

Всім відомо тепер із листів Гоголя як він мріяв покинути столицю Росії та переїхати до Києва, викладати там історію українську, національну. «Я с ума сойду, если мне дадут русскую историю!» – писав сам Гоголь. Ось це і є беззаперечний факт: Гоголь сам не визнавав себе росіянином, він – українець.

Упродовж тисячоліть нашу національну літературу і культуру творили не тільки українською мовою, а й старослов'янською, грецькою, латинською, польською, німецькою, французькою, і особливо російською, а тепер пишуть ще й англійською, іспанською та ін. Це саме явище можна побачити і в багатьох культурах різних народів світу й сьогодні. Так історично склалося, що бездержавна українська нація змушена була працювати на користь державних націй, до складу яких послідовно входила після розпаду Київської Русі. Всі таланти та «світлі голови» переманювала до себе, в центр, влада. Звичайно, хто ж відмовиться від перспектив та визнання його особистості в світі вищому, владному? Ніхто. Саме цим і користувалися постійно російські царі. Згадати лише Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Максима Березовського, і цей список можна ще продовжувати, – все ж українські «вихованці». Працювати на російську культуру в той час – єдиний спосіб для них заробити «на свій кусень хліба». Засуджувати чи виправдовувати їх сьогодні немає сенсу, але й проводити межу щодо приналежності до тієї чи іншої культури – неетично, я вважаю, з нашої сторони.

На жаль, саме цим ми сьогодні й займаємось, намагаючись віднести творчість Гоголя до російського чи то українського культурного надбання. Перше, що ми повинні пам'ятати – його творчість унікальна, своєрідна і її потрібно берегти, не дивлячись на суперечності.

Література:

1. Нич С. Чи є Гоголь українським письменником? / С. Нич. – Газета «Свобода», №303 від 15.03.2012. – В. Тернопільської обл.ради. – С.12.

УДК 94(477(092) Грушев.: 82 – 343

Ісакова Наталія Петрівна
кандидат історичних наук, доцент,
Закатей Юлія Вікторівна
студентка, Національний університет
біоресурсів і природокористування (м. Київ, Україна)

НАРОДНА КАЗКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Українська казка – невід'ємна частина нашого фольклору, незмінене джерело народної мудрості, нашої багатой літературної спадщини. Саме з неї починається наша довга дорога у життя, адже казка виховує ідеали краси, доброти, милосердя, засуджує жадібність, корисливість і нечесність.

Зберігаючи архаїчні елементи, казка водночас органічно поєднує нашарування різних історичних епох (від витворів первісної дійсності до символічного й філософського переосмислення), розробляє надзвичайно цікаві і несподівані сюжети. Казкова проза віддзеркалює ступінь пізнання людиною світу і самої себе, що дозволяє говорити про специфіку національного самопізнання етносу, динаміку розвитку мислення.

Саме казкам Михайло Грушевський присвятив спеціальний розділ у першому томі своєї праці «Історія української літератури». Перш за все, Михайло Грушевський визначає казкову традицію українського народу: «Відповідно прийнятій в новішій українській літературі термінології, казкою називаємо оповідання фантастичне, без виразної моралізуючої цілі» [3, с. 330]. М. Грушевський наголошує, що класифікація прозової традиції Івана Франка лягла в основу всієї подальшої систематизації казкового матеріалу. Наслідуючи І.Франка,

М.Грушевський виділяє сім типів казок:

1. «Казка», тобто оповідання, у якому дійсність перемішана з чудесним.
2. Легенда, тобто оповідання, у якому дійсність також перемішана з чудесним, але взятим з обсягу виображень і вірувань церковнорелігійних.
3. Новела, тобто оповідання без примітки чудесного елемента, основане на тлі побутовім.
4. Фацеція (анекдот), що є коротеньким, звичайно гумористичним оповіданням, суть якого становить звичайно якесь одне спостереження.
5. Оповідання міфічні.
6. Оповідання про особи, події та місцевості історичні, німецьким терміном звані загами (Sagen).
7. Байки звірячі, притчі і апологи, тобто короткі оповідання, звичайно морального або загалом дидактичного змісту [3, с. 332].

М.С.Грушевський проаналізував міфологічну, міграційну, історичну й антропологічну теорії у європейському казкознавстві і результати їх застосування в Україні. Порівнюючи казку з героїчною билиною, М. Грушевський вважав ці жанри паралельними літературними явищами. Казка, на його думку, менше зв'язана формою, швидше еволюціонує, швидше, ніж епічна поема, вбирає в себе мандрівні теми, залучає й елементи релігійної легенди, і книжні витвори[1, с. 10-11]. Зв'язки казки і героїчного епосу були нерозривні: епос, з одного боку, впливав на казкову форму, а з другого – черпав її мотиви. У формі і змісті казок залишалось багато постійного, і хоч деталі змінювалися, зберігалася тяглість і неперервність традиції.

Еволюцію казки як словесного мистецтва М. Грушевський розглянув у контексті історичного розвитку її певних груп: казки про звірів; казки про космічні сили; казки про надприродні пригоди; оповідання про подвиги, досягнені людськими здібностями; оповідання демонологічні.

Він систематизував основні казкові мотиви української фантастичної казки: космічні сили: сонце, місяць, вітер, мороз, град (тракує їх як всесвітній мотив); особливо популярні в Україні фантастичні надприродні земні ества (дух Землі, лісовик), наголосив на поширених у слов'янському фольклорі таких образах, як баба-людодка, Баба-Яга, кістяна нога [2, с.93].

У циклі билин про Добриню йдеться про бій з Бабою-Ягою, аналогічний до його бою зі Змієм. Стосовно образу Змія, М. Грушевський наголосив на необхідності враховувати пізніші християнські легенди про святих змієборців (святий Юрій, Дмитро, Федір), а також християнську демологію, де Змій зазвичай втілює нечисту силу. Мотив змієборства властивий для історичних переказів, билин. Особливо цікавий мотив, за яким образ Змія пов'язано з боротьбою християнського, осілого світу слов'ян – і степової орди. Билинний «Тугарин – Змієвич» (Тугорхан) – половецький хан (тесть Святополка київського) на київському дворі демонструє свою ворожість. Найвідоміший з мотивів змієборства – поєдинок Кирила Кожум'яки і Змія, коли богатир звільняє Руську землю від данини [4].

Аналізуючи зміст казок учений приділяє велику увагу «ненормальним родинним відносинам в патріархальній родині, відокремленій, відчуженій від роду і через те позбавленій тих моральних регуляторів, які давала родова солідарність» [3, с. 331]. У цьому аспекті він висвітлює усіх можливих персонажів сімейних казок починаючи від злої мачухи, яка знущається над нещасною падчеркою, батько якої помер, закінчуючи трьома братами, які не можуть поділити спадщину батьків.

У 1850 – 1860 роки науковці, які працювали над казками різних країн та народів прийшли до висновку, що 90% усієї казки зводилося саме до висвітлення міфічного, а не простого повсякденного життя. М.С. Грушевський наголошував, що такі науковці були і в Україні, а саме Буслаєв, Афанасьєв, Потебня. Вони «положили підставу міфологічної класифікації казкових мотивів, переведеної Міллером і популяризованої потім Креком в його підручнику слов'янського фольклору» – стверджує Грушевський – «в ній все зводилось до тем боротьби світла з пільмою, літа з зимою, грому з тучею: дівчина, віддана змієві, або хлопець у морського царя – признавались світлом, захопленим злою силою, зимовою хмарою; герой-свободитель – громовиком, сином хмари-бика або медвіда і т. д.» [3, с. 354].

Аналіз багатьох казкових мотивів, які здійснив М.Грушевський, його спостереження над їх «анатомією» і «фізіологією» виражали сенс взаємного обміну цінностями між фольклорними явищами й казковими жанрами, а отже, й існування закономірностей міжлітературного

процесу. Казка в його трактуванні поставала як феномен, який слід вивчати, не відкидаючи жодну з теорій, щоб показати оригінальні риси творчості кожного народу, трансформацію запозиченого матеріалу на національному ґрунті [1, с. 11-12].

Важливо зауважити, що наприкінці «Історії української літератури» автор написав: «В останніх десятиліттях нерв сеї роботи, на жаль, ослаб взагалі» [3, с. 368]. А і справді, українська народна казка потроху зникає. Ми вже не чуємо тих казок, які чули в дитинстві. Письменники, поети звертають увагу саме на дорослий контингент, але ж діти не зникають. Вони теж потребують уваги. Навіть більше, вони потребують уваги перш за все і за всіх. Саме тому, нам, українцям, необхідно розвивати і не забувати українське слово, а особливо українську казку, яка дарує нашому майбутньому поколінню уяву та натхнення на майбутні роки.

Література:

1. Александрова Г.А. Національне та інтернаціональне в казковому епосі (Концепція М. Грушевського) // У тридев'ятому царстві: феномен казки в літературі, фольклорі і медіа. Матеріали Міжнародної наукової конференції (25–26 вересня 2014 р.) : зб. / [ред.-упор. С.С. Журавльова]. – Бердянськ, 2014. – С. 10 – 12.
2. Биконя А.Г. Народна казка в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених / А. Г. Биконя // Слов'янський світ. – 2014. – Вип. 12. – С. 83-93.
3. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 1. / Упоряд. В. В. Яременко; Авт. передн. П. П. Кононенко; Приміт. Л.Ф. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
4. Черепанова, С.О. Філософія родознавства [Текст] : навч. посібник / С.О. Черепанова. – Київ : Знання, 2008. – 460 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10611207/kulturologiya/obmezhenist_mifologichnoyi_migratsiynoyi_teoriy_kazki_grushevskiy_vpropp#195

УДК 94(477(092)Грушевський

Ісакова Наталія Петрівна
кандидат історичних наук, доцент,
Сарака Оксана Дмитрівна
студентка, Національний університет
біоресурсів і природокористування (м. Київ, Україна)

РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНІ СВЯТА В РОДИНІ ГРУШЕВСЬКИХ

Наближення різдвяно-новорічних свят – це не просто переддень радісних та повних сподівань вихідних. Усе набагато складніше: це – ворота, які ведуть в нове, ні з чим незрівняне життя, сповнене тих самих чудес, в які ми вже й не віримо. Люди чекають від свят чудес, казки й зустрічають його відповідно до традицій.

З-поміж багатьох сучасних свят Новий рік є найулюбленішим. Можливо, тому що обіцяє зустріч із чимось таємничим, дає надію, що прийдешній час буде кращим, ніж минулий. У світогляді наших предків Новий рік, як межа, що відокремлює старе від нового, вмираюче від ще ненародженого, вважався своєрідним порталом у майбутнє. Від поведінки людини напередодні свят, від обрядових дій залежало життя у наступному році.

На думку Михайла Грушевського, із святкової культури наших предків доби язичництва до наших часів збереглися лише ті з її елементів, яким вдалося вписатися в коло церковних свят. Значною мірою це стосується і новорічної обрядовості. Перенесення дати святкування Нового року на 1 січня не вплинуло на зміст народних обрядів» [1].

Мета статті – поринути у світ новорічно-різдвяних традицій родини Грушевських.

Кажучи про новорічно-різдвяні традиції в родині Грушевських, хочеться згадати слова, які особливо співзвучні сьогоденню. Вітаючи своїх сучасників з цими святами понад 100 років тому, Михайло Грушевський сказав: «Слава тобі, Боже, що дав нам сили перенести все, що було минулого року. Дай же сили перебороти все й дерзновенно йти, куди веде розум і совість» [2].

Не секрет, що Михайло Грушевський ділився всіма своїми справами та перемогами з «найщирішим другом», а саме щоденником, який він вів ще з гімназійських та студентських років. Подбавши, щоб записи про буденні й святкові події з життя татуса виглядали солідно, 24 грудня 1903 р на Різдво єдина донечка Катруся подарувала йому записничка. На його першому аркуші професор М.Грушевський занотував: «Цю книжечку дістав від Кулюні на деревце, 24 грудня 1903р.» [4]. Саме завдяки цьому подарунку до нас дійшли щоденні записи

видатного історика від 1904 року й аж до 1914-го.

Зі щоденника відомо, що наприкінці XIX ст. Михайло Грушевський зустрічав різдвяно-новорічні свята у рідні дружини, в Скалі-Подільській, 1900 р. – в Берліні, від 1902 р. – на віллі у Львові, а від 1906 р. уподобав київську святкову атмосферу.

На Різдвяну службу Грушевські ходили до парафіяльної Маріїнсько-Благовіщенської церкви, Софії чи Володимирського собору. А далі дружина М.С.Грушевського – Марія Сильвестрівна з донькою Катрусею ледве встигали відповідати на всі привітання і запрошення «на ялинки» до Черняхівських, Перетців, Стешенків, Лисенків [3].

З традиційним «Христос народився!» до готелів Гладинюка чи «Ермітажу» на сучасній вулиці Богдана Хмельницького, де у 1906–1908 рр. зупинявся Михайло Сергійович, приходили київські друзі, меценати, учні, рідні – Євген Чикаленко, Володимир Леонтович, Іван Джиджора, Симон Петлюра, Олександр Грушевський, Марко Грушевський та інші. Там же з нетерпінням чекали колядників. Після придбання влітку 1908 р. садиби на Паньківській, 9, на ялинку вже в дім Грушевських збиралася «маса народу» [4].

Різдвяно-новорічні традиції та настрої з 1904-1909 рр. у родині Грушевських можна прослідкувати за записами у щоденнику Михайла Сергійовича. Мабуть, занотовував М.С. Грушевський свої різдвяно-новорічні настрої і в наступні роки, з 1910–1914, проте щоденники за цей період були вилучені жандармами під час його арешту у листопаді 1914 р. Короткі ж відомості про свята у будинку Грушевських на Паньківській, 9 можна знайти у епістолярних джерелах.

Навіть в буремні роки української національної революції родина Грушевських з нетерпінням чекала різдвяно-новорічних свят. Про Різдво 1917 р. згадує пізніше Катерина Грушевська в еміграції в листі від 6 січня 1923 р. до київської рідні: «Ми згадуємо останнє Різдво в великій домі, що зустрічали разом з вами, – тривожні се були часи, але на скільки спокійніші ніж тепер! Ми святкуємо зовсім самотньо й тихо, але зробили все-таки ялинку маленьку і старалися зробити хоч якусь святочну ілюзію. Але досить се слабо удається» [4].

Повернувшись до Києва, у 1927 році Грушевські відродили різдвяні традиції на Паньківській, 9.

Література:

1. Бондаренко Г. Новорічні традиції в Україні / Г. Бондаренко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/novorichni-tradyciyi-v-ukrayini>
2. Матяш І. К.М.Грушевська / І.Матяш [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/4873/1/Matash_2.pdf
3. Різдвяно-новорічні свята в родині Грушевських [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vuam.org.ua/uk>
4. Марченко М. Музей Михайла Грушевського запрошує на цікаві імпрези // Вечірній Київ. – 2015. – 31 грудня

УДК 930(477)

Карпінська Поліна Ігорівна
аспірантка кафедри філософії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

АЛЬТРУІЗМ ТА ЕГОЇЗМ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Проблема егоїзму та альтруїзму є кардинальною в історії розвитку філософської думки, яка досліджується упродовж століть (Платон, Аристотель, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Д. Мур, Д. Розлом інші).

Аналізуючи моральні підвалини сучасного суспільства, науковці наголошують, що дослідження окресленої проблеми є надзвичайно актуальним. Егоїстичні позиції особистості формуються самим суспільством, моральними засадами, суспільною свідомістю та психологією. Якщо в суспільстві переважає психологія егоїзму, то особистість завжди має вибір: вона може скоритися створеній системі, або ж боротися проти неї.

З метою кращого розуміння співвідношення між егоїзмом та альтруїзмом у певному соціумі, необхідно розглянути цей феномен більш широко, виходячи за рамки міжіндивідуального спілкування, а саме: у взаємодії між громадами, соціальними групами і державами.

Поняття «егоїзм» та «альтруїзм» не є однозначними. Протистояння яке, на перший погляд, існує не відповідає простій схемі протистояння добра і зла в людині, хоча ці поняття сформувалися історично і усвідомлювалися як ставлення людини до людини: або жорстоке – егоїстичне (зло), або співчутливе – альтруїстичне (добро). Необхідно зазначити, що людина не може існувати в режимі цих крайнощів. Точно так само, як не буває в людському соціумі «однозначно білого і однозначно чорного», «однозначно поганого і однозначно хорошого», «однозначного зла і однозначного добра». У сучасному суспільстві егоїзм і альтруїзм тісно сплетені, одне не існує без іншого. Егоїзм може бути розумним і нерозумним, альтруїзм – обмеженим і безмежним.

Відомий вчений Р.Г. Апресян в «Новій філософській енциклопедії» визначає егоїзм як життєву позицію, «відповідно до якої задоволення людиною особистого інтересу розглядається в якості вищого блага і відповідно кожному необхідно прагнути тільки до максимального задоволення свого особистого інтересу, можливо, навіть ігноруючи і порушуючи інтереси інших людей або загальний інтерес» [1].

Егоїзм притаманний усім людям. Людина не може ігнорувати свою інстинктивну природу, в тому числі вплив інстинкту самозбереження. Психолог З. Фрейд вважав, що егоїзм подібний до нарцисизму (хоча між цими поняттями є відмінності, нарцисизм несе відтінок сексуальної прихильності до самого себе) – він виражається в любові до себе, і чим більшою є любов до себе, тим меншою до інших людей [3].

Проте, на думку видатних мислителів минулої доби (Гоббс, Мандевіль, А. Сміт, Гельвецій, Н.Г. Чернішевський) егоїзм є суттєвим мотивом економічної і політичної діяльності, важливим чинником суспільного життя. Егоїзм, як соціальна характеристика особистості, обумовлюється характером таких суспільних відносин, в основі яких лежить корисність [1, С. 400.]. Слід пам'ятати, що одні мислителі (Кальвін і Лютер) викривали егоїзм як гріховну позицію. Однак відомі німецькі філософи Ніцше та Штірнер проголошували егоїзм головною чеснотою особистості. Кант розрізняв два типи егоїзму: егоїзм себелюбства (благоговіння до самого себе) і егоїзм самовдоволення (задоволеність самим собою).

Отже, у філософській думці існує два підходи щодо розуміння та усвідомлення егоїзму, а саме егоїзм розумний і нерозумний. Грань між розумним і нерозумним егоїзмом визначається мірою задоволеності результатами людських вчинків: короточасна або довготривала вигода. Задоволення нагальних бажань без урахування наслідків, які можуть порушувати права інших людей заради своїх інтересів, що може привести в перспективі до короточасної вигоди, а часом і до великих проблем. Така мотивація вчинків називається нерозумним егоїзмом. Розумний егоїзм можливий тільки за наявності логіки, здатності аналізувати і робити висновки. Вважається, що розумний егоїзм притаманний особистості, яка володіє вміннями вирішувати свої проблеми і піклуватися про себе соціально прийнятними способами, не ігноруючи інтереси інших [5].

Термін «альтруїзм» (франц. «altruisme», лат. «alter» – «інший, ближній, рівний, такий самий, подібний»; італ. «altruì» – «хтось інший») запропонував французький філософ і соціолог О. Конт, який розвивав традиції британської моральної філософії. Поняття «альтруїзм» використовувалося загалом як антитеза егоїзмові. О.Конт вважав, що релігією людства має бути принцип «vivre pour autrui» (життя для інших), а моральна досконалість особистості неможлива без виховання почуття альтруїзму. Відомо, що цей принцип є характерним для моралі буддизму і християнства, який отримав подальший розвиток у філософських трактатах епохи Європейського Просвітництва.

Альтруїзм в етиці – теорія поведінки, згідно з якою добро інших вважають результатом морального вчинку; принцип етики, який базується на самопожертві заради блага інших як єдиним моральним принципом; фундаментальним елементом більшості етичних систем.

Спроби вирішити дилему «егоїзм» – «альтруїзм» робили багато вчених в ході історичного розвитку європейської та світової філософської думки. Заслугує на увагу теорія об'єктивізму, яка була запропонована американським філософом та письменницею Айн Ренд. Окреслена теорія ґрунтується на позиціях розумного егоїзму і стверджує, що турбота людини про себе впливає із самої природи життя, і тому має незаперечну моральну цінність. На думку Айн Ренд, розумний егоїзм, на відміну від альтруїзму, припускає існування людини, котра самостійно забезпечує себе, не приносячи жертв. Ренд не вважає, що людина повинна віддавати себе на потребу колективним інтересам. Альтруїзм в своїх крайніх формах веде до моральної

деградації, оскільки служінням «загальному благу» і «вищим інтересам» можна виправдати будь-який злочин проти окремої особистості. Історія знає тому безліч прикладів: криваві диктатори завжди виступали в ролі «батьків народів» і від імені «народу». Альтруїзм аморальний, тому що не дає змогу людям отримувати заслужене. Говорячи про необхідність «справедливого розподілу», він карає успішних за їх успіх і забирає плоди їхньої праці – і при цьому нагороджує невдах за їх промахи, даючи їм незаслужене добро. Альтруїзм систематично знищує творців і підприємців, плодячи заздрісних паразитів [3].

Однак, на нашу думку, така інтерпретація альтруїзму не зовсім вірна. У визначенні альтруїзму теж є свої тонкощі, які необхідно озвучити. Для прикладу, Огюст Конт характеризує безкорисливі спонукання людини, що тягнуть за собою вчинки на користь інших людей. Таку форму альтруїзму можна назвати безмежним альтруїзмом. Безмежний альтруїзм передбачає повне жертвування своїми інтересами і ресурсами на користь інших людей. Саме цей вид альтруїзму відповідає теорії Айн Ренд, бо безмежний альтруїзм в кінцевому рахунку веде до придушення індивідуальності. До того ж безмежний альтруїзм можна назвати одноразовим – якщо віддавати свої власні ресурси, не поповнюючи їх ззовні, то людина не зможе існувати. Щоб у принципі роздавати те чи інше «добро», перш за все це «добро» треба десь брати, що й пропонує розумний егоїзм. Звідси й випливає поняття «обмеженого альтруїзму». Не бажаючи нічого взамін, людина ділиться тим, що має забагато і надає певну допомогу. По суті обмежена форма альтруїзму близька до розумного егоїзму. Різниця полягає в тому, що розумний егоїст діє заради отримання дивідендів, а обмежений альтруїст мотивує свої дії перспективою душевного задоволення.

Таким чином, альтруїзм і егоїзм – невід’ємні частини життєдіяльності кожної особистості. У контексті філософії питання постає про їх співвідношення в теорії і особливо на практиці. Домінування одного з них у практичній діяльності людини веде до негативних наслідків. Отже, життєдіяльність кожної особистості повинна бути організована таким чином, щоб була міра, так звана «золота середина» одного чи іншого.

Література:

1. Апресян Р.Г., Гусейнов А.А. Этика. Учебник. М.: Гардарики, 2004;
2. Конт О. Общии обзор позитивизма, гл. XIV.–В кн.: Родоначальники позитивизма. Вып. 4–5. СПб., 1912, С. 116–117;
3. Рэнд А. Атлант расправил плечи (в 3-х томах). М.: «Альпина Паблишер», 2011;
4. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. М.: Наука, 1991;
5. Hardy C.L., van Vugt M. Giving for Glory in Social Dilemmas: The Competitive Altruism Hypothesis. University of Kent, Canterbury 2006.

УДК 930(477)М.Грушевський

*Ковальчук Наталія Дмитрівна
доктор філософських наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка
(м. Київ, Україна)*

УНІВЕРСАЛІ ТА АРХЕТИПИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Національне відродження, що зараз переживає Україна потребує особливого бачення історії та культури не як згадки про минуле, а як подвигу пробудження того що має універсальне буття для нації і тому для всього людства. Нація на відміну від етносу характеризується виходом на арену світової історії, здатністю збудження універсуму культури своїми здобутками та досягненнями.

В останні роки з'явилося багато робіт присвячених аналізу української культури. І.В. Бичко, В.С. Горський, Т. Закидальський видали роботи з питань кордоцентризму. А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, О. Н. Саган та ін. розробляли проблеми української культури в контексті українознавства. В історичному контексті вагоме значення для дослідження української культури мають роботи М.Ю. Брайчевського, Д.С. Ліхачова, Д.С. Наливайка та ін. Масштабними за значеннями і результатами вивчення історії української філософії є дослідження які здійснювали А.К. Бичко, І.В. Бичко, С.Б. Кримський, В.Д. Литвинов, В.М. Нічик та ін. Важливою є і теоретична розробка сучасної концепції архетипів українського менталітету, що були здійснені С.Б. Кримський та Н. Д. Ковальчук. Але при цьому залишається

нерозробленою проблема універсалій та архетипів як методологічних засобів дослідження української культури. Мається на увазі не зведення національного до універсального, а розкриття національних архетипів у контексті їх національних компонентів. У цьому розумінні універсалії становлять зворотній бік збагачення архетипі національних культур.

Метою даного наукового дослідження є висвітлення деяких універсалій української культури в контексті архетипів української культури як методологічних засобів дослідження української культури. Для досягнення цієї мети потрібно розв'язати наступні завдання. Проаналізувати європейський контекст українського бароко; довести вклад філософської спадщини Сковороди для подолання «космічного песимізму в Європі»; розкрити архетип етичної цінності вільної особистості в контексті європейський цінностей.

Дмитро Чижевський довів, що бароко в Україні, виступає як стиль цілої української епохи, який відбиває тип особи, тип культури та своєрідний філософський тип мислення. Тому воно і виявилось спроможним дати відповіді на загальнозначущі питання, що їх поставив розвиток європейського бароко. Відповідно до національних варіантів цього загальноєвропейського художнього напрямку, можна поряд з віртуозністю італійського бароко, драматизмом іспанського, містицизмом німецького, романтизмом французького та метафізичністю англійського відзначити героїко-стоїчний дух українського бароко. Феномен трагедійності у складі барочної свідомості не затьмарив ствердження стоїчного в українському менталітеті.

Одним із свідчень своєрідності духовного внеску України в культуру епохи бароко є філософія Григорія Сковороди. Космічний песимізм, який з'являється в європейському менталітеті внаслідок обґрунтування в 17 ст. коперніанської картини світу. Ця картина світу призводить до втрати людиною свого центрального положення у світі, затвердженого антропоцентризмом доби відродження. У своїй філософській концепції Григорій Сковорода проголошує тезу про те, що людина не може бути центром всесвіту фізичного, але може бути центром всесвіту символічно та духовно. Це дає можливість розглянути людину як окремих центр або центр особливого символічного світопорядку. Продовження цієї тези ми знаходимо в розробці Сковороди проблеми другого духовного народження людини. Відтак проблема людини дістає нового вирішення на шляхах реконструкції універсальної для християнства теми антропоцентризму. І це не випадково, бо антропоцентризм і пов'язана з ним ідея етичної цінності особистості була архетиповою для української культури.

Українська культура належить до так званої кордонної цивілізації, яка виникла в контексті Київської Русі на березі великого степового океану. Вжити в умовах кордонної цивілізації можна була тільки на ґрунті розвитку вільної особистості. Ця стихія вільної особистості жили і республіку козаків, і вільницю бурсаків, і вдачу мандрівних дяків та приватну ініціативу громадян у містах, яким надано було маґдебурзьке право і незалежний стан жінки, як співтовариша у родині – дружини.

Всебічний розвиток ідея цінності вільної особистості набула в українській класиці кінця XIX століття. Це дозволило розкрити потенціал національного менталітету у висвітленні універсальної проблематики гуманістичних цінностей. Яскравим прикладом тому може бути художньо-філософське опрацювання Лесею Українкою теми Дон Жуана.

Поетеса вбачає в драмі іспанського гранда не спокуси гедонізму, а спробу створити світ, що буде усього на свободі та любові. Але цей ідеал спотворюється тим, що Дон Жуан сам спокушається волею до влади. Зрадивши своєму ідеалу він зазнає дотику Командора та перетворюється на кам'яну персону. Тут глибока та унікальна метафора. Бо потиск Командора не належить минулому. В XX столітті його зазнали багато людей та націй, що опинились в обіймах тоталітаризму. Як вирватись з цих обіймів? Це вже універсальна тема нашого дня. Україна вирішує її на шляхах захисту своєї незалежності, розбудови громадянського суспільства, розвитку економічної самодіяльності. Можна сподіватись, що саме на цьому шляху вона затвердить себе як повноправний член європейської співдружності.

Таким чином розуміння деяких універсалій становить зворотній бік збагачення архетипів української національної культури. Отже, кульмінація національний проблем викликає люмінацію універсальних цінностей.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ТИСЯЧОЛІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Діяльність і творчість М. Грушевського (1866–1934 рр.) – це ціла епоха в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку незалежної України. У вересні 2016 відзначатимемо 150-річчя з дня народження першого Президента України, історика, найбільшого дослідника тисячолітньої історії України, відомого вченого, політичного діяча, засновника національно-демократичної партії Галичини і товариства українських поступовців у Києві, літературознавця Михайла Сергійовича Грушевського.

Як зазначав сам М. Грушевський, «є події, що по короткім часі мають виключно історичне, сказати б, антикваричне значення; є знов такі, що служать вихідною точкою для дальших поколінь на довгий час, сотворюють для них цілком нові обставини життя, виносять на верх змагання й ідеї, що стають боєвим прапором для віків, святощами для одних і страхом для других» [1].

Михайло Грушевський – це ціла епоха, епоха забуття, епоха повернення і безсмертя. Для сучасної України його діяльність і творчість – це безцінний історичний досвід, не зважати на який ми не маємо права [2].

«Та прийде час, і ти вогнистім видом
Засяєш у народів вольнім колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі.
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі...»

(«Творімо велику Україну», Іван Франко)

Сьогодні ситуація в Україні майже повторює ту, що склалася на початку ХХ століття. Актуальність декількох збірок статей М. Грушевського незаперечна. У їх переліку – «Україна і Росія», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Переяславська умова України з Москвою 1654 року. Статті й тексти» (1917), «На порозі Нової України» (1918), «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії й федерації» та ін. Тут знаходимо всі найболючіші питання нашого сьогодення.

Не можна не погодитися, що «без Грушевського нам не побудувати незалежної України, першим президентом і великим літописцем якої він був. Відродження духовної культури народу – заповідь його воскресіння» [3].

У своїй «Автобіографії» (1926) Михайло Грушевський писав: «Моєю мрією в тих часах стає зробитися з часом українським літератором, видавцем і – ученим. Українознавство являється для мене будучою спеціальністю, лише я вагався, з якого боку підійти до нього: чи від славістики, чи від історії. Монографії Костомарова, Записки о Южной Руси Куліша, Збірники Максимовича і Метлинського, Історія Січі Скальковського, Історія слов'янських літератур... Нарешті історія бере гору над славістикою...» [1].

Починаючи з 1906 року, Михайло Грушевський часто звертається до подій в Україні. Спочатку він підтримував ідею української автономії в Російській федеративній республіці. Проте його автономно-федералістські погляди ґрунтувались на твердому переконанні, що автономія України базується на чесній, справедливій федерації з Росією. Незабаром М.С. Грушевський переконався, що на рівноправній, взаємовигідній основі з Росією Україна не збудує відносини і обґрунтовує проголошення України суверенною державою. Михайло Грушевський пройшов певну творчу й політичну еволюцію, зокрема, від історичної народницької концепції у бік державницької, від федералістської до самостійницької.

На третьому курсі вчений взявся до праці (під керівництвом проф. Антоновича) на тему: «История Киевской Земли от смерти Ярослава до конца XIV века». «Праця дістала золоту медаль і я був зіставлений при університеті професорським стипендистом по кафедрі руської історії. Се була вже робота досить дозріла: викінчена в 1890 році й потім видана (Київ, 1891, ст. XVI–520), вона викликала дуже похвальні відзиви в наукових сферах і на її підставі пізніше я був предложений кандидатом на кафедру історії у Львові», – писав Михайло Грушевський у своїй «Автобіографії» [1]. Сотні переглянутих актових книг, робота в архівах Києва, Варшави,

Москви «не пішла марно і віддала свої услуги мені потім». Неоціненна заслуга Грушевського перед українським народом в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння.

В історичних працях Михайло Грушевський досить послідовно проводить думку про те, що не Україна вийшла з Київської Русі, а навпаки, Київська Русь стала першою і стародавньою формою українського життя. Досліджуючи історію українського народу, вчений висуває ідею «національної самооборони». Вся історія українського народу – це розбуджена енергія національного самозбереження перед небезпекою видимої національної загибелі.

Ім'я Михайла Сергійовича Грушевського – це ім'я академіка Всеукраїнської Академії Наук, академіка Академії наук СРСР, колишнього голови Центральної Ради, славетного історика ХХ ст. «Батько Грушевський» (так його називали за часів Центральної Ради) став одним із провідних діячів українського національного відродження в новітній історії України. Багатотомна його «Історія України-Руси» – унікальна пам'ятка української і всеслов'янської культури, невід'ємна складова світової культури взагалі. Його перу належить майже дві тисячі праць, в яких історія України досліджується від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки. «Я хочу жити, щоб працювати, страждати і боротись разом з вами» (М. Грушевський).

Література:

1. Грушевський Михайло Сергійович. Автобіографія.
<http://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1591>.
2. Із забуття – в безсмертя. – Львів, 1991. – Вип. VII.
3. Наш перший президент // Культура і життя. – 1991. – 23 грудня.

УДК 80.811.161.2

Козубенко Катерина Василівна

викладач-спеціаліст I категорії,

Вінницький торговельно-економічний коледж КНТЕУ,

аспірант НУБіП України (м. Вінниця, Україна)

МОВНІ ТА ОСВІТНІ ПИТАННЯ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЯХ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Сьогодні завдання вищої освіти – сформувати у студента ключові комунікативні компетентності.

Вимоги до підготовки фахівців вищих навчальних закладів зростають. Випускник має володіти гарною базою знань, мати навички професійного спілкування, знати культуру мовлення, культуру поведінки тощо. Ці навички особистість повинна отримати ще в початковій та середній школах, а у вищих навчальних закладах їх удосконалювати. Важливу роль відіграє мова навчання, на що неодноразово вказували видатні українські діячі, а між ними і М. Грушевський.

За часів М. Грушевського мовне питання в Україні, розділений між двома імперіями, було гострим, болісним і надважливим: «Справа культурної літературної мови зостається одним з основних пунктів в українському питанні».

Мовні та освітянські тогочасні проблеми М. Грушевський неодноразово порушував у статтях, опублікованих у газетах «Рада», «Село», у львівському «Літературно-науковому віснику», «Записках Наукового товариства імені Тараса Шевченка». Низка статей про мову й освіту стали основою збірок «Про українську мову і українську школу», «Про українську мову й українську справу».

М. Грушевський – відомий вчений, творець української національної історії, видатний громадський діяч і організатор освітньої справи в Україні, талановитий педагог – стверджував, що в освітньому процесі велику роль необхідно приділяти проблемам дидактики. Наголошував на тому, що всі навчальні предмети необхідно поділити на дві групи. До однієї групи організатор освітньої справи в Україні зараховував предмети, що мають дати учням пізнати сутність життя, а до іншої – гуманітарні дисципліни. Саме завдяки вивченню гуманітарних дисциплін в учнів будуть формуватися навички комунікативної компетентності.

Комунікативну компетентність українця необхідно формувати ще з дитинства, з початкової школи. М. Грушевський з особливим запалом пропагував і відстоював думку, що в

школах навчання має відбуватися тільки рідною мовою, тобто українською, освіта має здійснюватися на засадах національної, духовної культури свого народу, формувати особистість на правдивій історії, на культурі, традиціях, звичаях та побуті свого народу. Він пише: «Боротьбі за рідну мову і рідну школу мусимоприсвячувати найбільше уваги...».

Навчання українською мовою, а отже, й формування комунікативної компетентності на рідномовній основі, на думку М. Грушевського, сприятиме соціальній комфортності українця: «...щоб в суді нею можна було розмовляти ся, чи прошеніє написати, щоб селянинови не тратити ся останньою копійкою на адвоката». Він доводить, що основна причина суцільної неосвіченості українців саме в тому, що і в школі дітей, і в університетах студентів навчають не українською мовою.

Впливатиме позитивно здобуття освіти українською мовою і для розвитку української науки загалом, а також особистої комунікативної компетентності в науковому стилі зокрема. Крім того, це спонукатиме й розвиток інших стилів, інших сфер життя суспільства. А доти українці перебуватимуть у становищі «нижчої, культурно неповноцінної нації».

Не менш важливим і для розвитку фахівця (його комунікативної компетентності), і для розвитку суспільства є випрацювання термінології. До цього долучався і М. Грушевський, активно працюючи в Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, зокрема редагуючи «Записки Наукового товариства імені Шевченка».

Думки, що їх висловив на початку ХХ століття М. Грушевський, співзвучні із сьогоденням часом національно-державного відродження, духовного оновлення громадян України.

УДК 930(477)М.Грушевський

Конта Ростислав Михайлович
доктор історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ЕТНОЛОГІЧНА НАУКОВА СПАДЩИНА М. ГРУШЕВСЬКОГО

Незважаючи на те, що постать М. Грушевського є знаковою в українській науці, низка праць, які стосуються його науково-організаційної діяльності, переважно обходять дуже важливу, на нашу думку, проблему – вивчення етнологічної наукової спадщини вченого. Насправді ця проблема є складною, оскільки вона охоплює діяльність М. Грушевського не лише як етнологу (етнографа, соціального антрополога), але й як фольклориста, літературознавця, а також краєзнавця. Це пояснюється не лише тим, що предметне поле цих наук подекуди перетинається, але й неоднозначністю трактування об'єкту дослідження цих дисциплін, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Після поразки Центральної Ради та еміграції за кордон учений продовжив свою наукову та викладацьку діяльність у Відні, Празі, Женеві, Берліні та Парижі. Саме тоді М. Грушевський підготував свої основні праці, що були пов'язані з етнологічною проблематикою. Це, зокрема, монографія «Початки громадянства (генетична соціологія)» [4] та перший том «Історії української літератури» [5].

Першу частину «Історії української літератури» автор присвятив переважно усній народній творчості, яка, за поглядами М. Грушевського, відіграла важливу роль у формуванні українського етносу. Вчений наголошував на тому, що усна народна творчість не зазнала значних асиміляційних впливів і формувала суспільну свідомість та менталітет українців.

У праці «Початки громадянства (генетична соціологія)» М. Грушевський, фактично, є виразником ідей соціальної антропології як, власне, європейського аналога етнології як науки з окремими особливостями методологічного характеру. Через це, основний акцент у зазначеній праці автор зробив на аналізі та критичному розгляді всіх наявних на той час методологічних шкіл, що стосувалися етнологічних знань. Вивчаючи окремі елементи матеріальної та духовної культури людства, М. Грушевський розробляє власну методологічну систему, яка базувалася на засадах французької соціологічної школи з урахуванням новітніх досягнень інших наукових напрямів та методологічних розробок.

Специфіка етнологічної складової наукових досліджень М. Грушевського полягала в тому, що вчений був більшою мірою теоретиком та талановитим розробником методології етнологічної науки, але не класичним етнографом у вузькому розумінні цього слова. Тобто,

М. Грушевський не був польовим дослідником та особисто не збирав етнографічний матеріал. Як наслідок, у його працях ми не помічаємо значного масиву введених в обіг нових фольклорно-етнографічних матеріалів, але це з надлишком компенсується новітніми комплексними підходами до аналізу вже наявної джерельної основи.

Крім названих праць, М. Грушевський опублікував також три статті етнологічного спрямування: «Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання» [1], «Постриження і інші обряди, відправлявані над дітьми й підлітками» [3] та «Відродження французької соціологічної школи» [2]. Перша й остання з перелічених статей стосуються історії етнологічної науки, включаючи сучасний її стан, а також новітніх методологічних розробок та перспективних напрямів етнографічних студій, що окреслювали нові завдання для розвитку української етнології. Стаття «Постриження і інші обряди, відправлявані над дітьми й підлітками» також має переважно теоретичний характер і стосується обрядів ініціацій в Україні як інструменту статевовікової диференціації традиційного соціуму, порівнюючи та проводячи аналогії з подібними обрядами у південних слов'ян, поляків та індіців.

Невелика кількість суто етнологічних праць М. Грушевського не означає, що етнологічний науковий доробок вченого є незначним, оскільки названі дослідження включають дві монографії, які не лише об'ємні, але є фактично програмними в плані розвитку етнологічної науки. Крім того, в багатьох інших історичних працях, зокрема, в основному дослідженні М. Грушевського – багатотомній «Історії України-Руси» вчений подає багато інформації етнологічного характеру: з матеріальної та духовної культури українського народу, етногенезу українців тощо.

Нині етнологічний аспект наукового доробку М. Грушевського тільки починає розроблятися в історіографії. У дослідженнях, присвячених вченому, ця проблема або не піднімається зовсім, або згадується лише фрагментарно. Отже, проблема «М. Грушевський-етнолог» вирішена поки що слабо, але сформульована та окреслена вченими ціла низка важливих етнологічних питань, що мають добру перспективу наукового вирішення в майбутньому.

Література:

1. Грушевський М. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання / Михайло Грушевський // Україна. – 1925. – Кн. V. – С. 3–14.
2. Грушевський М. Відродження французької соціологічної школи / Михайло Грушевський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленні: наук. щорічник. – К., 1926. – № 1–2. – С. 113–117.
3. Грушевський М. Постриження і інші обряди, відправлявані над дітьми й підлітками / Михайло Грушевський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленні: наук. щорічник. – К., 1926. – № 1–2. – С. 83–86.
4. Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія) / М. Грушевський. – Відень: Український соціологічний інститут, 1921. – 328 с.
5. Грушевський М. С. Історія української літератури / М. С. Грушевський. – Т. 1. – К.; Львів, 1923. – 360 с.

УДК 159. 942

Костюк Дмитро Андрійович
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Етнопсихологія – це галузь психологічної науки, що вивчає психологічні особливості різних народів і культур, буквально «вивчення народного духу». Через вивчення особливостей психіки народу цей самостійний науковий напрям підходить до висвітлення загальних і специфічних рис його світосприйняття, становлення якого розгорталося безпосередньо під впливом психології та різних наук про етноси.

При вивченні проблем української етнопсихології величезний інтерес і цінність являє творча спадщина визначних філософів, істориків, письменників, мистецтвознавців, фольклористів. Із плеяди української інтелектуальної еліти, що прагнула осмислити, розкрити таємниці української психіки (душі), на особливу увагу заслуговують ідеї Г. Сковороди, М. Гоголя, М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Антоновича, В. Липинського, Д. Чижевського, Ю. Липи, І. Мірчука, М. Шлемкевича, Л. Виготського, П. Юркевича, Є. Онацького, В. Яніва, О. Кульчицького.

Найбільше, ми маємо завдячувати М. Грушевському за те, що наприкінці XIX – у першій чверті XX століття в Західній Україні було зібрано стільки фольклорного матеріалу. Він стверджував, що без вивчення народної творчості неможливо всебічно пізнати дух народу. В своїх працях Грушевський писав: «Фольклорний матеріал треба зібрати, вибрати, висіяти з плінного потоку життя. Кадри збирачів мусять бути ще більш докладними, ніж при збиранні останків старої матеріальної культури і народного мистецтва, відчувати в словеснім і фольклорнім матеріалі, який пливе перед їх очима і слухом, присутність цінного: вибрати те, що може відбивати в собі пережите, старе: вимираючу психіку, мораль, уяву» [1].

На думку, М. Грушевського український народ відрізняється від своїх сусідів «прикметами антропологічними – в будові тіла, і психофізичними – в складі індивідуальної вдачі,... культурі матеріальній і духовній. Ці психофізичні й культурні прикмети,... зовсім виразно зв'язують в національну цілість поодинокі групи української людності супроти інших таких цілостей і роблять з неї живу національну індивідуальність, народ, з довгою історією його розвитку» [3, с.6].

Саме культура, традиція здатні забезпечувати єдність всіх сфер життєдіяльності суспільства, впливати на свідомість народу і солідаризувати його в історії. Грушевський стверджує, що традиція, як основа культури, «являється підставою тої людської солідарності, на якій живе й розвивається саме громадське життя» [2, с.56].

Під час нашого дослідження важливо було б відмітити, що серед важливих завдань розвитку етнології, етнопсихології в Україні М.С. Грушевський виокремив наступне: «Для ознайомлення з сучасними методами наукової праці на Заході, з кращими етнографічними музеями, фольклорною й етнологічною літературою, котрої нема змоги в ближчій будучині зібрати у нас, треба відповідно підготовлених наукових робітників висилати до найбільших центрів соціологічних та історично-культурних студій, як Париж, Лондон, Вашингтон, Берлін тощо» [1].

Отже, слід відмітити, що М.С. Грушевський відіграв визначну роль у процесі інтеграції української етнології, етнопсихології зі світовою наукою. Будучи поміркованим еволюціоністом за науковим світоглядом, М.С.Грушевський був прихильником підходів французької соціологічної школи, яка була найбільш прогресивною у тодішній європейській етнології.

Наукові праці М.С.Грушевського дали змогу з'ясувати різні аспекти психології українського етносу, що супроводжувалися визначенням дефініцій відповідних категорій етнопсихології, а також з врахуванням усього комплексу суспільно-історичних факторів, що зумовлювали формування та зміни його етнопсихологічних архетипів, національного характеру, ментальності, свідомості й інших психологічних параметрів. Розуміння та врахування специфічних психологічних характеристик народу сприяють збереженню його культурної самобутності і гармонізації як внутрішніх, так і міжетнічних стосунків.

Література:

1. Грушевський М.С. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 42 – 51 (перше видання: Україна, 1924, кн. IV).
2. Грушевський М.С. Історія й її соціально-виховуюче значіння // М. Грушевський. – На порозі нової України. Гадки і мрії. – К.: 1918.
3. Грушевський М.С. Історія України – Руси в 11т.,12кн., Т.1, – К.: 1991.

РОЗУМІННЯ ХРИСТІЯНСТВА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ)

М. Грушевський вважав, що український народ «являється народом західної культури – одним з найбільш багатих східними, орієнтальними впливами, але все-таки по всьому складу своєї культури й свого духу народом західним, тим часом як великоруський, хоч і європеїзований, стоїть вповні у власті орієнтального духу й стихії» [2, с. 144]. Вчений, аналізуючи історичний процес зв'язків українців із західною культурою, приходять до висновку, що занепад Києва і піднесення Галицько-Волинської держави означав повну перевагу західних впливів над тією комбінацією візантійських і східних ідей, які превалювали в період формування Київської держави. Перебуваючи в тісних і безпосередніх зв'язках із Західною Європою.

Отож релігією нашого народу, на думку М. Грушевського, є українське християнство, яке у його концепції не обмежується православ'ям, східним християнством. На думку дослідника, саме XIV–XV і XV–XVII ст. як дві стадії вищезначеного процесу «були і zostались епохою, мабуть-таки, найбільшої інтенсивності творчості». Адже, як вважав учений, саме в цей період були закладені «підвалини нового, народного, українського християнства», а тому ці «часи стали справді епохою в народному житті. Дальші додатки і зміни в сій релігійно-моральній народній творчості в порівнянні з сим періодом zostались при другорядному значенні. Вони тільки поглиблювали, розширювали, відмінювали в тій чи іншій частині сей релігійний чи легендарний матеріал, але вже не приносили більше такої широкої, загальної трансформації духовного змісту, яку викомбінуємо для вищевказаних віків» [5, с.7].

Поняття «українське християнство» у концепції М. Грушевського служить для позначення результату «великої поганізації християнства на українськiм ґрунті» [6, с.7]. Ось тут «спрацьовує» методологічний принцип вченого, згідно з яким процес освоєння народом світової релігії детермінований особливостями його ментальності, культури в цілому. Вихідним є положення, що «запозичується тільки споріднене, те, для чого уже єсть готовий сприятливий ґрунт, певна ідеологічна підготовка...» [1, с.7]. Власне, ця обставина і зумовлює, з одного боку, вибір тих чи інших запозичень, а з другого – їх асиміляцію, інтеграцію з наявною народною культурою. Останній момент і є свідченням сильної активності певного соціального середовища. На думку вченого, в спробі оброблення інтернаціональних тем, в наданні їм оригінальності і виявляє себе творчий геній нації.

У спадщині вченого християнізація постає насамперед як такий процес культурно-релігійного творення, у якому відбувається поєднання споріднених елементів язичництва і ширше – культурних прафеноменів з християнством та іншими релігіями, у якому інтеграційні шляхи прокладає український передхристиянський світогляд. А тому, пише дослідник, з християнства, інших чужих культурних течій маси брали лише те, «що вражало їх уяву, підходило під їх гадки, знаходило в них щось аналогічне, або відповідало якій потребі життя, і свобідно комбінували зі своїм старим релігійним світоглядом, зі своєю поетичною творчістю, зі своїм мистецтвом і менш усього журились православною ортодоксією, що на все те мала свій взірець і правило» [3, с.45–46].

Та варто зауважити, що коли автор концепції народного християнства веде мову про його синкретичний характер, то він насамперед підкреслює поєднання споріднених елементів передхристиянської релігії української суспільності з християнською релігією. Є очевидним, що, згідно з його теорією, саме ці елементи є системоуворюючими у становленні нової релігії. З огляду на це, у першому наближенні можна визначити, що у творчості М.Грушевського, народне християнство – це релігія українського народу, що постала в перехідні часи його історії – XIV–XVII ст. – внаслідок злиття і взаємопроникнення ідей магічно-натуралістичної і християнської релігій. Народне християнство, як нова релігійна система, є, відповідно до концепції М. Грушевського, результатом пристосування українського життя до нових обставин. Користуючись термінологією А. Тойнбі, можна сказати, що нова релігія була «відповіддю» на нові «виклики» життя. На переконання М. Грушевського, культурний перелом XVI–XVII ст. ознаменувався «масовою християнізацією і перебудовою

життя на основі нової народної віри» [4, с. 322]. Але це були перехідні часи і нова віра ніби очікувала чи зробить українство кроки по інституціоналізації такої її основоположної ролі.

Отже, згідно з концепцією М. Грушевського, ідейно-ціннісною основою життя українського етносу у зазначений час виступає нове, українське, народне, християнство. Ця духовна підстава не могла бути сумісною з тією системою цінностей, яка утверджувалася на російсько-православному ґрунті, а отже, неможливо в межах такого дискурсу вести мову про цивілізаційну ідентичність українського й російського етносів. Наступний крок у дослідженні порушеної проблеми – розгляд концепції М. Грушевського в контексті сучасних історико-соціологічних, історико-філософських та історико-релігійних досліджень, у яких акцентується увага на цивілізаційних основах розвитку українського етносу.

Література:

1. Грушевський М.С. Сто літ українського народництва // Первісне громадянство. – К., 1927. – №1.
2. Грушевський М. С. На порозі нової України // Великий українець. – К., 1992.
3. Грушевський М.С. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
4. Грушевський М.С. Історія української літератури. – В 6 т., 9 кн. – К.: 1993. – Т. I.
5. Грушевський М.С. Історія української літератури. – Т. IV. – Кн.2. – К., 1994.
6. Кондратик О. М. Грушевський про сутнісні вияви, час та умови становлення українського християнства // Соціальні студії. – 2000. – № 1.

УДК 930(477)М.Грушевський

Лапа Оксана Вікторівна

*кандидат педагогічних наук, старший викладач
Національного університету біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ПЕРШІ РОКИ ГОЛОВУВАННЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО (1897–1900 рр.)

Наукове товариство імені Шевченка, засноване у Львові у 1873 р., – це унікальне соціально-культурне явище в історії тогочасної України, розшматоване між двома чужоземними загарбницькими імперіями – Російською й Австро-Угорською, стимульоване духовною спадщиною Т.Шевченка і створене в умовах заборон Валуєвським циркуляром (1863) українського розвитку на терені Російської імперії та певними можливостями українського розвитку в Австро-Угорській імперії. Це була перша в історії України суспільна установа, яка, сповідуючи ідею українського відродження, стала справжньою, хоча офіційно на той час і не визнаною, академією наук [4].

Особливого науково-організаційного піднесення набуло товариство під головуванням М.Грушевського в період 1897 – 1913 рр. Як відзначав сам М.Грушевський, перші роки його головування були особливо несприятливими як з політичних і національно-культурних умов, так і внутрішніх чвар, тому йому доводилося докладати максимум зусиль і енергії для того, щоб вивести товариство з кризи і піднести його на високий рівень діяльності у галузі національно-культурного відродження так, щоб товариство могло «стати осередком наукової роботи на своєнародній мові, особливо в галузях безпосередньо зв'язаних з нашим краєм і народом, скупити коло себе як найширший круг наукових робітників, вірних народним інтересам, організувати наукову роботу й у тій організації виховувати нових робітників, нові наукові кадри» [2, с. 10]. У цей період помітного розмаху набрав випуск численних серійних і монографічних видань, придбано декілька великих будинків, розпочато створення музеїв, бібліотеки та архівів. Запроваджено статус дійсних членів НТШ, до якого крім видатних подвижників української науки було залучено низку відомих вчених Європи. У цей період з'явилась низка ґрунтовних збірників та монографій, пов'язаних з дослідженнями української історії, словесності й етнографії [1].

Найперше новий голова приділив увагу вирішенню конфлікту всередині товариства, залучивши його членів до підготовки й ухвалення нового Статуту НТШ, який був широко обговорений і затверджений загальними зборами НТШ у 1898 році. Головну увагу М.Грушевський звернув на організацію науково-дослідницької діяльності товариства, запровадивши стипендії та грошові допомоги й гонорари за проведення науково-дослідних робіт, і організувавши зібрання відповідні колекції книг для створення власної бібліотеки НТШ.

В 1898 р. закуплено будинок Товариства і туди перенесено його бібліотеку, яка в 1901 р. стала членом міжнародної спілки бібліотек академій наук і тим самим могла брати участь у запозиченні рідкісних матеріалів, навіть рукописів з інших європейських наукових бібліотек. У 1912 р. вона мала понад 65 тис. томів [1].

Крім основних – історично-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської комісії М.Грушевський розширив кількість наукових комісій: археографічну, засновану в 1895 р. за його пропозицією, у 1898 р. засновано етнографічну, лікарську і правничу комісії. Згодом утворено ще дві комісії: статистичну замість колишньої правничої (1906) і бібліографічну (1909.). Всі секції й комісії НТШ мали свої видання.

Серед наукових видань товариства особливе місце посідають «Записки Наукового товариства імені Шевченка», які 1898 р., розширили огляди наукової літератури, тримаючи тим самим своїх читачів «в курсі сучасної науки, передовсім в справах безпосередньо зв'язаних з Україною, але також і загальної науки» [2, с. 14]. Було укладено «Покажчик» до перших 20 томів «Записок», у 1896 р «Часопись правничу», зреформовано з трохмісячника на річник, присвячений винятково науковим працям. У двох книгах «Збірника математично-природописно-лікарської секції», заснованому у 1897 р., уміщено 17 статей, з них – математичних – 6, природничих – 5, лікарських – 6 [2, с. 16].

За оцінкою М.Грушевського, важливим здобутком 1897 р. було довершення реформування літературно-наукового часопису «Зоря» і створення на його основі «Літературно-наукового вісника» [2, с. 17].

У 1907 році «Літературно-науковий вісник» було переведено зі Львова до Києва. Очолив його М. Грушевський. В нову редколегію ввійшли В. Леонтович, Л. Старицька-Черняхівська, Ю. Сірий. В програмній статті наголошувалося, що журнал, як і раніше має на меті «служити українському відродженню... на полі суспільно-політичній, економічній, культурній і національній»; репрезентуватиме різноманітні політичні й соціальні погляди й теорії, виступатиме «в обороні прав і вільного розвитку людських одиниць і національних організацій, а проти всякої проповіді чи оборони насильства, обмежень людських чи національних прав, свободи мислі й досліду»; займатиметься пошуками «доріг, якими повинні піти змагання української суспільності до відродження України і створення відповідних обставин для всестороннього розвитку українського народу» [5, с. 1]. Як відзначає І.Зайченко, «Літературно-науковий вісник» був всеукраїнським літературно-науковим журналом європейського рівня, редакція якого понад усе дбала, щоб її видання було вогнищем спільної духовної праці для українців, галичан і буковинців, щоб усі вони почували себе «однією сім'єю» [3, с. 82 – 83].

Література:

1. Винар Л. Михайло Грушевський як голова наукового товариства ім. Шевченка / Любомир Винар // http://shron.chtyvo.org.ua/Vynar_Liubomyr/Mikhailo_Hrushevskiy_iak_holova_Naukovoho_Tovarystva_im_Tarasa_Shevchenka.pdf.
2. Грушевський М. Наукова діяльність Товариства імені Шевченка в 1896 і 1897 р. Записка для загального збору 1898 р. / М.Грушевський // Записки НТШ. – Т. XXI. – Кн. I. – Львів, 1898. – С. 10 – 17.
3. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи в пресі другої половини XIX – початку XX ст. / За ред. М. Д. Ярмаченка / І.В. Зайченко. – Львів, 2002. – 344 с.
4. Історія Наукового товариства ім. Шевченка // <http://ntsh.org/history>.
5. Літературно-науковий вісник. – 1907. – Річник X. – Т. 37.

УДК 371.133

Лузан Петро Григорович

доктор педагогічних наук, професор,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

(м. Київ, Україна)

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У 2011 р. минуло 60 років від дня смерті Володимира Кириловича Винниченка – відомого українського громадсько-політичного і державного діяча, філософа, письменника, сподвижника голови Української Центральної Ради Михайла Сергійовича Грушевського. Аналізуючи його творчу спадщину, читаючи його щоденники, можемо поглянути на Володимира Винниченка під зовсім новим кутом зору.

Насамперед, відкриваємо для себе Вінниченка-художника. У цьому аспекті доцільно навести слова академіка Академії мистецтв України Олександра Федорука: «Винниченко-художник – це вагома сторінка, викреслена з історії українського мистецтва». Виявляється, що малярська спадщина Винниченка, яка у 2010 р. повернулася зі США до України, нараховує близько 100 картин. Те, що В. Винниченко жив у Франції, а картини зберігалися у США, пояснюється просто: він мав багатьох прихильників у США, планував знайти там підтримку у влаштуванні власної виставки живопису. Водночас, мав на меті проповідувати своє філософсько-етичне вчення – конкордизм (В. Панченко).

Живописна творчість, яку ми можемо побачити сьогодні, була започаткована ще у 20-х роках минулого століття. Видатний художник того часу та близький знайомий Микола Глущенко говорив: «Винниченко ще з перших своїх малярських кроків дивував своїми досягненнями».

У полотнах В. Винниченка зустрічаються портрети («Портрет дружини», «Автопортрет»), натюрморти, виконані олією, акварельними фарбами, навіть олівцем чи тушшю. Але найчастіше митець працював в жанрі пейзажу. Вражають українські красиви – «Хутір Велика Бастида», «Український пейзаж», картини французької природи.

Знайомство з живописним надбанням В. Винниченка переконує: ця його творчість як би відокремлена від позицій, положень, ідей літературної і політичної діяльності митця. Про Вінниченка-художника досить влучно говорить С. Гординський: «Своїх поглядів письменницьких чи політичних у малярстві популяризувати не намагався».

Не менш вражає майстерність слова В. Винниченка. Талановито, високохудожньо і романтично звучать його слова про Київ: «Закоханий у Києві, я блукаю по зелених, кучерявих, шепотливих його вулицях. Милій, тихий, задумливий красунь! Каштани обсипають рудавим цвітом дахи вагонів трамвая. Нема ніде такого життя в лініях вулиць, як у нього. Ніде нема такої ласкавої чепурности, природної охайности, грайливости! Він подібний до якогось великого гарного звіря, який бозна-коли слідкує за собою. Я ходжу помалу, смакуючи кожний крок, кожний поворот вулиці, кожну свічку на каштані. У мене панує блаженний спокій» («Записки Кирпатого Мефістофеля»). Або вражаючі польотом думки порівняння: «...моя душа була похожа на небо, на сніг і на сосни, що збиралися кудись летіти. І я таки полечу, мої сосни, прикуті до землі» («По-свій!»).

Цікаво, красиво і, разом з тим, несподівано він розмежовує любов і кохання. У «Щоденнику» він пише: «Кохання – це зойк крови, це бездумний, непереможний голос тіла, це наказ вічності, яка не допускає опору собі. Кохання саме себе пожирає, як вогонь, і коли задоволене, лишає по собі нудний, сірий попіл. Любов – це вростання, це просякнення до найтемніших куточків одної істоти другою. Любов приходить пізно, за коханням, після його оргій, після жадних криків і лютого, дикого шепоту жаги. Вона ходить тихо, безшумно, з уважним поглядом, загадковою посмішкою. Кохання сліпе, дике, з поширеними ніздрями... Кохати можна одночасно двох, трьох, п'ятьох, стільки, скільки вистачить сили тіла і вогню. Любити одночасно можна тільки одного. Врости можна тільки в одну душу, і одна душа тільки може прийняти всю істоту до кінця. Кохання приходить зразу, в один мент, і може одійти з такою ж раптовістю і несподівано. Любов приходить помалу, з стражданням, з буденними клопотами, в поросі повсякчасних пригод, приходить непомітно, стає господинею і одходить трудно, з муками, з смертю. Кохання любить тільки себе і для себе. Коли страждання коханого дасть насолоду, кохання шукатиме тільки страждання коханого. Любов оддає себе для любого. Страждання любого виключає радість люблячого. Кохання є цвіт, з якого виростає рідкісний овоч – любов. Без цвіту немає плоду, але цвіт не є плід і не всякий цвіт перетворюється на плід. Тисячі кохань обсипаються безплідними, усихають, не встигши розквітнути до зерна любови»

Контрастним, на нашу думку, до наведених характеристик митця є його філософсько-етичне вчення, над яким він працював більше двадцяти років життя. Це його теорія щастя, яка стосувалася аспектів внутрішньої гармонії, рівноваги, самовдосконалення людини, моральності стосунків між людьми.

Як відомо, система В. Винниченка набула назви «Конкордизм» – з латинської «погодження». У співзвучній з розробленою теорією праці «Конкордизм» митець вказував: «Будь погоджений з іншими, не шкідливими тобі живими істотами на землі й скільки змога бувай у русі, на повітрі, у найближчому контакті з сонцем, рослиною». Насамперед, не залишають байдужим його постулати здорового, щасливого життя, висловлені в працях

«Сонячна машина», «Лепрозорій», «Конкордизм»:

- «Не годуйся нічим, непритаманним природі людини», себто нічим, що «не приготоване на кухні матері природи»;

- «Коли ти хочеш бути здоровим, веселим, сильним, радісним, то насамперед будь погоджений з природою, не завойовуй її, а живи в погодженні з її законами, будь у найбільшому порозумінні з товаришами, тваринами, рослинами, будь якомога більше на сонці, на повітрі, в русі, в роботі. Ну, хоч гімнастику роби, коли фізично працювати не можеш. А головне – харчуйся так, як повинна харчуватися людина за законами своєї природи. ніякого м'яса, ніяких трупів, ніяких соусів, ніякого шампанського, лікерчиків, ніяких кав, ніяких тютюнів і такого подібного. Нічого вареного, печеного. Тільки те, що приготоване на кухні природи»;

- «Уявляю, з якою огидою, з яким страхом людина вперше взяла в рот м'ясо, з якою мукою жувала його 3 часом, м'ясо зайняло чільне місце, а фрукт останнє. І стало тепер так, що отой варений, печений, смажений, перчений, солоний труп (як кажуть вегетаріанці) повинен нам давати силу й життя. Труп – давати життя. Ви можете собі уявити, які можуть бути сила й життя від трупа?»

- «Кохайся, з ким любо кохатися, але родину твори тільки з тією людиною, яку ти всією душею і всім тілом твоїм хотів би (хотіла б) мати за матір (чи батька) дітей твоїх».

Академік М. Жулинський так характеризує філософську теорію В. Винниченка: «Ідея конкордизму – це результат тривалих роздумів, досліджень і вивчень різних релігій, які є на нашій планеті, тих моральних принципів і засад, які формували людство протягом багатьох віків. До цієї ідеї Винниченко прийшов, намагаючись певною мірою дати людству рецепт удосконалення людини та життя, формування «морального» світу. Декому це здається наївним і нереальним. Безперечно, важко повірити в те, що цю ідею можна було б реалізувати. Для цього потрібна воля всього людства. Але конкордизм як ціла система поглядів, уявлень Володимира Винниченка щодо буття людини й майбутнього людства – надзвичайно цікава. Я переконаний, що рано чи пізно людству доведеться поглянути на те, як воно живе, які відносини існують між людьми, як людина ставиться до природи, як ставиться до себе і чи перебуває людина в гармонії з собою та оточуючим світом».

Як бачимо, процес осмислення основних цінностей людського життя відбувався у В. Винниченка через актуалізацію проблеми щастя, що і визначило характер його морально-етичних шукань. Натомість митець не був безнадійним романтиком, ліриком в «рожевих окулярах». Про це переконуєшся, прочитавши, як митець болісно, історично-правдиво говорить у своєму «Щоденнику» про долю українського народу: «Читати українську історію треба з бромом, – до того це одна з нещасних, безглузвих, безпорадних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час свого державного (чи вірніше: півдержавного) існування, що одгризалася на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія – ряд, безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування. Чи не те саме стає тепер? Тільки хотіли жити державним життям, як починається стара історія: Москва всіма силами вп'ялась і не хоче випустити. З другого боку вже стоїть Польща, наготовивши легіони. Прийшов дужчий, вигнав Москву, одпихнув поляків і сам ухопив за горло й видушує все, що може. Збоку присмокталась і четверта Австрія. А всередині те ж саме. Паршиві шанолубці, національне сміття, паразити й злодії продають на всі боки: хто більше дасть. Нащадки прадідів поганих повторюють погані діла дідів-поганців. І розшарпаний, зацькований народ, знову безпомічний, жде, якому панові його оддадуть. Вигідніше буде можновладцеві німцеві оддати Москві – оддасть. Вигідніше собі лишити – лишить. Ні, ні української історії, ні українських газет читати без броду, валер'янки або без доброї дози філософського застереження не можна».

З думками про возвеличення нашої нації, піднесення України на рівень європейських держав жив і творив В. Винниченко – письменник-романіст, автор оповідань та драматичних творів, філософ, публіцист, митець-маляр. Актуальним на часі звучить заклик В. Винниченка «Стійте усіма силами за Україну!».

«ХТО ТАКІ УКРАЇНЦІ?» (М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ)

Минуло 150 років з дня народження Михайла Сергійовича Грушевського (1866–1934 рр.) – видатного політичного діяча, історика та людини, яка займає особливе місце в історії України, у формуванні нашої держави та етносу. Він завдяки своїм ґрунтовним знанням зміг випрацювати особливий підхід до політичних процесів та розвитку суспільства. Це історична особистість за правління якої українська держава досягла своєї незалежності, тобто було визнано самостійну Українську Народну Республіку та проголошено Четвертий Універсал, який став певним підґрунтям для подальшої розбудови всієї української нації.

Питання над якими замислювався М. Грушевський, і до сьогодні не втрачають своєї актуальності, адже Україна як держава, все ще продовжує формуватися, так само, як українська нація і український народ. «Хто ж ми такі є?» досить гостро постає це питання в сьогоденні, так само як і за часів М. С. Грушевського, українське суспільство якимось чином намагається себе визначити та з'ясувати хто ж все ж таки ми є, і чи маємо свою незалежну від Росії історію.

Так, «Хто ж такі українці?», серед інших питань у своїх роботах М. Грушевського цікавить і це. Він пише: «Я бачу, як іще багато є людей, які неясно собі розуміють, що таке Українці, чого вони хочуть, до чого йдуть, і хто може йти разом із ними, бути в їх рядах» [1, с. 109], наскільки це актуально на сьогодні, адже нібито всі хто народився та проживає на території України мали б вважати себе Українцями, однак це далеко не так. Хоча приналежність до тої чи іншої держави визначається не лише територією де ця людина народилася та живе, а й певними культурними чинниками, мовою якою вона мислить та розмовляє. Хоча історично назва Україна походить від слова край, тобто окраїна, і як зазначає М. Грушевський, це є територія Подніпров'я, яка межувала з степами, де славилися своїми нападами татари, тобто це була певна межа, за яку народу який проживав та цій території, краще було не заходити. Українська мова починає широко використовуватися після того, як нею почали писати, а саме Т. Шевченко, який не приймав мови «малоросії», а писав українською, так само, як і Котляревський. Питання мови завжди гостро постає коли формується держава, адже мова є одним з головних її чинників «... і Т. Шевченко то, можна сказати, й рішив це питання, як мають себе називати його земляки, як зазначає М. Грушевський, – люди, котрі говорять українською мовою, держаться свого життя, своєї історії» [1, с. 111]. Після того, як при правлінні Б. Хмельницького була отримана перемога над польським військом, все частіше під назвою Україна стали розуміти весь український народ, а не лише козацтво. З часом почала відчуватися і різниця між тими, хто вважав себе Українцями, та тими хто був Малоросами, те що власне кажучи, ми спостерігаємо на сьогодні під час нинішньої ситуації на сході нашої країни, почуйте слова Михайла Грушевського: «... відчулася різниця між назвою Малоросів і Українців. Малоросами називали всяких людей українського роду, з України, і тих, що їм байдуже було і до України, і до українського життя. А Українцями названо людей таких, що добро українського народу ставили метою свого життя, і про нього хотіли дбати...» [1, с. 111]. І саме коли все чіткіше почало проявлятися утвердження народу в тому, що вони є українцями, в цей час правителі Великоросії почали вводити цензуру, вилучати назву «Україна» з журналів та книжок, і заперечувати будь-яку незалежну від них державу. Але потрібно визнати, той історичний факт, що Україна пройшла досить довгий шлях формування та розбудови своєї держави від Київської Русі, до проголошення її незалежності в 1991 року, але все ще не отримала свого завершення, адже ми ще продовжуємо формувати власну українську націю, хоча і маємо вже чітко визначений український народ.

На думку М. Грушевського, українцем можна буди від народження, тобто за походженням, ввібравши в себе із молоком матері любов до України, її мови, культури, історії, а можна бути українцем «по духу», тобто щиро співпереживати та вважати себе українцем в незалежності від місця де ти народився. Українці від часів Т. Шевченка «...означалися люди, які хотіли волі для України і для всього українського народу, рівності, освіти і добробуту для всіх людей, особливо ж для робочого українського селянства, що тоді було в лютій неволі поміщицькій і казньонній» [1, с. 112].

Отже, українці – це народ, який має свою вікову історію, певну історично визначену

територію, чітко окреслену культуру, мелодійну мову, православну (в більшій своїй частині) релігію, та величезне бажання бути щасливими. Але для цього потрібно боротися за власну свободу, волю, історичну справедливість, і можливо настане час «панування у своїй сторонці».

Література:

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.

УДК.: 94(477)«20»:27

Оліцький В'ячеслав Олександрович

аспірант,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ У ПОГЛЯДАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

У сучасному українському суспільстві та широких наукових колах зростає інтерес до наукової спадщини українського історика та громадсько-політичного діяча М.С. Грушевського. У релігійно-історичному контексті досить цікавою є його позиція щодо релігійного життя в Україні.

Проаналізувавши історичні праці варто відзначити, що вчений не відводить окремого місця релігійному життю у своїх дослідженнях. Воно розглядається у загальному контексті, шляхом констатування окремих важливих фактів. Проте автор доходить висновку, що релігія певним чином виконувала політичні завдання. Зокрема, при спробі великих князів створити єдиний народ із усіх східнослов'янських племен саме прийняття християнства мало допомагати у здійсненні цієї мети [1, с. 11-12]. Поряд із цим простежується тенденція до використання релігії і у подальших політичних подіях. Так, після підписання березневих статей 1654 р. Московське царство прагне зменшити, або і взагалі знищити автономію Гетьманщини. Одним із способів зменшення автономії було і підпорядкування церкви московському патріарху. М. Грушевський зазначає, що Київська митрополія була передана московському патріарху через тиск на Константинопольського патріарха турецьким візиром. Звідси можемо припустити, що український історик не погоджувався із такими діями, які у подальшому згубно відібраються на культурному житті українського народу. Адже із переходом під юрисдикцію московського патріарха Київської митрополії за словами М. Грушевського, було остаточно зламано автономію української церкви, а від так тогочасне українське культурне і освітнє життя також перейшло під владу Москви [3, с. 358].

Ми бачимо, що у своїх історичних працях М. Грушевський хоча і не бачив релігійний фактор одним із центральних у побудові та розвитку української держави, проте відводив цьому аспекту життя суспільства досить важливе місце, як такому через який російська держава підпорядковувала собі українську.

Із відродженням української державності на поч. ХХ ст. М. Грушевський, уже як політичний діяч – голова Української Центральної Ради, не підіймає цього питання. Він прагне утворення широкої автономії для українських земель у їх етнічних межах. У державі широкі права мали національні меншини, у незалежності від релігійної приналежності. Таким чином національний фактор відокремлювався від національного. Відповідно передбачалося і задоволення культурно-національних потреб меншин, не говорилося жодного слова про релігійні потреби [5, с. 9-10]. Це не можна вважати ігноруванням релігійних прав національних меншин, адже у федералістичній Росії М. Грушевський та Центральна Рада вимагали адміністративної та управлінської автономії, жодним чином не зачіпаючи релігійне питання.

Лише III універсал зачіпав церковну сферу у контексті вирішення селянського питання. Церква поряд із поміщиками позбавлялася своїх земель [4, с. 208-210]. Разом із тим Українська Центральна Рада та М. Грушевський не вели жодної антирелігійної політики та пропаганди. Зберігалася присутність духовенства при проголошенні важливих державних документів. Так, наприклад при урочистому проголошенні III універсалу з молебнем за присутності архієпископа Олексія, трьох єпископів та чисельного духовенства.

У подальшому М. Грушевський із федералістичних позицій перейде до самостійницьких, проте ставлення до церкви у державі не зміниться. Центральна Рада та її голова не будуть втручатися у релігійне життя.

В основному соціалістична за своїми поглядами Українська Центральна Рада та її голова

проголошували та відстоювали принцип національно-персональної автономії та свободу віросповідання. Як Центральна рада, так і М. Грушевський виходили із принципу відокремлення церкви від держави. Щоправда на відміну від більшовиків, які реалізацію цього принципу бачили у знищенні церкви, у політиці М. Грушевського це означало ігнорування церкви і церковного життя взагалі.

Література:

1. Андрусяк Н. Михайло Грушевський як історик, народник і державник / Н. Андрусяк // Михайло Грушевський у 110 роковини народження 1876 – 1976. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1978. – С. 7 – 20.
2. Грушевський М. Вільна Україна / М. Грушевський. – Нью Йорк: Українська друкарська і видавнича спілка, 1918. – 29 с.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ – Відень: друкарня J.N. Vernaу, 1921. – 575 с.
4. Грушевський М. На порозі нової України / [ред. Любомир Р. Винар]. – Нью Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – 278 с.
5. Грушевський М. Якої автономії і федерації хоче України / М. Грушевський. – Відень: друкарня Адольфа Гольцгавзена, 1917. – 22 с.

УДК 130.2 (477)

Отрошко Любов Григорівна

*науковий співробітник відділу української етнології
Науково-дослідного інституту українознавства МОН України
(м. Київ, Україна)*

ОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СИМВОЛОТВОРЕННЯ НА ОСНОВІ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ М. ГРУШЕВСЬКОГО

У руслі міждисциплінарних досліджень у сфері гуманітарного знання виникає нагальна потреба популяризації та переосмислення символічних уявлень про розвиток будь-якого етносу. Періодизація як особливий підхід до наукової систематизації культурно-історичного досвіду полягає в умовному поділі етнокультурних домінант розвитку кожного народу за хронологічним принципом. Тому таку дослідницьку модель можна застосувати для осягнення українського етнокультурного розвитку на основі періодизації історії України.

Важливість дослідження полягає у систематизації знань про розвиток українського етносу за допомогою аналізу і синтезу символічних уособлень етнокультурного розвитку відповідно до принципів історизму та історичної ретроспективи. Символотворення має неперервну тяглість та локалізацію у часі й просторі, символи еволюціонують у колективній свідомості народу, вбираючи у себе етнокультурний досвід і утворюючи цілісну символосферу, притаманну певному культурно-історичному періоду. Основними критеріями, що вказують на приналежність символів певному періоду розвитку, вважаємо час їх появи, трансформації (інтеграції) та подальшого розвитку в етнічній культурі [4, с. 124 – 125].

Першим схему наукової періодизації українського історичного розвитку розробив М. Грушевський, що стала основою для наступних досліджень з цієї проблематики. Її концепцію він оприлюднив у статті «Звичайна схема «руської» історії і справа раціонального укладу історії Східного Слов'янства». М. Грушевський вважав: «Найбільше раціональним здається мені представлення історії кожної народности, зокрема, в генетичнім преемстві від початків аж до нині» [2, с. 12].

Вважаємо, що внаслідок народної символотворчості виникають саме ті невербальні форми знань про нього й передаються з покоління до покоління та є одними із головних рушіїв етнокультурних процесів і засобом міжетнічної комунікації. М. Грушевський розумів українську історію «як одної тяглої і неперерваної цілоти, що йде від початків, або й з по-за початків історичного життя через усі перипетії його історичного розвою до наших часів, входить все глибше в свідомість і перестає й чужим здавати ся чимсь дивним і єретичним...» [1, с. 3].

Відтоді, завдяки схемі наукової періодизації українського історичного розвитку, розробленої ще на початку ХХ ст. М. Грушевським, не лише науковці, але й інші зацікавлені українською минувиною, можуть відобразити її у символічних образах з давніх часів і до сьогодення. Згідно періодизації історії України М. Грушевського, певному періоду розвитку українського етносу умовно відповідають найбільш яскраві етнокультурні домінанти, що за

своїм змістом та значенням відіграли значну роль в історії України.

За такого підходу українське символотворення можна розглядати відповідно певному періоду розвитку, зокрема виділимо стародавній, княжий, литовсько-польський, козацький, імперський, національно-визвольний, тоталітарний та доби незалежності в Україні. Таку дослідницьку модель обрано і застосовано для того, щоб на прикладі етнокультурного розвитку узагальнити знання про Україну як культурно-історичну реальність, неповторну у своєму цілісному образно-символічному втіленні [4, с. 132].

Враховуючи, що символи мають динамічну природу, ціннісний характер і є результатом осмислення українцями світу і свого місця у ньому та на основі наукової періодизації історії України М. Грушевського, можемо систематизувати символотворення у світлі хронології українських етнокультурних процесів. За допомогою символів можна передати абсолютно всю історію України і світового українства. Символічні концепти охоплюють усі сфери життя українського етносу і вкорінилися у світогляді українського народу. Завдячуючи символотворенню, уявлення про етнокультурний досвід українства збереглися як невід'ємна складова культурно-цивілізаційного досвіду всього людства [3, с. 68].

Узагальнюючи уявлення про історію України у символах можна зробити висновок, що на основі наукової періодизації історії України М. Грушевського простежено історичну неперервність розвитку та динаміку трансформації основних символічних домінант. Проаналізувавши процес символотворення в межах українського етнокультурного розвитку виявлено, що символи є продуктом (результатом) народної уяви і творчості, адже вони наділені здатністю існувати водночас в усіх культурно-історичних вимірах, несучи в собі різні змістові навантаження, що нашаровуються одне на одне. З'явившись у процесі етнокультурного розвитку, символи і далі належать певній етнічній культурі.

Література:

1. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Репринтне видання. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 736 с.
2. Грушевський М. Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного Слов'янства. // Вивід прав України. – Львів: МП «Слово», 1991. – С. 7 – 13.
3. Отрошко Л. Символотворення в етнокультурному просторі України: постановка проблеми. / Українознавство. – 2015. – №3. – С. 63 – 71.
4. Отрошко Л.Г. Проблема періодизації символотворення в українському етнокультурному розвитку. // Часопис української історії. – К., 2016. – Вип. 33. – С. 124 – 134.

УДК 94 (477)

Петрів Галина Василівна

викладач ВП НУБіП України

«Заліщицький аграрний коледж ім. Є. Храпливого»

(м. Заліщики, Україна)

РІДНА ЗЕМЛЯ ЯК ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І.Я. ФРАНКА

Яскравою зіркою серед видатних діячів минулого сяє постать І.Я. Франка, який був людиною унікальної обдарованості, універсальних енциклопедичних знань та надзвичайної працездатності. Він увійшов в історію як великий поет, прозаїк, літературний критик, мислитель, історик, політик, фольклорист, драматург, економіст, перекладач та вчений широкого діапазону, що уособлює цілу епоху. У своїй творчості Іван Якович неодноразово звертався також до проблем освіти і виховання, критикував зміст та методи навчання в тогочасних школах, через зневажливе ставлення до особистості учня, національну дискримінацію та відірваність навчання від потреб часу.

Виховним ідеалом І. Франка є всебічно розвинена особистість в якій гармонійно поєднується фізичний та розумовий розвиток, яка готова боротися за утвердження справедливого суспільного ладу та сповнена глибокої любові до рідної землі.

Родюча українська земля була для Івана Яковича джерелом життя, сили та наснаги для праці і боротьби: «Земле, моя всеплодюча мати, Сили, що в твоїй живе глибині, Краплю, щоб в бою сильніше стояти, Дай і мені!». Він закликає до дієвого патріотизму, що має проявлятися у щоденній самовідданій праці, на думку поета, для блага рідного народу кожен повинен «працювати, працювати, працювати, В праці сконати». Патріотизм це – не голосні розмови, а передусім сумлінне виконання кожним своїх обов'язків : «Наш голосний, фразеологічний та в

більшій частині нещирий, бо ділами не потертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею». У вірші «Сідоглавому він критикає своїх опонентів у їх любові до рідної землі: «Бо твій патріотизм – Празнична одежина, А мій – то труд важкий, Гарячка невдержима», найбільшим лихом поет вважає настрій байдужості до української національної ідеї: «Ти, брате, любиш Русь, Як хліб і кусень сала, – Я ж гавкаю раз в раз, Щоби вона не спала».

Свій обов'язок великий Каменярь вбачав у служінні Батьківщині, тому все його життя пройшло під знаком любові до рідного народу. У вірші «Каменярі» Іван Франко створив образ борця, що розбивав скелю неправди і зла. Він прагне розбудити рідний народ з напівсну і дає зрозуміти, що без боротьби і самопожертви марно чекати кращої долі для Батьківщини. Образи каменярів та гранітної скали є символічними. Борці за свободу мають розбити скалу неправди та неволі, а в майбутньому їх подвиг стане прикладом для наступних поколінь: «Що аж тоді підуть по сій дорозі люди, Як ми проб'єм її та вирівняєм всюди, Як наші кості тут під нею зогниють». У поезії «Гімн» зображений образ вічного революціонера, що «тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю» та веде за собою мільйони, закликаючи до нескореності та боротьби проти неволі.

Іван Якович став також засновником першої української політично партії європейського зразка (Русько-українська радикальна партія, 1890). Проблема виникнення держави завжди займала значне місце й його творчості. Коли з початком Першої світової війни формувались загони Українських січових стрільців, він підбадьорюючи молодих людей, вселяючи в них військове завзяття подарував їм бойову маршову пісню «Гей, Січ іде».

І. Франко наголошує на тому, що тогочасну молодь має дбати не про власний інтерес, а про суспільне благо та прагнути чесного життя на користь громади, рідної землі. Таке життя проживає головний герой повісті «Захар Беркут», він справжній патріот свого краю, людина мудра, розважлива, для якої громадські інтереси вищі за все. В основі твору ідея про справедливий суспільний лад, що ґрунтується на засадах демократизму та братерства.

Письменник мріє про той час, коли держава забезпечить раціональний розподіл земельних ресурсів і український народ стане справжнім господарем рідної землі. На думку І. Франка: «земля, на якій живе народ, повинна бути збірною власністю всього того народу. Се домагання оправдане, бо земля, на якій, по старій приказці, всі ми гості, не може й не повинна бути приватною власністю в дусі римського права», а кожен дбайливий господар «зобов'язаний дбати про неї, про її збереження для майбутніх поколінь, а не чинити за принципом: аби мені було добре, а завтра хоч трава не росте». На думку І. Франка, несправедливість у розподілі землі, є основною причиною злочинності, моральної деградації та усієї нужди у світі.

І. Я. Франко став для нас українців універсальним генієм, титаном праці, який не змарнував жодного дня свого життя, національним пророком, виховні ідей якого є надзвичайно актуальними у наш час. Його творчість для всіх поколінь є хлібом насущним, неоціненним скарбом, що не вичерпається ніколи, дороговказом на шляху свободи та національної суверенності.

Література:

1. Франко І. Отвертий лист до галицької української молодіжі // Франко І. Вибрані твори: У 3-х т. – Т. 3. – Дрогобич, 2004. – С.570-576.
2. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 25 – 36.
3. Довідник з історії України А-Я : посіб. для серед. загальноосв. навч. закл. / за заг. ред. І. З. Підкова, Р. М. Шуст. – К. : Генеза, 2001. – С.101-102.
4. Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей: методичний посібник для студентів і науково-педагогічних працівників аграрних і природоохоронних ВНЗ / Укладачі Р.В. Сопівник, Г.В. Петрів. – К.: «ЦП «Компринт», 2014. – С.60-62.
5. Франко І. Я. Зібрання творів. – Т. 44, кн. 1.– К.: Наукова думка, 1984. – С. 570–571.

ВНЕСОК М. С. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗГОРТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИЧНОЇ СЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА У М. КИЄВІ

Період перших сподівань державності України характеризувався зацікавленістю вчених у вдосконаленні системи науки. У тих умовах, найбільш ефективною формою організації національної науки могли стати наукові товариства.

На початку ХХ ст., незважаючи на складні суспільно-політичні умови, з ініціативи групи співробітників журналу «Киевская старина» був розроблений статут Українського наукового товариства (УНТ) в Києві. Програма УНТ передбачала: «...підтримувати зв'язки між ученими, що працюють в різних сферах науки, особливо в Києві, давати їм спромогу обмірковувати серед членів товариства питання, які вони студіюють; знайомити членів товариства зі статтями, підготовленими до друку, науковими відкриттями і вислідами, помогати розповсюдженню наукового знання і через лекції і видання, для того уряджувати публічні засідання, систематичні курси, наукові екскурсії, видання і т. и.» [1, с. 5].

21 квітня 1907 р. відбулося перше загальне засідання товариства, на якому головою було обрано М. Грушевського, в тимчасове бюро увійшли О. Левицький, В. Науменко (заступники голови), В. Щербина (скарбник), І. Стещенко (секретар), М. Біляшівський (бібліотекар), Я. Шульгін (заступник секретаря). Основними друкованими органами УНТ були: «Записки», часопис «Україна», наукові збірники секцій [2, с. 24].

14 вересня 1907 р. загальні збори УНТ постановили приступити до формування трьох наукових секцій: історичної; філологічної; природничої.

Так, у 1908 р. секції і комісії були сформовані. Історична секція, яку очолював фундатор товариства М. Грушевський, була центральною в УНТ і найчисленнішою. До її складу входили: М. Грушевський (голова), В. Щербина, О. Яковлев, К. Антонович, А. Берло, М. Біляшівський, О. Грушевський, В. Данилевич, І. Джиджора, І. Камінін, О. Левицький, Г. Павлуцький, Я. Шульгін [2, с. 26-27].

На основі архівних матеріалів, науковці вивчали історію козаччини, міграційні процеси українського населення, формування української самосвідомості і демократичного руху, історію народного права і релігійні вірування, статистику і соціально-економічне становище України, розробляли археологічну тематику. Одним із напрямів наукової діяльності М. Грушевського було дослідження передісторії та історії Гетьманщини. У цей період були видані праці Михайла Сергійовича: «До історії Острянинової еміграції: Постриження вдови Острянина в Москві» (1914 р.), «Український рух на схід: Розселення за московською границею до 1648 р.» (1914) [2, с. 28].

У рамках історичної секції О. Левицьким, М. Василенком, М. Грушевським розроблялася тематика історії народного права. 1917 р. вийшов у світ часопис «Україна», де опублікована стаття М. Грушевського «Велика, Мала і Біла Русь». «Белая Русь» увійшла в формулу «трьох російських народностей» дещо пізніше, і на думку М. Грушевського, не як свідчення її етнографічної відособленості, а насамперед для позначення певного регіону в Литовському князівстві, з відмінним від Гетьманщини політичним устроєм. У своїй статті М. Грушевський довів, що назва «Белая Русь» сформувалася під впливом суто політичним, а вже потім набула характеру національно-етнічного [2, с. 32].

Варто зазначити, що при історичній секції працювала статистично-економічна комісія. У результаті обробки великих масивів статистичної інформації О. Русов дійшов висновку, що 88% українського населення зайняті у виробництві зернових культур.

Порівняльному аналізу соціально-економічного становища західної і східної частин України у ХVІІ ст. присвячена стаття М. Грушевського «Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною» (1908) [2, с. 33].

Упродовж 1918-1921 рр. члени історичної секції проводили роботу по збереженню історичних та культурних пам'яток, музеїв, архівосховищ, бібліотек тощо. Характерно, що робота історичної секції стала школою для багатьох українських істориків. Під керівництвом М. Грушевського в ній активно працювали Б. Бучинський, М. Василенко, Ф. Вовк, О. Грушевський, С. Драгоманов, Л. Добровольський, І. Камінін, О. Левицький, К. Мельник-

Антонович, М. Порш, О. Русов, М. Стадник, М. Стасюк, І. Стешенко, В. Степовий, О. Ярошевич. Фактично в рамках секції почала диференціюватися різноманітна гуманітарна проблематика, яка згодом в Українському науковому товаристві і Академії наук сформувалася в самостійні наукові напрями і установи: економічну і археологічну секції, секцію мистецтва УНТ, комісію з вивчення звичаєвого права УНТ [2, с. 36]. Творчий доробок історичної секції, опублікований у виданнях товариства, має велике наукове значення.

Отже, історична секція УНТ, на чолі з М. С. Грушевським, зробила вагомий внесок у становлення системи української історичної науки та спонукала до створення структурних підрозділів Української академії наук. Вона згуртовувала навколо себе найбільш відомих вітчизняних науковців та визначила напрями історичних досліджень, які в подальшому стали пріоритетними для дослідників.

Література:

1. Грушевський М. С. Українське наукове товариство в Києві й його наукове видавництво / М. С. Грушевський // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. 1. – С. 3-15.
2. Онопрієнко В. І., Щербань Т. О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві / В. І. Онопрієнко, Т. О. Щербань. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 352 с.

УДК 32.019.5:314.743]:94(477)(92)Грушевський

Поліщук Ліна Володимирівна

старший викладач,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ

Неможливо переоцінити значення діяльності для нашої держави такого видатного політичного діяча, історика, вченого, письменника та публіциста, як Михайла Сергійовича Грушевського. Перше, що нам спадає на думку при згадуванні цієї історичної постаті – голова Національної Ради Української Народної Республіки та проголошення у січні 1918 року УНР незалежною та суверенною державою. Відомий історик Дмитро Дорошенко казав: «... ніхто в даний момент не підходив більше для ролі національного вождя, як Грушевський, ніхто навіть і рівнятися не міг із ним щодо загально призаного авторитету й тої поваги, якою оточувало його все українське громадянство». Після державного перевороту та приходу до влади гетьмана П. Скоропадського – М. Грушевський повністю присвячує себе науковій роботі, пише три частини «Всесвітньої історії», а також праці «Старинна Історія. Античний світ», «Середні віки Європи». Після захоплення Києва більшовиками, переїжджає до Кам'янця-Подільського, а згодом, у березні 1919 р., емігрує до Чехословаччини. Спочатку живе у Празі, потім у Відні, де завдяки його зусиллям був заснований Український соціологічний інститут. У виданнях цього інституту він розміщує не лише свої наукові праці, а й твори інших українських авторів. Завершує та друкує VIII т. «Історії України-Руси», продовжує працювати над багатотомною «Історією української літератури». У Парижі виходить французькою мовою його «Коротка історія України» в 1920 р., що стає важливою подією в галузі французького українознавства. М. Грушевський продовжує вести активну громадську діяльність, зустрічається з чеськими соціалістами, у Парижі – з англійськими та американськими дипломатами, намагаючись привернути їх увагу до проблем українського народу. Бере участь у конференції II Інтернаціоналу в Люцерні (Швейцарії), де більшість делегатів висловлюється за Версальський мирний договір та заснування Ліги Націй (1-9 серпня 1919), а також в багатьох інших європейських конференціях: у Празі, Відні, Берліні, Парижі. З його ініціативи був створений «Комітет незалежної України» (КНУК), який мав інформувати українських емігрантів про події на рідній землі, а також був заснований часопис «Східна Європа» – «L'Europe Orientale» («Eastern Europe»), що виходив французькою та англійською мовами, з вересня 1919 р. до середини січня 1920 р., редактором якого був його товариш Ф. Савченко. М. Грушевський публікує шість своїх статей, написаних французькою мовою: «Encore un pays libéré» («Ще одна визволена країна») – № 1, «L'Héritage maudit» («Проклятий спадок») – № 4, «Le Congrès des

Peuples allogènes de Russie» («З'їзд інородніх народів Росії») – № 5, «A propos du centenaire du nouveau théâtre ukrainien» («До слова про сторіччя нового українського театру») – № 6, «Qui pacifiera l'Europe Orientale?» («Хто заспокоїть Східну Європу?») – № 7, «Le Centenaire d'un grand ukrainien» («Сторіччя великого українця») – № 8. Крім Грушевського активну публіцистичну діяльність здійснювали в цей час його колеги, друзі, знайомі: О. Шульгин, М. Тишкевич, М. Кушнір та ін. Треба відмітити досконале володіння французькою мовою самим митцем. З дитинства Грушевський читав твори видатних французьких письменників в оригіналі. Особливо захоплювався романами А. Доде, Г. Флобера. Один із творів останнього він переклав та опублікував у Львові в 1902 р. Що ж стосується Альфонса Доде, то є писемне свідчення літературного аналізу його творчості, зроблене М. Грушевським, на прохання І. Франка, коли вони співпрацювали в «Літературно-науковому віснику», у Львові. «Якби Ваша ласка зладити статтю про Доде отак за два тижні, то було б дуже добре. Можна б дати на 16–20 сторінок», – писав І. Франко у липні 1899 року до М. Грушевського, повідомляючи про зміст книги IX «ЛНВ». Уже в наступному листі з серпня 1899 року до того ж адресата повідомляв, що перша частина статті уміщена у книзі IX [1, с. 179–196], а «кінець Вашого Доде» піде до книги X [1, с. 15–31]. Перекладачем деяких оповідань А. Доде на сторінках «ЛНВ» була також Марія, – жінка М. Грушевського. У 1921 р. була видана франкомовна «Антологія української літератури (до середини XIX ст.)», передмова до якої була написана Грушевським [2, с. 3–6]. У Празі, в 1919–1920 рр., було видано французькою мовою ще три брошури Грушевського, присвячених різним аспектам революційних подій в Україні 1917–1919 рр.: «La lutte sociale et politique en Ukraine. 1917–1919» («Соціальна та політична боротьба на Україні 1917–1919»), «Le problème agraire en Ukraine et la loi agraire de la Centralna Rada (le 18 janvier 1918)» («Аграрна проблема на Україні та земельний закон Центральної Ради (18 січня 1918)»), «Pour la Galicie! Appel à la démocratie mondiale» («За Галичину! Заклик до світової демократії»). Наприкінці 1923 р. Михайла Грушевського заочно обирають дійсним членом Всеукраїнської академії наук і в березні 1924 р. він вирішує повернутися в Україну, щоб продовжити наукові дослідження і завершити свої фундаментальні праці – «Історію України-Руси» та «Історію української літератури», оскільки без бібліотечних вітчизняних зібрань це зробити неможливо.

М. Грушевський є видатною постаттю української духовної культури. Протягом всього свого життя, він намагався показати який складний і самобутній історичний шлях пройшов український народ, вистраждавши право на свою мову, національну культуру, власну державність. Його науковий та творчий спадок, вражає не лише своєю чисельністю (понад 2 тис. праць у галузі вітчизняної історії та літературознавства), а й своєю актуальністю для нинішнього покоління.

Література:

1. Грушевський М. Літературна спадщина Альфонса Доде // Літературно-науковий вісник, 1899. – Кн. IX. – С. 179–196; Кн. X. – С. 15–31.
2. Mykhailo Hrouchevskyi. Anthologie de la littérature ukrainienne (jusqu'au milieu du XIX siècle). – Paris–Genève–Prague, 1921. – 143 p.
3. <http://readbookz.com/book/210/7989.html>

УДК 316 (091)

Предко Олена Іллівна
*доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ФЕНОМЕН «МАЛЬОВАНСТВО»

В своїх працях М. Грушевський значну увагу приділяв релігійним пошукам мас, зокрема, такому явищу, як «мальованство». Свою назву секта отримала від імені засновника – міщанина м. Таращі Київської губернії Кіндрата Мальованого. Спершу він належав до штундистів (штундизм; від нім. слова Stunde – година для читання і тлумачення Біблії – християнський рух протестантської спрямованості, який набув поширення в Росії в XIX столітті в середовищі німецьких колоністів, а також частини населення південноруських губерній), але потім проголосив сам себе Ісусом Христом, Спасителем світу і почав пророкувати кінець світу.

У молодості Кіндрат, як і багато місцевих міщани, сильно пив, але потім зійшовся зі штундистами, забув про горілку і перейняв у них уміння входити в екстаз. К. Мальований

навколо себе зібрав громаду, що оселилася в його будинку на засадах комуні. У ній практикувалися «молитви» з тремтінням і впаданням в транс. У сектантів траплялися слухові і зорові галюцинації, виникало почуття повітряної легкості тіла тощо. Зазвичай, зібрання починалися з співу (ні читання Біблії, ні проповіді не було) потім починалися зітхання, схлипування, і сльози, які згодом переходили в істеричні припадки. Серед загального шуму, крику і безладу, одні несподівано падали навznak, інші кричали, плакали, стрибали, плескали в долоні, били себе по обличчю, рвали на собі волосся, тупотіли ногами, танцювали і т. д.

«Прочани навколiшки лізли до його хати, і, входячи, припадали до ніг «первенця», а той, в екстазі, підносячи руки до неба, проповідував духовне відродження, любов до людей, пророчив шкоре Царство Боже, яке мають попередити його страждання як Христа» [2, с.126].

Мальованці жили в постійному очікуванні кінця світу, який вони представляли як зміну умов існування людини на цій землі, настання ідеального порядку, загальної рівності і братерства, миру, правди і загального блаженства.

«Віра в близький кінець світу, що становила головний нерв їх релігійного світогляду і поведження в житті, відмінна від інших подібних доктрин, наповняла мальованців не страхом, не покайним і аскетичним настроєм, а навпаки радісним і святочним. Вони вважали себе вже воскресеними Духом, вибраними і оправданими і тому перебували в підвищеному, радісному, святочному очікуванні нового блаженного життя»[2, с.127]. Пророцтва новоявленого «месії» К. Мальованого, який віщував кінець світу, посилюючись не лише на біблійні прикмети їх наближення, а й на власні панічні передчуття, провокували деструктивні вияви есхатологічної екзальтації серед мальованців. Чим сильніше К.Мальований пророкував можливу катастрофу вселенського чи індивідуального масштабу, страх перед можливим «кінцем світу», тим інтенсивніше вкорінював у свідомість послідовників віру в особливу свою месіанську призначеність.

Загалом, есхатологічні уявлення, які є наслідком рефлексії трагічних перспектив індивідуального та вселенського буття, іманентно притаманні людській свідомості. Однак вони особливо інтенсифікуються в період криз, під час релігійних пошуків людини. В даному випадку мальованці уявляють кінець світу не як цілковите знищення, а як кращу форму буття, де ніхто не буде вмирати й працювати. М. Грушевський підкреслює, що есхатологічні ідеї, які вкорінені в світосприйняття мальованців, мають не лише деструктивний, а й конструктивний потенціал, оскільки, з одного боку, сприяють продукуванню нових ідей, а з іншого – примушують людство замислитися над екзистенційними драмами буття, що слугує могутнім чинником історичного поступу.

Наростання емоційного напруження і очікування невідворотності викликало панічний страх; особистість втрачала самовладання, орієнтування. При цьому відбувалося звуження свідомості і, як результат його, вчинення актів самого несподіваного, іноді навіть трагічного характеру. При таких релігійних епідеміях особистість неминує підпадала під владу «непереборних сил»; при цьому відбувався параліч її індивідуальності – вона ставала «іграшкою» випадкових навіювань. У деяких мальованців траплялися галюцинації слуху та зору (слухання повелінь Бога, шепіт Св. Духа, бачення отвору неба тощо). У більшості мальованців галюцинації були епізодичними – один-два рази, а потім зникали, а у деяких галюцинації поновлювалися від часу до часу; у небагатьох галюцинації залишалися у вигляді постійного симптому. «Таким чином довго працюючи в релігійному напрямку думка, під час підйому душевної діяльності, обумовленого релігійним екстазом, вилилася у формі, відповідній релігійному почуттю, галюцинації, яка таким чином є зобов'язаною самонавіюванню, зумовленого пануванням у свідомості релігійних ідей» [1, с. 266].

Отже, М.Грушевський розглядає К.Мальованого, як впливового релігійного лідера, який підноситься до божественного рівня, ідентифікуючись з Ісусом Христом. Його надзвичайна екзальтованість передається іншим і відтак посилює емоційну зарядженість та взаємонавіювання. Проте таке емоційне зарядження не може тривати нескінченно – врешті-решт вичерпується механізм підсилення емоційного напруження, що призводить до поступового затихання релігійної епідемії. Отже, «мальованщина» – це швидке поширення релігійності як своєрідного психічного стану, що підсилюється, по-перше, авторитетом вчителя, проповідника, його неординарністю; по-друге, емоційним зарядженням – процесом передавання емоційних станів від однієї людини (групи) до іншої людини (групи), що перебувають у безпосередньому візуальному і (або) вербальному контакті; по-третє,

навіюванням, самонавіюванням, взаємонавіюванням, які закріплюють необхідні ідеї та бажаний емоційно-чуттєвий стан.

Література:

1. Бехтерев, В. М. Внушение и его роль в общественной жизни / В. М. Бехтерев // Гипноз. – Д.: Сталкер, 2000. – С. 125-346.
2. Грушевський М.С. З історії релігійної думки на Україні/ М.С.Грушевський // Духовна Україна (Збірка творів). – К.: «Либідь», 1994. – С.5-135.

УДК 947 (477)

Равікович Ірина Вікторівна
магістр історії,
асоціація вчителів-репатріантів ІГУМ
(м. Кір'ят-Хаім Хайфа, Ізраїль)

ГАЛИЦЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Протягом 1886 – 1890 років Михайло Грушевський навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету імені Святого Володимира. У травні 1894 р. захистив дисертацію на ступінь магістра. Цього ж року 28-річного М. Грушевського було запрошено очолити кафедру всесвітньої історії Львівського університету.

На освітній ниві М. Грушевський головну вагу покладав на заснування приватних українських гімназій, через що опинився зі своїми однодумцями в абсолютній меншості у львівському інтелігентному середовищі: більшість впливових галичан-українців вважала необхідним іти шляхом чеського відродження, яке спиралося передусім на національний театр.

М. Грушевський закликав відкривати в Галичині українські приватні гімназії, не чекаючи дозволу галицького сейму. Він розумів, що заборона української мови затримує розвиток культури, освіти, школи, призводить до денаціоналізації народу. Найбільше страждає україномовне сільське населення, яке змушене вчити своїх дітей нерідною мовою.

Низка статей, опублікованих у газеті «Село» (1909 – 1910), порушувала злободенні питання навчання у поширених в сільській місцевості початкових школах та інші питання освіти. Згодом вони вийшли друком у книжці «Про українську мову та українську школу»: «Шкільна мова», «Законопроект про учення українською мовою», «Українське письменство», «Не порозумнішали», «Не дозволяти», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Промовили», «За слова і букви», «Великдень», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Мова панська і мужицька», «Інородці».

У статті «Шкільна мова» Михайло Грушевський вказує на недостатню мережу і поганий стан народних шкіл, на загально недостатній рівень освіти в Росії, та зокрема в Україні. На переконання автора, навчати добре можна лише тією мовою, яку учні знають і розуміють. Навчання й розвиток дітей, поставлених в умови оволодіння грамотою на нерідній і незвичній для них російській мові, дає негативні наслідки.

Вчений згадує, що за часів козаччини у кожному селі була україномовна школа. Але протягом останніх 250 літ український народ втратив у освіті те, що мав, і відстав від інших народів Європи. Змінити справу на краще можуть українські національні школи та книжки.

На Галичині, зазначав Михайло Грушевський («За український університет»), українці мають і вищу школу – український факультет у Львівському університеті. І це в той час, коли українці, які перебувають у складі Росії, домагаються принаймні початкової школи. Він відзначав ту боротьбу, яку вели українці в галицькому парламенті та сеймі, і закликав брати приклад з Галичини.

Основною проблемою національної вищої освіти, кроком для здобуття Українського університету у Львові М.Грушевський вважав створення студентського гуртожитку (Академічного дому), який би мав грошовий фонд на утримання незможного студентства («В справі Академічного дому», «Що зробити з Академічним фондом», «Академічний дім»).

М. Грушевський скеровував свою діяльність на утворення перших дійсно національних культурно-громадських установ. Музей НТШ, за задумом львівського професора, мав стати прообразом майбутнього всеукраїнського національного музею. Саме М.Грушевський відкрив для українців й усього культурного світу гуцульське мистецтво та одного з його

найталановитіших представників М.Шкрібляка, сприяв першим мистецьким виставкам, протегуючи організаційну працю І.Труша («Друга руська артистична вистава у Львові», «В справі музею при НТШ», «Друга вистава образів І.Труша», «Гуцульська вистава»).

У Львові Михайло Грушевський очолив дослідницьку роботу Наукового товариства імені Шевченка, було видано десятки книг, де подано фактичний матеріал з історії, культури, господарської діяльності в різних регіонах України. Ці матеріали послужили для подальших досліджень та узагальнень.

Справа національної освіти була ключовою проблемою, коли ставало питання нових кадрів для здійснення далекосяжних планів українського руху. На Великій Україні М.Грушевський проголошує завдання націоналізованої вищої освіти через російські університети в Києві, Харкові й Одесі. Він окреслив чітку систему впровадження українознавчих дисциплін на кафедрах історії, мови, літератури, етнографії та географії («Українські кафедри», «Справа українських кафедр і наші наукові потреби»).

М.Грушевський давав ідейне скеровування на виховання нової української людини. Лише свідомий українець міг протистояти могутній культурній експансії, що накочувалася на Україну з боку Польщі й Росії. Він вперше закликав інтелігенцію малоросійського виховання служити лише українській культурі, вивівши у низці статей яскравий образ «самоотверженого малоросса», людини, яка лише вряди-годи згадувала про своє українське коріння, вірою і правдою слугуючи культурі, що зверхньо ставилася до самої ідеї українського національного відродження («Самоотвержение малороссиян»). Лише послідовний наступ, активність дії, на думку М.Грушевського, могли забезпечити українцям культурне опанування власної етнічної території.

Педагогічна спадщина Михайла Грушевського мала принципове значення для багатьох поколінь українців як в межах України, так і за кордоном. Актуальність цих праць підвищилася у роки перебудови та нині – в період творення державності України і сучасної національної школи.

УДК 141.7

Савицька Інна Миклошівна

кандидат філософських наук, доцент,

Супрун Аліна Григорівна

кандидат філософських наук, доцент,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

СВОБОДА ЯК МОЖЛИВІСТЬ ДЛЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ М.ГРУШЕВСЬКОГО

Я вважаю, що та стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українських громадян. Хто не може відповісти сим вимогам, той не гідний того великого часу, який ми переживаємо. Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути з себе сі моральні сили. Царство свободи здобувається також сильним примусом над собою, як і царство Боже, обіцяне колись вірним християнам.

М.С.Грушевський

Сучасні філософські дослідження проблематики свободи людини характеризуються формуванням нових аксіологічних імперативів на шляху усвідомлення духовно-культурного буття соціуму. Це зумовлено суспільною потребою забезпечити національну інтеграцію в умовах інтенсивних ліберально-демократичних трансформацій і глобалізаційних перетворень.

Актуальність перспектив розробки даної проблематики вбачаємо у вивченні особливостей, умов та чинників трансформації особистісної свободи у духовну, у виявленні можливості інтерпретації поняття свободи, яка була б актуальна для сучасного стану філософсько-антропологічного знання, здійсненні аналізу процесу формування самосвідомості у співмірності з духовною самореалізацією індивіда в реаліях соціокультурного життя.

Тематика свободи та свідомості завжди приваблювала та приваблює дослідників, вона є центральною у філософсько-антропологічних студіях багатьох істориків, філософів. Не оминув

цю проблему й М. С. Грушевський, який розглядав проблеми свободи, рівності та братерства не тільки у загальному світовому масштабі, а й, насамперед, щодо українського народу. У його творах представлений широкий спектр моральних і духовних цінностей, універсальних категорій буття, чи не найвизначальнішою з яких є категорія свободи. Михайло Грушевський зазначав, що головною політичною та моральною цінністю виступає свобода, держава повинна «стати палдіумом демократичних свобод», вона покликана стверджувати й захищати головні цінності: співробітництво, єдність, колективізм, людську солідарність. М.С. Грушевський виступає як один із засновників і прихильників української національної ідеї. Сутність історіософської та соціальної концепції Грушевського ґрунтується на трьох основних поняттях: народ, держава і герой в історії. Саме в народі Михайло Грушевський бачив дієву силу історії. Досліджуючи історію українського народу, він висуває ідею «національної самооборони» і «національної смерті». «Українці мусять стати нацією, коли не хочуть зостатися паріями серед народностей. Прийшов той час – час життя або смерті...». Вся історія українського народу – це пробуджена енергія національного самозбереження перед небезпекою видимої національної загибелі. На такому історичному ґрунті і виростають ідеали українського народу: свобода, рівність і народний ідеал справедливості, які М. Грушевський розглядав як тенденцію, випестувану національною історією. Він зазначав, що прагнення до самостійності є об'єктивною логікою життя, необхідністю саморозвитку будь-якого національного утворення; незалежність особистості неможлива без компетенції та відповідальності та безпосередньо залежить від енергії розвитку народу; відсутність «політичної самостійності» можлива лише за умови, коли народність співіснує з іншими за ефективного громадянського ладу, раціонального державного управління. Оскільки ж досягти цього надто важко, кожна нація має право захищати своє природне прагнення до розвитку саме політичною самостійністю.

В сучасній філософській антропології буттєва самоцінність свідомості є умовою екзистенційної самотутності, що дозволяє людині бути активним учасником суспільного життя. Основи духовності полягають в свободі вибору в будь-якій сфері людського існування, що приводить до визнання самоцінності, самодостатності, самотутності екзистенційно-індивідуального самовизначення особи як умови реальності свідомого. Важливим аспектом проблеми свободи є духовна свобода, яка може бути обмежена зовнішньою необхідністю, але ніколи не зникає, оскільки невід'ємна від особистості. Людина тоді стає вільною, коли спрямовує спонтанність своїх дій на персоналізацію світу і своєї свідомості. Освоївши найбільш передовий стиль мислення, вільні від ідеологічного тиску, відкриті всьому новому, ми повинні бути готовими до подальшого розвитку свідомості, яка і є рушійною силою історичного розвитку.

Людина досягає свободи, якщо спрямовує спонтанне самоздійснення на персоналізацію світу і себе. Свобода – це рух індивіда в часі, який можливий в мисленні через вивільнення власної свідомості і водночас усвідомлення себе у світі. Вільна людина, на нашу думку, це – відповідальна, творча, мисляча особистість, наповнена самосвідомістю власної ідентичності, свого «Я» в динаміці культурних та життєвих цінностей. Спрямована до цієї мети свобода не ізолює, а об'єднує, не веде до анархії та свавілля, а наділяє вірою в сенс буття. Отже, національна свідомість відбиває спосіб буття національної спільності і, разом з тим, значною мірою визначає його. В обґрунтуванні перспектив і можливостей, шляхів і засобів розбудови України мають актуальність філософсько-історичні та соціально-філософські ідеї Михайла Грушевського, який, досліджуючи історію, намагався з'ясувати суть історичного процесу, в особливості зовнішніх і внутрішніх суспільно-політичних відносин українського народу. Для національного і духовного відродження України важливе значення набуває відтворення цілісності протікання філософського процесу, який є основною складовою духовного життя України. Формування національної свідомості є нагальним завданням сьогодення, оскільки лише особистість з національною ментальністю здатна спрямувати свої зусилля на розбудову Української держави та її подальшу інтеграцію до європейського співтовариства.

Література:

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі / М. Грушевський. – В 11-ти т. Т. VII. – К.: Наукова думка, 1995. – 628 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX -XX ст. – К., 1996.

УДК 392.6

Сидоренко Ірина Григорівна

ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ У ПОСТМОДЕРНУ ДОБУ

Прикметним у наш час є інтерес до традиційної культури, свідченням чому – численні наукові та публіцистичні матеріали. Постмодерна людина живе в іншому, ніж традиційний, конструкті культури. Змінилося все: світогляд, ціннісні настановки, побут, очікування, стосунки між людьми. Ми не можемо, та багато в чому не хочемо жити у реаліях не такого вже й давнього минулого. Одначе, знати про історичні події та факти, вивчати матеріальну культуру, духовні уявлення предків, відтворювати ритуально-обрядову складову їх життя прагнемо тим більше, чим давнішою є культура.

Очевидно, це прагнення зумовлено тим, що людині недостатньо бути включеною у цивілізаційний процес, їй треба мати своїм корінням культуру. Філософ Микола Бердяєв дослідив суттєву відмінність між культурою та цивілізацією: «Культура завжди пишається старовиною свого походження, нерозривним зв'язком з великим минулим. Цивілізація цінує своє недавнє походження, вона не шукає давніх і глибоких джерел. У культурі відбувається велика боротьба вічності з часом, великий опір руйнівній владі часу. Все швидко змінюється в сучасній цивілізації. ... Цивілізація дуже приємно і весело влаштовується на кладовищах, забувши про небіжчиків. Цивілізація футуристична» [2; 218-219].

Завдячуючи консерватизму культура звернена до минулого, підтримує з ним неперервний зв'язок, а її творче начало спрямоване у майбутнє та творить нові цінності. Як стверджує філософ, неможливо створити нову культуру, не маючи тяглості з культурою минулою.

Говорячи про цивілізацію, розуміємо певний рівень технологічного розвитку. Культура та цивілізація змінюються у часі та просторі. Сьогодні ці зміни настільки стрімкі, що французький філософ Поль Вірілію говорить не про час та простір, а про швидкість та простір, норвезький антрополог Томас Еріксен – про «тиранію часу». Британський соціолог Зігмунд Бауман говорить про «фрагментований час»: «в послідовності фрагментів або епізодів триває наше життя. Можливо, це не завжди так, але принаймні в теорії кожен епізод є закритою книгою, не пов'язаною з іншими» [1].

Прогрес новітніх технологій та їх вплив на життя є закономірністю, що розвивається за своєю внутрішньою логікою. Час постійно пропонує нові можливості, завдання сучасної людини – трансформуватися відповідно до моменту. Що у цьому контексті запобігає втраті зв'язку з цінностями культури? Одним з чинників, що стоїть на сторожі культурної пам'яті, є праця вчених-гуманітаріїв, зокрема, істориків й етнографів.

Знаковою особистістю для української культури є постать М.С. Грушевського. Цікаво, що вчений не обійшов увагою роль жінки в суспільному житті та виписав низку жіночих образів. Одначе, ми хотіли б згадати про етнографічні розвідки життя жінок-селянок членами родини Грушевських і того значення, яке вони мають для сучасних дослідників. У цих тезах ми будемо посилалися на монографію сучасної дослідниці Ірини Ігнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» [4].

Як на «унікальне та комплексне джерело для реконструкції світоглядних вірувань, уявлень щодо повсякденних практик, пов'язаних із жіночим тілом» [4; 16], дослідниця вказує на етнографічні матеріали, зібрані етнографом-аматором, священиком Марком Грушевським. Його доробок «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу» був науково оброблений та упорядкований вченим-етнологом Зеноном Кузелею.

Мр. Грушевський записував легенди та народні уявлення щодо жіночої фізіології, способи лікування жіночих недуг, погляди на статеве життя, правила поведінки молоді на вечорницях тощо; завдяки йому маємо сьогодні різноманітну народну термінологію. Важливо, що зібраний дослідником матеріал фіксує пов'язані з цими питаннями вірування та повсякденні правила. Зафіксовані етнографом назви також дозволяють сучасним дослідникам виявляти приховану за ними мотивацію, отожд, спонукають до «оживлення» минулого.

Донька М. Грушевського, Катерина Грушевська, полишала по собі працю з дослідження антропології людського тіла «З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарської магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства» [3]. У

підсумку цього нарису К. Грушевська зауважує, що хоч яким далеким є найстарший жіночий господарський комплекс, «проте деякі його риси помітні ще і в сучасній структурі селянського господарства на Україні» [3; 179]. Ці висновки суголосні тезі М. Бердяєва про зв'язок культури зі своїм минулим та боротьби вічності з часом.

Зазначені та багато інших етнографічних розвідок дозволяють відкривають самотутні та унікальні риси нашої культури, помічати у сучасному риси давнини, сприяють збереженню у постмодерну добу якісного рівня культури.

Література:

1. Бауман З. Відкрита лекція «Час, що збігає» / Інтернет-джерело: <http://argumentua.com/stati/sbegayushchee-vremya-zigmunt-bauman-novuyu-realnost-nuzhno-prosto-prinyat>
2. Бердяев Н.А. Философия неравенства. Письмо тринадцатое. О культуре. – Л.: Лениздат, 1991 – С.217-231.
3. Грушевська К. З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарської магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства / Інтернет-джерело: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18163/09-Grushevskaya.pdf?sequence=1>
4. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. – К.: Інтелектуальна книга, 2014. – 264 с.

УДК 94(477) : 316 (092) Грушевський

Сидорович Олександр Сергійович
кандидат історичних наук, доцент,
ВП НУБіП України «Ніжинський
агротехнічний інститут» (м. Ніжин, Україна)

СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ М.С.ГРУШЕВСЬКОГО

М.Грушевський один із небагатьох українських істориків котрий поглибив свої історичні дослідження соціологічними студіями. Він вперше почав застосовувати в українській історіографії історико-соціологічний метод, розроблений на рубежі XIX і XX ст. європейським позитивізмом. Визначний історик, соціолог, державний і громадський діяч, голова Української Центральної Ради, перший президент України М. Грушевський багато зробив для вітчизняної соціології як її фундатор, теоретик, організатор. Грушевський заснував у Відні Український соціологічний інститут (1919–1924), головним завданням якого була культурно-просвітницька, лекторська та видавнича (видруковано 13 книг) діяльність.

У праці «Початки громадянства» він критикував суперечливі теорії про початкову суспільну еволюцію, застосовуючи для порівняння і українські матеріали. Головна тема цієї роботи – виникнення суспільності («Що таке суспільство та завдяки чому воно можливе?») – була в центрі соціологічного теоретизування того часу [1]. Розглядалися універсальні соціокультурні зрушення періоду модернізації, індустріалізації, що спостерігалися в країнах Європи, проблеми соціального порядку, трансформації ціннісних і нормативних систем, традицій, колективних уявлень, тобто ставилося завдання дослідити систему базових цінностей на матеріалі етнографії, порівняльної антропології, історії України. Соціальні зв'язки, на його думку, виникають з необхідності задоволення людьми своїх потреб. У науковій творчості «історика-соціолога», як називав себе М. Грушевський, втілювалося його розуміння суспільних функцій соціології, її органічного поєднання із громадсько-політичною діяльністю, що виявилось в увазі до практично-політичних проблем розбудови Української держави, а також у наголошенні на її універсальних функціях як науки «найбільш соціально виховуючої». Він приділяв значну увагу аналізу соціально-класової структури міста і села, динаміці суспільно-політичних настроїв, державному устрою, етносоціології та етнополітиці тощо [2].

Виразною ознакою його соціологічних праць є позитивізм. Він ґрунтується на контівському розумінні близькості соціології та історії, фактологічних підвалинах обох дисциплін, а також дюркгеймівській теорії пізнання з наголосом саме на соціальне, а не на індивідуальне, на здобутках порівняльної психології. Сприйняття передових соціологічних та психологічних ідей Еміля Дюркгейма, Люсьєна Леві-Брюля, та інших представників європейської гуманітарної науки, з якими М. Грушевський познайомився під час перебування у Парижі, Лондоні, Лейпцизі, сприяло побудові власної соціологічної концепції – концепції

«генетичної соціології». Так називався теоретичний курс, який він читав в Українському соціологічному інституті [3, с. 114].

Заслугою М. Грушевського є також популяризація поглядів провідних соціологів. Водночас він запропонував оригінальну концепцію законів еволюції суспільства, методологічні підходи до вивчення "колективності і солідарності" суспільності, використання цієї концепції на українському ґрунті. Він обґрунтовував вирішальну роль у трансформації людського суспільства конкуренції індивідуалістичних та колективістських традицій, періодичного чергування їх як основи ритму соціальної еволюції.

М. Грушевський дотримується такого розуміння закономірності соціальних процесів, яке не зводилося до визнання вирішальної дії одного чинника (біологічного, економічного, етнокультурного), а передбачало врахування чинників психології та «свідомої волі», «обов'язкового не автоматизму» закономірних тенденцій тощо. Наголошує, що без встановлення й аналізу певних законів суспільного розвитку соціологія як наука неможлива. Його розуміння завдань соціології виходило з необхідності виявлення основного і постійного, такого, що становить основу соціальних процесів. Думки видатного вченого, які ми знаходимо під рубрикою «Українські переживання», є прикладом застосування ідей «генетичної соціології» на вітчизняному етнокультурному матеріалі, прагнення вивчити доробок українознавства соціологічними методами, зробити «соціологічні акценти», аналізуючи історію українського населення. Ці «переживання» не було закінчено. Вони тільки накреслили напрями української гуманітарної науки і є, скоріше, науковим заповітом М. Грушевського.

Література:

1. Бичук І.О. Початки громадянства (генетична соціологія) М. Грушевського // режим доступу http://papers.univ.kiev.ua/1/sociologija_psychologija_pedagogika_do_2007_r_/articles/bychuk-i-o-the-origin-beginning-of-citizenship-genetic-sociology-of-m-grushe_16470.pdf
2. Грушевський М. Початки громадянства / Михайло Грушевський. – Відень: Український соціологічний інститут, 1921. – 328 с.
3. Черниш Н.Й. Соціологія: [підручник за рейтинго-модульною системою навчання] / Наталія Йосипівна Черниш. – К.: Знання, 2009. – 468 с.

УДК 80.811.161.2

Сидорук Галина Іванівна

*кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ЦАРИНІ МОВОЗНАВЧОЇ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТА ОСВІТЯНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Михайло Грушевський – видатний український історик, вчений і громадський діяч неабияке значення приділяв історичному значенню мов в цивілізаційному розвитку народів. Зокрема, цю глибинну проблему він піднімав у розвідці про українську мову та українську школу [1], у розв'язанні яких він вбачав політичне, економічне та духовне відродження України. Порушені автором проблеми мови та літератури не втрачають своєї гострої актуальності, оскільки досі залишаються невирішеними. В численних працях М. Грушевський послуговується широким понятійним апаратом в галузі мовознавства, лексикографії, мовної освіти кінця ХІХ с. Термінологічні одиниці належать до відомих розділів мовознавства: *антологія, буквар, візія, діалект, граматики, орфографія, правопис, словник, стиль, транскрипція, язикознавець* тощо. М. Грушевський висунув обґрунтовану концепцію походження мови в першому томі «Історії української літератури»: «Подібний процес відбувається і в мові під час довгого і важкого процесу, котрим на місце початкових жестів, викликів, інтонацій, котрими з початку користувалися індивідууми з якоїсь скупини, творилась справжня артикульована мова. Се був конкурс образів – інвенцій чисто поетичних по своїм прикметам, з котрих виживали найбільш влучні, себто ті, які найбільше промовляли до почуття і фантазії слухачів. Конкурс був великий; мови піввироблені визначаються великим množestvom синонімів, багатством форм і паралельних виразів. З них поволі відкидано все менш влучне, занадто складне, тонке і штучне; пам'ять утомлялась масою синонімів і нюансів; зоставалось те, в чім форма найкраще, себто найпростіше і найзагальніше, відповідала

змістові... І сей процес творення мови, її висортовування, в результаті котрого вона знайшла кінець кінцем те, чим стала для нас – збіркою зовсім конвенціональних виразів, сей процес (зовсім аналогічний з розвитком азбучного письма з первісного образного, піктографічного) був разом великою школою поетичного мислення і поетичної творчості» [2, с. 60-61]. Мова як засіб спілкування позначається автором двома термінами: *мова* і *язик*. Термін *мова* застосовується ним для визначення поняття розвитку і взаємозв'язків мови з іншими поняттями. Слово *язик* спливає там, де фігурують абстрактні поняття, такі як мовні групи: «Народи індоєвропейської *язикової* групи, до котрої належать племена слов'янські, ведуть свій початок від одної з тих мандрівних непослідуєчих рас...» [2, с. 78]. Фахівець у галузі мовознавства – це *філолог* і *язикознавець*: «...визначним і дуже талановитим представником сього нового напрямку історично-літературного методу був Потебня, найбільший з українських *філологів*» [2, с. 53]. Термін *азбука* означає послідовність букв у писемності. Абетка старослов'янської мови мала термін *кирилиця*. Серед мовознавчих термінів можна знайти терміни на позначення відповідних підручників та довідкових видань: *буквар*, *граматка*, *словар*, *словник*. Науку про мову автор називає *лінгвістикою* і *філологією*, причому остання найчастіше зустрічається у сполученні *класична філологія*. Слова *діалектологія*, *діалект*, *наріччя*, *термінологія*, *синонім* свідчать про неабияку обізнаність автора в галузі лексикології. Можна також зустріти слова *вираз*, *вислів*, *фраза*, *цитата*, *транскрипція*. Використано також два мовознавчих терміни на позначення засобів письма: *в'язь* (*лігатура*) та *спіралі* (*лійки*), способів оформлення рукописів, які писалися *уставом*, *старшим півуставом*, *молодшим півуставом*. Лінгвістичні висновки автора не втрачають своєї актуальності, а терміни досі використовуються. Тут доцільно навести класифікацію терміногруп, запропоновану О.С. Масликовою та відповідний висновок: «З погляду лексико-генетичної характеристики можна виділити такі групи термінів. 1. Терміни-інтернаціоналізми (грецизми, латинізми, з ін. мов): *філологія*, *стиль*, *лінгвіст* тощо. 2. Українські терміни, які спільні з російськими, або ж є запозиченнями чи кальками з російської мови: *язик*, *словар*, *язикознавець*, *учебник* тощо. 3. Рідномовні утворення: *мова*, *буквар*, *словник* тощо. 4. Термінологічні словосполучення різного типу: *язикова група*, *класична філологія*, *темпераментний вислів* тощо.

Мовознавчу термінологію М. Грушевського можна поділити на кілька функціонально-тематичних груп: 1. Терміни, пов'язані з наукою про мову: *лінгвістика*, *філологія*, *синтаксис*. 2. Терміни, що називають спеціалістів з мови: *філолог*, *язикознавець*. 3. Терміни, які доповнюють поняття «мова»: *канцелярійна мова*, *група язиків*, *українсько-руська мова*, *слов'янські мови*, *українська мова*. 4. Терміни на позначення лексикографічних джерел: *словар*, *словник*. 5. Терміни з орфографії: *правопис*, *правопись*, *орфографія*. 6. Терміни з діалектології: *діалектологія*, *діалект*, *наріччя*, *українські говори*. 7. Терміни з фонетики: *транскрипція*, *звук*, *паліатальні звуки*. 8. Терміни для називання навчальних книг: *буквар*, *граматка*, *підручник*. 9. Терміни, пов'язані з лексикою: *термінологія*, *термін*, *синонім*, *морфологічні прикмети*. 10. Терміни, що характеризують мову художніх творів: *епітет*, *гіпербола*, *порівняння*, *метафора*» [3]. М. Грушевський суттєво вплинув на подальший розвиток лінгвістики та літературознавства, ввівши в мову і закріпивши в ній цілу низку термінів – як інтернаціональних, так і національних, посівши, таким чином, вагоме місце серед учених-філологів України і світу.

Література:

1. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. – К.: Вид-во «Відродження», 1991. – 46 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. – К.: Либідь, 1993. – Том 1. – 392 с.
3. Масликова О.С. Мовознавча термінологія в працях Михайла Грушевського // <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6766/06-Maslikova.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ТВОРІВ М. ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ДОБИ

Будь-яка нація велична не тільки культурними і матеріальними надбаннями, а й передусім видатними постатями, що мали й мають вплив на розвиток історії, науки, культури, літератури тощо. До таких постатей першої величини належить і Михайло Грушевський – державотворець, політик, науковець, історик, письменник і публіцист.

Вивчення і творчої спадщини М. Грушевського, і його діяльності стало можливим тільки після здобуття Україною незалежності. Однак і сьогодні М. Грушевський повертається насамперед як історик, спорадично як літератор і публіцист. Інші грані його як особистості, як державного мужа і науковця чекають своїх дослідників. Це стосується і мовотворчості М. Грушевського.

Відомими є погляди М. Грушевського на роль мови для творення української нації («Справа культурної літературної мови зостається одним з основних пунктів в українському питанні»), на історичні витоки та історію розвитку української мови, значення рідної, української, мови для освіти, на потребу випрацювання наукового стилю української мови тощо.

Однак ідіостиль творів М. Грушевського досі перебуває поза колом наукових зацікавлень мовознавців. Його мовотворчість має стати одним із джерел дослідження розвитку української мови на межі двох – XIX і XX – століть. Крім того, контент-аналіз праць М. Грушевського допоміг би історикам глибше зрозуміти Грушевського-політика, Грушевського-історика, Грушевського-державотворця тощо, а також у витлумаченні спірних питань у його поглядах.

Об'єктом пропонованої розвідки стали т. 1 (1904 р.) і т. 8 (1922 р.) монографії «Історії України-Руси» і збірка «Про українську мову й українську школу» (1907 р.). Ці праці репрезентують два стилі мовлення – науковий і публіцистичний. І хоча загальноприйнятою є думка, що стилі мови сформувалися остаточно в середині XX ст., однак у працях українських діячів порубіжжя XIX і XX ст., зокрема і М. Грушевського, наявні практично всі їхні диференційні ознаки, між ними й іманентні мовні ознаки: види речень, відповідна термінологія тощо.

В аналізованих працях чітко простежується низка мовна закономірностей.

Орфографічний рівень. М. Грушевський послідовно послуговується желехівкою. Дотримується також і загальноєвропейської традиції в написанні назв націй – пише їх з великої літери: Поляки, Шведи, Угри, Українці. Тексти М. Грушевського можуть бути і джерелом для вивчення динаміки орфографічних правил, наприклад: *що до, у щертъ, які-б, що йно, ново загосподарювати ся, колиж, колиб, Либедь, правого притока, скільки небудь*.

На **лексичному рівні** мова М. Грушевського теж має свої особливості: *приготовительні курси, осібний, сливе, завзяли ся, будучина*.

Граматичний рівень. Низка граматичних форм (наприклад: *системі Карпатів, ближе ліса, кінчуть, були завещені, багаті на різні лісові промисли, від часу до часу*), ужитих у працях М. Грушевського, є цікавими і з погляду історії мови, а деякі, крім того, і з погляду урізноманітнення мови.

М. Грушевський у своїх працях послідовно використовує граматичну форму **на Україні**. Припускаємо, що ця форма панує в мові М. Грушевського, бо є частиною світогляду науковця, адже в його державницькій концепції домінував погляд про самостійність України в деякому федеральному державному утворенні.

Трапляються в працях і помилки, як результат міжмовної інтерференції: *по капітуляції, при читанню*.

Варіантно вживає М. Грушевський граматичні форми **мовою** і **на мові**: ... *На ній [мові] в Галичині в гімназіях і в університетах давно вчать усякої науки, не тільки що в народній школі; Від того часу різних граматик українських, що вчать, як вірно говорити і писати українською мовою, вийшло кілька десятків; Побачили, як одкидають ся од свого кореня і народу пани і всякі люде заможнійші через те, що на нашій мові нема ніякої освіти, ніякої культури*. Одна із цих форм – **на мові** – девіантна.

М. Грушевський уживає конструкції з орудним відмінком за зразок «Він був *досвідченим інженером*» чи відповідні конструкції з називним відмінком у ролі іменної частини складеного присудка «Він був *досвідчений інженер*» як паралельні, тобто не враховує характер ознаки, яку виражає присудок – постійну чи змінну: ... *було прелюдієючи прольогомще завзятішої боротьби українського народу за визволення...*; *були не тільки показніші, алей певніші, трієкіші від попередніх*; ... *всякий успіх королівської династії зробить її менше залежною від шляхецької ласки, захитає принцип виборності*.

Не надає він перевагу і жодному із сполучних засобів у складнопідрядному реченні з підрядним означальним: .. *народніми війнами, що ще на кілька століть забирають усі сили...*; *Самі сі науки – язикознавство й археологія, не знайшли досі тих середніх термінів, на яких можуть зійти ся...*; *Там ярили ся далі бурі тридцятилітньої війни, котрій все ще не видно було кінця...*; ... *на сенаторів, що вони з свого боку не підтримують його скільки небудь...* При цьому сполучне слово *котрий* уживає і як абсолютний синонім до інших сполучних засобів, і зі значенням «один із двох/кількох».

Названі мовні особливості праць М. Грушевського не є вичерпним переліком, а тільки схематично окресленим. Вони ще раз засвідчують, що українська мова всупереч історичним обставинам розвивалася, прагнучи викристалізувати свої іманентні, національно марковані риси.

Мова праць М. Грушевського цікава, колоритна. Вона потребує детальних, ґрунтовних наукових досліджень з урахування історичних, мовотворчих процесів кінця ХІХ і початку ХХ ст.

УДК 94

Черній Анатолій Михайлович
професор, доктор філософських наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

РЕЛІГІЯ ТА ОСОБИСТІСТЬ В ПРАЦЯХ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Релігію український вчений трактував, перш за все, як явище світогляду. Релігія, вважав дослідник, це – «система обрядів і відправ і той світогляд, що лежить в її основі» [2, 227]. Специфічною ознакою релігії, на його думку, є віра в надприродне. Такий висновок ґрунтується уже на тому, що інтерпретацію будь-яких релігійних вірувань дослідник завжди розпочинав з характеристики духів, ідолів, богів тощо і зараховував їх до категорії надприродного. В працях М. Грушевського є й більш прямі вказівки на надприродне як домінуючу характеристику релігії. Так, оцінюючи звістку Прокопія про релігійні погляди слов'ян, він зауважує, що в ній можна зазначити два головні моменти їхньої релігії: «єдиний бог, єдиний владика світу, з котрим безпосередньо зв'язуються різні метеоричні явища . і разом – численні дрібніші божества та взагалі надприродні істоти . з другорядним значінням» [3, 317].

Дослідник спеціально займався питанням виникнення уявлення про надприродне в умовах родоплемінного ладу, що свідчить про прагнення вченого провести «демаркаційну лінію» між релігією та іншими формами духовного освоєння дійсності. Так учений звертає увагу на те, що слабка окремішність тогочасного індивіда сприяє тому, що між своїм родом й іншими родами живої і неживої природи, «людина приймає існування не помітних людським зовнішнім чуттям, отже містичних, надприродних на нинішній погляд, але вповні реальних на переконання тодішньої людини зав'язків залежності і обопільного впливу» [11, 68].

Отже, в релігієзнавчому спадку М. Грушевського поняття надприродного вживається для позначення такого стану свідомості соціального суб'єкта, для якого характерним є визнання існування сил, що перебувають поза природою і людиною й здатні впливати на природні явища і життя людей.

В розумінні М. Грушевського, основними проблемами релігії є: відношення людини до життя (смысл і оцінка свого життя, моральна відповідальність за життя, гріх і спокута); оцінка людиною смерті (сутність смерті, ідея посмертної відплати); ставлення людини, соціальної спільноти до інших людей і спільнот (проповідь релігійної винятковості, милосердя-немилосердність, любов, гуманність); розуміння людиною людини і світу (аскетизм, солідарність). За своїм змістом вони є смисложиттєвими, оскільки торкаються найважливіших граней сенсу людського існування. Іншими словами, йдеться про ті проблеми, які кожна

людина неминуче мусить вирішувати, аби виправдати своє буття у світі. Саме тому, як вважав учений, релігія є для кожної людини справою найбільш делікатною, «постає способом її заспокоєння в питаннях совісті» [2 с. 145].

Отже, за М.Грушевським, релігія, передовсім, світоглядно-моральне явище. Реально функціонуюча релігія, на переконання вченого, не повинна бути втиснута в жорсткі догматичні і доктринальні рамки, які не дають змоги самовизначитися людині в світі. В цьому контексті характерною є оцінка дослідником духовної ситуації Нового часу. Її властива ознака, зауважує дослідник, «можна сказати – головна прикмета нових часів: кінець підпорядкування своїх поглядів під готову догму, під чужий авторитет. Середньовічне християнство неустанно накликало людину до сього, щоб вона відложила власну гадку й піддала ся сліпо, на віру тому, що проповідує церква» [2, 71]. Відтак є підстави стверджувати, що релігія в концепції М.Грушевського, – це спосіб духовно-практичного самовизначення людини в світі.

Особливий предмет наукових зацікавлень М.Грушевського – проблема соціальності релігії, тобто віднайдення таких її якостей, здійснення яких сприятиме позитивній солідарності людей. І вчений приходить до висновку, що релігія як соціальне явище є осереддям любові, гуманності, моральності [1, 522].

Таке твердження є цілком логічним у концепції вченого, якщо взяти до уваги його роздуми про сутність релігії. Одну з найвеличніших ознак християнства він вбачав в ідеї універсальності людства, пов'язаної з поняттям моральної оцінки людської діяльності. «В родовім життю об'єктом якого не будь морального відношення, – читаємо у дослідника, – вважається тільки член свого роду або роду з ним зв'язаного якимсь спеціальним зв'язком. Поняттю ж морального обов'язку до кожної людини без різниці походження було великим дарунком християнства, і хоч релігійна виключність ... дуже його затісняла і викривляла, та все таки дещо лишалося з нього» [4, 42]. Високо цінував учений і буддизм, який своїм вченням звертався не до обраних, а до всіх людей, долаючи етнічні, соціальні й інші відмінності.

У концепції вченого, релігія – спосіб представлення, репрезентації людства в людині, осягнення нею своєї родової сутності, а отже, і найважливіший чинник солідарності людей. А оскільки М.Грушевський як учений-гуманіст мислив історичний розвиток як висхідну гуманістичного поступу, як своєрідний «похід людства до щастя і правди» [4, 58] то й становлення людства у нього постає по суті як здобування людяності. Не випадково ж у вченого зустрічається таке пояснення терміну «універсальність людства»: «так як говориться, що всі люде собі браття» [4, 189]. Цим й зумовлюється проблема моральної відповідальності людини за своє життя, визначаються шляхи єднання людини з іншими людьми – любов, гуманність, правда, милосердя.

Отже, в концепції М.Грушевського сутність релігії полягає у її здатності бути чинником самовизначення соціального суб'єкта на принципах любові, гуманізму, милосердя, відповідальності за своє земне життя, що уможливило входження в світ трансцендентних Вищих Смыслів, Цінностей, Ідеалів та позитивну солідарність суспільності.

Література:

1. Гирич І., Ульяновський В. Релігія та церква в житті й творчості Михайла Грушевського // Грушевський М.С. Духовна Україна. Зб. тв. – К., 1994. – С. 521–544.
2. Грушевський М. Всесвітня історія в короткім огляді. В 6 ч. – К.: Українознавство, 1996. – Ч.1. – 228 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – Т.1: До початку XI віка. – 648 с.
4. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – 192 с.
5. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна: Зб. тв. – К., 1994. – С. 136-255.

М. ГРУШЕВСЬКИЙ – ФУНДАТОР РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Головною фігурою української історичної науки кінця XIX – початку XXI ст. був відомий вітчизняний історик Михайло Сергійович Грушевський, який у своїх дослідженнях неодноразово торкався питань походження українського народу. Найголовнішою працею М. Грушевського стала багатотомна «Історія України-Руси», а вихід у 1898 році її першого тому, започаткував «нову добу в українській історіографії» [1, с. 11]. Основною ідеєю цієї монументальної праці стало «розуміння української історії як одної тяглої і неперервної цілості, що йде від початків, або й з поза початків історичного життя через усі перипетії його історичного розвитку до наших часів» [3, с. 3], що М. Грушевський і реалізує на кожній її сторінці.

В основу «Історії України-Руси» М. Грушевський поклав самобутню схему українського історичного процесу, яка мала вирішальний вплив на розвиток української гуманітарної науки XX ст. і була визнана й прийнята українськими істориками в Галичині, у 20-х роках XX ст. істориками радянської України та українськими істориками в еміграції, і стала у XXI головною схемою української історичної та українознавчої наук [1, 17–18].

Основні положення цієї схеми М. Грушевський виклав ще у статті «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», яка вперше була видана в 1904 р. у збірнику Петербурзької академії наук. У ній М. Грушевський обґрунтував і впровадив у наукове життя «самобутню схему історії українського народу на цілій просторі його історичного життя на заселеній ним території, як один суцільний і нерозривний процес» [4, с. 23]. У своїй схемі М. Грушевський вибудовує періодизацію українського історичного процесу й створює відповідну історичну термінологію. Спочатку рання історія, або передісторія, потім період Київської держави, далі – Галицько-Волинський період XII–XIV ст., що переходить у Литовсько-Руський XIV–XVI ст., потім прийнято говорити про Україну під Польщею, про козаччину, Україну і Москву та національне відродження XIX–XX ст. [4, с. 23].

М. Грушевський виступив також із аргументованою науковою критикою російської схеми «руської» історії і запропонував свою історичну схему розвитку українського, російського і білоруського народів. Власне, вчений відкидав сам термін «русска історія», він констатував, що перш за все треба «попрощатися з фікцією, що «русска» історія, підмінювана на кождім кроці великоруською, – то історія «общерусска», бо зрештою «общерусської» історії й не може бути, як нема «общерусської» народності [2, с. 107]. Найбільш раціональним вчений вважав «представлення історії кожної народності зокрема, в її генетичнім преемстві від початків аж до нині» [2, с. 107]. М. Грушевський заперечував також думку, що «історія України, «малорусского народу» починається доперва з XIV–XV віком, а що перед тим – то історія «общерусская» [2, с. 103]. На думку вченого, твердження про те, що Володимиро-Московське князівство XIII–XIV ст. було спадкоємцем Київської держави, не має об'єктивної історичної основи, оскільки Київська держава (культура) була утворенням українсько-руської народності, а Володимиро-Московська – великоруської. Отже, київський період перейшов у галицько-волинський, потім у литовсько-польський, а не володимиро-московський.

Одним з основних завдань «Історії України-Руси» було довести окремішність української народності від інших східнослов'янських народів, індивідуальність і неповторність «української людності», ненауковість і політичну заангажованість погляду на українську народність як на «етнографічну масу без національної фізіономії, без традицій, навіть без імені» [3, с. 3], уявлення української народності тільки «провінціалізмом народності польської чи великоросійської» [3, с. 4] й бажання «бачити в ній тільки просту етнографічну масу, яка має служити будівним матеріалом для нації польської чи великоруської» [3, с. 4].

Правітчиною українського народу М. Грушевський називав Середнє Подніпров'я. Під час великого слов'янського розселення усі східнослов'янські племена, які входять до складу українського народу, опанували майже всю нинішню етнографічну територію України. Саме від цього часу науковець починав відлік історії українського народу. Отже, він надавав особливого значення у формуванні українців як етносу саме великому слов'янському

розселенню V–VII ст. «Порогом історичних часів» для українського народу вчений вважав IV ст., а до цього його варто розглядати як частину слов'янської групи.

Таким чином, згідно з поглядами М. Грушевського, племена південної групи східнослов'янських племен – поляни, сіверяни і дреговичі – стали основою для формування в подальшому українського народу, а перші його початки треба вбачати ще в племені антів, яке займало значну українську територію між Дністром і Доном.

Отже, підвалини ранньосередньовічної концепції походження українського народу заклав «батько української історії» М. Грушевський ще на зламі XIX–XX ст.

Література:

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934). У 50-ліття смерті / Л. Винар. – [Б.м.]: Сучасність, 1986. – 120 с.
2. Грушевський М. С. Звичайна схема «Рускої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934). У 50-ліття смерті. – [Б.м.]: Сучасність, 1986. – 106-120.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. / М. С. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 1. – 1991. – 736 с.
4. Крупницький Б. М. Грушевський і його історична праця // Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. I. До початку XI віка / Б.Крупницький. – Нью-Йорк: Видавниче товариство «Книгоспілка», 1954. – С. 23-45.

УДК 930.1 (092) (477)

Шевченко Наталія Олександрівна
кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ВП НУБіП України
«Ніжинський агротехнічний інститут» (м. Ніжин, Україна)

НАУКОВА СПАДЩИНА М.О. МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Важлива роль у становленні та розвитку української історіографії належить видатному вченому-енциклопедистові Михайлу Олександровичу Максимовичу. Осягненню значимості цієї постаті й аналізу створених ним історичних, філологічних та фольклористично-етнографічних праць присвячено багато наукових досліджень і науково-популярних робіт. Не оминув увагою постать М.О. Максимовича й всесвітньо визнаний науковець та громадсько-політичний і державний діяч Михайло Сергійович Грушевський, який як історик та історіограф формувався під впливом його праць.

М.С. Грушевський розпочинає аналіз наукової спадщини М.О. Максимовича із загальної характеристики періоду та розвитку українських досліджень у XIX ст., що відбувався під впливом романтичної ідеології.

Михайло Грушевський уперше звертає увагу на зв'язок між українським романтизмом і процесом культурно-національного відродження в Україні. Для нього постать Михайла Максимовича в українознавстві XIX–XX ст. була знаковою.

У 1927 р. широко відзначалося століття «Малороссийских песен» М.О. Максимовича. З цієї нагоди в Києві 2 жовтня відбулося урочисте засідання ВУАН, на якому із пленарною доповіддю виступив і М.С. Грушевський. Високо поцінуючи внесок М.О. Максимовича в українську науку, він проголосив його одним із творців української історіографії й ширше – історичної української ідеології, оборонцем давності й самостійності української мови, який першим протиставив московському погляду на історію східного слов'янства погляд київський: «Протягом довгої піввікової наукової діяльності переводив Максимович ті тези, що нова українська мова, народна і книжна, нова українська література, козацька і гайдамацька Україна – органічно розвинулися з побуту історії, мови і творчості старої Київської Русі... Але своє безпосереднє органічне продовження вона, ця київська доба мала в народнім українським побуті, народній мові і фольклорі, в народних українських рухах і в нових пробах культивування української стихії – київських і галицьких, отже, беручи ретроспективно – стара Київська Русь була українською, і в новім українським русі знаходила своє продовження і завершення» [4, с. 5].

М.С. Грушевський вмотивовував, що найбільшим досягненням М.О. Максимовича було з'ясування народної основи української історії, її тяглості й неперервності та стверджував, що

він перебрав від Михайла Максимовича дві невмирущі тези: народ як ціле і предмет наукового дослідження та культурної праці; неперервність його історичної традиції як провідної ідеї в усякій його орієнтації.

Не менш вагомим здобутком М.О. Максимовича М.С. Грушевський вважає створення основних елементів національної історіографічної схеми та перші спроби її періодизації, яка вибудувалася, на його думку, у процесі полеміки М.О. Максимовича з М.П. Погодіним. Він відзначив внесок ученого в розробку кількох ключових наукових проблем: початків українського етносу; характеру та наслідків татарського нашествя на Київщину в середині XIII ст.; міграційних процесів у давньоруську добу; розмежування київської та литовсько-польської доби історії України.

Михайло Грушевський також високо оцінював дослідження Михайла Максимовича різноманітних питань історії та культури Київської Русі. У першому томі своєї «Історії України-Руси», розглядаючи історіографію норманського питання, учений доволі стримано згадує слов'янську теорію М.О. Максимовича [1, с. 604]. Натомість в екскурсі «Теорія старої великоросійської колонізації Подніпров'я» вказав на заслугу М.О. Максимовича, який «розпоряджаючись далеко не повним матеріалом, уставив вірний погляд на сю справу» [1, с. 553].

Визначний український учений подав оцінку літературознавчим працям М.О. Максимовича. Перший том своєї багатотомної «Історії української літератури» він присвятив пам'яті Михайла Максимовича [2, с. 42]. Аналізуючи роботу М.О. Максимовича над «Словом о полку Ігоревім», зауважував, що вчений привніс у нього «українську стихію». «Завдяки працям Максимовича якийсь час було загальноприйнято між істориками літератури, як великоруськими так і інших народностей, трактувати «Слово» як пам'ятку яскраво українську, зрозумілу тільки на ґрунті українського характеру і поезії» [3, с. 167].

Ще один момент, який підкреслив М.Грушевський, стосувався студій М. Максимовича над давньоруським літописанням. На думку дослідника, їхня мотивація полягала в необхідності всебічно обґрунтувати належність українського народу до спадщини Київської Русі. Він докладно зупиняється на історико-літературних розвідках ученого, високо оцінюючи наведену в них наукову аргументацію. Висновки М. Максимовича про український характер давньоруського письменства, переконаний М. Грушевський, мали величезне значення для тягlosti української традиції, української історіографії, української ідеології.

Попри високу оцінку спадщини М.О. Максимовича, можливо, найбільш прихильну з цілого пантеону вітчизняної історіографії, М.С. Грушевський зупиняється також на слабких моментах його наукової діяльності. Ці недоліки були зумовлені загальними настроями тієї епохи і полягали передусім у соціальному консерватизмі вченого та його романтичному світосприйнятті. На дослідження професора вплинув також невисокий рівень тодішньої історичної науки, яка тільки почала відкривати для себе методи археографії та здобутки інших соціальних дисциплін.

Фундаментальні праці М.С. Грушевського з історії Київської Русі, давньої української літератури, його численні статті та замітки, у яких міститься оцінка наукових поглядів М.О. Максимовича на різноманітні аспекти історії та культури Київської Русі, допомагають простежити розвиток висловлених свого часу М.О. Максимовичем міркувань та сформульованих ним положень.

Студії М.Грушевського з вивчення наукової спадщини М. Максимовича були, фактично, першими науковими спробами визначити провідні ідеї та теоретичні засади його діяльності в широкому історіографічному контексті XIX – першої третини XX ст.

Література:

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1991. – Т. 1: До початку XI віка. – 650 с.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с. – («Літературні пам'ятки України»).
3. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 2. – 264 с. – («Літературні пам'ятки України»).
4. Грушевський М. «Малоросійкія песни» Максимовича і століття української наукової праці / Михайло Грушевський // Україна: науковий двохмісячник українознавства. – 1927. – № 6. – С. 1–13.

5. Грушевський М. Сто літ українського народництва / Михайло Грушевський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: науковий щорічник за 1927 рік. – К., 1928. – Вип. 1. – С. 3–10.

УДК 811.162.2

Шинкарук Василь Дмитрович
доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

МОВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

*Ніхто в даний момент не підходив більше для ролі
національного вождя, як Грушевський,
ніхто навіть і рівнятися не міг з ним щодо
загально-признаного авторитету й тої поваги,
якою оточувало його все українське громадянство.*
Д. Дорошенко

Center lingua facit – мова творить народ.

Михайло Сергійович Грушевський – провідний ідеолог української соборності, неперевершений координатор науково-культурного життя, громадський і державний діяч, патріот українського народу. Спадщина Великого Українця є культурним надбанням нашого народу і має важливе значення для духовної і соціальної розбудови України.

Дослідження творчості Михайла Грушевського та визначення її впливу на розвиток української науки неодноразово ставало об'єктом вивчення науковців. Наукову спадщину М.С. Грушевського досліджували С.Ш. Айтов, В.В. Ващенко, В.П. Будз, Я.Р. Дашкевич, Л.О. Зашкільняк, О.О. Ковальчук, В.В. Масненко, О. Могилко, В.А. Потульницький та ін. Проте питання мовотворчості М.С. Грушевського не набуло належного висвітлення в науковій літературі.

Науковий інтерес до мовотворчої діяльності М. Грушевського пов'язаний з усвідомленням важливості української мови, її впливу на процес розбудови української державності.

Ідеї Михайла Грушевського про мовні українські питання висвітлено у таких наукових доробках: «Святе писмо на українській мові», «Мова українська і московська», «Історія України-Руси», «Історія української літератури», «Нова «пря» про українсько-руську книжну мову», «Відвертий лист до п.Флоринського», «До упорядкування українського правопису». Збірник статей і заміток «Про українську мову й українську справу» та збірка «Про українську мову і українську школу» вийшли окремим виданням, в яких описано історію української мови, історичне значення її для сучасного розвитку української нації, про «колишню освіту і теперішню темноту» як результат суцільних заборон та утисків української мови.

Українською культурою, мовою та літературою захоплювався М.С. Грушевський ще з юних років. У своїй автобіографії він пише: «однаке під впливом оповідань батька, що заховав тепле прив'язання до всього українського – мови, пісні, традицій, в мені рано збудилося і усвідомилося національне почуття, підтримуване лектурою, тими рідкими поїздками на Україну, що малювалася тому в авреолі далекої «вітчизни», і контрастом чужоплеменною й чужомовною «чужини» [1]. Мама, Глафіра Захарівна та батько, Сергій Федорович, зуміли виховати «тепле прив'язання до всього українського – мови, пісні, традиції» та пробудити в своїх дітях національне почуття.

У студентські роки, навчаючись на історично-філологічному факультеті Київського Університету св. Володимира, молодий Грушевський зосереджував увагу мовним проблемам, незважаючи на переслідування царського уряду, що вбачав в українській мові пряму небезпеку для російської централізаторської політики.

Кінець XIX – початок XX – це знаковий період для історії української літературної мови. Переїхавши в 1894 році до Львова, Михайло Грушевський незабаром очолив Львівське наукове товариство імені Тараса Шевченка (НТШ). Активно працюючи в НТШ, Михайло Сергійович не оминав жодної праці, що стосувалася проблем української мови, шляхів розвитку літературної форми мови, правописного унормування, термінотворення. У 1898 році з його ініціативи у Львові було засновано «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ) – як літературно-науковий

часопис європейського типу «Revue», який протягом 1898-1906 рр. співредагував разом з І. Франком і В. Гнатюком та видавався під егідою НТШ. У 1901 році за ініціативою М.С. Грушевського було створено «Українсько-руську видавничу спілку», яка у 1905 році перебрала на себе видання ЛНВ. Журнал під керівництвом М. Грушевського перетворився на справжній рупор українського національно-культурного руху, де проповідувалося українське слово, національна ідея та українська культура. Влада в російській імперії усвідомила серйозність цього видання, тому заборонила у 1901 році ввезення журналу на підросійську Україну.

М.С. Грушевський був патріотом української мови. Видавнича діяльність М.С. Грушевського була предметом особливого інтересу таких газет як: «Діло» (Львів), «Рада» (Київ), «Киевские вести», «Слово» (Київ), «Киевлянин», журналів «Українська хата» (Київ), «Україна» (Київ), «Рідний край» (Полтава-Київ), в яких маючи різне ставлення до поглядів М. Грушевського щодо української мови, редакції цих часописів переносили це ставлення на редаговані ним видання. У залежності від цих поглядів, періодичні видання або критикували, або позитивно оцінювали той курс, яким М. Грушевський провадив своє видавництво у Києві. Аналіз видавничої діяльності М. Грушевського має велику інформативну цінність через те, що саме преса була тим дозволеним засобом, за допомогою якого український рух заявляв про своє існування, український дух зміцнювався, а українська мова збагачувалася.

Мова у М. Грушевського, першого Президента України, розглядається як культурно-національна сила, а українську ідею він завжди сприймав як єдність політичну й мовну. На рідній мові історично формується нація як спільнота переконаних однодумців, які закладають гарантію патріотичної однаковості.

Науковий стиль мислення М. С. Грушевського суттєво відрізнявся від попередніх романтичних міфологем не лише іншими теоретико-методологічними підходами, а й новими ціннісними вподобаннями та більшою соціальною спрямованістю взагалі.

В історії українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. важливе місце належить Михайлові Грушевському, який добре розумів визначальну роль української мови в консолідації нації та обґрунтував концепцію українського культурно-духовного відродження української нації, що дала змогу науково підійти до розгляду і вирішення таких важливих національних проблем як формування національної самосвідомості, розвиток української літературної мови, правописного унормування, терміноутворення, створення національної школи як основи національно-культурної розбудови України.

Значення вивчення досвіду академічної, наукової, видавничої та культурно-освітньої діяльності М.С. Грушевського визначається вагомою практичною цінністю і наявністю широких можливостей його використання на сучасному етапі національного відродження України. На основі узагальнення праць М.С. Грушевського слід продовжити подальше вивчення мовотворчості академіка та нагальної потреби гуртування всіх українців на основі соборної української мови.

Література:

1. М. Грушевський. Автобіографія / М. Грушевський. – Львів, 1906. – 16 с. (наклад 50 примірників). У 1965 році заходами Андрія Григоровича перевидано цю Автобіографію в Торонто Союзом Українського Студентства Канади, 1965. – 16 с. (наклад 100 примірників).

УДК 92.012

Яременко Наталія Віталіївна

кандидат педагогічних наук,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ М.ГРУШЕВСЬКОГО

Національно-державне відродження, яке переживає Україна на сучасному етапі, тенденції трансформації суспільної свідомості, духовного оновлення й політичного розкріпачення її громадянства посилюють увагу широкого загалу до історії нашої країни, а разом з тим стимулюють пошук у минулому історичних паралелей процесам та явищам сьогодення.

Саме тому, нам важливо звертатися до історичної спадщини видатних діячів українського національного відродження України. Особливого значення є постать Михайла

Сергійовича Грушевського, адже саме завдяки його інтелектуальному потенціалу, невтомній праці та невсипучій енергії український рух з вузькокорпоративного перетворюється у масовий і стає вагомим чинником європейського суспільно-політичного процесу [2].

Вчений і політичний мислитель європейського масштабу, послідовний демократ і гуманіст, один із ініціаторів та ідеологів українського відродження, він вніс багато нового й оригінального у справу пробудження і формування національної свідомості нашого народу, українського державного відродження в ХХ ст., він увійшов у світову історію водночас і як визначна політична фігура, талановитий громадський діяч, непересічний організатор і, взагалі, багатомірно обдарована особистість, універсалізму якої можна тільки щиро дивуватися.

Галицьке двадцятиліття – один з найплідніших та найдинамічніших періодів життєдіяльності М. Грушевського, в рамках якого він успішно поєднав наукову роботу з суспільно-політичного та культурно-освітнього працею. Власне, кожен з цих напрямів прикладання активності М. Грушевського мав політичне забарвлення. Наукова спадщина вченого фактично стала історичною метрикою українського народу, одним з основоположних компонентів формування національної ідеології. Вістрія його культурно-освітньої діяльності постійно було спрямоване, з одного боку, на пропаганду «української ідеї» в позаукраїнському етнічному просторі, з іншого – на прищеплення національної самосвідомості у якнайширших верств українського населення. Однак попри це політика не була для М. Грушевського самоціллю, а громадський інтерес у галицький період явно домінував над суто політичним [1].

Громадсько-політична діяльність М. Грушевського 1894-1914 рр. мала широкий всеукраїнський характер. Саме у галицький період, користуючись водночас статусами російського підданого та австрійського професора, М. Грушевський мав можливість значно ефективніше, ніж в інші періоди свого життя, впливати на громадсько-політичне життя порізаних державними кордонами українських земель. Характерно, що така роздвоєність становища не дозволяє М. Грушевському повною мірою заявити про себе у практичній політичній діяльності, через що у галицькій добі він виступає радше як політолог-аналітик, політик-теоретик, аніж політик практик.

Будучи переконаним у тому, що культурне обличчя нації великою мірою визначається її видавничою продукцією, М. Грушевський через свої книги та періодику намагався створити український імідж поступового та демократичного руху. Саме тому попри диференційоване цільове призначення кожного видавничого проекту вченого, всіх їх об'єднував демократичний характер.

У видавничій діяльності М. Грушевського глибоко закладено постулат всеукраїнства. Своєю багатогранною та широкомасштабною працею на видавничій ниві вчений практично створює умови формування загальноукраїнської літературної мови. Пропаганду ідеї єдиної соборної України М. Грушевський здійснює через підбір творів та авторів до своїх видань, більш-менш рівномірний розподіл публіцистичних матеріалів, що стосуються Наддніпрянщини та Наддністрянщини, свідоме уникнення у редактованих ним органах постановки проблем, які могли провокувати напруженість у взаєминах східно- та західноукраїнського громадянства [3].

Глибокі знання як вітчизняної, так і загальноєвропейської і всесвітньої історії та суспільної думки, природна обдарованість і надзвичайна працездатність дали можливість М. Грушевському стати вченим, який вивів українську історичну науку на європейську арену, створив оригінальну концепцію історичного розвитку України в контексті європейської і світової історії. у цьому безперечна велич М. Грушевського і непересічне значення його творчої спадщини для українського народу. Доки живе Україна, житиме з нею в наших серцях талановитий і самовідданий її син – Михайло Грушевський.

Література:

1. Багалій Д. Академік М.С. Грушевський і його місце в українській історіографії // Червоний шлях. – 1927. – №1. – С.160-217.
2. Винар Л. Михайло Грушевський історик і будівничий нації. – Нью-Йорк – Київ – Торонто, 1995. – 304 с.
3. Дашкевич Я. Михайло Грушевський – організатор української національної науки // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження М.Грушевського. – Львів, 1994. – 487с.

Національна ідея та еволюція політичних поглядів Михайла Грушевського в

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БОРЕЦЬ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Український народ має своїх героїв національної культури та соціально – політичної думки. Саме з іменем Михайла Грушевського пов'язані ідеї відродження громадської думки, науки, культури й національної гідності українського народу.

Золотою добою наукового розвитку українознавства і впровадження українознавчих дисциплін у світову науку вважається за часів головування М.Грушевського Науковим товариством ім. Т.Г. Шевченка. За період керівництва він проявив себе як організатор наукового й літературного життя. М. Грушевський намагався заснувати в Україні Академію Наук, при якій українське національне життя мало визначити повну культурну незалежність. В свою чергу він виконував велику культурно-освітню роботу: виступав із публічними доповідями; заснував загальноукраїнський літературний і науковий місячник «Літературно-Науковий Вісник», діяльність якого оцінена в колах історії української літератури, культури й освіти. Крім того, він співпрацював у київському щомісячному історико-етнографічному та літературному часописі «Киевская Старина», що відіграв велику роль у розвитку української культури в умовах Російської імперії [2].

Слід відзначити вагомий внесок М.Грушевського в ідею національного виховання в освітньому просторі. З власної ініціативи в Києві він заснував школу імені свого батька. Пріоритетним завданням для нього виступало забезпечити розвиток українського національного шкільництва.

У педагогічному розрізі М. Грушевський намагається відстояти права українського народу на навчання дітей рідною мовою. Безпосередньо ця ідея втілюється і в надра вищої освіти. За ініціативи вченого, обговорюється питання заснування українських кафедр при університетах. Як показує практика у Львівському університеті його ідея була реалізованою. У боротьбі за українську мову М. Грушевський визначає необхідним створити приватні українські гімназії. Саме М. Грушевський прагне розвинути національну самосвідомість українського народу, роз'яснити йому, хто він такий і звідки з'явився, де його витоки, як йому треба відноситись до своєї материнської мови і навчання своєю мовою. Видатний вчений пише й публікує цілу низку відповідних статей, об'єднує їх у збірки «Хто такі українці і чого вони хочуть», «На порозі Нової України», «Вільна Україна» [1;132].

Особливо турбувався М. Грушевський про статус української мови. В навчальному просторі вчений підкреслює, що першим принципом організації народної освіти й національного виховання має проводитись навчання рідною мовою. Для втілення цього принципу він видає «Історію українського народу», «Коротку історію України», «Ілюстровану історію України» та інші навчальні посібники та науково-методичні статті.

Вчений визначає найголовнішою потребою національного виховання – рідну школу, як фундамент національного творення. М. Грушевський наголошував на тому, що народ який не має своєї школи, ніколи не визначиться з траєкторією власного існування, а відтак він може бути лише пасинком чужих народів [1;133].

Отже, Михайло Грушевський – це вчений світового рівня, творча спадщина якого відстоює право українського народу на власне існування. Головною думкою вченого є переконання в національній потребі українського народу в рідній мові, як головного інструменту в навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Література:

1. Левківський М. В. Історія педагогіки: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2008. – 188 с.
2. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

НАРОДНИЦЬКІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

М. Грушевський виступає як один із розробників української ідеї. Велика ерудиція в сфері історії, літератури, мистецтва дала можливість йому сформулювати власне бачення суспільного процесу і політичного розвитку. Сутність історіософської концепції М. Грушевського ґрунтується в трьох основних поняттях: народ, держава і герой в історії. Народ – це поняття метафізики романтичного періоду. Держава – це анархо-соціалістичне поняття, а герой в історії відповідає позитивістській концепції, як метод пізнання.

У народі М. Грушевський вбачав дієву силу історії. Досліджуючи історію українського народу, він висуває ідею «національної самооборони» і «національної смерті». Вся історія українського народу – це пробуджена енергія національного самозбереження перед небезпекою видимої національної загибелі. На такому історичному ґрунті виростають ідеали українського народу: свобода, рівність і народний ідеал справедливості або автономії.

У М. Грушевського історичний процес є безперервною еволюцією з прогресивним спрямуванням, яка має багатовимірний характер. Розвиток для нього є сутнісною характеристикою існування людства як сукупності націй, націй як суб'єктів історії і менш загальних феноменів, як держава, література, релігія тощо. Зокрема, кожен з цих феноменів розвивається, тому що це є способом його існування.

Процес еволюції націй, за переконанням мислителя, розвивається трьома головними напрямками – політичний, економічний та культурний. Вони у комплексі охоплюють собою обсяг історичного існування нації. Варто зазначити, що ці сфери не тотожні, а їх пріоритетність не постійна для історії – вона змінюється відповідно до конкретного моменту історичного розвитку. Найчастіше М. Грушевський називає пріоритетними соціально-політичну та культурну сфери історичного розвитку. «Соціальний та культурний процес, – стверджує він, – становить ту провідну нитку, яка веде нас незмінно через усі вагання, усі флюктуації політичного життя – через стадії його піднесення і упадку, та в'яже в одну цілість історію українського життя» [1, с. 17].

Для М. Грушевського прогресивний розвиток народу можливий лише за умови, коли нація, усвідомлюючи власну самобутність, у всіх сферах свого розвитку контактує із іншими народами, збагачуючи себе та доповнюючи своїми здобутками поступовий рух людства.

В усіх історіософських теоріях як прогресивного, так і регресивного спрямування, велике значення має питання критеріїв історичного прогресу. У працях М. Грушевського характеризуються передусім два таких критерії: відповідності «загальнолюдському» напрямку історичного розвитку і корисності того чи іншого явища у практиці історичного дослідження. Другий критерій часто діє в оцінках М. Грушевського всупереч позитивістським критеріям прогресу. Разом з тим М. Грушевський не належав і до романтиків з їхньою ідеєю «осібного шляху» кожної нації. Зокрема, він писав: «Сі національні змагання і потреби справити до поступових течій життя загальнолюдського, не ламанням в нерозривнім контакті з поступовим походом людства» [2, с. 97]. Теоретик, керуючись критерієм «корисності для нації», оцінював усі сфери історичного життя українців. Це проявилось в оцінці прогресивності державної форми існування нації як соціального організму. Загалом, враховуючи праці істориків та їх наукової еволюції, держава як форма існування національного організму завжди оцінювалася ним неоднозначно. Так про Давньокіївську державу він писав: «Як і інші державні організації, вона спиралась на вищі, заможніші верстви, не тішачись зовсім симпатіями народних мас» [3, с. 76]. Наявна держава дійсно виступає як безкомпромісне «конечне зло» для громадського життя, і хоча у тих працях, де вчений показує регресивний характер держави, все ж він переходить до її оцінки не з вузькокласових, а загальнонаціональних позицій, із корисності для нації. Саме з тієї точки зору пояснюються його позитивні оцінки Козацької держави часів Б. Хмельницького [4, с. 1508]. Поступ науки, освіти, культури за позитивістськими канонами є критерієм і змістом історичного прогресу. Вчений не відкидає повністю цих поглядів, він лише надає їм національного забарвлення, розширюючи їх. Із позиції загальнолюдського прогресу культурний розвиток є прогресивним явищем, хоча, як вважає історик, з точки зору

національності засвоєння хоч і більш прогресивної, але національно чужої культури, без «обробки» її засобами національної культури є явищем регресивним.

У М. Грушевського критерій прогресу має яскраве етичне забарвлення, де ідея прогресу ототожнюється з ідеями добра і справедливості [5, с. 3]. Із проблемою розвитку історичного прогресу безпосередньо пов'язане питання про його ставлення до революційних змін у суспільстві. Як відомо, позитивісти негативно оцінювали будь-які революційні потрясіння. Вчений і в цьому випадку конфронтує із позитивістським напрямом.

Отже, теорія прогресу М. Грушевського ґрунтувалась на важливих здобутках наукової суспільної думки. Історичний процес учений трактував як еволюційний та поступовий. Об'єкт дослідження – «народ – нація» – у своїй еволюції в конкретних природно-географічних умовах і у взаємодії з іншими народами створює частину матеріальної і духовної культури, що є елементом загальнолюдського поступу до торжества ідеалів гуманізму. Рушієм цього поступу є прагнення до подолання суперечностей, які постійно виникають у суспільстві між процесами соціальної диференціації та інтеграції. М. Грушевський схилявся до розуміння закономірного розвитку історичного процесу, але цей розвиток інший, ніж у природному світі, бо більш складний і багатофакторний.

Література:

1. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т.1
2. Грушевський М. Наша політика. – Львів, 1911.
3. Грушевський М. Нова «пря» про українсько-руську книжну мову // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т.4.
4. Грушевський М. ІУР. – К., 1997. – Т.9, Ч.2.
5. Грушевський М. Українство і питання дня в Росії // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т.30.

УДК: 37(092)

Васюк Оксана Вікторівна
доктор педагогічних наук, доцент,
Виговська Світлана Володимирівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО

У нинішніх умовах глобалізаційних трансформацій, входження України до європейської спільноти, побудови нової парадигми національного виховання доцільним є звернення до наукової, освітньої й педагогічної діяльності видатного дослідника історії свого народу, талановитого викладача й активного громадського, культурного, політичного і державного діяча М. Грушевського, який здійснив неоціненний внесок у становлення національної школи в Україні. Окрім створених підручників для вишів і шкіл, популярних книжок для самоосвіти, М. Грушевський залишив у спадок нащадкам свою етико-гуманістичну систему поглядів на людину та її виховання.

Як стверджує С. Герасименко [1], протягом тривалого часу – від середини 90-х рр. XIX ст. аж до початку лютневої революції в Росії (1917 р.) – М. Грушевський був одним із найавторитетніших і найвідоміших далеко за межами України діячів вітчизняного педагогічного життя, ініціатором численних освітянських починань, що мали на меті докорінну модернізацію українства.

Теоретичні засади грушевськознавства як міждисциплінарного напрямку зроблені Л. Винар, І. Гирич, Р. Пиріг, В. Тельвак та ін. Щодо нашого дослідження заслуговують увагу здобутки таких вітчизняних дослідників як А. Веремчук, С. Герасименко, В. Яремчук та ін. Метою цієї роботи є аналіз педагогічної і освітянської діяльності М. Грушевського.

Науково-педагогічна діяльність М. Грушевського безпосередньо пов'язана із його роботою у Львівському університеті, де він з 1894 р. працював на посаді професора першої кафедри української історії. Саме тут М. Грушевський зарекомендував себе як педагог-новатор, активний пропагандист методів розвивального навчання. Він активно проводив проблемні лекції та семінарські заняття з використанням методу «сократівської бесіди», що спонукало студентів долучатися до активного творчого пошуку [1].

М. Грушевський надавав великого значення формуванню вчительської національної інтелігенції, першим в історії української культури поставив й успішно реалізував завдання підготовки українських науково-педагогічних кадрів. Так, у 1904 р. він фінансує відкриття у Коломиї приватної вчительської семінарії, що готувала фахові українські педагогічні кадри. Цій меті слугували організовані ним у Львові публічні університетські курси, що дали змогу значній кількості шкільних вчителів підвищити свою професійну підготовку і почати викладання історії України, базуючись на концепції М. Грушевського [3].

Розгорнута представниками Львівської історичної школи освітня, науково-дослідницька, археографічна та видавнича діяльність дали можливість модернізувати структуру вітчизняної гуманістики. Видатні представники школи М. Грушевського – В. Герасимчук, Ф. Голійчук, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Крип'якевич, Ф. Срібний, С. Томашівський – долучилися до створення широкого спектру українознавчих дисциплін [1].

Водночас М. Грушевський наполягав на тому, щоб в інститутах народної освіти було відкрито курси етнографії і матеріальної культури, що дозволило б не лише зберегти український фольклор, давні звичаї, традиції, а й активно пропагувати усну народну творчість, що сприятиме здійсненню українізації [4].

Педагог звертав увагу на розбудову всіх ланок українського шкільництва. М. Грушевський відстоював навчання дітей у школах українською мовою. До причин неефективного засвоєння ними знань М. Грушевський насамперед відносив викладання неукраїнською мовою, недостатнє фінансування народних шкіл та небажання про них дбати взагалі [2, с. 346].

Учений також боровся за кількісне зростання мережі початкових шкіл, утворення приватних навчальних закладів середньої ланки. Значною мірою завдяки М. Грушевському було зміцнено матеріальну базу українського шкільництва в Галичині. Створений за його ініціативи спеціалізований журнал «Наша школа» сприяв координації зусиль у сфері шкільництва. Із 1905 р. М. Грушевський розпочав боротьбу за українське шкільництво й на Наддніпрянщині, наголошуючи, що без кардинальних культурних перетворень на українських землях Російської імперії неможливо втілити гасла відродження та соборності України. Із цією метою учений видає літературу, засновує та редагує періодику для селянства, пише популярні історичні праці [1].

Відомо, що у 1903–1911 рр. М. Грушевський очолював проект із спорудження в м. Києві на Петропавлівській площі навчального закладу, який став повним середнім навчальним закладом імені С. Грушевського. У ньому навчалося 460 учнів, у розпорядженні яких була бібліотека, їдальня, актова зала, майстерні, кабінет лікаря та дитячий садок. У 1911–1920 рр. навчальний заклад називався Куренівське міське училище ім. проф. С. Грушевського. Наголосимо, що цей навчальний заклад був зведений на кошти родини Грушевських [3].

Отже, М. Грушевський був одним із лідерів українського педагогічно-просвітницького руху кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Він безпосередньо долучився до становлення національної інтелігенції, учительства, рідномовної школи, численних освітянських проєктів, є засновником історичних наукових шкіл, кафедр, а відтак належить до лідерів національного відродження.

Література:

1. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Юріївна Герасименко. – Дрогобич, 2012. – 235 с.
2. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / [уклад.: О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя]. – Київ : Знання, 2005. – 767 с.
3. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. – Київ : НАКККиМ, 2010. – 296 с.
3. Яремчук В. Питання підготовки українознавчих кадрів у педагогічній спадщині М. Грушевського / Володимир Яремчук // Психол.-пед. проблеми сільської школи. – 2012. – Вип. 42. – С. 350–355.

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРУ В НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Діяльність М. Грушевського завжди перебувала у центрі уваги науковців та дослідників. Однак, попри таку популярність відомого громадського та політичного діяча, історика, педагога, письменника, літературознавця, автора численних праць, й досі залишається низка недосліджених питань. Одним із таких питань є педагогічна діяльність Михайла Грушевського, зокрема його внесок у розвиток методики виховання молоді засобами усної народної творчості.

З огляду на недостатнє дослідження ідей виховання молоді засобами фольклору у працях М. Грушевського, метою наукової розвідки є дослідження виховного значення фольклору на підставі аналізу праць видатного педагога і діяча. Вагоме значення мають теоретичні положення, обґрунтовані відомим педагогом, який цінував роль усної народної творчості та був одним із перших педагогів, хто звернув увагу на важливість та силу фольклорного матеріалу під час виховання молодого покоління, вказував на морально-етичну насиченість усної народної творчості.

Серед проблем у національній системі освіти вчений виділяв зміст виховного процесу. З ім'ям М. Грушевського пов'язано створення системи виховання молоді. Він приділяв увагу як завданням і змісту виховання, так і формам, методам та принципам виховання. Науковий здобуток М. Грушевського, присвячений вихованню молоді, багатий та різноманітний. Виховання, на думку М. Грушевського, – це суспільне, соціальне явище, процес формування людини, процес розвитку свідомості, волі, моральних звичок та фізичних сил.

У статті «Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання» автор звертається до питання збереження і вивчення фольклорного матеріалу українського народу. Серед принципів організації виховного процесу Грушевський поставив на перше місце принцип «народності», який передбачає застосування рідної мови, народних традицій, обрядовості та звичаїв. У цьому питанні погляди Грушевського збігаються з думками відомого фольклориста О. Воропая, який звичай й мову відносив до найміцніших елементів, що утворюють націю. М. Грушевський і як відомий фольклорист у своїх фольклористичних дослідженнях велику увагу приділяє таким важливим для виховного процесу фольклорним жанрам, як обрядові пісні, легенди, перекази, героїчний епос, прислів'я та приказки тощо.

Акцентуючи увагу на народній педагогіці, М. Грушевський відносив до її засобів виховання і навчання народні звичаї і традиції, обрядовість, фольклор. Педагог високо цінував усну народну творчість, адже вона виховує любов до рідного краю, до праці, до мови та возвеличує порядність, чесність, мужність, доброту.

А. Веремчук зауважує, що у своїх працях Михайло Грушевський звертає увагу на використання фольклорного матеріалу, жанрів декоративно-ужиткового мистецтва у виховному процесі розвитку особистості. «Треба горнутися до свого українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами. Бо інакше як на своїй народній українській основі не стане наш народ просвіченим....» [1, с. 25].

Педагогічні погляди М. Грушевського – яскравий зразок аналізу виховного процесу молоді, на який варто орієнтуватись сучасній педагогічній науці.

Література:

1. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу / М. С. Грушевський. – Київ, 1991. – 43 с.

*кандидат філософських наук, доцент,
Культенко Валентина Павлівна
кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

В сьогоденнішньому освітньому просторі йде процес розробки й формування нових освітніх концепцій, методик та технологій, покликаних подолати її відставання від потреб інформаційного світу, змінити орієнтацію з репродукції засвоєного знання на його продукування за необхідних обставин за рахунок оволодіння методами самоосвіти. Критично переосмислюється усереднений підхід до навчального процесу на користь особистісного підходу, поняття універсалізації спеціалістів як здатних самостійно мислити, генерувати нове, особистісне, за М. Полянї, знання.

Серед нових підходів до розуміння освіти особливе місце посідає вимога фундаменталізації освіти, сутнісну ідею якої складає положення про те, що сучасні спеціалісти мають бути не просто фахівцями у своїй вузькій прикладній галузі, але володіти масивом фундаментальних знань, в першу чергу гуманітарних – філософських, історичних, соціологічних, екологічних тощо. Саме ці знання являються фундаментом для самостійного навчально-освітнього процесу та здатні сформувати цілісний гуманістичний світогляд нової людини. В контексті означених потреб актуальною є вимоги гуманізації й гуманітаризації освіти, а також її екологізації, усвідомлення особистої відповідальності за свої дії та події у світі. Фахівці у даній сфері заявляють про антропологічне зрушення (Ю. Козелецький), що є ознакою та вимогою освіти сучасної доби. Людина має бути залучена до постійного активного процесу відкриття, засвоєння світу.

Методологічним потенціалом синергетики посилюються гуманітарні орієнтири сучасної освітньої парадигми. Синергетика, по-перше, пропонує модель саморозвитку людини в світі, що швидко змінюється і саморозвивається; по-друге, виходить на найважливішу світоглядну проблему – проблему пошуку людиною свого місця в ньому. Людина постає як самодостатня істота, що перебудовує сама себе у напрямку гармонізації відносин із Всесвітом. Як і будь-якій відкритій системі, людині не можна нав'язувати шляхи розвитку. Вона сама обирає свій шлях. В точках біфуркації посилюється відповідальність людини за здійснений вибір. Запропонований світоглядний підхід означає переорієнтацію людини у мотиваційно-ціннісній складовій її діяльності. А саме, деактуалізується перетворюючий наратив у ставленні людини до світу: не перетворення світу за певним планом, а творення себе. Це передбачає постійний процес коректування життєвих смислів та орієнтирів.

Однією з передових освітніх технологій є перспективна випереджальна система освіти, ґрунтована на концепції фундаменталізації. Головна ідея її полягає у розвитку прогностичних здатностей особистості, завдяки яким вона зможе регулювати власний освітній процес у відповідності до викликів часу. Гучно заявила про себе концепція діалогічної традиції в філософії освіти, базові положення якої розроблялись М. Бубером, Ф. Розенцвейгом, О. Розеншток-Хюссі. В її межах трансформується традиційна ієрархія освітнього процесу «вчитель-учень» на користь ситуації зустрічі та побудови рівноправних партнерських стосунків, які передбачають взаємну співпрацю, само- та взаємонавчання. Ю. Хабермаса вважають творцем еволюційної теорії комунікативного розуму, зміст якої розкривається в положенні критичного діалогу як можливості переосмислити верховне положення свідомості з її трансцендентальними вимогами на користь універсального комунікативного співтовариства та вільної від жорстких логічних конструкцій публічної й активної комунікації. Завдяки розвинутій комунікації долаються жорсткі логічно-поняттєві конструкти розуму та відкриваються нові смисли. Ця теорія також заявила про себе як про ще один з можливих альтернативних шляхів розвитку освітнього процесу. Інша теорія – «critical thinking» (критичного мислення), серед авторів якої називають К. Поппера, І. Лакатоса, Т. Куна, П. Фейєрабенда, прагне вирішити проблему сучасної людини, яка постійно стикається з необхідністю переробки великого потоку інформації для прийняття рішення та здійснення правильного вибору. Йдеться про впровадження в системі освіти адаптаційних технологій, що

допомогли б людині сформувати нове мислення, здатність робити власний вибір. Критичне мислення в сучасному світі розглядається як екзистенційна необхідність. Це процес вирішення мислинських завдань в умовах проблемної ситуації через її оцінку, виявлення проблемних місць, помилок опонентів, винесення власних суджень тощо.

Близька до попередньої за визначенням та за змістом концепція критичної педагогіки П. Фрейре, що визначає мету освіти – звільнити людину від будь-якого приниження. Місія людини вбачається у тому, «щоб бути суб'єктом, відмовившись від «культури мовчання». Тому освіта в критичній педагогіці постає як практика свободи, яка розуміється як неодмінна умова процесу становлення особистості». [2] Автор концепції відстоює думку про онтологічну цінність свободи для людини. Становлення свободи можливе через діалог і критичне осмислення реального світу, тобто через відкритість і постійну взаємодію з ним у процесі пізнання. Суб'єктом критичної педагогіки виступає активна особистість, здатна до самотворення і самостановлення, а освіта виконує емансипаторську роль, вчить людину свободі.

В межах нелінійної системи освіти існують альтернативні освітні парадигми, школи та освітні техніки, такі як: пансофічна, педоцентриська, реалістична освіта, школа «діалогу культур» В. Біблера, ігрові техніки навчання Щедровицьких, тотожності «сфери» Ф. Фребеля, прагматична теорія, теорія «призми», співробітництва, випереджальної освіти та інші. Всі вони, використовуючи власні оригінальні прийоми та методи, мають на меті сформувати людину, здатну адекватно відповідати на виклики сучасності.

Прагнення певним чином упорядкувати й узгодити достатньо розрізнений досвід сучасної нелінійної педагогіки приводить до висновку про те, що нині проблема полягає в тому, щоб навчити педагога свідомо утворювати власну гуманістично орієнтовану методику та стиль. Адже засадничим підходом до виховання і навчання має бути формування цілісного бачення світу, яке реалізується через відчуття особистісної співпричетності і відповідальності.

Література:

1. Кичирук Т.В. Взаємодія синергетики та педагогіки: проблеми та перспективи // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2012. – №995. – С.120-124.
2. Сучасний філософсько-освітній дискурс // <http://terepishchy.com/>

УДК: 37.011.3

Глуховська Наталія Анатоліївна

асистент

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

Педагогічні погляди М. Грушевського, як складова національно-патріотичного виховання молоді

З набуттям Україною незалежності все гостріше і гостріше постає проблема національно-патріотичного виховання молоді. В зв'язку з драматичними подіями на Майдані Незалежності та сучасні події на сході України на думку вчених є наслідком неухаля до громадянського виховання в Україні.

Вчені звертають увагу на взаємозв'язок виховання доброти як наставлення громадян до долі своєї рідної землі, виховання патріотизму слід починати з виховання доброти. Автор розглядає питання виховання доброти як складової патріотичного виховання, через досвід В. О. Сухомлинського, М. Драгоманова, М. Грушевського та багатьох інших науковців.

Відродження й розвиток української педагогіки в самостійній Українській державі стало насущною проблемою нашого часу. Приклад життя й творчості, педагогічна й просвітницька діяльність, творча спадщина видатних вітчизняних педагогів, заборонених чи навмисно замовчених тоталітарним ладом, відіграє в цьому процесі визначальну роль. Це тим більш важливо, що Україна багата на талановитих педагогів, які заслужили світової слави й честі не тільки в своїй вітчизні, але у всієї світової цивілізації.

Історія розпорядилася так, що український народ на багато століть втратив свою незалежність і державність. Але в умовах чужоземної окупації він самостійно боровся за відновлення своєї держави, за збереження національної культури і національної школи.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики сьогодні щодо розвитку освіти є формування національних та загальнолюдських цінностей, про що йдеться у Національній

доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст.

Нині перед нашою державою стоїть завдання щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні, прийнята у червні 2015 р., наголошує: «В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації» [1].

Патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей. Патріотичне виховання має власні принципи, що відображають його специфіку: [2]

- принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- принцип самоактивності й саморегуляції забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в студентської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- принцип соціальної відповідності обумовлює потребу узгодження змісту і методів патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, в якій організовується виховний процес, і має на меті виховання в дітей і молоді готовності до захисту вітчизни та ефективного розв'язання життєвих проблем;

- принцип історичної і соціальної пам'яті спрямований на збереження духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;

- принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, нації, держави.

Серед виховних напрямів найбільш актуальними виступають патріотичне і громадянське виховання як основоположні, що відповідають як основним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу (*patria*) як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін. Розвиваючи ідеї національної школи з рідною мовою навчання, вони створили науково-теоретичну базу для її розбудови, а також збагатили вітчизняну педагогічну науку, зокрема теорію виховання. Їх думки щодо виховання особистості, яка б володіла та навчалася рідною мовою, була обізнана з національною культурою, поважала українські традиції, звичаї, обряди, є особливо

актуальними сьогодні, коли педагогічною наукою взято курс на будівництво національної системи освіти й виховання, яка має забезпечити вихід України на світовий рівень.

І не тільки пізнавальне, що є вкрай важливим, але, головним чином, практичне – для розв’язання тих складних проблем державотворення, відродження й розвитку вітчизняної культури, утвердження духовності і національної свідомості нашого народу на сучасному етапі його розвитку.

Література:

1. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України. – 2015. – № 7. – С. 70–95; № 8. – С. 87–95. – Додатки: Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. – № 7. – С. 70–95; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – № 8. – С. 87–95; Текст наказу доступний також в Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068-> (дата звернення: 1.09.15).

2. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти: педагогіка добра у спадщині Василя Сухомлинського / Алла Богуш // Дошк. виховання. – 2014. – № 11. – С. 4–7.

3. Про затвердження Плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді: наказ М-ва освіти і науки України від 27.10.2014 № 1232 // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садочком. – 2015. – № 3/4. – С. 82–85. – Додаток: План заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – С. 83–85. – Текст наказу доступний також в Інтернеті: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/43521/http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/43521/ (дата звернення: 21.08.15).

УДК: 37.011.3

Гуменний Олександр Дмитрович
кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, України)

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

XX століття постає у долях та творчій спадщині педагогів як надзвичайно плідне, драматичне, сповнене досягнень, успіхів, суперечностей. Воно вмістило всі колізії, драми та успіхи епохи, неповторні й неповторимі образи, незаперечні здобутки в освіті та вихованні дітей і молоді. До таких велетнів української національної культури, політичної думки і дії останніх двох століть безперечно належать Іван Франко та Михайло Грушевський. Саме з їхніми іменами, їхньою творчою спадщиною насамперед пов’язані ідеї відродження української культури, науки, громадської думки, відродження історичної свідомості й національної гідності народу

Михайло Сергійович Грушевський – відомий вчений, творець української національної історії, видатний громадський діяч і організатор освітньої справи в Україні, талановитий педагог. Активний член київської Громади, голова Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові, редактор «Наукових записок» цього товариства. З березня 1917 по квітень 1918 року – голова Української Центральної Ради. Автор багатотомної праці «Історія України-Руси», «Нарис історії українського народу», «Історія української літератури» тощо.

Однак наукова, культурницька, педагогічна, громадська та політична діяльність М. С. Грушевського неодмінно подавались у викривленому віддзеркаленні. Протягом десятиліть геніального вченого і відомого політичного діяча неодмінно зображували буржуазним раціоналістом, ідеологом і натхненником української контрреволюції, ворогом Радянської влади, агентом австро-німецького імперіалізму, заклятим ворогом українського народу, фальсифікатором історії України. І лише після оголошення незалежності України у 1991 році набули особливої популярності його постать і творчість. Михайло Сергійович стає символом боротьби за національну незалежність, його цитують, перевидають. Про нього заговорили і як про педагога.

Про педагогічні дарування Грушевського на викладацькій посаді свідчить його учень

І. Крип'якевич: "Як учитель був дуже ввічливий і доступний. До молодих студентів не говорив інакше як "пане-товариш". Він умів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку. Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів заохотити до праці, а загонистих умів стримати легеньким насміхом. Поруч з викладами, Грушевський вів і історичні вправи, де залучав своїх студентів до історичних дослідів."

Грушевський цікавився й розвитком українського шкільництва. Він першим у Галичині подав думку заснувати українські приватні школи. Вказував, що не треба вичікувати поки галицький сейм зі своєї ласки дозволить відкривати українські гімназії та ще й до того ж з принесенням великих жертв з боку українського народу. Грушевський не лише словом, а й ділом розв'язував цю проблему. На власні кошти він заснував у Києві будинок під школу імені свого батька.

Займаючись творенням української історії, Грушевський дбав про поширення історичних знань серед народу, про вивчення рідної історії у школах. Ще у 1903 році він на запрошення російської вищої школи в Парижі прочитав там курс історії України. З викладів цього курсу Грушевський склав російську книжку «Очерк истории украинского народа» – короткий зв'язний підручник української історії для студентів й видав його друком у Петербурзі.

Поряд з цим вузівським підручником Грушевський написав ще й дві книжки для школярів: «Про старі часи на Україні» (1907 р.) та «Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх» (1921 р.).

Значимою для Грушевського була справа освіти широких народних мас, а саме: у 1910 р. очолив «Красний шкільний союз» у Львові, який боровся за піднесення українського шкільництва та формування національної української інтелігенції в Галичині. Підносячи значення народної освіти, Грушевський розумів і цінував роботу львівської «Просвіти». За прихильність до товариства та до його праці головний відділ «Просвіти» визначив Грушевського своїм почесним членом; активний діяч Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ). Ще 1911 року порушував питання про перетворення НТШ в Українську Академію Наук, розробив проект цього перетворення. Саме цей проект було покладено в основу створеної в період Гетьманату 1918 року Української Академії Наук.

У своїх статтях Грушевський піднімає широке коло питань освітнього характеру. Він з особливим запалом закликав, щоб у народних школах навчання відбувалось українською мовою, щоб скрізь ширити українську пресу і книгу («Про українську мову і українську школу», 1912), ґрунтовно обговорює справу заснування українських кафедр при університетах тощо.

Особливого значення набули статті-розмірковування про необхідність заснування в Україні національних кафедр при університетах і про нагальні потреби української науки. Учений справедливо зазначав, що доки якась мова не має поширення у вищій школі, доки вона не є «органом викладів університетських чи інших вищих шкіл», доки вона не стала знаряддям наукової роботи, доти народ, що говорить цією мовою, буде відчувати себе у становищі «нижчої» народності. Тісно пов'язана з цією проблематикою книга «Про українську мову і українську школу» (1912), в якій учений зібрав свої статті, що друкувалися в 1909 – 1910 рр. у газеті для селян «Село».

Грушевський докладно зусилля у формуванні української школи в нових умовах, був ініціатором створення Головної Шкільної Ради (1917 р.).

Окрім створених підручників для ВУЗів і шкіл, популярних книг для самоосвіти, М. С. Грушевський залишив у спадок нащадкам свою етико-гуманістичну систему поглядів на людину та її виховання. Досліджуючи проблеми морального виховання, учений вбачав його мету у формуванні в молоді почуття первинності «моральних вартостей – не чисто інтелектуальних, тим менш виключно матеріальних, а моральних, чи морально-соціальних» [1, с. 87]. Він часто акцентує увагу на важливому значенні для становлення молодої людини навичок самопізнання і самоосвіти, на необхідності розвитку в неї патріотичних почуттів, розвитку інтелекту і працелюбства.

Як державотворець, Грушевський усвідомлював необхідність для країни людей «діла реального, практичного»: спеціалістів-адміністраторів, фінансистів, економістів, знавців військової справи, техніків різних категорій, тому наполягав на першочерговому розвитку

спеціальних вищих шкіл, на широкому впровадженні в практику ВУЗів закордонних стажувань студентів та викладачів і радив не шкодувати для цього великих асигнувань.

Використання педагогічної спадщини М. С. Грушевського є дуже доцільним сьогодні, оскільки вона створює передумови інтелектуального, духовного і фізичного розвитку студентів, сприяє вихованню їхнього духовного багатства, вчить відчувати, сприймати, аналізувати, порівнювати.

Література:

1. Грушевський М. С. Велика Україна // Михайло Грушевський. К., 1998. С. 87.

УДК 930.1

Зайченко Іван Васильович

*доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

М.С.ГРУШЕВСЬКИЙ: «СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ Є ОДНІЄЮ З НАЙСИЛЬНІШИХ ЗАПОРУК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Українська національна школа, за М.Грушевським, – це, перш за все, школа рідної мови. Вона покликана не лише готувати всебічно розвинених, високоосвічених, духовно й культурно багатих громадян, здатних примножити матеріальні, культурні цінності свого народу, але й «мусить пильнувати ще й свої спеціальні справи дня – ... забезпечення свого національного існування, удержання в національній цілісності і єдності своїх частин і переведення їх з становища етнографічної статистики в динаміку національного життя й розвою» [3, Кн. I–II, с. 1]. «Це загальне питання дня надзвичайно тісно пов'язане з нашим шкільним питанням» і його розв'язання «на пізніше не можна відкладати без небезпеки для нашого національного існування» [Там само, с. 2]; «тільки націоналізація школи в українських землях може дати українській людині підстави успішного культурного, суспільного і економічного розвою, уоружити його рівносильною зброєю в конкуренції національностей, забезпечити від перспективи відставання, упослідження в загальному культурному і економічному поході» [Там само, с. 2].

В педагогічних статтях, надрукованих у часописах «Літературно-науковий вісник», «Село», «Украинская жизнь», «Украинский вестник», «Наша школа» та інших, М.Грушевський переконливо довів, що «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, і ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [1, с. 13].

Відсутністю національної школи пояснював він соціально-економічний і культурний занепад українців. «Брак рідної, свійської школи в повнім глибокім значенні цього слова проявляється в такім очевиднім – скажем се сильне слово – культурнім виродженню української народності, ... брак національної школи відбивається надзвичайно некорисно не тільки на національнім, але і на всім культурнім життю суспільності і народу» [3, Кн. I–II, с. 2].

Редагуючи газету «Село» [4], М.Грушевський розкрив історію і причини занепаду української школи й освіти. «Зі школою в Росії не добре, особливо зі школою сільською, народною, – писав він. – Мало тих шкіл, так що на всіх дітей не вистачає. Вчать у них небагато, а якщо і навчаться, то і те часто забувають, вийшовши зі школи, навіть писати і читати не вміють. І по числу письменних Росія стоїть на однім з останніх місць поміж іншими краями. А між різними краями Росії Україна також належить до гірших, найменш освічених» [4, 1909, № 4, с. 2]. Серед українців грамотних удвічі менше, ніж серед росіян. В деяких українських губерніях грамотних українців знайдеться хіба що один на цілий десяток. «Україна стала однією з найтемніших сторін. Книжок, газет між народом розходиться надзвичайно мало. Люде не мають поняття ні про що», на керівних посадах росіяни, поляки, німці, французи, «а наш чоловік на чорновій роботі, бо невчений» [4, 1909, № 5]. В чому ж причина такого стану?

За переконанням М.Грушевського, головна причина такого сумного для українців становища в тому, що чужоземні загарбники відчужували українців від їх власного економічного, соціально-політичного, національно-культурного життя: «мовчи, не розсуждай, що прикажуть – сповняй» [4, 1909, № 5]. Люди відбилися від своєї школи, культури, мови, преси; їх привчали зневажати й забути рідне. Позбавлений своєї мови, освіти, український народ «стемнів, збіднів, самий остінній став, хоч не обидила його природа ані розумом, ані

поняттям», а край український – «богатий, родючий, дозвільний...» [Там само].

Засобами педагогічної публіцистики утверджував М.Грушевський ідею української школи й освіти. У програмній статті педагогічного часопису «Наша школа» він наголошував, що часопис має на меті «служити не тільки трибуною бажань і жалів, принагідних гадок і намічень представників нашої учительської верстви, а органом студіювання нашої середньої школи і його організації відповідно до потреб нашого народу. Спільними силами нашого учительства повинен він організувати перед усім планове і докладне вивчення нашої середньої школи – шкільної статистики, шкільної організації і політики, її педагогічно-дидактичних і національних прикмет. Студіюванням сучасної школи в Австрії, Росії і інших державах, педагогічної літератури і практики має він виточити дорогу реорганізації нашої школи, вказати ті завдання, які має ставити собі наша школа й її помічні інституції (бурси, курси і т. п.) відповідно до завдань сучасного культурного і суспільного життя, до обставин нашого українського життя та способи реалізації цих завдань в рамках шкільної організації, шкільного плану, методики й дидактики» [3, 1909, Кн. I–II, с. 4–5].

Утвердження ідеї створення національної школи на терені всіх українських земель було центральним завданням часопису «Наша школа»: «...було б у високій мірі пожадане, щоб часопис наша могла давати повний образ шкільництва і його хиб з нашого українського становища, у всіх краях, залюднених українською людністю, в Росії, на Угорщині і в українських колоніях» [Там само, с. 5]. М.Грушевський закликав свідомих українців негайно взятися за просвіту свого народу. Можливості для цього вже є: стало вільніше українському слову, українській школі, газеті; є умови для створення селянських, робітничих, фахових спілок, товариств, об'єднань. Треба активніше добиватися того, щоб у школах України навчання здійснювалося рідною мовою. «Треба горнутися до свого українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами. Бо інакше, як на своїй народній українській основі, не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження», – підкреслював учений [1, с. 25].

Література:

1. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.; іл.
2. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка / І.В. Зайченко. – Львів, 2002. – 344 с.
3. Наша школа. – Львів 1909 – 1910.
4. Село. – Київ, 1909 – 1910.

УДК 37.01373:070.48

Канішевська Любов Вікторівна
доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ГУМАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Розвиток демократичного суспільства значною мірою залежить від повноти ствердження гуманності в стосунках між людьми. Проте загострення політичних, економічних суперечностей зумовлює зміни життєвих цінностей та ідеалів, призвели до прагматичності мислення, погіршення людських взаємин. За таких обставин особливої актуальності набуває проблема виховання в молодого покоління гуманності, яка передбачає готовність допомагати іншим людям, виявляти повагу, турботу, співучасть.

Принцип гуманізму знайшов відображення у науково-педагогічній спадщині М. С. Грушевського.

Гуманізм (від лат. *humanitas* – «людський», «людяний») – філософська категорія, яка характеризується як світосприймання, що базується на принципах справедливості, правдивості, об'єктивності, доброзичливості; світоглядна позиція, одна із форм суспільної свідомості, що впливає на зміст індивідуальної свідомості).

Таким чином, в основі гуманізму лежить повага до гідності, прав людини, її цінностей як особистості, переконання у безмежності її можливостей і здатності до самовдосконалення.

У своїх творах М. С. Грушевський розкрив величезну роль вихователя, його значення у справі виховання молоді. Вихователь, на думку М. С. Грушевського, має ставитися до

вихованця як до унікальної особистості, неповторної індивідуальності, бути гуманним, чутливим, чесним, щоб відповідно сформувані у дітей благородні якості, ґрунтуючись на їх природних здібностях, нахилах [1, с. 49].

Гуманний характер виховання розкривається М. С. Грушевським в глибокому усвідомленні вихователем природи вихованців, урахуванні їх вікових та індивідуальних особливостей і можливостей; реалізації турботи про дитину, поваги до її особистості, встановленні взаємин співробітництва у виховному процесі.

Гуманістичний напрям педагогічної спадщини М. С. Грушевського тісно пов'язаний з історією і культурою України. Особливу роль він надавав вихованню гуманної особистості в родині, яка є джерелом прищеплення національного духу, високої свідомості і моралі, любові і добра. Він виступав за ставлення до людини як найвищої цінності, захищав право кожної дитини на свободу, вільний розвиток, щастя.

Гуманне ставлення до дитини М. С. Грушевський вбачав у розумінні, визнанні, безоціночному прийнятті та любові до неї.

Велике значення має взаємна відвертість педагога і учня, яка передбачає необхідність вираження власних почуттів кожним із них та здатність вихователя не заглушати, а розуміти й приймати вихованця.

Визнання дитини означає турботу про неї, оскільки турбота вимагає уваги, підтримки, співчуття, піклування, милосердя.

Прийняття вихованця таким, яким він є, з його думками, бажаннями, переживаннями, без урахування результатів його діяльності, незалежно від помилок та прорахунків у поведінці. За такого підходу, у дитини народжується довіра, почуття вдячності до вихователя.

Любити дитину – такою була заповідь М. С. Грушевського. Це означає виявляти дбайливе, співчутливе ставлення, відповідальність за її життя, здоров'я, майбутнє; важливий мотив педагогічної діяльності. Безпосередньою ознакою любові є безкорисливість.

Любов до вихованця є цінною, оскільки дає йому можливість відповісти щиросердною любов'ю. Любяча дитина здатна досягнути несподіваних успіхів.

Слід зазначити, що М. С. Грушевський вбачав гуманність у піклуванні про духовне збагачення, прилучення кожного до досягнень світової культури, до морального самовдосконалення [1, с. 75].

Михайло Грушевський зазначав, що розвиток і становлення дитини як особистості, формування рис характеру – гуманності, милосердя, співчуття, любові до людей та суспільної свідомості – визначаються тією атмосферою, тим життєвим оточенням, у яке вона потрапляє з перших років життя. Отже, важливе значення він надавав вихованню дітей у сім'ї.

В атмосфері родинної любові розкривається душа дитини і вбирає в себе те, що дає їй оточення. Але лише за розумного положення любові і соціально-моральної відповідальності. Надмірна батьківська любов призводить до невинуватених хиб її розвитку. За таких умов гальмується ініціатива і самостійність дитини. З часом батьки втрачають свою керівну роль, свій вплив на дітей [1, с. 68].

М. С. Грушевський зазначав, що найкращою виховною лінією – є середина між постійною суворістю та добродушною м'якістю. Дитинство має бути радісне, веселе, бо це ґрунт, на якому виростає людина. Здатність батька розуміти внутрішній світ дитини, уміння виявити увагу до її переживань, інтересів, готовність у разі потреби розділити, підтримати її точку зору – необхідна умова виховання гуманності, самоповаги, людської гідності, відповідальності, чесності, справедливості [1, с. 69].

Аналіз наукової спадщини М. С. Грушевського дає змогу стверджувати, що основним принципом його виховної концепції є гуманізм.

Ідеї М. С. Грушевського – виховати в людині Людину, ставлення до людини як до найвищої цінності, створення умов для її самореалізації є актуальними педагогічними проблемами нашого часу.

Література:

1. Веремчук А. П. Теоретичні основи виховання у працях М. С. Грушевського / Алла Петрівна Веремчук. – Рівне : Тетіс, 1998. – 160 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКО-АКТИВНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ – КРОК ДО ПОБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В умовах децентралізації освіти та запровадження моделі державно-громадського управління навчальними закладами зростає інтерес до концепції громадсько-активної школи (ГАШ). Це пояснюється зростанням усвідомлення необхідності налагодження партнерських відносин місцевих громад зі школами задля вирішення власних проблем і забезпечення своїх потреб.

З 2003 р. в Україні успішно розвивається модель громадсько-активних шкіл, яка підтримується Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» та програмою «Школа, як осередок розвитку громади».

Мета програми – розвиток моделі громадсько-активних шкіл, які сприяють розвитку партнерства між школою та громадою; розвитку активної життєвої позиції учнів, активізації громадян у вирішенні власних проблем, реалізації концепцій освіти громади та навчання впродовж усього життя [3]. Таке партнерство передбачає зміни у розробці місії школи як громадсько-активної школи, де члени громади залучені до процесу управління школою та процесів прийняття рішень, що стосуються розвитку громад.

Серед напрямів діяльності громадсько-активної школи виділяються три основні: демократизація школи, волонтерство, а також партнерство школи і місцевої громади. Саме ці компоненти є основою моделі розвитку ГАШ в Україні. Демократизація передбачає зміну ролі учителя, зміну ролі керівника, розвиток учнівського самоврядування, активну участь батьків в управлінні школи. Партнерство – оцінку потреб громади, розробку спільних програм, залучення громади до освітнього або управлінського процесу. Волонтерство – активізацію членів громади, добровільний вибір, соціальну значимість діяльності.

У кожній школі обирається Рада ГАШ із членів громади, педагогів, учнів. До членів ГАШ входить також директор школи. Серед членів Ради ГАШ обирається координатор та голова ГАШ.

Діяльність ГАШ орієнтована на впровадження освітніх, культурних, оздоровчих та соціальних програм. Модель управління ГАШ подано на рис.1 [1].

Рис. 1. Модель управління громадсько-активною школою

В м. Києві в 2016 році у 14 навчальних закладах завершилась дослідно-експериментальна робота «Упровадження моделі громадсько-активної школи в умовах загальноосвітнього навчального закладу».

Кожен навчальний заклад, який упроваджував модель ГАШ, проводив два етапи самооцінювання на основі Міжнародних стандартів якості діяльності ГАШ [2].

Визначені стандарти самооцінки допомогли: виокремити сильні та слабкі сторони діяльності школи; визначити потреби у навчанні; зосередити роботу на співпраці з іншими установами та зацікавленими сторонами; оцінити співпрацю з громадою; визначити загальні принципи діяльності ГАШ та послуги, які надаються на базі школи.

Використовуючи стандарти самооцінки навчальні заклади змогли: визначити рівень розвитку та пріоритети майбутніх дій; слідкувати, щоб уся громада (батьки, діти, мешканці) була задіяна у програмах, спрямованих на вирішення проблем і задоволення своїх потреб; залучати батьків до процесу прийняття рішень щодо якості освіти для їх дітей та участі у житті школи.

Стандарти громадсько-активних шкіл охоплюють такі сфери: лідерство, партнерство, соціальна інклюзія, послуги, волонтерство, навчання впродовж усього життя, розвиток громади, залучення батьків, шкільна культура.

Попри позитивні результати впровадження моделі ГАШ існує необхідність поглиблювати розуміння концепції громадсько-орієнтованої освіти й активізації ролі шкіл у цьому процесі.

Література:

1. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій: Посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. — Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» — 2-ге видання. — К.: СПД-ФО Парашин К. С. 2008. — с. 164.
2. Міжнародні стандарти якості діяльності громадсько-активної школи [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://ussf.kiev.ua/scsd_world_quality_standart_social_active_school/
3. Школа як осередок розвитку громади [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.ussf.kiev.ua/school_center_community_development/.

УДК 378 (477): «1917/1920»

Кропивко Олена Михайлівна
кандидат історичних наук, доцент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ ОСВІТІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (1917–1920 рр.)

Розвиток сільськогосподарської освіти в Україні став об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників, переважна більшість яких аналізували характерні тенденції і процеси кінця ХІХ – початку ХХ ст., 1920-30-х рр., 1950-1980-х рр., з 1991р.

В той же час, функціонування навчальних закладів сільськогосподарського профілю в часи національно-демократичної революції 1917-1920-х рр. описано схематично; цей період є своєрідною «білою плямою» в історії сільськогосподарської освіти. В радянській історіографії ці роки висвітлювалися з т.з. становлення радянської системи освіти; реформи освітньої сфери, що проводилися за часів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії або зовсім замовчувалися, або подавалися в негативному контексті.

Після Лютневої 1917 р. революції розпочинається новий етап у розвитку української вищої освіти. У цей період було відкрито сільськогосподарський інститут в Одесі, заснований на базі природничого відділення Новоросійського університету та сільськогосподарських курсів при сільськогосподарському товаристві Південної Росії. Центрами сільськогосподарської освіти продовжували залишатися міста Київ і Харків.

Щодо питання кількості вищих навчальних закладів, які функціонували в Україні на початку 1917 р., в історичній науці не має спільної оцінки. Радянська історіографія нараховувала 27 вузів, які існували на момент розвалу Російської імперії на території України, в яких навчалася 35200 студентів (1 студент на 10 тис. чоловік). С.В.Майборода включає в цей перелік в тому числі педагогічні інститути, які мали статус середніх навчальних закладів.

Між тим, на початку ХХ ст. в Російській імперії налічувалося 7 сільськогосподарських вищих шкіл і 9 агрономічних факультетів при університетах та політехнічних інститутах (загальний контингент студентів нараховував близько 8 тис. чоловік), 21 середня агрономічна

школа (контингент 4600 учнів) і 314 нижчих шкіл, де навчалося 14059 учнів. Із них в Україні було два інститути (в Харкові), сільськогосподарський факультет при Київському політехнічному інституті, 8 середніх і 74 нижчих сільськогосподарських шкіл. Окрім цього, в Україні в м. Харкові існував ветеринарний інститут (один із чотирьох в Російській імперії). Проте переважна більшість навчальних закладів сільськогосподарського профілю, створених до подій 1917-1920 рр., була представлена нижчою і середньою ланкою у вигляді вищих землеробських училищ, сільськогосподарських шкіл і технікумів (політехнікумів), які стали попередниками Херсонського, Уманського, Луганського сільськогосподарського інститутів. Організація інших вищих навчальних закладів сільськогосподарського профілю відбулася в 1920-30-х рр. і в кінці 1940-х рр. (в західних областях УРСР) і пов'язана із радянським періодом розвитку вищої школи України.

Українські уряди 1917-1920-х рр. попри складну політичну ситуацію, відіграли значну роль в становленні в розвитку національної вищої школи.

Центральна Рада проголосила основним завданням своєї освітньої політики відродження рідної мови. Уряд Центральної ради розпочав відкриття українських кафедр у ВНЗ на всій території України. Характерно, що за ініціативи викладачів найшвидше цей процес пішов у Харківському університеті. Відкривалися народні університети в Миколаєві, Харкові, Одесі, було заплановано створення національних університетів у Кам'янці-Подільському та Умані, засновані кафедри української мови в Харківському й Одеському університетах.

Затвердження П.Скоропадським 17 серпня 1918 р. закону про перетворення Київського українського народного університету на Державний український університет з виділенням йому фінансування в обсязі 375 000 крб. потенційно стимулювало розбудову національної системи освіти на принципах українізації. Одним з найвизначніших заходів у сфері науки і освіти стало заснування 14 листопада 1918 р. Української Академії наук. Урядом П.Скоропадського було затверджено статут, штатний розклад, в бюджеті закладалися кошти на її розвиток у сумі 869 тис.крб. За підрахунками Д.Ф.Розовика, за часів Гетьманату було утворено 35 вищих навчальних закладів.

Посилення національних пріоритетів у освітній політиці продовжувалося за доби Директорії. Освітня концепція нової влади загалом співпадала з попередньою, розроблялися масштабні проекти українізації вищої школи. Масштабні зміни відбулися в сфері управління освітою; тут запроваджувалися принципи децентралізму та демократизму. В цей час активна роль розбудови освітянської сфери належить різним громадським організаціям, які, по-суті, брали на себе роль контролюючих органів і водночас висували ініціативи щодо створення нових освітніх закладів.

Що стосується сільськогосподарської освіти в даний період, то для неї характерні загальні тенденції розвитку. Попри обмеженість інформації все ж наявні статистичні дані щодо контингенту студентів показують суттєве його зменшення в 1914-1917 рр. Так, у 1914 р. кількість випускників сільськогосподарського відділення КПІ становила 76 чол., у 1916 це число зменшилося до 16, 1917 – до 18, 1918 – 13, 1919 – 12, а у 1920 р. – випускників нараховувалося всього 5. Таке зменшення можна пояснити розвитком революційних подій в Україні і активній участі у них українського студентства. За оцінкою Д.Дорошенка, наука у вищих школах з вибухом революції прийшла «в повний розстрій»: студентство кинулося у її вир, в той час як багато вчених, викладачів ВНЗ виїхали за кордон.

Переважна кількість вузів в період 1915-1917 рр. не могли повноцінно функціонувати. В КПІ навчання було відновлене тільки у 1918 р. Як відмічають дослідники історії Національного університету біоресурсів і природокористування України, в 1918 р. за ініціативи Українського товариства ветеринарних лікарів виникла ідея створення в м. Києві ветеринарного інституту, проте складна ситуація завадила її реалізації. Так само не було впроваджено в життя законопроект уряду УНР «Про Київську сільськогосподарську академію» – нового вищого навчального закладу сільськогосподарського профілю, який би підпорядковувався Міністерству земельних справ. Структура даного вузу була подібна тій, що виникла на базі УСГА в післявоєнний період; заплановано було створення шести факультетів: агрономічного, лісового, межевого (землевпорядного), ветеринарного, інженерного, економічного. Організація цього закладу мала на меті підготовку кваліфікованих кадрів для сільського господарства Української республіки з урахуванням досягнень науки і техніки і потреб сільськогосподарського виробництва. Проте втілити в життя цей проект українському уряду не вдалося в зв'язку із

розгортанням військових дій на території України.

Підготовка фахівців для сільського господарства в м.Харкові практично ула припинена. В Одесі у 1918 році підготовку кадрів у сільськогосподарському інституті проводили на трьох відділеннях – рослинництва, суспільної агрономії та тваринництва.

Отже, в період 1917–1920 рр. в сфері сільськогосподарської освіти відбувалися трансформаційні процеси, які значною мірою вплинули на розвиток мережі її навчальних закладів. Попри труднощі відбувалося відкриття нових факультетів, відділень, розроблялися на державному рівні проекти розбудови освітньої мережі.

Це дозволяє стверджувати, що розвиток сільськогосподарської освіти в роки національно-демократичної революції (1917–1920) став невід'ємною частиною вітчизняного державотворення, складовою національного культурного відродження в один із найбільш визначальних і суперечливих періодів історії України ХХ ст.

УДК 930.1

Кручек Вікторія Аркадіївна
доктор педагогічних наук, доцент

Маценко Леся Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Ще Мішель Монтень, відомий французький педагог XVI століття у творі «Досліди» (проби) описував біографії відомих людей з метою виховання на цих прикладах підростаючого покоління. М. Монтень писав: «Корисним є вивчення біографій відомих людей, бо їхні долі несуть у собі багато повчального». На нашу думку, Михайло Сергійович Грушевський є прикладом для сучасної молоді, тому у виховній роботі потрібно приділяти більше уваги цій визначній особистості. Враховуючи інтереси студентської молоді, варто запропонувати студентам переглянути документальні фільми, відеоролики, мультимедійні презентації, присвячені Михайлу Грушевському, заохочувати їх до участі у виховних заходах – виховних годинах, вікторинах, інтелектуальних іграх, до підготовки сценаріїв виховних заходів. Значний інтерес викликає біографія, педагогічні погляди, просвітницька діяльність та педагогічні ідеї Михайла Грушевського.

Михайло Сергійович Грушевський (1866 – 1934) – видатний вчений, визначний історик, публіцист, письменник, літературознавець, археолог, соціолог, організатор української науки, громадсько-політичний і державний діяч, засновник Української Народної Республіки, перший президент України. Ім'я Михайла Грушевського називають поряд із славетними іменами Тараса Шевченка та Івана Франка. Саме з його творчою спадщиною пов'язані ідеї відродження української культури і науки, історичної свідомості й національної гідності народу.

Хто ж він такий – Михайло Сергійович Грушевський? Яким він бачив себе сам, яким сприймаємо його ми? Як правило, біографію М.С. Грушевського поділяють на такі періоди: навчання, Львівський період, повернення до Києва, у Центральній Раді, еміграція, Грушевський – академік, останні роки життя та смерть.

У 1926 році у Києві вийшла „Автобіографія” М. Грушевського, у якій він писав, що походить з давньої, але бідної родини Грушів, пізніше Грушевських, що проживала в Чигиринському повіті. У 1869 році Михайло разом з батьками переїхав на Кавказ, у 1880-1886 рр. навчався у Тифліській гімназії. У липні 1886 року він звернувся з листом до ректора Університету Святого Володимира, що в Києві, з проханням зарахувати його на історичне відділення історико-філологічного факультету.

В студентські роки молодий дослідник детально вивчив середньовічну історію України, а як кандидатську дисертацію захистив новаторську роботу «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття» і одержав за це золоту медаль. Далі молодий історик захистив магістерську дисертацію «Барское староство. Исторические очерки» і дістав ступінь магістра та посаду професора у відомому в Європі Львівському університеті. Відтоді й протягом 19 років діяльність Грушевського була пов'язана з цим Університетом, науковим і

суспільно-політичним життям Галичини.

Науково-організаційну, редакторську, викладацьку, дослідницьку роботу М. Грушевський успішно поєднував із політичною діяльністю. Був одним із засновників Української національно-демократичної партії у Галичині. У Петербурзі був одним із засновників часопису «Український вісник» – органу Української парламентської громади і Державної Думи. Високий науковий авторитет і надпартійна позиція забезпечували його незаперечне лідерство в національно-визвольному русі. І тому після Лютневої революції 1917 р. створена із представників українських соціалістичних партій Центральна Рада заочно обрала його головою. А в квітні 1918 р. Михайла Грушевського обрали Президентом України.

Але політична ситуація в країні була досить складною, і він вимушений був виїхати за кордон, де цілком зосередився на науковій роботі. На батьківщину політичний діяч повернувся всесвітньо визнаним лідером в історичній науці, якого обрали академіком Всеукраїнської академії наук. Продовжувалась різнопланова науково-дослідна робота, але політичні репресії 30-х років торкнулись й Михайла Грушевського. У ньому вбачали одну з центральних постатей українського націоналізму і тому, хоча ненадовго, але заарештували. Після звільнення, незважаючи на вік та поганий стан здоров'я, вчений багато працював, намагаючись знайти віддушину у науковій праці. Наприкінці 1934 року його не стало. Видатний українець похований на Байковому Цвинтарі у Києві.

Література:

1. Обличчя української історії. Михайло Грушевський. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=s3LtSvyypNQ>

2. Документальний серіал «Михайло Грушевський. Обличчя купюри» [Електронний ресурс] Режим доступу: http://beltube.by/video/5ersdI_bgCo

3. На порозі історії. Михайло Грушевський. Документальний фільм, режисер Ірина Шатохіна, 2013, Україна. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ex.ua/78612379>

УДК 930.2

Лаута Олена Дмитрівна

кандидат філософських наук, доцент,

Омельченко Вадим

студент агробіологічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

Одне із почесних місць по праву в історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. належить Михайлу Сергійовичу Грушевському – вченому світового рівня, патріоту свого часу, людині надзвичайної працьовитості та широкої ерудиції. В першу чергу М. С. Грушевський – це великий історик, який створив найбільш повне перше, узагальнююче дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII ст.

Найважливіші позиції суспільно-політичних поглядів Михайла Грушевського випливають із його концепції історіософії. Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Важливою рисою діяльності М. Грушевського був пошук компромісів. Він стверджував, що тривкими можуть бути стосунки націй, засновані лише на взаємній вигоді, на узгодженні своїх перспективних станів розвитку, за яких свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

М. Грушевський надавав великого значення питанню відбиття у свідомості мас тих чи інших подій та ситуацій. Важливо знати не лише те, як проходили події, а й те, як вони були прийняті і відчуті сучасниками, як відбилися у їхній свідомості і які враження та настрої у них викликали. Особливо це стосується широких низів, де виняткове значення має зв'язок цих настроїв з економічною і соціальною обставиною їхнього життя. Тут ученого цікавило зростання свідомості в громадянстві і масах, їхнє бачення соціального і політичного, державного і національного тощо. М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. У боротьбі за досягнення своїх ідеалів український народ пройшов складну і важку історію, яка принципово вплинула на виховання і самого М. Грушевського.

Як і народники, М. Грушевський під «народом» розумів «село, українське селянство». Таке бачення «народу» залишилося на все життя, навіть тоді, коли він очолював Українську Центральну Раду. І тоді його позиція як президента була «село центрична». У своїй програмній праці «Підстави Великої України» М. Грушевський писав: «Головною підставою цієї Великої України ще довго, коли не завжди, буде селянство, і на нім доводиться її будувати. У довгі часи нашого животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будучина, українське відродження і взагалі майбутність України [2]. Протягом усього XIX століття українство і селянство стало ніби синонімами.

В органічному зв'язку з проблемою «народу», його ролі і значення в історичному процесі розглядав М. Грушевський питання «держави». У його поглядах на державу відбився вплив М. Костомарова та М. Драгоманова. Прогресивні діячі, у тому числі М. Грушевський, висували ідеї демократизму на ґрунті свободи особи як складової частини маси, що не може не позначатися на свободі самої маси. А це вимагає відповідного державно-політичного вираження.

У наукових працях М. Грушевського «Народ і держава» нерозривно поєднані з «героєм в історії». Щоправда, М. Грушевський виставляв на перший план народ, а не особу. М. Грушевський був далекий від того, щоб трактувати історичних діячів як просте, механічне, автоматичне породження епохи і середовища, бо «герой в історії» діє, отже, виявляються його розум, воля, сила, а це вже суб'єкт, а не просто і тільки об'єкт історії. На цій основі і стає можливим оцінювати роль, значення «героя в історії» у світлі вимог та потреб народу.

Тільки в незалежній Україні ім'я Михайла Грушевського знайшло справжнє визнання. Високістю духу, благородством помислів він заклав найглибші ідейні підвалини національного відродження, очолив перший у XX столітті прорив українського народу до самостійності. За своє життя Грушевський зробив і написав так багато, що про його творчу і політичну діяльність створено величезну літературу, склався окремий міждисциплінарний напрям, який має назву грушевськознавство.

Михайло Грушевський – це вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Він увійшов у вітчизняну історію як її великий літописець, автор фундаментальної «Історії України – Руси», справедливо названої – метрикою нашого народу. Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження. Саме ці базові константи мають бути основоположними у національному вихованні сучасної української молоді.

Література:

1. Гирич. І. Спадщина М. Грушевського і сьогодення // Історія України – 2001. – №43. – С. 4-7.
2. Грушевський М.С. На порозі нової України: гадки і мрії / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – 128 с.
3. Кармазин О. Еволюція поглядів М. Грушевського на Українську державу // О. Кармазин // Людина і політика – 1999 №2 – С. 57-61.
4. Огородник І. В. Історія філософської думки України // І.В. Огородник, В.В. Огородник – К.: Вища школа: Знання 1999. – 543 с.

УДК 94(477): 37 (092)

Наконежна Ольга Володимирівна
кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ВІД ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ – ДО ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Ким для нас сьогодні є Михайло Грушевський? У відповідь на це запитання можна почути: перший президент України, автор книги про історію України, громадський, політичний і культурний діяч, державотворець, літописець, ментор у боротьбі за соборну Україну, соціолог, поет і прозаїк, педагог, людина, чий кожен прожитий день відбивав історію України. Все це, помножене на глибокий, свідомий патріотизм, вкотре підкреслює багатогранність особистості

Михайла Грушевського. Його постать була визначною на небосхилі українського державотворення.

Будучи людиною надзвичайно освіченою, інтелектуалом, Михайло Сергійович підіймав проблеми нищення української нації крізь призму історії. Культуру, освіту, науку і релігію він відносить до сфери духовності. Невід'ємною ознакою, основою українського народу, Грушевський називає православну віру і церкву. «Церква – се предмет особливої уваги і опіки української суспільності, zarazом показник її національної сили і значення, пульс (живчик) її національного життя, її діяльної енергії», – пише він на сторінках «Духовної України» [1, с. 146]. Більше того, вчений обстоював єдину українську церкву, яка була б об'єднуючим фактором всього народу і фундаментом державності.

Ще одним визначальним фактором, на думку Михайла Грушевського, є освіта. Бо за її допомогою можна насаджувати віру, іноземні чесноти, традиції і відправити у забуття свої. Червоною ниткою у його наукових і публіцистичних працях проходить ідея національної освіти. Вчений на прикладі єзуїтських шкіл і колегіумів говорить про руйнацію українського громадянства. Адже через брак власних шкіл вищого типу навіть представники української інтелігенції, члени впливових і знаних українських родин, на яких, як пише автор, «... спочивали останки сили й значення українського елементу, і ті культурні парості, яких так треба було українській народності...» [1, с. 169], віддавали своїх дітей здобувати грамоту до єзуїтів. Останні ж не нехтували такою могутньою зброєю як школа на шляху окатоличення. А сподівання на те, що після навчання молодь повернеться розбудовувати країну, виявилися, зрештою, марними. Тим часом, не розуміючи цієї загрози, і, разом із тим, бажаючи дати освіту своїм нащадкам, навіть віддані українському народові мужі дозволили сотням «учеників-українців» стати на шлях окатоличення.

Не були поза увагою вченого і мовні питання. Адже за часів Великого князівства Литовського на західноукраїнських землях годі було знайти будь-яку літературу українською мовою. Це стало ще одним кроком до її забуття.

Спираючись на думки невідомого автора «Перестроги», який вбачав у браку освіти, добре організованих шкіл причину культурного і політичного занепаду Русі, Грушевський обґрунтовує необхідність організації шкіл нового зразка. Освіта, на його думку, – єдині ліки на всі національні біди, безлад. Цією ідеєю захоплюються багато відомих українців, митців, письменників, педагогів, із якими веде листування Михайло Сергійович. Він підтримував зв'язки з бібліотеками, освітніми установами, університетами європейських країн. Грушевський був переконаний, що досвід треба враховувати, але освіта має бути національною. Учений говорить про те, що гостру потребу розвитку національної освіти мають усвідомити абсолютно всі, від низів – до верхів, бо саме «... національна школа, освіта, наука – це ті гасла, під якими рушає українська суспільність у свій національний похід» [1, с. 177-178].

Література:

1. Грушевський М.С. Духовна Україна : зб. творів / М. С. Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – 560 с.

УДК 94: 32: 37: 172.15 (092 Грушевський)

Омельченко Людмила Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ: ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Сучасний етап розвитку України характеризується двома актуальними тенденціями:

- утвердження пріоритетності європейської орієнтації розвитку держави;
- нагальна необхідність забезпечення територіальної цілісності та громадянської єдності суспільства як засадничих чинників державного розвитку.

Зазначені аспекти висвітлені і в «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.). Отже, проблема психологічного супроводу процесу формування почуття патріотизму набуває особливого значення.

Патріотизм – базове поняття феномену суспільної свідомості, воно має соціально-психологічну природу. Він формується на підґрунті національної свідомості, передбачає

усвідомлення власної належності до народу, держави (Л. Орбан-Лембрик) [3].

У загальній психології патріотичні почуття визначають як складову емоційно-вольової сфери особистості (Г. Ващенко, Г. Костюк, Ф. Василюк, С. Максименко та ін.). Оскільки однією з присутніх властивостей почуттів є предметність, то почуття патріотизму характеризується усвідомлюваністю, а його змістом є конкретні предмети соціальної дійсності: народ, держава, культура, традиції, історія, видатні особистості тощо [2].

У конструюванні сучасного процесу виховання основним системоутворювальним фактором є цінності (О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук). Тому на передній план варто поставити формування громадянськості, любові до роду, народу, України, її історії та культури.

Основними психологічними механізмами виховання, що забезпечують закріплення патріотичних переконань у системі мотивів поведінки та моральних звичок особистості, є: переконування, навіювання наслідування (В. Лозова) [1].

Серед багатьох методів виховання особливого значення набуває метод прикладу – вплив на свідомість, почуття, поведінку особистості через наслідування – оскільки онтогенетично саме наслідування є первинним механізмом. Шляхом наслідування у вихованців формується моральна мета власної поведінки.

Отже, життєвий шлях, громадсько-політична діяльність та наукова творчість М. Грушевського є гідним прикладом усвідомленого патріотизму, відданості ідеї державотворення, застосування наукового підходу до аналізу історії рідної держави, обґрунтуванні джерел націєтворення.

На нашу думку, особливої значущості у процесі формування патріотизму сучасної молоді мають такі ідеї М.С. Грушевського:

- навчально-виховний процес повинен базуватися на засадах української національної культури;
- освітній процес в національній школі повинен здійснюватися українською мовою;
- школа, освіта, педагогічна наука повинні бути незалежними від «чужинського» впливу, за наявності широкого вивчення найкращих здобутків людського духовного розвитку;
- особливого значення для формування національної свідомості має вивчення історії, а самі студії зазначеного предмету повинні бути позбавлені догматизму та застарілих методів;
- необхідність створення потрібного навчально-методичного забезпечення процесу викладання (Ілюстрована історія України під назвою «Про старі часи на Україні. Коротка історія України» (1907), «Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх» (1920).

Значущість творчості М.С. Грушевського високо оцінили провідні діячі світової науки, зокрема В. Янів, М. Шлемкевич, О. Кульчицький. М. Шлемкевич підкреслював, що на межі ХІХ-ХХ століть український соціум акцентував увагу на проблемі історичної долі та історичної правди українського народу, що вирішувалися шляхом духовного поступу самої української нації. Науковець наголошував: «Шевченко, Франко, Костомаров, Грушевський... – творці й носії світогляду сучасного українства» [4, с. 93].

Отже, творчий спадок М.С. Грушевського потребує переосмислення під кутом зору сучасного виховного процесу.

Література:

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2014. – 400 с.
2. Максименко С.Д. Загальна психологія / С.Д. Максименко. Видання 3-є, перероблене та доповнене. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2012. – 446 с. – (Альма-матер).
4. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – К.: Знання, 2006. – 341 с.

SCHOOL COUNSELOR: DUTIES AND FUNCTIONS

A school counselor is a counselor or an educator who works in elementary, middle, or high schools to provide academic, career, college readiness, and personal or social competencies to all students through a school counseling program.

The four main school counseling program interventions used include: school counseling core curriculum classroom lessons and annual academic, career readiness, and personal planning for every student. Sometimes it may include individual counseling for some students. School counseling is an integral part of the education system in large numbers of countries and in others it is emerging as a critical support for elementary, middle, and high school learning and student health concerns. School counseling is provided by classroom teachers who either have such duties added to their typical teaching load or teach only a limited load that also includes school counseling activities.

An outdated term for the profession was guidance counselor. Nowadays school counselor is preferred due to school counselors' role in advocating for every child's academic, career, college readiness, and personal or social success in every elementary, middle, and high school. In the Americas, Africa, Asia, Europe, and the Pacific, some countries with no formal school counseling programs use teachers or psychologists to do school counseling with a primary emphasis on career development.

In the USA, the school counseling profession began with the vocational guidance movement at the beginning of the 20th century now known as career development. Jesse B. Davis was the first to provide a systematic school guidance program. In 1907, he became the principal of a high school and encouraged the school English teachers to use compositions and lessons to relate career interests, develop character, and avoid behavioral problems. Many others during this time also focused on what is now called career development. For example, in 1908, Frank Parsons, «Father of Vocational Guidance» established the Bureau of Vocational Guidance to assist young people in making the transition from school to work.

From the 1920s to the 1930s, school counseling grew because of the rise of progressive education in schools. This movement emphasized personal, social, moral development. Many schools reacted to this movement as anti-educational, saying that schools should teach only the fundamentals of education. This, combined with the economic hardship of the Great Depression, led to a decline in school counseling.

In the 1940s, psychologists and counselors selected, recruited, and trained military personnel. This propelled the school counseling movement in schools by providing ways to test students and meet their needs. In the 1950s the government established the Guidance and Personnel Services Section in the Division of State and Local School Systems. In 1957, the Soviet Union launched Sputnik. Out of concern that the Russians were winning the space race and that there were not enough scientists and mathematicians, the government passed the National Defense Education Act which encouraged the growth of vocational counseling through larger funding. In the 1960s, new legislation and professional developments refined the school counseling profession.

The 1960s was also a time of great federal funding for land grant colleges and universities in establishing Counselor Education programs. School counseling shifted from an exclusive focus on career development and added personal and social issues paralleling the rise of social justice and civil rights movements. In the early 1970s, Dr. Norm Gysbers began shifting the profession from school counselors as solitary professionals into having a comprehensive developmental school counseling program for all students. He and his colleagues' research evidenced strong correlations between fully implemented school counseling programs and student academic success; a critical part of the evidence base for the profession based on their work in the state of Missouri.

It should be mentioned that school counseling in the 1980s and early 1990s was absent from educational reform efforts. The profession was facing irrelevance as the standards-based educational movement gained strength with little evidence of systemic effectiveness for school counselors. In response, consulted with elementary, middle, and high school counselors and created the ASCA Student Standards with three core domains (Academic, Career, Personal or Social), nine standards, and specific competencies and indicators for students. A year later, the first systemic meta-analysis of school counseling was published focused on outcome research in academic, career, and personal or

social domains.

In the late 1990s, a former mathematics teacher, school counselor, and administrator, Pat Martin, was hired by The Education Trust to focus the school counseling profession on closing the achievement gap that harmed children and adolescents of color, poor and working class children and adolescents, bilingual children and adolescents and children and adolescents with disabilities. Martin developed focus groups of students, parents, guardians, teachers, building leaders, and superintendents, and interviewed professors of School Counselor Education. She hired a school counselor educator from Oregon State University, Dr. Reese House, and they co-created what emerged in 2003 as the National Center for Transforming School Counseling (NCTSC).

The NCTSC focused on both changing school counselor education at the graduate level and changing school counselor practice in local districts to teach school counselors how to prevent, intervene with, and close achievement and opportunity gaps. In the focus groups, they found too many school counselors were gatekeepers for the status quo instead of advocates for the academic success of every child and adolescent. Too many school counselors used inequitable practices, supported inequitable school policies, and were unwilling to change.

This professional behavior kept many students from non-dominant backgrounds (i.e., students of color, poor and working class students, students with disabilities, and bilingual students) from getting the rigorous coursework and academic, career, and college access skills needed to successfully graduate from high school and pursue post-secondary options including college. They funded six \$500,000 grants for six Counselor Education/School Counseling programs, with a special focus on rural and urban settings, to transform their school counseling programs to include a focus on teaching school counselor candidates advocacy, leadership, teaming and collaboration, equity assessment using data, and culturally competent program counseling and coordination in 1998 (Indiana State University, University of Georgia, University of West Georgia, University of California-Northridge, University of North Florida, and Ohio State University) and then over 25 other Counselor School Counseling programs joined as companion institutions in the following decade.

School counselors always make strong suggestions about their crucial role in accountability and success for all students and how school systems need to change so that school counselors can be key players in student success. The National Center for Transforming School Counseling at The Education Trust used to denote: schools have to utilize school counselors for equity and access for rigorous courses for all students and ensuring college and career access skills and competencies be a major focus of the work of school counselors.

УДК 378.147

***Русіна Неля Григорівна**
кандидат педагогічних наук, викладач,
Петрова Ольга Миколаївна
викладач, СВІП «Рівненський коледж» НУБіП України
(м. Рівне, Україна)*

СТУДЕНТСЬКІ КЛУБИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАНІ МОЛОДІ

У період становлення української державності гостро постає проблема патріотичного виховання особистості, адже патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого суспільства і виступає не лише чинником інтеграції української нації, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенційних можливостей кожного громадянина в духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Про національне почуття пише Михайло Грушевський. Адже вся історія українського народу – це розбуджена енергія національного самозбереження перед небезпекою видимої національної загибелі. На такому історичному ґрунті виростають ідеали українського народу: свобода, рівність і народний ідеал справедливості або автономії. У своїй історіософській концепції Грушевський зазначає, що суспільний розвиток полягав у певному чергуванні двох протилежних інстинктів – колективістського (солідарності) та індивідуалістського. Досліджуючи історію українського народу, він висуває ідею «національної самооборони» – національну ідею [1].

Сучасна національна ідея, зазначає Дмитро Павличко, – це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування

позитивного для себе політичного міжнародного клімату [2]. Патріотизм є однією із визначальних рис кожного справжнього громадянина.

Національна ідея об'єднує й консолідує суспільство, сприяє виробленню активної життєвої позиції молодій людині, становленню її як особистості. Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів [3].

Реалізації національно-патріотичного виховання молоді здійснюється через роботу студентських клубів. Прикладом роботи студентського клубу є клуб «Моя маленька Батьківщина», який діє за різними напрямками. Основним завданням клубу є національно-патріотичне виховання, всебічний розвиток особистості, її нахилів, здібностей, талантів, забезпечення професійного самовизначення, поглиблене ознайомлення з певною проблемою, науково-дослідницька діяльність студентів тощо.

Клуб організовує систематичні заняття за певною програмою і з постійним складом студентів. На засіданнях клубу розглядаються питання згідно з планами роботи. Теми обираються актуальні, проблемні, які потребують додаткового аналізу. Це чітко відображається в планах роботи секцій-напрямків.

Різноманітні форми роботи клубу дозволяють враховувати інтереси всієї групи, але особливе місце в роботі займає особистісний підхід до студентів, дозволяє виявити обдаровану молодь, здатну до серйозної наукової роботи та творчої діяльності. Так, наприклад: головна мета організації роботи клубу за напрямком «Історія земельних відносин рідного краю» полягає у поглибленні знань з дисциплін «Історія України», «Історія земельних відносин», «Земельне право», «Управління земельними відносинами».

Це не тільки проведення тематичних засідань, а й підготовка до виховних заходів (відкриті засідання клубу «Моя маленька Батьківщина» за темами: «Відкриваємо нові туристичні маршрути Рівненщини»; «Історичний розвиток мого краю», «Знайомий край мені, в якому я живу!?!», «Представлення роботи клубу «Моя маленька Батьківщина» в Рівненській обласній бібліотеці»). Під час такої роботи студенти збирають необхідні матеріали для підготовки сценаріїв, готують доповіді та захищають їх.

У ході клубної роботи проводиться діяльність, яка спрямована на реалізацію європейського вибору України у рамках загальної тематики: «Децентралізація влади». Своєрідним підсумком цієї роботи стало проведення студентських Інтернет конференцій.

Робота клубу «Моя маленька Батьківщина» представлена на Інтернет-сайті. Метою створення Інтернет-сайту «Моя маленька Батьківщина» є оприлюднення результатів науково-дослідної роботи студентів, ознайомлення широкого загалу людей із мальовничими куточка різних областей України, формування духовних цінностей та національної свідомості, любові до українського народу, його історії, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне.

Отже, діяльність клубу забезпечує національно-патріотичне виховання, дозволяє поєднувати індивідуальну роботу студентів з колективними формами діяльності, де молоді люди мають можливість спілкування з однодумцями, бути почутими, що призведе до розуміння основ людських стосунків, самопізнання та самоствердження.

Література:

1. Еволюція поглядів М. Грушевського щодо процесів військового будівництва УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://student.zoomru.ru/history/evoljucya-poglyadv-m-grushevskogo-shhodo/94133.758714.s3.html>
2. Українська ідея Михайла Грушевського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cozyhomestead.ru/Pochva_31125.html
3. Концепція національного виховання студентської молоді <http://vzvo.gov.ua/home/51-documents-of-the-educational-work/132-the-concept-of-national-education-of-students.html>

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ЦЕНТРАЛЬНА ПОСТАТЬ В УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Центральною постаттю в українській політико-правовій думці кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. був Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) – видатний український історик, політико-правовий діяч, автор кількох конституційних проектів та понад 2 000 наукових праць. Його основна робота – багатотомна «Історія України-Руси», найбільша історіографічна праця про український народ, яка увійшла до скарбниці світової історіографії. Працю «Історія України-Руси» називають паспортом українського народу, де М. Грушевський завершив концептуальне обґрунтування політичної та правової історії українства. М. Грушевський відкинув традиційну схему і московську династичну генеалогію С. Соловйова, В. Ключевського, довівши, що українці, росіяни і білоруси походять не з однієї «колиски», а кожний із них має власне коріння. Історію України науковець веде від Київської Русі через Галицько-Волинське князівство, далі – литовсько-руську добу, період визвольних змагань козацько-гетьманських часів і Переяславського договору з Московським царством.

Історія великоруська, за М. Грушевським, починається зі свого кореня – Володимиро-Московського князівства, яке еволюціонувало під найсильнішим впливом Київської Русі. Загальноросійської історії, як і загальноросійської народності, не існує: це штучна конструкція.

Період Київської держави є давнім періодом української політико-правової історії, київські князі – українськими князями, культура ХІ-ХІІ ст. – українською культурою. Договори Київської Русі з Візантією, «Руська правда» – українське право. Саме українські племена започаткували Київську державу.

Завдяки старанням М. Грушевського значно просувалась уперед теорія українського конституціоналізму. 17 березня 1917 р. українці заснували власний орган влади – Центральну Раду, головою якої було обрано Михайла Грушевського. Центральна Рада прийняла чотири Універсали.

I Універсал (червень 1917 р.) виголошував: «Не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям».

II Універсал (липень 1917 р.) проголошував прагнення України до автономії в складі Росії. Право на справедливе представництво у Центральній Раді інших народів, які живуть в Україні. Право формування перших окремих військових частин України.

III Універсал (листопад 1917 р.) проголошував Українську Народну республіку (УНР) у складі Російської республіки. Поставлено питання про негайні мирні переговори з Радою Народних Комісарів Росії. Проголошувалися всі демократичні свободи: слова, друку, зборів, віри тощо.

У грудні 1917 р., в Харкові, за наказом Леніна, більшовики скликали I Всеукраїнський з'їзд Рад і проголосили рішучу боротьбу Центральній Раді і що Україна не є УНР, а частина Російської Республіки. 25 грудня 1917 року проголосили, що в Україні встановлюється Радянська влада і діють тільки закони Російської Федерації, а місто Харків проголошувалося столицею радянської України.

У відповідь на ці дії 22 січня 1918 року було проголошено Центральною Радою в місті Києві IV Універсал, в якому виголошувалось, що УНР стає «самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу».

29 квітня 1918 року на останньому засіданні Центральної Ради було ухвалено проект Конституції УНР. Поява Конституції УНР стала закономірним підсумком перебігу політичного процесу в Україні, започаткованого в березні 1917 р. Вона юридично оформила відродження української державності, дала політико-правові стимули до стабілізації та консолідації суспільства.

ІДЕЇ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА С. РУСОВОЇ

Цікавою та актуальною для сьогодення є спадщина видатного українського вченого, державного і політичного діяча – М.С. Грушевського. Відповідаючи на запитання: хто такі Українці, він писав – «передусім, всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер йти спільно з своїм народом, з усіми свідомими силами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почуває себе їх однодумцем і товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи звання – се не важно. Його воля і свідомість рішає діло. Коли він почуває себе найближчим до Українців і ділом се показує, він – Українцем – товариш і земляк» [1].

М.Грушевський як активний громадський, політичний діяч свого часу відобразив своє бачення нового ладу, до якого прагнуть Українці. Перш за все це воля для України і українського народу, а також рівність, демократичність, оскільки однакове право повинні мати пани і мужики. Всі мають право вільними голосами вибирати собі всяку владу. Звернув увагу Михайло Сергійович і на те, що найбільше трудящого народу на Україні працює на землі, і тому справедливе вирішення земельної справи (аграрного питання) – це перша підстава народного добробуту. Він передбачав, що тільки спільними силами – робочою силою, освітою і наукою потрібно розвивати продуктивну силу країни, її багатства щоби кожен діставав від суспільства по своїй потребі і уділяв йому свою працю, свій хист і знання по своїх можливостях. Але для цього, на думку М.Грушевського, потрібна вільна Україна із демократичним ладом [2].

В основі педагогічних поглядів С. Русової покладено ідеї гуманізму, демократизму, національної школи, високої духовності, національної свідомості. Уся система виховання, на думку видатного педагога, повинна розвивати кожну дитину як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу. Актуальними для сьогодення в контексті громадянського виховання є погляди Софії Федорівни на: мету виховання, яка полягає у підготовці людей з широким розумінням своїх громадянських обов'язків, з високо розвинутим розумом та братерським почуттям до усіх людей, вільних громадян з власною позицією і бажанням працювати; на мову навчання: тільки рідна мова є найплототворнішим, найприроднішим органом думки для мільйонів людей. Більшість сучасних держав складаються з кількох народностей і державна мова панівної далеко не однаково близька й зрозуміла для решти, що населяє територію держави; на завдання морального виховання – людина стає людиною лише в громаді. Свідомість закону, моральне розуміння волі закладається лише в спільноті, в контексті з людьми. Для окремої особи, відірваної від громадського життя, не існує закону, не виявляється безумовної ідеї добра. Лише в спільноті, в спільному житті всіх людей складається моральний і юридичний закон, моральні завдання і обов'язки. Педагог акцентує увагу і на тому, що виховання вимагає більш за все розвитку волі, розвитку активності й самодіяльності. Громадянство й держава також вимагають від людини більш за все твердої волі та самостійної діяльності. Характером керує воля, а воля закладається й розвивається лише на ґрунті активності. Про відповідність вимог конкретного історичного етапу розвитку держави до виховного ідеалу С. Русова писала, що «кожний час історичного життя викликає ті або інші соціальні ідеали, ті чи інші форми громадського життя, і ці нові ідейні течії та вимоги практичного життя перш за все відбиваються на школі, на громадському вихованні, бо це є найбільш чутливий організм, найбільш відповідальний в кожну епоху історичного життя народу. Цей організм має завдання найперше зрозуміти вимоги часу щодо виховання тих або інших здібностей, того або іншого напрямку» [3]. У концепції розвитку української національної школи С. Русова визначає навчальний заклад як важливий інститут формування громадянських якостей підрастаючого покоління: який є не лише науковою організацією, але й тим соціальним осередком, де могли б розвиватися вищі громадські почуття, усвідомленість своїх громадянських прав та обов'язків.

Література:

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.Грушевський. – К. : Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
2. Лисенко В.П. Виховання громадянина в аграрному вищому навчальному закладі / В.П. Лисенко, І.В. Сопівник, Р.В. Сопівник. – К.: вид. центр НАУ, 2007.- 296с.
3. Русова С. Єдина діяльна (трудова) школа. – Лейпциг, Катеринослав, 1924. – 153 с.

УДК 37(09)(477)

Сопівник Руслан Васильович

*доктор педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ У КОНТЕКСТІ ЛІДЕРОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Як би хотілося мені стати ватажком хлопців
українських! Робитиму для цього все, що зможу!
Може, Бог мені і допоможе!

(Михайло Грушевський: «Я не належу до породи
героїв...»)

Лідер – це найбільш авторитетний член групи або іншої спільноти, який, завдяки розвиненим особистісним якостям, в результаті групової диференціації виділяється на роль неофіційного, або формального керівника і здійснює суттєвий вплив на групову активність у процесі досягнення спільної цілі. Таке визначення багато у чому відповідає сутності особистості Михайла Сергійовича Грушевського – видатного історика, громадсько-політичного і державного діяча, літературознавця і публіциста, провідника національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

Михайло Грушевський був безсумнівно лідером, організатором і формотворцем (Д.Донцов), створив у Львівському університеті кафедру всесвітньої історії з окремим узагальненням історії Східної Європи, брав активну участь у діяльності Наукового товариства імені Шевченка, очоливши його 1897 року. У 1906 р. їздив до Петербурга і брав участь у роботі української фракції І Державної думи та Українського клубу. 1907 р. М.Грушевський у Києві керував Українським науковим товариством (УНТ), яке, за його задумом, мало стати фундаментом майбутньої Академії наук України. Став фундатором Товариства українських поступовців (організація української інтелігенції, учених, громадсько-політичних діячів тощо). Потім було ув'язнення і заслання царською владою за надуманим звинуваченням у австрофільстві. Лютнева революція у Петрограді дала Грушевському волю. Зі створенням на початку березня 1917 р. у Києві Української Центральної Ради Грушевський був заочно обраний її головою. Таємним голосуванням переобраний на цій посаді Всеукраїнським національним конгресом 8 квітня 1917 р. Під керівництвом визнаного, авторитетного лідера українського руху Центральна Рада за короткий час пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української Народної Республіки (січень 1918 р.) та її Конституції (квітень 1918 р.). Грушевський був автором головних політичних документів УЦР, основних концептуальних положень Української революції. З огляду на це, Михайло Грушевський, у розрізі концепції Еріха Берна, може вважатись первинним лідером, оскільки він той, хто заклав правові основи, розробив схему історії на якій базувалась тогочасна українська національна держава. Такий лідер є творцем канону (писаних чи не писаних норм, групової культури). Після своєї смерті первинний лідер має тенденцію до евгемеризації (віднесення до пантеону героїв, наділення божественними рисами. Часто лідер-евгемер, це той, чий портрет висить на стіні. Інколи портрети евгемера можуть замінюватись його цитатами.

Складні часи змусили М.Грушевського емігрувати. Він змінював місця проживання, мешкаючи із сім'єю то в Празі, то у Відні, то в Женеві. У цей час Грушевський дедалі більше відходить від політики й займається наукою. Повернення в радянську Україну було викликано бажанням Михайла Сергійовича завершити багатотомну «Історію України-Руси», оскільки в Україні зберігались архіви та інші історичні джерела. У березні 1924 р. він приїздить із сім'єю до Києва, незадовго до цього М.С.Грушевського обирають дійсним членом Всеукраїнської академії наук (1923). У січні 1929 р. Михайла Сергійовича, єдиного з тодішніх членів Всеукраїнської академії наук, було обрано дійсним членом Академії наук СРСР. Атмосфера

репресій 1930-х рр. не оминула й Михайла Грушевського. Дедалі ширше почала розгортатися кампанія проти історичної школи, яку він створив після повернення з еміграції в Україну.

Михайло Сергійович Грушевський був лідером великої історичної школи. Як відомо наукова школа – це інтелектуальна, емоційно-ціннісна, неформальна, відкрита спільнота вчених різних вікових груп і статусу, яка розробляє під керівництвом лідера (вчителя) сформульовану ним комплексну наукову програму у певній галузі. Лідером зазвичай є найбільш авторитетний член спільноти, який завдяки розвиненим інтелектуальним, моральним, волевим, професійним і організаторським якостям виділився у процесі міжособистісної взаємодії на роль неофіційного керівника. Учнями і відповідно членами наукової школи М.Грушевського стали: М.Кордуба, С.Томашівський, Д.Коренець, В.Герасимчук, С.Рудницький, І.Джеджора, О.Терлецький, Б.Барвінський, М.Чубатий, Б.Бучинський, С.Глушко, А.Глядківський, В.Новицький, М.Ткаченко, С.Шамрай, В.Юркевич, які згодом чимало вклали в розвиток історичної науки на Україні, продовжуючи ідеї свого вчителя.

Як уже зазначалось, лідер виділяється на провідні позиції завдяки притаманним йому особистісним якостям. Засновники теорії рис Гальтон, Богардус, Стогдін відзначали, що лідеру мають бути притаманні вищі, а ніж у членів групи, яку він очолює, розумові якості, знання і широка ерудиція. У своїх спогадах Іван Крип'якевич визнавав: «усі відчували, що між нами живе хтось великий. Всі дивилися на нашого історика, як на надзвичайну людину, як на вченого, що сміливо може стати поруч найбільших людей науки на світі, всі ми подивлялися його роботящість, і бачили в ньому одного з найкращих борців за єдність нації».

Густав Лебон (1841-1931) стверджував, що організована спільнота потребує лідера, який має високу творчу продуктивність, є автором автентичних оригіналів, володіє неповторним, самобутнім стилем у сфері своєї діяльності. Знаємо, що Михайло Грушевський є автором понад двох тисяч праць, в яких історія України відтворюється від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки, але найфундаментальнішою з них є «Історія України-Руси» доведена автором до 1658 року. У цьому зв'язку доречними будуть слова, елітолога Вільфредо Паретто, який казав: «Якщо людина носить етикетку лідера – це означає, що вона володіє найвищим індексом у сфері своєї діяльності». Макс Веббер говорить, що лідер має обов'язково володіти пристрастю (великою любов'ю до діла яким займається), або як відзначав Максвелл «Лідер має бути одержимим справою». Історик Ярослав Дашкевич у статті «Хто такий Михайло Грушевський?» пише, що ця людина практично не знала сну: він вставав о годині 4-й ранку, щоб працювати; о годині 10-й ішов на службу, до бібліотеки чи архіву, повертав о годині 5-й після обіду; сидів за паперами до дванадцятої, першої; весь час носив з собою рукописи, гранки, пробні відбитки; навіть на засіданні Центральної Ради правив гранки своїх творів.

Михайло Грушевський працею усього свого життя засвідчив не фразеологічну (І.Франко), а справжню любов до України, в ім'я якої він жертвував усім.

УДК 904(477) «18/19»

Хвіст Вікторія Олексіївна

*кандидат історичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

М.С. ГРУШЕВСЬКИЙ ЩОДО ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ КАФЕДР В УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Багатовекторність наукової та громадсько-політичної спадщини М. Грушевського вражає. Надзвичайно складно назвати та оцінити всі його роботи, тому обмежуся мало відомою, навіть серед дослідників, статтею, яка стосується науково-освітньої сфери.

Питання місця історичної науки та української мови, їх поширення та започаткування українознавчих кафедр та викладання українознавчих дисциплін у вузах підросійської України протягом першої буржуазно-демократичної революції в Російській імперії, поставало одним із пріоритетних напрямів тогочасної громадсько-політичної діяльності національно свідомої інтелігенції, до якої належав і М. Грушевський.

Розгляд даної проблеми на сьогодні є актуальним з огляду на розвиток вітчизняних досліджень, які сприяють поверненню до українознавчої сфери, зважаючи на її відсутність в умовах радянського режиму, та зростання в історичному та історіографічному ключі поглибленого вивчення політичних, соціальних та національних процесів на українських

землях, які перебували у складі двох імперій, історії вітчизняної науки на зламі ХІХ–ХХ ст.

Однією з перших робіт, що піднімали питання відкриття українознавчих кафедр, вимог введення українознавчих предметів у навчальний процес, а, подекуди, й викладання курсів українською мовою є його стаття, що вийшла окремою брошурою у 1907 р. під назвою «Справа українських катедр і наші наукові потреби», де він обґрунтовано висвітлює ситуацію, що склалася та ділиться власним аргументованими роздумами, окреслюючи чітку систему впровадження українознавчих дисциплін на кафедрах.

Перше, на що автор звертає увагу, то це на питання історичної свідомості, самотності, споконвічного прагнення свободи українського народу: «В Російській державі не було суспільності, не було народу, який ближче брав до серця, який би спочував гарячіше, всіма фібрами своєї душі відзивався повніше на справу розкріпощення державного і суспільного ладу, сотворення підстав свобідного горожанського й політичного життя й розвою, як громадянство українське, яке з новими формами устрою мусило зв'язувати надію не тільки політичної свободи, а й національного свого розкріпощення. Не було народності, ближче заінтересованої в великих соціальних реформах, які змагали до економічного розкріпощення робучих мас, сотворення основ для людського життя, просвітнього й економічного поступу, суспільно-політичного самоозначення їх. Після того як вищі верстви покинули свою народність, селянство стало основою в понятті української національності; потреби й завдання українського селянства – се нині потреби й завдання українства» [1]. Тому досить легко зрозуміти і пояснити «отсе жадання українських катедр, української університетської науки» до забезпечення з поміж інших й своїх національних потреб.

Ініціатива щодо відкриття українознавчих кафедр, вимог введення українознавчих предметів у навчальний процес, а, подекуди, й викладання курсів українською мовою, належить в першу чергу студентству. До того ж першими виступили з означеного питання на західноукраїнських землях, а саме в Галичині, коли в 1901 р. «...конфлікт студентів-українців з університетськими властями за права української мови» закінчився колективним виходом перших з Львівського університету. Згодом з подібними клопотаннями виступили і у вузах Наддніпрянщини, починаючи з 1905 р. М. Грушевський стисло окреслює історію розгортання цього питання так: «Восени того ж року його поставили вповні конкретно студенти-українці Одеського університету, і їх бажання були прийняті в загальностудентську резолюцію, предложену раді університету, а ся рада висловила за заведенням викладів по предметах, вказаних студентами: української мови, історії літератури, історії й географії України, з тим що мова викладова тих курсів мала залежати від складу більшості студентів: чи будуть то українці, чи ні. З початком шкільного року 1906 – 1907 справа українських курсів виникла також в університеті Харківським, в історично-філологічному факультеті, де, однак, не прийшло тоді до ніяких конкретних рішень. Найбільше, однак, розголосу прибрала вона, коли піднесли її студенти-українці Київського університету... Резолюції студентів університету були підтримані слідом аналогічними резолюціями студентів Київської політехніки, Вищих жіночих курсів, а також заявами й ухвалами студентів-українців з інших університетів» [1].

Отож, Означена справа подається Грушевським у двох вимірах: як питання необхідності задоволення наукових потреб університетського середовища Наддніпрянської України, та викладання рідною мовою університетських курсів як «постулат культурно-національного українського розвою». М. Грушевський, спираючись на аналіз тогочасних суспільно-політичних та наукових реалій в ідеалі пропонував організацію 12 кафедр, які б займалися найважливішими, як в теоретичному, так і практичному плані, проблемами історії України, її соціально-економічної та культурної галузей.

Література:

1. Грушевський М.С. Справа українських катедр і наші наукові потреби. – К.: Друкарня П. Барського, 1907. – 33 с.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА

Національне відродження України створює сприятливі умови для вивчення творчої спадщини виданих українських вчених. Будуючи нову за змістом освіту, необхідно враховувати не лише традиції розвинених країн світу, а й національні надбання, які ґрунтуються на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, сприяють розвиткові освіченості та інтелігентності людини, формуванню наукового потенціалу – найвищої цінності нації й держави.

Значний теоретичний і практичний інтерес становлять педагогічні погляди М. С. Грушевського.

Михайло Грушевський надзвичайну увагу приділяв особистості вчителя. На його думку, вчитель повинен бути взірцем для наслідування. Передусім він має бути високоосвіченою людиною; допомагати учням у їх моральному становленні. Справжній учитель з любов'ю ставиться до своєї професії, розуміючи велику відповідальність за долю дитини перед батьками, народом, державою. Виховувати і навчати учнів має право той педагог, який сам вихований та освічений, тобто людина мудра, порядна, доброзичлива, професійно підготовлена.

Особистий приклад педагога – методика, яка спрацьовує вічно. Вчителю необхідно пам'ятати, що на основі його оцінних суджень, його ставлення до учнів формуються оцінні судження та ставлення дітей один до одного, визначається характер їх співробітництва. Якщо вчитель ввічливий, доброзичливий, терплячий, то ці якості теж переймаються вихованцями. І, навпаки, якщо вчитель крикливий, роздратований, охоче вислуховує скарги учнів один на одного, заохочує до суперництва, то у дітей виховується відповідна поведінка та взаємовідносини. В той же час, вчитель не повинен домагатися того, щоб вихованці були схожими на нього у всьому. Вчитель – це не найкращий учень класу, риси характеру та якості особистості якого мають перейняти учні. А тому гасла типу: «Роби як я!» чи «Роби як всі!» не відповідають процесу індивідуального розвитку особистості. Слід підняти цей процес до такого рівня, щоб учні у майбутньому переросли своїх вчителів. Тільки за такої умови вчителі зможуть пишатися своїми вихованцями, а ті, в свою чергу, – вихователями [1, с. 46-47].

Значну увагу приділяв Михайло Грушевський місцю й ролі в суспільстві народного вчителя. Він неодноразово наголошував, що провідну і вирішальну роль у вихованні і навчанні молодшого покоління відіграє вчитель. Держава, народ довіряють вчителям своє майбутнє – молодь країни.

У кожній професії особистість людини, її характер, переконання, погляди, ставлення до інших людей не мають такого вирішального значення, як у професії вчителя. Справжній педагог ніколи до кінця не буває задоволений тим, що робить. Виховати особистість можна лише тоді, коли змінюєшся сам. Лише постійно збагачуючи себе знаннями, вчитель може збагатити учнів [1, с. 46].

Михайло Грушевський закликав до вдосконалення своїх знань, виступав за створення єдиної системи підготовки вчителів шляхом розвитку широкої мережі учительських семінарій та організації педагогічних факультетів при університетах [1, с. 52].

М. С. Грушевський наголошував на тому, що кожному вчителю вкрай необхідно опанувати методикою викладання свого предмета, досвідом передових майстрів, і тоді, лише в поєднанні глибоких знань предмета та методики його вдосконалення, можна сподіватися на успіх у роботі. Вчитель повинен глибоко знати свій предмет і постійно удосконалювати методи викладання, за таких умов він зуміє зацікавити учнів, а отже, й забезпечити глибокі знання і хорошу дисципліну в класі.

У науково-педагогічній спадщині М. С. Грушевського важливе місце посідають питання виховної діяльності педагога, його професійним якостям. Педагог повинен відповідати таким вимогам: бути патріотом своєї Батьківщини, мати добру загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку, бути ініціативним, активним, енергійним, оптимістичним, людським, чуйним, вимогливим до себе і до вихованців, проявляти педагогічний такт.

На думку М. С. Грушевського, педагогічний такт полегшує правильне розв'язання виховних завдань; його можна набути лише внаслідок наполегливої власної роботи та

практичного досвіду.

Михайло Грушевський розробив відповідні висновки щодо процесу позашкільного виховання:

1. Основою виховання дітей (та й взагалі молоді) є родина.
2. Різні громадські організації, які займаються справою виховання мають другорядне значення.
3. Природний закон материнства вимагає присвятити себе виключно родині, а в ній – вихованню дітей.
4. Покращити справу виховання можна лише тоді, коли до цих проблем залучити усю громадськість.
5. Вихователі повинні знати шлях психічного розвитку дитини. Вчений радить книжку І. Сікорського «Душа дитини». Виховуючи дітей, необхідно враховувати їхні розумові задатки, успадковані якості, фізичний стан, темперамент тощо.
6. Організувати видавництво дитячого журналу і давати в ньому поради батькам.
7. Не вживати фізичного покарання. Злагода, взаєморозуміння – запорука доброго виховання дітей [1, с. 69].

Вивчення наукової спадщини видатного вченого М. С. Грушевського є важливою умовою вдосконалення професійної підготовки педагога.

Література:

1. Веремчук А. П. Теоретичні основи виховання у працях М. С. Грушевського / Алла Петрівна Веремчук. – Рівне : Тетіс, 1998. – 160 с.

УДК:371.134/.135:008:378.124

Яшник Світлана Валеріївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

ІНТЕГРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР ЛІСІВНИЧОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Україна має тривалі історичні традиції ведення лісового господарства, лісівничої освіти і наукових досліджень, що дало можливість сформувати потужну систему підготовки фахівців для лісогосподарської галузі [2**Ошибка! Незвестный аргумент ключа., с.28-30**].

Оскільки ліс є не тільки засобом забезпечення виживання, а й середовищем особливого спілкування людини з природою – це певним чином позначилось на особливостях вимог до фахівців лісогосподарської галузі. Праця лісівників носить характер соціально корисної та необхідної професійної діяльності, яка закономірно розвивається у рамках культури суспільства. Відтак фахівці лісогосподарської галузі повинні характеризуватися планетарним мисленням, які усвідомлюють суспільну значущість своєї місії та несуть відповідальність за активну перетворювальну діяльність людини у планетарному масштабі. Тому до найважливіших вимог формування фахівців лісогосподарської галузі ми відносимо декілька якісних блоків інтегративного характеру. Перший блок представлений високим рівнем загальної професійної підготовки, що включає спеціальні знання і вміння орієнтовані на галузеву специфіку, знання останніх досягнень науки і техніки, новітніх технологій і методів, бачення перспектив, вміння прогнозувати свою діяльність у лісогосподарській галузі. Другим блоком вимог до фахівців лісогосподарської галузі є любов до природи, ціннісне ставлення до лісівничої діяльності, обумовлення лісогосподарської діяльності екологізацією, що пов'язується із зростаючим значенням соціально-екологічних функцій лісових ресурсів, використання механізмів соціально відповідального лісочористування; високий рівень загальної і професійної культури, з якими пов'язані духовні та культурні орієнтири лісоресурсної сфери, осмислення значення лісів як національного багатства у глобальному вимірі, які забезпечують екологічну та соціальну спрямованість лісоресурсного розвитку. Третім блоком є необхідність оволодіння основними професійно важливими якостями особистості. Отже вимоги, які ставляться до фахівців лісогосподарської галузі досить багатогранні, потребують мобілізації різних спеціальних та гуманітарних знань, психологічних якостей і властивостей.

Особливістю навчального процесу підготовки фахівців лісогосподарської галузі є багатоаспектність засвоюваного матеріалу. Відтак система підготовки майбутніх фахівців

лісогосподарської галузі носить яскраво виражений інтегративний характер. Вона характеризується масштабним інтегруванням традиційних для лісівничих вузів природничо-технічних та антропологічних дисциплін із дисциплінами гуманітарно-екологічної орієнтації. Ядром соціально орієнтованого фахівця лісогосподарської галузі має бути вивчення предметно-методологічних засад соціології, політології, психології, культурології, антропології. Це надає майбутньому фахівцеві можливість оволодіння ефективними методиками аналізу системи «людина-ліс», що співпадає із сучасним розумінням гуманістичного підходу, спрямованого на глобалізацію зусиль людства щодо природозбережувальних та природовідтворювальних технологій як ноосферного явища [3Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с.11-15; 4Ошибка! Неизвестный аргумент ключа., с.191]. Таким чином наголошується на необхідності розвитку гуманітарно орієнтованих аспектах лісівничої діяльності, що вимагає підготовки фахівців нового типу.

Національне відродження неможливе без когнітивного ементу – національного самопізнання, реалізація якого повною мірою може розкриватися через систему національної освіти. Гуманітаризація освіти є чинником відкритості України та її входження до європейського та світового співтовариства. При підготовці фахівців лісогосподарської галузі доречно використовувати ідеї видатних представників українського національного еліти, в яких висвітлювались проблеми національного самопізнання та національного відродження [1, с.57-58]. Зокрема М. Грушевський домінантою національної системи освіти вважав українознавство, яке повинне орієнтуватись на дослідження минулого і сучасного українського народу, його властивостей і особливостей, його території і різноманітних умов, які впливають на життя і розвиток. Вчений наголошує на необхідності запровадження українознавчих кафедр в усіх вузах України, які повинні забезпечити розробку та викладання на науковій основі галузей українознавства. До складових українознавства М Грушевський відносив історію українського народу, українську мову і літературу, фольклор, економічну історію і економічну географію, економіку і статистику, археологію, етнологію, антропологію, фізичну географію, право, медичну статистику тощо. Велике значення у підготовці фахівців надається вивченню історії, оскільки саме вона дає цілісне розуміння власної нації, висвітлюючи політичні, економічні, соціальні, культурні та низку інших відносин протягом тривалого історичного процесу. Таким чином українознавство у цілісності об'єкта дослідження є необхідним засобом самопізнання нації, її рефлексії та подальшого національного становлення національної системи освіти.

Література:

1. Данюк І. Михайло Грушевський про національне самопізнання та національне відродження / І. Данюк // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 11. – К. – С.57-60.
2. Коритко Л.Я. Підготовка фахівців лісового господарства / Л.Я. Коритко // Університетські наукові записки. – 2011. – №.3 (39). – С.27-31.
3. Свириденко В.Є. Внесок лісогосподарського факультету Національного аграрного університету в справу становлення лісівничої освіти в Україні // В.Є. Свириденко, А.А. Строчинський // Лісівнича наука і освіта: стан і перспективи розвитку : Матеріали Міжнародної ювілейної науково-практичної конференції (17-20 жовтня 1995 р.). – К.: СП «Різо-Принт» – С.11-15.
4. Яшник С.В. Гуманітарний і соціальний розвиток майбутніх керівників лісогосподарської галузі / С.В. Яшник // Тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» [Текст] / за заг. ред. В.В. Балабіна. – К.: ВІКНУ, 2014. – С.191.

М. Грушевський очима сучасної молоді

УДК 323.1:001.9

Аксьонова Поліна Андріївна,
студентка ФЗРБтаЕ

Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Сєкунова Юлія Володимирівна**

ВНЕСОК М. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Політик, історик і патріот свого народу Михайло Грушевський у політичній діяльності та науковій креативності керувався любов'ю до свого народу і до історичної істини, що

допомогло йому стати творцем засад Української незалежної держави та першим президентом Української Народної Республіки (далі УНР).

Будучи соціалістом за світоглядом, М. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності довгий час відстоював ідею перебудови Росії на федеративних засадах, де б Україна була одним із суб'єктів федерації. Тільки в IV Універсалі він відійшов від цієї позиції. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому уряду й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові [1, с. 115].

Головним предметом цієї праці є «народ», «маса народня», які, за твердженням ученого, «перейняті духом демократизму». Проте не зовсім зрозуміло, чи йшлося про одне поняття з тотожним змістом, але у двох термінах («народ» і «маса народня»), чи про два поняття, кожне зі своїм змістом [2, с. 73].

Дослідник творчості М. Грушевського, М. Прицак зазначав, що ці поняття, як і поняття «масса», вживаються досить вільно. Крім свого загального значення, поняття «народ» означає ще «суспільність», яку, називали ще «громадою», є лише активною частиною «маси народньої». «Маса народня» – це вихідна точка опори, на якій дослідник повинен координувати свої наслідки. Щодо ролі мас, то М. Грушевський зазначав, що «безпосередніх вказівок стрічається мало, тому доводиться говорити про розвиток політичних подій, які визначали дальші напрями народного життя» [4, с. 213].

Складною була проблема відповідності політико-громадянського устрою народним ідеалам. Оскільки такої відповідності не було, то, на думку М. Грушевського, завдання наукових студій полягало в тому, щоб з'ясувати, якою мірою політико-державний устрій був справою самого народу, тобто чи виріс він на ґрунті «народнім», чи звідкись був перенесений та чи відповідав потребам народним і яке значення й вплив мав на народні маси.

М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Це ідея «національної самооборони» та «національної смерті». Вся історія українського народу – це розбудження «відпорної енергії» національної. самоохорони перед небезпекою видимої національної смерті [5, с. 206].

На наш погляд на такій історичній основі виростають ідеали українського народу, які ще досі не досягнуті. Це свобода, рівноправність та «народний ідеал справедливості» або автономія. У боротьбі за досягнення своїх ідеалів український народ пройшов складну і важку історію, яка принципово вплинула на виховання і самого М. Грушевського.

Дослідженням доведено, і як зазначав М. Грушевський 1920 р., він «був вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеологію від Кирило-Мефодіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і влади вина лежить на боці влади, бо інтерес трудового народу – се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі трудовому народові не добре, се його право обреховатися з нею» [2, с. 245].

Як і народники, М. Грушевський під «народом» розумів «село, українське селянство». Таке бачення «народу» залишилося на все життя, навіть тоді, коли він очолював Українську Центральну Раду. І тоді його позиція як президента була «селоцентрична». У своїй програмній праці «Підстави Великої України» М. Грушевський писав: «Головною підставою цієї Великої України ще довго, коли не завжди, буде селянство, і на нім доводиться її будувати» [3, с. 44].

Провідну роль селянства у суспільно-політичному та національному житті М. Грушевський бачив і у 20-х роках XX ст., коли в Україні відбувалися нові суспільно-економічні процеси. «Українська культурна робота, – зазначав він у 1926 р., – для українського села ще не закінчена. Завдання сформування української робітничої верстви, що має завершити будову української національності, веде до села» [4, с. 295].

На доповнення поняття «народ» як національно-етнічної, духовно-культурної визначеності М. Грушевський дав дефініцію «народу», яка розкривала антропологічну та психофізичну характеристику. Учений підкреслював: «Так само відрізняється українська людність. від своїх найближчих сусідів прикметами антропологічними – в будові тіла, і психофізичними – в складі індивідуальної вдачі, у відносинах родинних і суспільних, у побуті й культурі матеріальній і духовній.

Ці психофізичні і культурні прикмети, що мають за собою більше або менше поважну

історичну давність – довгий процес розвитку, зовсім виразно зв'язують в національну цілість поодинокі групи української людності супроти інших таких цілостей і роблять з неї живу національну індивідуальність «нарід», з довгою історією його розвою».

Підсумовуючи, можна підкреслити, що Михайло Грушевський вбачав майбутнє України в утворенні автономії держави в складі Австрійської та Російської республік, де громадянам гарантувалися б його суспільні права, де не було б рабства і були б створені всі умови для праці населення, а мешканці окремих пунктів були організовані на основі об'єднання вільних громад.

Спираючись на загальну підтримку українського населення, М. Грушевський і його однодумці заснували фундаментальні принципи автономності й федералізму, які лягли в основу перших законодавчих актів Центральної ради, що стало поштовхом для становлення незалежної України.

Література:

1. Великий Українець: матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського/ упоряд. А. Демиденка; вступ. сл. Л. Кравчука; післямова Ф. Шевченка; худож. оформ. О. Ковалю. – К.: Веселка, 1992. – 551 с.
2. Грушевський М. Духовна Україна: зб. творів / М. Грушевський; упоряд. та дод. І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1994. – 558
3. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії: монографія / М. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1991. – 122 с.
4. Грушевський М. Твори: у 50 т. Т. 3: Серія: Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917) / М. Грушевський ; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства; голов. ред.: П. Сохань (голов. ред.) та ін.; упоряд., авт. передм. та комент. С. Панькова та ін. – Львів: Світ, 2005. – 774 с.
5. Солдатенко В.Ф. Внесок М.С. Грушевського в розробку концепції національно-демократичної революції. / В.Ф. Солдатенко // Михайло Грушевський – науковець і політик в контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К., 2002. – С. 202-208.

УДК 141.7

Гальцов Нікіта Олегович

*студент факультету землевпорядкування,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Білан Сергій Олексійович

М.ГРУШЕВСЬКИЙ, ЯК ГОЛОВНИЙ СОЦІОЛОГ ХХ СТОЛІТТЯ

На початку ХХ століття соціологія в Україні розвивалася спираючись на ідеї національного відродження українського народу. Соціологічна думка вбачала перехід національно-визвольного руху від стадії культурного українофільства до стадії організованої соборної української державності. Своєрідною політичною подією стало утворення Революційної Української партії в 1900 р., в ідеях якої «почалося пробудження України до волі та незалежності, що нація стала на новий шлях і прогресивні сили повинні очолити її, щоб досягнути ідеалу, але повинні пам'ятати, що тільки предтеча того великого, ідучого за нами». На початку ХХ століття в Україні міцнішає суспільно-політичний рух. З'являються нові політичні партії, нові прогресивні сили, які об'єднали різні, часом такі, які не можливо об'єднати, прошарки населення.

В 20-х роках в Україні існувала часткова свобода політичної думки. Представниками прогресивної інтелігенції були: вчені, політичні діячі Володимир Винниченко, Роман Роздольський, Борис Крупницький, а також, звичайно, Михайло Грушевський та багато інших. Вони переймалися проблемами державоутворення в Україні, відстоювали ідеї її соборності, суверенності тощо.

Михайло Грушевський – видатний громадський і державний діяч, визнаний лідер національно-демократичної революції, політик, який пізнав велич і насолоду перемоги та гіркоту поразки, але до кінця залишився вірним ідеї всього життя.

М. Грушевський презентував зовсім новий щабель національно-суспільної думки. Зі старим народництвом його пов'язувала тільки віра у доленосне призначення народу. Всі інші сторони поглядів М. Грушевського відчутно відрізнялися від класичних поглядів народників. Він був безпосереднім творцем нової політичної доби української історії.

Він використовує свій історико-соціологічний метод у дослідженнях давньої історії, пов'язуючи його здобутки із сьогоденням. «Думаю, ми стоїмо на порозі нового сміливого і багатого наслідками руху в сфері соціальних наук, – стверджує він, і, зокрема, соціології теоретичної і генетичної». Він вважав, що виконавши історико-соціологічний аналіз минулого, ми знайдемо шлях до розуміння сучасних процесів, а також майбуття [1, С. 65].

Звідси стає зрозумілою й назва його праці «Початки громадянства. Генетична соціологія», у якій він зазначає, що в час глибокого соціального перелому більш ніж будь-коли потрібні ґрунтовні стадії соціальної еволюції «від самого споду», від самого початку.

В українській соціології, Грушевський виступає як один із засновників української ідеї. Велика ерудиція в різних сферах, а саме історії, літератури, мистецтва дала можливість М. Грушевському створити своє розуміння суспільного процесу і політичного розвитку. Суть історіософської концепції М. Грушевського ґрунтується в 3 основних поняттях: народ, держава і герой в історії. Народ, у М. Грушевського, це поняття метафізики романтичного періоду, тоді як держава – це анархо-соціалістичне поняття, і герой в історії відповідає позитивістській концепції, як метод пізнання [2, С. 35].

В народі М. Грушевський бачив дієву силу історії. Досліджуючи історію українського народу, він висуває ідею «національної самооборони» і «національної смерті». Вся історія українського народу – це пробуджена енергія національного самозбереження перед небезпекою видимої національної смерті. На такому історичному ґрунті виростають ідеали українського народу: свобода, рівність і народний ідеал справедливості або автономії.

Розглядаючи еволюцію так званої «класової держави» М. Грушевський робить висновок, що такий процес характеризується значною боротьбою в самій керуючій верхівці за владу, яка виникає між прошарками військових і духовенства, аристократією палацовою та провінційною і т.д. [3, С. 75]

М. Грушевський в своїх працях стверджує, що Київська Русь була першою і найдавнішою формою українського життя.

У соціологічному сенсі М. Грушевський прагне розкрити питання ролі держави в історичному розвитку. Він стверджує, звертаючись до минулого, що Київська держава виникла на своєму рідному ґрунті, де народ завжди прагнув до соціального і національного визволення, до створення української державності. У поглядах М. Грушевського про державу відбився вплив думок М. Костомарова, М. Драгоманова, С. Подолинського, М. Павлика та ін. Погляди М. Грушевського базувалися на твердому переконанні, що автономія України буде опиратися на чесну співпрацю з Росією. Пізніше під впливом подій М. Грушевський проголошує суверенітет України.

Отже, цілісна концепція українського історичного процесу створена М. Грушевським включила до свого складу кращі здобутки світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала центральною ідеєю українського відродження.

Література:

1. Черниш Н.Й. Історико-соціологічний метод М. Грушевського і сучасність // Михайло Грушевський і Західна Україна. – Львів: Вид-во УАД, 1995. – 64–69 с.
2. Історія вітчизняних теорій і вчень: навчально-методичний посібник / Укладач Білецький В.В. – Донецьк: ДонДДУ, УКЦентр, НТШ-Донецьк, 2007. – 136 с.
3. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття: Навчальний посібник. – К., 1996. – 294 с.

УДК 94(477)

Гелик Поліна Олексіївна
студентка, ФЗРБтаЕ

*Національний університет біоресурсів
і природо користування України (м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Секунова Юлія Володимирівна**

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ОБЛИЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Кожен народ має своїх національних героїв, які в найкритичніший момент історії втілюють найкращі його риси, піднімають на боротьбу інших і беруть на себе відповідальність за майбутнє нації, ведучи її за собою. Однією з таких особистостей, без перебільшення, був і залишається Михайло Сергійович Грушевський.

М.С.Грушевський (1866–1934 рр.) жив і творив українську державність, писав її історію,

перебуваючи у самій гущі життя, серед людей і для людей. Він був особистістю, яка не лише мала високі ідейні переконання, а й звичайні людські риси характеру, емоції і пристрасті, честолюбні амбіції, симпатії й антипатії, душевні потрясіння, певні слабкості й болючі помилки. Також він був людиною своєї епохи – часів гострих соціальних суперечностей і жорстокого національного гніту з боку імперської влади стосовно українського народу і його еліти, до нього особисто як одного з найпомітніших її представників. Грушевський і його сподвижники працювали за надто важких, часто екстремальних, виснажливих умов (наприклад у 1917–1918рр.). Михайло Сергійович згадував: «Я був стомлений, боявся за свої сили, за свою психічну рівновагу, вертаючи вечором з засідань, звичайно не міг заснути, хіба глибоко в ніч. При тім ми всі жили в безнастанній тривозі, в свідомості можливості якоїсь несподіваної катастрофи: арештів, збройного нападу» [1, с.39].

У його працях концентрувалися попередні досягнення суспільно-політичної думки українства, уроки віковичного історичного генезису нації, теоретичні передбачення подальших шляхів розвитку українського суспільства, вибір найприйнятніших, найперспективніших варіантів спрямування визвольного руху, його стратегії, форм і методів боротьби, лінії поведінки в конкретних ситуаціях.

Громадяни, які народилися і стали дорослими в уже незалежній Україні, сприймають Михайла Грушевського як батька-засновника національної державності. Його монумент розташовано неподалік від резиденції Центральної Ради, тепер це Будинок вчителя на вулиці Володимирській у Києві. Його іменем названо вулицю, на якій розташовано Верховну Раду і Кабінет Міністрів України. Національний банк України зобразив його портрет на 50-гривневій купюрі.

В радянські часи, Михайла Грушевського якщо і згадували, то неодмінно з негативними ярликами. Його наукова, культурницька, педагогічна, громадська та політична діяльність неодмінно подавалися у викривленому віддзеркаленні. Протягом десятиліть геніального вченого і відомого політичного діяча неодмінно зображували буржуазним раціоналістом (хоч він був соціалістом-революціонером), ідеологом і натхненником української контрреволюції (хоч насправді він був одним із вождів української революції та федералістом), ворогом Радянської влади (хоч він виступав за найширше, але рівноправне співробітництво з нею), агентом австро-німецького імперіалізму (хоч він був його непримиренним ворогом), заклятим ворогом українського народу (хоч він залишався його вірним сином до своєї раптової смерті), «фальсифікатором» історії України (хоч нічого глибшого і достовірнішого за його історичні дослідження на цій царині ми досі не маємо).

Глибокі знання в галузі національної історії і державотворча діяльність поєднувалися у М. Грушевського з яскравим журналістським талантом. Апелюючи до громадськості, вчений закликав концентрувати сили на здобутті власної державності. Оцінюючи становище українців на початку ХХ ст. у двох сусідніх імперіях – Російській та Австро-Угорській, він з гіркотою занотував: «По своєму числу український народ стоїть зараз по перших, «світових» народах Європи, а яке він має значіння чи в політиці, чи в культурнім, чи в економічнім житті? Ніякого! Якби зник український народ, то й пес би за ним не гавкнув» [2, с.33].

Звичайно, М. Грушевський був не самостійником, а федералістом. Але він зазначав, що треба добиватися якнайширшої національно-територіальної автономії, яка «більш-менш наближається до державної самостійності». Відповідно, майбутню Російську республіку він розглядав як союз держав, з'єднаних федералістичними зв'язком. Автономна Україна мусила постати на землях, де українське населення складало більшість [3, с.158].

М. Грушевський підкреслював, що оборонці української національності не будуть шовіністами. Всілякі прояви українського шовінізму він вважав національним злочином. Гнівно відкидаючи гасло «Україна – для українців!», він проголошував від імені всього організованого українського громадянства: «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю та його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе» [4, с.109].

Науковий доробок М. Грушевського тільки в останні роки стає доступною в усій своїй сукупності. Розкиданий в газетах і журналах публіцистичний доробок вченого було надруковано в 50-томному зібранні його творів. Упорядники другого тому І. Гирич і С. Панькова справедливо вказали, що публіцистична спадщина Михайла Грушевського допоможе самоусвідомити себе українцями ще не одному поколінню українського

громадянства, а провідників розбудови незалежної держави застереже від повторення здійснених у нашій історії політичних помилок. Будемо сподіватися, що так і станеться.

Література:

1. Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С. 39.
2. Грушевський М.С. На порозі нової України. Гадки і мрії. – К., 1991. – С. 33.
3. Мироненко О.О. Світоч української державності. – К., 1995. – С. 158.
4. Грушевський М.С. Звідки пішло українство. // Великий Українець. – К., 1992. – С. 90.
5. Гирич І., Панькова С. Грушевський М. Вільна Україна // Великий Українець. – К., 1992. – С. 109.

УДК 94(477)

Гнатишко Олеся Євгенівна

студентка ФЗРБтаЕ

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Секунова Юлія Володимирівна**

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ПАТРІОТ СВОГО НАРОДУ

Україна свого досягне.

М. Грушевський

Його ім'ям називають вулиці, проспекти, площі, йому споруджено пам'ятники у столиці України та багатьох містах, на його честь відкрито меморіальні дошки у Відні, Празі, Варшаві, Тбілісі, Казані, Москві. Хто ж він такий Михайло Сергійович Грушевський? Яким він бачив себе сам, яким маємо сприймати його ми?

Михайло Сергійович Грушевський (1866 – 1934) – український історик, літературознавець, письменник, публіцист, громадський і державний діяч.

Михайло Грушевський народився з генетичною любов'ю до України, і цією любов'ю були освячені всі його малі і великі справи. Доля визначила місію Грушевського – стати на сторожі національної гідності, забезпечити право кожного українця пишатися тим, що він українець.

Тому всі його проекти – від фундаментальної «Історії України-Руси», Наукового товариства імені Тараса Шевченка (фактичної Української Академії Наук), унікального явища – наукової школи Грушевського, новітнього українського парламенту – Української Центральної Ради, до найменшої публіцистичної замітки були підпорядковані одній меті – «послужитися українському національному відродженню». І робив він це щиро і правдиво. Варто це збагнути.

М.Грушевський був такий націоналістом. Але він сприймав націоналізм як любов до своєї нації, а не як ненависть до нації сусідньої. Кредо ж його: «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе»[2, с. 109]

Обрання Михайла Сергійовича Головою Центральної Ради було, звичайно, визнанням передусім його величезних наукових заслуг, його беззастережного авторитету серед українства. Між тим, сам Михайло Сергійович в автобіографічних спробах дуже скромно оцінював власну роль у тогочасних подіях: «Пробув я головою Центральної Ради тринадцять місяців, до кінця її існування. Тяжке і відповідальне було те становище».[3, с. 5]

Розмірковуючи рівно через рік над своїм життям, над новітніми подіями, Михайло Сергійович напише: «Я сам прийшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним – тільки він мусить бути проведений відповідно широко». [1, с. 161]

Діяльності цього великого патріарха нової української науки притаманний широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної помітної ділянки суспільного життя, в якій він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. М.Грушевський є однією з головних постатей українського національного самоствердження в новітній історії України. Поєднуючи наукову роботу з культурно-освітньою, М. С. Грушевський зробив значний внесок у реорганізацію шкільної освіти в Галичині, відродження діяльності «Товариства любителів українського мистецтва» (1905), створення національного театру у Львові та організацію видавничого товариства. У 1907р. він видав книгу «Про старі часи на Україні», де в популярній формі виклав основні події історичного минулого українського народу.

Важко взагалі на терезах історії визначити, що було для української революції важливіше, ефективніше. Проте, незаперечне одне: написані професором М. С. Грушевським твори стали могутньою ідейною зброєю, оснастили український рух конкретною програмою, лозунгами революційної боротьби, стали осередком концепції української революції.

М. Грушевський словом і ділом обстоював право українського народу на власну державу. Але не слід закривати очі й на його трагічні помилки, серед яких чи не найбільшою був розпуск новостворених збройних сил, що спричинило трагічну загибель студентської молоді під Крутами, та втрату Україною здобутої незалежності. Історики і досі сперечаються, чи був в Україні шанс зберегти у 1918 р. суверенітет, і чого більше приніс М. Грушевський Україні – користі чи шкоди. Проте беззаперечною його заслугою визнається те, що на початку ХХ ст. принаймні рік на світовій мапі була Українська Народна Республіка. [5, с. 88-89]

Він знав, любив Україну, без неї не мислив свого життя, був її вірним сином. Як людина, міг помилятися, помилявся, мав недоліки, але завжди залишався чесним, вольовим і мужнім. Не варто зображати його ні в ореолі слави, ні в тенетах мук і страждань. Важливо, що його творча спадщина прилучає нас до історичного минулого, допомагає глибше розуміти і вірно будувати сьогодення, збагачувати історичну і соціальну пам'ять, наш духовний потенціал.

Література:

1. Багалій Д. Акад. Грушевський і його місце в українській історіографії // Червоний шлях. – 1927. – Кн.1. – С.161.
2. Грушевський М. Вільна Україна // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. Грушевського. – К.: Веселка, 1992. – С. 109.
3. Солдатенко В. Проект «Україна». 1917–1920 рр. Постаті. – К.: Фоліо, 2011. – С.5
4. Шуневич В. «Я не належу до породи героїв»: [Життєпис М.Грушевського] // Україна. – 2008. – № 12. – С. 86-92.

УДК 94(092 Грушевський)

Горкун Тетяна Володимирівна

студентка факультету аграрного менеджменту,

*Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Лановюк Людмила Петрівна**

ЦІКАВІ ФАКТИ ІЗ ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський – особистість відома. Це знаний професор історії, організатор української науки, політичний діяч та відомий публіцист. У свій час він очолював Центральну Раду. Його життя дуже різноманітне і тісно пов'язане із багатьма містами світу. Народився він у місті Холм у Польщі, дитинство провів на Кавказі, а навчався у Києві на історико-філологічному факультеті Київського університету. У період навчання брав активну участь у діяльності київської громади [3].

Тісно пов'язане життя М. Грушевського із містом Лева. Переїхавши сюди в 1894 р., він почав викладати українську історію при Львівському Університеті. Згодом став на чолі Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. Також знайшов кошти для «Української видавничої спілки», яка видала перед Першою світовою війною до 300 українських книжок [3]. У Львові ним був написаний та надрукований перший том фундаментальної праці – «Історія України-Руси».

У 1907 р. М. Грушевський став організатором Українського Наукового Товариства у Києві. У 1908 р. – головою Товариства Українських Поступовців. Саме воно об'єднало більшість українських партій та національно-громадських організацій.

11 грудня 1914 р. М.Грушевського заарештували у Києві за звинуваченням в австрофільстві та причетності до створення Легіону Українських січових стрільців і відправили на заслання до Симбірська. Згодом вдалось переїхати до Казані і далі займатись науковою діяльністю, але із заборонаю викладацької діяльності. У 1916 р. він переїжджає до Москви, оскільки його позбавили посади професора, він відновлює роботу Товариства Українських Поступовців і прагне об'єднати опозиційні українські сили .

4 березня 1917 р. засновується Українська Центральна Рада і М.Грушевського заочно обирають головою. 6 серпня 1917 р. М.Грушевський навіть просив обрати замість нього головою Центральної Ради людину зі сильнішими нервами [3]. Але його вмовили залишитися

на своїй посаді. Після падіння УЦР певний час М.Грушевський перебуває у місті Кам'янець-Подільському. Там він служить редактором газети «Голос Поділля».

Згодом він емігрує за кордон, де розширює свою наукову та видавничу діяльність. Був засновником багатьох міжнародних громадських організацій.

У 1923 р. він став академіком ВУАН. Повертається знову до Києва, де розгортає свою наукову діяльність, але через 9 років його знову арештовують і висилають до Москви. 23 березня 1931 р. М.Грушевського заарештували як «керівника Українського націоналістичного центру», вигаданого чекістами. Коли він відмовився визнати ті «свідчення», які з нього «вибили», слідчі погрозами ув'язнити його доньку Катерину. 5 січня 1933 р. справу экс-голови Центральної Ради закрили зі зловісним, водночас, поясненням-вердиктом – з огляду на його смерть.

У листопаді 1934 р. М.Грушевський, перебуваючи на відпочинку в одному з Кислотоводських санаторіїв, захворів на карбункул. Але операцію провів головний лікар місцевої лікарні, котрий хірургом не був. Перед цим він відмовив М.Грушевському в проханні бути прооперованим його давнім і перевіреном другом.

До сьогодні науковці сперечаються щодо точної дати смерті історика. Історія хвороби і телеграма засвідчують, що М.Грушевський помер 24 листопада 1934 р, а не 25 листопада, як зазначають науковці [3.]

У сучасній науковій літературі багато йдеться про президентство М.Грушевського. З погляду формального, юридичного М.Грушевський не був президентом Української Народної Республіки. Такої посади в УНР не існувало, також її не передбачала Конституція, яка була ухвалена в останній день функціонування Центральної Ради. Невідомий жодний акт, учинений М.Грушевським, як президентом УНР. Водночас кваліфікація М.Грушевського «президент Ради» була тоді досить поширеною, особливо в газетних публікаціях. Це скоріше за все пов'язане з тим, що ще одне значення слова президент – голова. Зокрема, М.Грушевський послуговувався візиткою, де був напис французькою мовою «President du Parlement D'Ukraine» (президент парламенту України – тодішній відповідник сучасного Голови Верховної Ради України), а також пізніше підписувався «бувший президент Української Центральної Ради». У протоколах засідань Ради він називався українським словом «голова». Таким чином Грушевський був не головою УНР, а головою Центральної Ради УНР [1].

Обласна рада Львова проголосила 2016 рік роком відомого історика, наукового та громадського діяча.

Література:

1. До Дня народження Михайла Грушевського. 10 фактів – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/do_dnya_narodzhennya_myhayla_grushevskogo_10_faktiv_73186.html
2. Загадка дати смерті Михайла Грушевського – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ridna.ua/2014/11/zahadka-daty-smerti-myhajla-hrushevskoho/>
3. Голод І. Історик не політик? Грушевський розбудив країну... і приспав // Українська правда, 29 вересня 2011р. – С. 5.

УДК 93/94(477)

Демченко Наталія Юрївна
студентка гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)
Науковий керівник: к.філософ.н., доц. **Костюк Олександр Васильович**

ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Актуальність: визначається важливістю оцінок тенденцій, перспектив, вивчення життя Михайла Грушевського, його наукової спадщини.

Мета: Детальне вивчення життя та наукової спадщини відомої історичної постаті Михайла Грушевського.

Об'єкт: Життя та наукова спадщина Михайла Грушевського.

Виклад основного матеріалу: В українському і світовому історичних процесах часами появляються унікальні одиниці, які своєю діяльністю і творчістю творять цілу історичну епоху і безпосередньо впливають на історичний розвиток нації. Саме Михайло Грушевський, побіч

Тараса Шевченка й Івана Франка, належав до цих унікальних і геніальних людей, що створили цілу еру в історії України.

Процес утвердження Незалежності України, становлення громадянського суспільства та формування його ідеології відбувається в певних умовах бурхливого зростання інтересу до історичного минулого нашого народу. Адже знаючи наше минуле, ми можемо назвати себе справжніми громадянами, патріотами своєї країни.

Саме тому виникає закономірність того, що до активного політичного життя суспільство може бути готовою завдяки знанням історії, культури, усвідомленню ролі своїх провідників та діячів певної історичної постаті. І саме цією блискучою постаттю постає в історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. Михайло Сергійович Грушевський – видатному вчений, людина широкої ерудиції, надзвичайної працьовитості.

М.С. Грушевський народився 17 вересня (за ст. стилем) 1866 р. у Холмі (нині – Республіка Польща) в сім'ї вчителя. Дитячі роки проходили далеко від рідних місць (сім'я переїхала спершу в Ставрополь, а згодом на Кавказ). Проте, почуття любові до рідного краю залишалося у нього на все життя. Як писав М. С. Грушевський в «Автобіографії», «під впливом оповідань батька, що заховав тепле прив'язання до всього українського – мови, пісні, традиції, в мені рано збудилося й усвідомилося національне українське почуття, підтримуване книжками, тими рідкими поїздками на Україну, що малювалася тому в ареолі далекої «вітчини», і контрастом чужоплемінної й чужомовної «чужини» [2]

Доба Грушевського кінця XIX ст. і першої чверті XX ст. позначилася динамічним розвитком української національної культури і національно-державним відродженням української нації. В анналах української і світової історії Грушевський записаний, як найвидатніший український історик, неперевершений організатор наукового життя і передовий суспільно-політичний діяч, котрий як голова Української Центральної Ради протягом відносно короткого часу doprowadив до реалізації державного суверенітету української нації.

Однак, діапазон наукової творчості Грушевського надзвичайно широкий і не обмежується вище зазначеним адже, крім історії він досліджував допоміжні історичні дисципліни й археологію, історію української літератури, географію, соціологію, право, етнографію й інші науки.

Проте, володіючи енциклопедичними науковими знаннями, здатністю всебічно аналізувати і в художній формі відтворювати історичні процеси, він яскраво виявив себе в багатьох галузях знань історії, археографії, літературознавстві, фольклористиці та ін. Однак творча спадщина історика включає також белетристику, поезії, драми і мемуаристику та літературну критику. Грушевський був також провідним українським публіцистом XX ст. і часто свої історіографічні концепції подавав в приступній формі у публіцистичних статтях, які мали винятковий вплив на тогочасне суспільно-політичне життя України

Однак насамперед М. С. Грушевський – це визначний історик і патріот свого народу, який створив перше найбільш повне, узагальнююче дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII століття Наукова концепція М. С. Грушевського ґрунтується на органічній єдності високого професіоналізму викладу матеріалів, глибоких знаннях літератури і джерел та оригінальності їх трактування.

Його діяльність і творчість пов'язане з цілою епохою в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку нової України що зараз направляє нас діяти вірно орієнтуючи нас у майбутнє.

Ім'я Михайла Грушевського є досить знайомим кожному адже пов'язано досить багатьма визначних та знаменитих подій в історії української науки, культури, національно-державного відродження України. Однак найголовнішою особливістю його є те що він видатний український історик, провідний організатор академічно – наукового життя, відомий суспільно-політичний діяч українського відродження XX століття. Що робить його знаменитою людиною.

М. С. Грушевський як політик пройшов важкий але видатний шлях Він був головою Центральної Ради, а згодом визнав Радянську владу на Україні і висловив готовність служити їй. Змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя. Але любов до свого народу і до історичної істини для нього завжди були вищим мірилом в науковій творчості і політичній діяльності. [1]

Як вчений і політик М. С. Грушевський боляче переживав за долю свого народу і цього

не можна не враховувати при визначенні його творчої спадщини і громадської діяльності.

Література:

1. Грушевський Михайло Сергійович // [Українська педагогіка в персоналіях. XX століття](#) / Ред.: [О. В. Сухомлинської](#). – Київ : «Либідь», 2005. – Т. 2. – С. 568.
2. Грушевський М. С. Автобіографія. Друкується як рукопис. – К., 1926. – С.4.
3. Багалій Д. Академік М.С.Грушевський і його місце в українській історіографії // Червоний шлях. – 1927. – №1. – С.160-217.

УДК 94(477):323.2 – 054.72

Дорош Вікторія Василівна
студентка ФЗРБтаЕ

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: к.і.н., доц. *Сєкунова Юлія Володимирівна*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В РОКИ ЕМІГРАЦІЇ

«Я хочу жити, щоб працювати, страждати і боротись разом з вами».

М.С. Грушевський

У кожного роду є свої історичні постаті першої величини, яких не в змозі прикрити пил віків. До таких велетнів української культури, політичної думки і дій останніх двох століть, безперечно, належали Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський. Ім'я Михайла Сергійовича Грушевського – це ім'я академіка Всеукраїнської Академії Наук, Академії наук СРСР, колишнього голови Центральної Ради, славетного історика ХХ ст. «Батько Грушевський» (так його називали за часів Центральної Ради) став одним з провідних діячів українського національного відродження в новітній історії України.

Неоцінима заслуга М.Грушевського перед українським народом полягає в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави і донедавна, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння [1, с. 216]. Загалом його перу належить майже дві тисячі праць, в яких історія України просліджується від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки. Основні позиції суспільно-політичних поглядів М. Грушевського випливають із його концепції історіософії. Колосальна ерудиція у сфері історії, літератури, мистецтва, гуманітарних наук загалом неминуче дала змогу вченому скласти своє розуміння суспільного процесу та політичного розвитку.

Досить широкою була географія проживання та діяльності М.Грушевського. Народився М.Грушевський у Холмі на Волині, дитинство провів на Кавказі, вищу освіту здобув у Києві, довгі роки викладав у Львові, виїжджаючи часто до міст Західної Європи та Росії, заслання відбував на Волзі та в Москві, на еміграції жив у Відні й Празі, помер у Кисловодську. Неспокійні часи на Україні в середині 1918 року змусили Михайла Грушевського відійти від керівництва Української Народної Республіки. Настав період важких випробувань для популярного українського лідера. Як пише дослідник Р. Пиріг «Михайло Грушевський брав участь у роботі Наукового товариства імені Т.Шевченка, на засіданнях якого обговорювалося питання про заснування української академії наук, але вступити до неї підмовився головним чином через негативне ставлення до гетьманської влади». Пізніше Михайло Грушевський переїхав до Кам'янця. Звідси емігрував за кордон, де проживав п'ять років (1919–1924 рр.). У кінці березня 1919 р. Михайло Грушевський виїхав до Праги, а далі доля його зв'язала з Віднем, Берліном, Женевою. Зрозуміло, що відсутність джерел до вивчення історії України не давало можливості продовжувати Грушевському працю над подальшими томами «Історії України-Руси», зате він блискуче опрацював українську літературу і підготував п'ятитомну «Історію української літератури» [2, с. 54–56].

Перебуваючи в еміграції та невтомно працюючи над науковими проблемами Михайло Грушевський тужив за Україною і мріяв про швидке повернення в рідний край. На початку 20-х років в Радянській Україні йшов процес активної українізації, відновлювалося національне відродження, а це ще більш посилювало бажання вченого повернутися, щоб включитися в цю благородну роботу. У листі Василю Кузіву 25 серпня 1921 року він писав: «Все наше життя шукає нових доріг і не можна вгадати, котра доведе до цілі, і потрібно помагати всім, хто чесно в бажанні добра народові шукає дороги. Така провідна гадка моєї діяльності» [3, с. 124]. Після

громадянської війни М.Грушевський через радянські дипломатичні установи поставив питання про готовність повернутися на Україну. Але Український Радянський уряд довго вагався, це питання кілька разів розглядалося на рівні найвищих ешелонів української радянської і партійної влади, і лише 2 листопада 1923 року Політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення: «Не заперечувати проти в'їзду на Україну проф. Грушевського». Незважаючи на незадоволення деяких українських емігрантських діячів, Михайло Грушевський 25 березня 1924 року з сім'єю виїхав з Відня і через п'ять днів прибув до Києва [4, с. 192–201]. Це був правильний вибір вченого на той час, бо тільки на рідній землі він зміг продовжувати свою наукову та політичну діяльність.

На Батьківщині М.С. Грушевський працює багато і плідно: зосереджуються на науковій спадщині, концепціях та поглядах М.І.Костомарова, В.Б.Антоновича, П.О.Куліша, М.П.Драгоманова. В березні 1931 р. М.С. Грушевський змушений був залишити Київ і переїхати до Москви. Тут його заарештували, але через деякий час звільнили. Незважаючи на вік і стан здоров'я, М.С. Грушевський продовжує багато працювати: відвідує архіви та бібліотеки Москви, займається літературознавчою роботою. Він був ще повний наукових задумів [5, с. 326–328].

Підсумовуючи вище наведене, можна дійти таких висновків: М.Грушевський пройшов нелегкий шлях від засновника національно-демократичної партії Галичини і Товариства український поступовців у Києві до творця початків української незалежної держави. Він був Головою Центральної Ради, а з часом визнав Радянську владу в Україні. Протягом усього періоду змінювалися його політичні погляди, але любов до своєї нації, свого народу не покидала, завжди була найвищим мірилом у всій його науковій та політичній діяльності.

Література:

1. Дециньський Л.Є. Історія України та її державності. – Львів, 2008. – С. 216.
2. Пиріг Р.Я. М.С.Грушевський: між історією і політикою (1924–1934 рр.) // Укр. іст. жунал. – 1991. – С. 54–66.
3. Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С. 124.

УДК 94(477)

Дяченко Євгеній Григорович

студент механіко-технологічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ВПЛИВ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА НА СТАНОВЛЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ПОЛІТИКА ТА НАУКОВЦЯ

Михайло Сергійович Грушевський непересічна особистість в українській історії та історичній науці. Випускник історико-філософського факультету Університету Святого Володимира. Значний вплив у цей період на формування його як громадянина, політичного діяча та науковця справив Володимир Антонович. Під його керівництвом з'являються перші наукові публікації М. Грушевського, науковий доробок «Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття» удостоюється золотою медаллю та виділяється стипендія на подальші історичні дослідження, ведеться робота в архівах Москви та Варшави і, як результат – захист наукової роботи з історії барського староство, здобуття ступеню магістра історії [1, с.233-255]. За рекомендацією В. Антоновича, як кращий його учень, призначається на посаду ординарного професора кафедри всесвітньої історії Львівського університету та розробляє і читає курс історії України і працює тут до 1914 року [2, с.232-235].

Ще під час навчання в університеті Володимир Антонович долучає М. Грушевського до складу Київської громади, де той проявляє себе активним та добрим організатором, свідомим громадянином, чуйним наставником молоді і невдовзі стає одним із провідних діячів осередку. У межах громадівської діяльності Михайло Сергійович найбільше опікувався українським

гуртком у київській духовній семінарії, збираючи семінаристів на таємні сходи, складаючи з ними програми самоосвіти, ділячись літературою [1, с.233-255].

У Львівський період Михайло Грушевський продовжує наукову, організаційну та громадські діяльність у Науковому товаристві імені Шевченка, залучаючи до роботи студентів та викладачів, а з 1897 року стає головою НТШ, редагує «Записки Наукового Товариства Шевченка», розробляє Статути, реорганізовуючи НТШ в установу світового рівня та сприяючи переходу української науки від індивідуальних історичних пошуків до організованого і систематизованого вивчення української історії, створює власну наукову школу. В 1899 р. стає одним з організаторів національно-демократичної партії в Галичині. У 1908 р., після переїзду в Київ, входить до керівництва Товариства українських поступовців [3, с.36].

Підсумовуючи, слід зазначити, що Володимир Антоновичу вдалося виховати достойного громадянина та видатного науковця, який не тільки продовжив національні здобутки на громадсько-політичній та науково-дослідницькій ниві української історії та наукової думки, а й значно їх примножив і які не втрачають своєї актуальності і сьогодні.

Література:

1. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя та діяльність. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/kryp4.htm>
2. Верба І.В. Грушевський Михайло Сергійович //Енциклопедія історії України: у 10 т. За ред. В. А. Смолія — К. : Наукова думка, 2004. — Т. 2. — 518 с.
3. Плохій С. Незвичайна історія Михайла Грушевського. – К.: Критика, 2011. – 600 с.

УДК 94:908(477) (092) Грушевський

Дьячук Володимир Олександрович

студент факультету тваринництва і водних біоресурсів,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. Живора Станіслав Михайлович

ВНЕСОК М. ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК КРАЄЗНАВСТВА НА ПОДІЛЛІ

У 2016 р. виповнюється 150 років від дня народження видатного історика й політичного діяча М. Грушевського. Його життя доволі тісно було пов'язане з моїм подільським рідним краєм, передусім, з містами Кам'янцем-Подільським і Хмельницьким. Однак, цей період життя М. Грушевського надзвичайно мало досліджений і досі знаходяться у мороці історії. Відомо, що подільський край відіграв важливу роль у творчості М. Грушевського. Відповідно, важливим завданням для автора є виявити усі аспекти біографії науковця та державотворця, пов'язані з Поділлям і донести їх до широкого загалу.

Із чого розпочалась ця історія? По закінченні в 1890 р. Київського університету, за порадою свого вчителя, професора В. Антоновича, М. Грушевський став розробляти складну, і майже не досліджену, історію Барського староства на Поділлі. Цьому він віддав понад п'ять років наполегливої праці, які завершилися виданням однойменної книги – двотомної збірки унікальних документів «Акти Барського староства» (1893-1894), багатьох статей і захистом 1894 р. магістерської дисертації «Барське староство». Щоб зібрати для цієї роботи необхідні матеріали, М. Грушевський приїхав разом зі своїм наставником В. Антоновичем влітку 1891 р. до м. Кам'янця-Подільського, де в 1890 р. було засновано історичний музей «Давньосховище». Організаторами останного були Ю.Й. Сіцинський, М.І. Яворовський, І.С. Якубович та інші подільські краєзнавці. Тут М. Грушевський вивчав стародруки, рукописи й акти, брав участь у засіданнях Подільського Єпархіального історико-статистичного Комітету. Водночас, приєднався до археологічних розкопок на Дністровських кручах поблизу Старої Ушиці, Бакотського скельного монастиря доби XII – XIV ст., які проводили В. Антонович і завідувач «Давньосховища» Юхим Сіцинський. Тут, на руїнах колишньої столиці Пониззя – Бакоти, і заклався фундамент дружби та наукової співпраці Ю. Сіцинського з М. Грушевським.

Ю. Сіцинський неодноразово звертався до М. Грушевського за порадами, за допомогою у пошуку необхідної літератури та джерел для написання книг з історії Поділля. Подільський краєзнавець уже тоді визнав незаперечний науковий авторитет М. Грушевського, вбачав у ньому талановитого науковця, палко підтримував працю молодого вченого у дослідженні історії

Барського староства.

Згодом М. Грушевський подарував «Давньосховищу» свою книгу «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV ст.» (1891). Згодом, при поверненні до Києва, він надіслав книги і відбитки статей: «Опис подільських замків 1494 року», «Королівський дозвіл на викуп Камінецького староства 1456 року», «Барське староство» (1894), за які Ю. Сіцинський виразив величезну вдячність в окремому листі М. Грушевському.

На жаль, протягом 1930-60-х рр. це зібрання творів М. Грушевського у музеї неодноразово вилучалося різними «комісіями» по боротьбі з націоналізмом в Україні. У результаті – цінна колекція нині втрачена для сучасників.

Наприкінці березня-квітня 1919 р. М. Грушевський вдруге прибув до м. Кам'янця-Подільського, де на той час уже було створено державний Український університет, який зібрав кращих представників наукової інтелігенції – Д.І. Дорошенка, І.І. Огієнка, П.В. Клименка, П.П. Клепатського та ін. На М. Грушевського повторно справили хвилююче враження краєвиди і архітектурні ансамблі старого міста. Тут він поринув у громадську діяльність: встигав виступати з лекціями в гімназії, на жіночих курсах, зустрічатися із студентами університету, хоча, через особисті складні відносини із ректором І.І. Огієнком, відмовився викладати в університеті. Захопився редагуванням газети «Життя Поділля», яку зробив демократичною і доступною широкому загалу читачів, активно працював над написанням книг. За заслуги в дослідженні історії і культури України і Поділля 22.06.1919 р. М. Грушевський і І.І. Огієнко були обрані почесними членами Подільського церковного історико-археологічного товариства.

Невдовзі М. Грушевський виїхав з міста за кордон і повернувся на Україну тільки в 1924 р. Обраний до складу ВУАН М.С. Грушевський очолив історико-філологічний відділ. На цій посаді він уважно стежив за розвитком історичної науки, за краєзнавчим рухом в регіонах республіки, схвально поставився до заснування у 1925 р. Кам'янець-Подільського наукового товариства при ВУАН, Кабінету вивчення Поділля при Вінницькій філії бібліотеки ВУАН, продовжував копітку працю над написанням «Історії України-Руси», на сторінках якої вкраплені цікаві епізоди минувшини Поділля.

Отже, Подільський край зі своєю багатою історією зіграв помітну роль у творчості М. Грушевського, зайняв частку його життя, а багаторічна дружба з Ю. Сіцинським стала взірцем наукових стосунків, плідно сприяла духовному збагаченню обох на ниві історії України і поділлязнавства.

Література:

1. Баженов Л.В. Здружені історією Поділля – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kphistory.com.ua/bazhenov-l-v-zdruzeni-istorijeyu-podillya>
2. М.С. Грушевський і Поділля – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statti/postati/grushevs>
3. Лист М. Грушевського до Мирослава Січинського з 1919 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/>
4. Барское староство, исторические очерки (XV – XVIII в.) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/>
5. Листи Ю.Й. Сіцинського до М.С. Грушевського – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/>

УДК 930(477)М.Грушевський

Жирліцина Елеонора Олександрівна
студентка ФЗРБтаЕ

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

*Науковий керівник: к.і.н., доц. **Секунова Юлія Володимирівна***

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ГОЛОВА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

М.С. Грушевський – видатний український вчений, талановитий професор-педагог, видатний історик, політик, громадський діяч та автор понад двох тисяч праць.

2 лютого 1897 року на загальних зборах Наукового Товариства імені Шевченка(дали

НТШ) у Львові Михайла Грушевського, який від 1895 року був головним організатором наукової праці Товариства, обирають шостим з черги головою.

Кандидатура М. Грушевського на голову Товариства не була суперечною ні народовцями, ні радикалами. Його обрали одногосно, як найзаслуженішого вченого і організатора наукової праці в Товаристві, а також, як безпартійного, який не брав в тому часі безпосередньої участі в політичному житті галицьких українців. Новий голова НТШ, в першу чергу, звернув увагу на вирішення конфліктів всередині Товариства, які були пов'язані з проектом нового статуту НТШ, тому новій Управі Товариства доручили зайнятися зміною статута, на основі якого членство в Товаристві складалося б з двох категорій – дійсних і звичайних членів [2, с.5-6].

Упродовж 17 років (1897-1913) М. Грушевський переобирався головою НТШ. Деякі його особисті риси, фантастична працездатність, свідомий вибір сфери науки як життєвого покликання і навіть багаж російської бюрократичної культури, яким йому не раз докоряли у Галичині та «велетенський і радше нетиповий для розмірних українців науково-організаційний талант» – усе це вдало поєднувалось в особі М. Грушевського і не в останню чергу стало запорукою успіхів керованого ним товариства.

Уся діяльність НТШ будувалася його головою як автономного від політики закладу, утвореного виключно для продукування «чистої» науки. У політизованій атмосфері Галичини це не завжди сприймалося з належним розумінням. Доводилося долати опір мінливих за персональним складом угруповань.

Діяльність М. Грушевського в НТШ виходила далеко за межі «держання титулу» голови установи. Він вникав у щоденні рутинні, у тому числі господарські справи. «Заставши адміністрацію товариства в повнім патріархальнім безладді, проф. М. Грушевський мусів заглядати у всі найменші деталі, сваритися з директором друкарні, зі слугами, наборщиками, заглядати в бухгалтерію, в рахунки паперу, в укладання білянсів; усюди він вносив свою залізну витривалість, бистрий розум і дисципліну – і робив собі ворогів», – писав І. Франко Б. Грінченку [4, с. 16-17].

Починаючи з 1895 року М. Грушевський стає редактором «Записок НТШ». Перебираючи редакторство «Записок...» в цьому ж році, він в першу чергу точно накреслює їх завдання. В своїй записці з 1896 року, яку він підготував для загальних зборів НТШ, Грушевський писав: «Записки товариства мали своєю першою метою заснувати осередок наукової діяльності своєю рідною мовою і до нього притягнути вчених українсько-руських, нашими політичними і культурними обставинами призвичаєних ходити в сусіди до чужих видавництв і культивувати чужу науку. Не ставлячи вперед якої-небудь програми щодо напрямку, провідних гадок, «Записки...» заховували повну свободу в трактуванні річ, ставляючи вимогою лише, щоб робота відповідала вимогам науковості. Поруч з тим, трохи пізніше – поставлена була ще інша спеціальна мета – утворення в «Записках...» органа, що давав би перегляд наукової роботи над предметами, що безпосередньо з Україною зв'язані».

В першу чергу М.Грушевський звернув увагу на регулярне видання «Записок...», запровадив нові відділи до журналу й поширив його тематичний зміст, зокрема було запроваджено рецензійний відділ і наукову хроніку, в якій подавалися бібліографічні огляди часописів видаваних в Україні і поза її межами. Він притягнув до співпраці наддніпрянських і надністрянських вчених, що сприяло зближенню і співпраці українських науковців, розділених політичними, регіональними й релігійними кордонами. Це соборництво в науковій праці перенеслося згодом на інші ділянки українського національного життя і допомогло координації і консолідації загально-українських сил в культурній, суспільно-громадській і політичній площинах.

Немає сумніву, що «Записки НТШ» в роках 1895–1914, побіч київської «України» за редакцією М. Грушевського були найповажнішим українознавчим журналом. М. Грушевський до 1914 року зредагував сто двадцять томів «Записок». Вони створили цілу епоху в розвитку української науки і культури [3, с. 49-52].

Започаткував М. Грушевський і ряд інших видань з різних галузей науки. Невеликий тижневик «Зоря» став авторитетним і поважним «Літературно-Науковим Вісником». Заклалася «Українсько-руська видавнича спілка», де Грушевський був головою надзорчої ради, а згодом – дирекції. Її зусиллями випущено кілька сотень українських безцінних книжок.

Але 29 квітня 1913 року М.С. Грушевський лишився свого посту голови НТШ, коли відмовився від подальшого головування в Товаристві [5, с. 12-13].

Це була найплідніша доба в історії НТШ. Під його головуванням товариство стало

дієвою науково-дослідною українською інституцією, передтечею Національної Академії наук [1, с.5].

Підсумовуючи, можна сказати, що вибір М. Грушевського головою Наукового Товариства було переломною подією не лише для НТШ, але також для цілої України. Своєю працею він зумів об'єднати українських учених з Галичини і центральної України, які своїми працями утверджували метрику історичності української нації.

Література:

1. Верстюк В. Ф. М.С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. – К.: «Либідь», 1996. – 143 с.
 2. Винар Л. І. Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка / Любомир-Роман Іванович Винар, 1969. – С. 5–46.
 3. Винар Л. І. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка і Михайло Грушевський / Любомир-Роман Іванович Винар, 1968. – С. 37–59.
 4. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. // ВПЦ «Київський університет». – 2007. – С. 16–17.
- Копиленко О.Л. Повернення М.С. Грушевського / О.Л. Копиленко. – К.: «Знання», 1991. – 48 с.

УДК 94(477):394

Іванченко Катерина Валеріївна

студентка ФЗРБтаЕ,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

*Науковий керівник: к.і.н., доц. **Сєкунова Юлія Володимирівна***

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ЛІДЕР НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

До блискучої плеяди подвижників української культури і науки, провідних ідеологів і лідерів національно-культурного відродження, революційних змагань 1917 – 1920-х рр. належить перший президент Української Народної Республіки (далі УНР) Михайло Грушевський (1866-1934). З ім'ям М.Грушевського пов'язані знаменні події в історії української науки, культури, національно-державного відродження України.

Біографія і творча спадщина найвидатнішого українського історика Михайла Грушевського нарешті дочекалися систематичного і глибокого вивчення, яке проводиться нині досить солідними силами науковців як в Україні, так і за її межами. Уже розпочато видання й перевидання творів М.Грушевського, його епістолярної спадщини, почали виходити перші томи його знаменитої “Історії України-Руси” в перекладі англійською, з'явилися фундаментальні розвідки, присвячені різним аспектам «Грушевськіани».

Діяльність і творчість Михайла Сергійовича створили цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку нової України і орієнтують нас у майбутнє.

Актуальність дослідження його праць визначається важливістю оцінок тенденцій, перспектив, вивчення життя М.Грушевського, його наукової спадщини.

Творчість М.Грушевського припала на початковий період становлення вітчизняної історії історичної науки, тому надзвичайно важливим є визначення теоретичних аспектів історіографічної концепції вченого [5, с. 252-254].

Одночасно всією своєю науково-організаційною діяльністю, творчістю М.Грушевський демонструє відкритість до європейської та світової історичної науки, готовність сприймати нові підходи в історичних дослідженнях. М.Грушевському було властиве розширене розуміння предмету вивчення української історіографії, який передбачає здійснення досліджень історичної думки у контексті національного самопізнання. Достатньо модерними були також методологічні особливості історіографічних студій М.Грушевського. Поряд із яскравими позитивістськими рисами його концепції, мало місце і зростання різноманітних модерністських новацій.

На його дослідженнях формували свій світогляд покоління дореволюційних і післяреволюційних істориків, учні і співробітники вченого.

Найбільш актуальними для сучасних дослідників є різноманітні варіанти моделювання М. Грушевським періодизації українського історико-наукового процесу. Учений

використовував два основних варіанти такої періодизації: за загальними періодами вітчизняної історії та суто історіографічну, орієнтовану, передусім, на власне історіографічні феномени, а не на зовнішні стосовно неї соціально-політичні події.

У першому томі «Історії України-Русі» М.Грушевський пише, що його завдання – дати образ історичного розвою життя українського народу або тих «етнографічно-політичних груп, з яких формується те, що ми мислимо тепер під назвою українського народу», і зауважує, що для підкреслення тяглості й безперервності українського національного життя та для наголошення зв'язків нового життя з його старими традиціями він уживає назву «Україна-Русь». Це відповідало його новій історичній схемі, в якій для окреслення ранньої і середньовічної історії вживається визначення «українська держава», «українські племена» тощо [1, с. 119-120].

Головні історіографічні концепції М. Грушевського в «Історії України-Русі» й інших дослідженнях можна узагальнити в таких тезах:

- 1) безперервність і нерозривність українського історичного процесу від ранньої доби до нового періоду історії України, який охоплював державні і недержавні періоди;
- 2) в періодизації історії України треба узгодити ранній, середньовічний, литовсько-польський, козацько-гетьманський етапи історичного розвитку українського народу і його державності, що завершується національним відродженням XIX ст. і новою українською державою УНР в XX ст.;
- 3) антів слід уважати предками українського народу;
- 4) в історичних дослідженнях центр ваги повинен бути перенесений з історії держави на історію народу, суспільства [2, с. 16].

Михайло Грушевський був не лише найвидатнішим українським істориком, але й неперевершеним організатором наукової діяльності. Він зумів створити тривалі організаційні структури української історичної науки у Львові і Києві, які мали вирішальний вплив на розвиток української історіографії в національному і міжнародному вимірі.

В історії розвитку історичної науки Михайло Грушевський увійшов як найвидатніший український історик світового виміру, засновник української національної історіографії і безприкладний організатор наукової діяльності, зокрема історичних досліджень.

Його модель-схема історії України стала загальною схемою наукової історіографії, а його монументальний твір «Історія України-Русі» оцінюється, як писав Джеймс Вестфол Томсон, монументом історичної ерудиції", що дав тривку основу українській історіографії і випровадив її на світовий науковий форум. До сьогодні праця вважається найвидатнішим історичним твором української наукової історіографії і наукового українознавства. Історична спадщина М.Грушевського, його науково-організаційна і політико-державна діяльність охоплювала усі головні ділянки культури і суспільно-політичного життя нової України. Грушевський стояв у центрі українського історичного процесу і як один із найвидатніших істориків і державних діячів заслуговує на об'єктивну оцінку. Тоді повністю зрозуміємо, як відзначають українські вчені його роль у культурному, науковому і політичному відродженні України [3, с. 39].

Проект М. Грушевського передбачав не просто написання сучасного типу історії, а специфічно національної історії. Створення національної історії українців мусило не просто заповнити наукову прогалину – відсутність систематичного викладу їхнього минулого, але й стати свого роду важливою культурною і політичною заявою, зробленою від імені українців. Подібна заява й самим М.Грушевським, і людьми його покоління розглядалася як суттєвий фактор, що дозволяв точно окреслити національну фізіономію українців, а згодом і висувати від їхнього імені вимоги виразнішого політичного виокремлення.

В часи, коли Грушевський розпочинав написання своєї «Історії України-Русі», широко побутували переконання, що український народ спіткала історична амнезія. Лише окремі епізоди своєї біографії ввій пам'ятає, але їхній правильний порядок ще треба встановити, а прогалини між ними – заповнити. Писання національної історії відтак ставало чимось на зразок повернення народу його справжньої пам'яті, його дійсної біографії. Національна історія мусила стати тим, що нації насправді треба було знати про своє минуле.

Література:

1. Гоцуляк В.В. Гортаючи сторінки... Думки про «Історію України-Русі» М.Грушевського і українську історіографію 80-х рр. XIX – початку XX ст. – Черкаси: Сіяч, 1996. – 256 с.
2. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С.Грушевського (кінець XIX –

початок XX століття) // Київська старовина. – 2002. – № 2. – С. 3-28.

3. Цибенко І. «Історія України-Руси» М.Грушевського як зразок бібліографічної культури // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 1. – С.37-39

4. Верменич Я.В. Роль М.С.Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні / Я.В.Верменич // Український історичний журнал. – 1998

5. Тельвак В. Перший том «Історії України-Руси» М.Грушевського (до проблеми еволюції історико-теоретичних поглядів) // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 252-256.

УДК 004.2

Качинська Анна Германівна

студентка факультету землевпорядкування,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Сєкунова Юлія Володимирівна**

ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМИНИ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ У РОЗДУМАХ М.ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський у своїх політичних поглядах стояв на платформі тісного зв'язку України та Росії, відносини між якими, на його думку, повинні були базуватись на основах автономії і федерації, тобто автономного існування України в складі федеративної Російської держави. Цю думку М.Грушевський послідовно захищає в усіх своїх публіцистичних творах і громадсько-політичній діяльності, особливо з 1905 р.

«Росія, – стверджував Грушевський, – не може розвиватися вільно і успішно, доки в цій перебудові не буде забезпечене вільне і не утиснене існування й розвиток її складових частин її народів, доки в її розвитку, рухові, прогресі ці народи не будуть вбачати запоруку свого розвитку й прогресу. Без перетворення Росії у вільну спілку народів немислиме повне оновлення, її цілковите визволення від темних пережитків минулого» [1, с.37].

До 1917 р. М.Грушевський вважав єдиною можливим шлях, котрий він сформулював як «широке переведення принципу національно-територіальної і обласної автономії й забезпечення національних прав усіх народностей на їх територіях і поза ними. І в переведенні цих принципів – запорука збереження єдності Росії» Лише після революції 1917 р. з'явилася реальна можливість здійснення програми створення автономної України в складі Російської Федерації, що, на переконання Грушевського, найбільше відповідає національним інтересам нашої держави.

Лише після революції 1917 р. з'явилася реальна можливість здійснення програми створення автономної України в складі Російської Федерації, що, на переконання Грушевського, найбільше відповідає національним інтересам.

У квітні 1917 р. М. Грушевський пише теоретичну працю «Якої ми хочемо автономії й федерації», в якій дає чіткий образ майбутньої автономної України у федеративній Російській Республіці. Така автономія, на думку вченого, «більш-менш наближається до державної самостійності»

Подальший розвиток українсько-російських взаємин вніс значні корективи в політичну програму М.Грушевського. Він піддає різкій критиці політику радянської Росії в Україні, оскільки вважає, що вона фактично продовжує стару царську політику. Вчений писав з цього приводу, що більшовицькі керівники, які своїм завданням поставили федеральне об'єднання великоруської та української демократії, під своїм федералізмом приховують найгірший терористичний централізм [2, с. 77, 78]. Тому Грушевський змушений був визнати, що для українців, очевидно, неможливий «повний поворот від незалежної України до федеративної Росії».

Водночас М. Грушевський вслід за М. Драгомановим не захоплювався панслов'янізмом, тому він розглядав таку федерацію не як кінець усієї справи, а лише як певний важливий етап на шляху до «політичної перебудови Європи та її перетворення на Європейську Федерацію». Іншими словами, М. Грушевський вважав, що «велика революція Російська... велико вплине на політичну перебудову всієї Європи, на її перетворення в Європейську Федерацію... І от чому я й інші нітрохи не журимось повною політичною незалежністю України, не даємо їй ніякої ваги.

Для ближшого часу зовсім досить широкої української автономії в федеративній Російській республіці (підкр. наше). А в будущині, сподіваємося, ця республіка вийде в склад федерації Європейської, і в ній Україна стане одною з найбільш сильних, міцних і певних складових частин – одною з підстав сеї Європейської федерації»

Отже, прикрістю доводиться констатувати, що, будучи соціалістом за світоглядом, М. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності взяв на себе непосильне і непотрібне завдання – перебудувати Росію на федеративних засадах. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому урядові й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові [2, с.14].

Література:

1. Хто є хто в українській історії / Потоцький В., 2010 – 109 с.
2. Музиченко Я. Рада з Грушевським // Україна Молода. – 2009. – 17 березня. – 11 с.

УДК 94(477)

Криворученко Вадим Олександрович

*студент факультету конструювання та дизайну,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: к.і.н., доц. ***Кравченко Наталія Борисівна***

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В ОЦІНКАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський про Бій під Крутами. Dulce et decorum pro patria mori! Солодко і гарно вмерти за отчизну – каже латинський поет, поезії котрого були шкільною книжкою тих, котрих тепер ховаємо. Солодко і гарно! Се зняли вони – і не опустили тієї рідкої нагоди, яку давала їм нинішня велична хвиля відбудування нашої держави і охорони вільностей і прав нашого трудящого люду. Вони стали грудьми за свою батьківщину і мали щастя полягти головами в цій святій боротьбі.

Велике щастя згинутися так, в боротьбі, а не дезертирами, не нейтральними, не замішаними в юрбі страхополохами, що безплатними пасажирами силкуються прослизнути в нове царство української свободи. Велике щастя окупити своєю кров'ю забезпечення цієї свободи!

От у цій хвилі, коли провозяться їх домовини перед Центральною Радою, де протягом року кувалась українська державність, з фронту її будинку здирають російського орла, ганебний знак російської власті над Україною, символ неволі, в котрій вона прожила двісті шістьдесят з верхом літ. Видно, можливість його здерти не давалась даремно, видно, вона не могла пройти без жертв, її треба було купити кров'ю. І кров пролили ці молоді герої, котрих ми нині проводжаємо!

Вони щасливі, що могли купити своєю кров'ю такі вартості своєму народові! Батьки, брати, сестри тих, котрих ми сьогодні ховаємо! Стримайте сльози, що котяться з ваших очей, як стримую я. Бо ж ті, котрих ви ховаєте, доступили найвищого щастя – вмерти за отчизну! їх слава і вдячна пам'ять про них житиме з нашою свободою разом, серед народу нашого однині і довіку!

Михайло Грушевський про Люблінську унію. М. Грушевський негативно оцінював Люблінську унію, звертаючи увагу на те, що вона стала актом політичного насильства польської політичної еліти над представниками інших народів що ввійшли пізніше до складу Речі Посполитої.

«Прославлений пізніше як акт любові, братерства, пожертвування, в дійсності сей сойм був ланцюгом насильств на чужих переконаннях, на чужих правах, довершених пресією державної влади й тяжких політичних обставин».

Михайло Грушевський про Переяславську Раду. Українець Михайло Грушевський, вважав, що Переяславська угода була формою васальної залежності, за якої сильніша сторона (цар) погоджувалася захищати слабшу (українців), не втручаючись в її внутрішні справи; українці ж зобов'язувалися сплачувати цареві податки, надавати військову допомогу і т. д.

«Увесь хід історії Східної Європи міг би взяти інший і кращий напрямок, коли б Україна ввійшла в політичну унію з Москвою в початках своєї боротьби з Польщею, ще повна сил, повна людності, не зневіреної в своїх провідниках і в піднятому ними ділі, здатної бути

опозицією Москви, обстояти себе в сій позиції і не дати себе зіпхнути на становище провінції.

Московські політики може ненароком, а може й умисно дали поборюватись українській козаччині з Польщею і дійти до останнього обопільного знищення..., аби ввійти з свіжими силами між сил обезкровлених противників і взяти козаччину вже не в роді рівно рядного союзника, а підручного, котрого можна було б звести до ролі прислужника, підданого холопа».

«Союз з Україною був дуже бажаний для Москви тим, що забезпечував її міліарні інтереси. Україна мала 300.000 випробуваного, досвідченого, найкращого на Сході Європи війська. Всі ці умови робили союз з Україною конче потрібним для Москви».

УДК 94(477)

Лазаренко Євгеній Вікторович
студент факультету землевпорядкування,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)
Науковий керівник: д.і.н., проф. **Білан Сергій Олексійович**

М. ГРУШЕВСЬКИЙ – АКАДЕМІК

Михайло Сергійович Грушевський – український історик, літературознавець, соціолог, письменник, публіцист, політичний та громадський діяч.

Вивчаючи життєпис Михайла Сергійовича, не можливо звернути увагу на його наукову діяльність: автор понад двох тисяч праць, керівник славного Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Українського наукового товариства в Києві та «Літературно-наукового вісника», газет, журналів, Голова Української Центральної Ради, один з фундаторів Української Академії наук, автор десятитомної «Історії України-Руси» та історії запорізького козацтва.

Новоутворена Центральна Рада 19 квітня 1917 р. на Всеукраїнському національному конгресі, заочно обрала Грушевського головою. Під його керівництвом Центральна Рада за короткий час пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української Народної Республіки та її Конституції. Був автором головних політичних документів УЦР, основних концептуальних положень Української революції. Також тісно співпрацював із створеною у квітні 1917 р. Українською партією соціалістів-революціонерів.

У 1923 році був обраний академіком Всеукраїнської академії наук. Протягом 1924–1930 рр. він очолював усі головні історичні установи ВУАН: кафедру історії українського народу при Історико-філологічному відділі, Історичну секцію з численними комісіями, археографічну комісію. А осередком його історичної школи стала новостворена Науково-дослідна кафедра історії України. За редакцією вченого в цей період було випущено понад 80 книг. Своєю науковою та науково-організаційною діяльністю вчений протистояв більшовицькому режимові в Україні.

Згодом, а саме починаючи з 1929 р. Михайла Грушевського обрали академіком Академії наук СРСР. Проте невдовзі Михайла Сергійовича заарештували як керівника «Українського націоналістичного центру», але незабаром звільнили і залишили на постійне проживання у Москві під постійним наглядом НКВС. Розпочались репресії: наукові установи, створені ним було ліквідовано, співробітників і учнів заарештовано. Праці вченого піддалися нищівній критиці. Все це негативно вплинуло на його здоров'я.

Історичний семінар університетської кафедри та Наукове товариство ім. Шевченка стали організаційними осередками наукової школи Грушевського.

Ці дослідження стали визначальними, при створенні основної праці його життя 10-томної «Історія України-Руси». Ця праця містила виклад історії України від прадавніх часів до другої половини XVII ст. Саме вона справила вплив на формування історіографії новітнього часу.

На початку березня 1931 р. Грушевський був змушений виїхати до Москви, що офіційно вважалося науковим відрядженням, фактично – «почесним вигнанням». Саме в Москві в 1931–1934 рр. під постійним наглядом НКВС працював над десятим томом «Історії України-Руси», який був підготовлений до друку донькою Катериною та виданий вже по смерті історика на початку 1937 р.

Попри те, що Грушевський формально не був репресований радянською владою, за весь час її панування аж до 1991 р. його твори не перевидавались; раніше надруковані твори

вилучались з бібліотек або знищувались, його ім'я всіляко замовчувалось. Наукова спадщина Грушевського в цей час не вивчалась і навіть посилання на давно опубліковані і формально не заборонені праці Грушевського не допускались.

Такої ласки зазнав радянський академік від радянської влади – за те, що він був уособленням прагнення України до незалежного державного буття.

Отже, наукова думка Михайла Грушевського навіть по його смерті залишалася небезпечною для радянської влади і тільки в незалежній Україні стало можливим об'єктивне висвітлення постаті науковця, поцінування його внеску в українську науку і державність, видання його творів і вшанування його пам'яті.

УДК 94(977):321

Левенко Олександр Олександрович

студент ФЗРБтаЕ

Національний університет біоресурсів

і природокористування України(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Сєкунова Юлія Володимирівна**

ПРОВІДНІ ЛІНІЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Біографія і творча спадщина найвидатнішого українського історика Михайла Грушевського (1866–1934 рр.) нарешті дочекалися систематичного і глибокого вивчення, яке проводиться зараз досить солідними силами науковців як в Україні, так і за її межами.

Однією з провідних ліній концепції національного державотворення М.Грушевського є ідея соборності українських земель. Його тривала подвижницька праця у Галичині і Наддніпрянщині, у Львові і Києві стала живим уособленням єднання західних і східних теренів України. Не менш важливе значення для сучасності має всебічно обґрунтована ідея суверенності українського народу, або, як казав Михайло Сергійович, «право самому порядкувати на власній землі» [1, с.39].

Він показав, що еволюція людства, попри всі складнощі, має тенденцію до встановлення справедливого демократичного устрою. Влада у державі має належати особам, обраними народом на демократичних засадах, працювати для народу, спиратися на волю його більшості. Очоливши згодом Центральну Раду, М. Грушевський був глибоко переконаний, що нова українська державність повинна базуватися на принципах демократії і закону. Своєю працею вчений закладав міцні підвалини української державності.

У статті «Державність» ще у 20-х роках минулого століття М.Грушевський бачить Україну демократичною державою: «Українська демократія повинна приложити всі старання, щоб мати таку державу, яка б була міцним захистом і обороною свого народу і краю, і відповідно до того конструйована...». М.Грушевський, висуваючи «грандіозні завдання» [2;с.240] перед Україною, тут же застерігає, що «ми відкидаємо поліційно-бюрократичний устрій і хочемо оперти наше правління на широких основах самоврядування, залишаючи адміністрації міністерські тільки функції загального контролю, координування й заповнювання тих прогалин, які можуть виявитися в діяльності органів самоврядування. Впливи бюрократії таким чином будуть дуже обмежені». Тут же М. Грушевський наводить як приклад історію американської демократії.

У свої публікаціях М. Грушевський веде велику просвітницьку роботу.

Фактично ще дев'яносто років тому він сформулював ті засади демократії, які були втілені в життя лише сьогодні в незалежній Україні.

У статті «Який повинен бути той лад, якого хочуть Українці» 1917 р. професор торкається проблем свободи слова, свободи зібрань, товариств, союзів, виборчого права, обстоює рівність для всіх людей. Зокрема він пише: «Кожен повинен мати свободу висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання і обговорювати на них свобідно всякі справи, зв'язуватися в товариства і союзи, не питаючись на те нічийого дозволу. Книги і газети повинні виходити, як тепер виходять, без цензури, без дозволу начальства». «Українці ... хочуть рівності для всіх людей... Однакове право повинні мати пани і мужики, багаті і робітники, просвіщенні і прості, чоловіки і жінки, якого хто був народу, віри – всім одне право. Всі мають вільними голосами вибирати собі Власть» [3,с.244]. М. Грушевський з цього приводу писав так: «Вибори мають бути такі, щоб всі мали право

вибирати... Щоб вибирали відразу того, кого треба, а не так, щоб вибирати спочатку виборщиків, а ті вже вибиратимуть кого треба».

Велику увагу у своїх працях приділяв М. Грушевський майбутньому територіальному устрою України. Будучи переконаним федералістом, М.Грушевський думав над тим, яка модель територіального устрою дасть найкращі можливості для справжнього демократичного самоврядування.

У статті «Федеративна Російська республіка» він виступає проти централізму, протиставляючи йому модель самоврядування: «Ми всі втомлені і знеохочені страшним і прикрим централізмом старого російського режиму і не хочемо, щоб він жив далі, хоч би і під республіканським червоним стягом. Ми хочемо, щоб місцеве своє життя могли будувати місцеві люди і ним порядкували без втручання центральної власті. Хочемо широкої місцевої самоуправи.» [4,с.123]. Голова Центральної Ради виступав проти надання національно-визвольному рухові поміркованого, переважно культурницького напрямку. Він твердив: нічого більш помилкового не може бути, коли витягнути старі петиції і подавати їх наново урядові як сучасні українські домагання. Нагадуючи про декларацію Тимчасового уряду, у якій той засвідчував своє співчуття «культурно-національному самовизначенню народностей Росії», Грушевський відкидав таке «самовизначення» і заявляв: «Не про нього тепер річ і нікого воно тепер не інтересує на Україні. Українського питання вже нема. Є вільний, великий український нарід, який буде свою долю в нових умовах свободи» [5;с.301]. У статтях цього видатного як державного діяча так і науковця висувалося головне гасло національно-визвольного руху на цьому етапі – збудована на демократичних підвалинах національно-територіальна автономія України в Російській федеративній республіці. Михайло Сергійович передбачав, що урядові кола і всеросійські соціалістичні партії, які не заперечували культурної автономії, несхвально поставляться до вимоги забезпечити українському народові державні права. Але тільки власна державність могла бути запорукою вільного розвитку народу. Тодішня Росія в очах М.Грушевського вже не була реакційною державою. Він розглядав її як країну вільну, яка йшла до демократії. Звертаючись сьогодні до історичної постаті і драматичної долі Михайла Сергійовича Грушевського – видатного вченого-енциклопедиста, державного і громадського діяча, який започаткував у шаленій революційній бурі українську державність, ми не можемо не вбачати в його багатющому науковому і громадсько-політичному доробку одне з головних життєдайних джерел сьогоденного відродження незалежної України в її нестримному пориванні до миру, злагоди і щасливого майбуття.

Література:

1. Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С. 39.
2. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С.240–244
4. Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії і федерації // Великий Українець. – К., 1992. – С.123.
5. Гай-Нижник П.П. Грошова політика уряду Центральної Ради і діяльність Х.Барановського на посаді генерального секретаря фінансів (15 червня – 12 серпня 1917 р.) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т.ХІІ. – К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2006. – С. 301.

УДК 94(477)

Литвиненко Ірина Сергіївна

студентка економічного факультету

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. ***Сєкунова Юлія Володимирівна***

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ПОЛІТИК, ДЕРЖАВНИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Кожна держава і загалом суспільство має своїх національних героїв, які в найтяжчий момент, піднімають на боротьбу інших людей, беручи на себе відповідальність за майбутнє своєї нації, ведучи її за собою. Однією з таких особистостей був Михайло Сергійович Грушевський.

В історії української науки і культури кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. одне із почесних місць належить Михайлу Сергійовичу Грушевському – видатному вченому і історику,

людині з великим світобаченням і надзвичайної працьовитості. Володіючи науковими знаннями, здатністю всебічно аналізувати і в художній формі відтворювати історичні процеси, він яскраво виявив себе в багатьох галузях знань: історії, археографії, літературознавстві, фольклористиці та ін.

М.С. Грушевський, як політик пройшов дуже довгий і плодотворний шлях від засновника національно-демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави. Він був головою Центральної Ради, а згодом визнав Радянську владу на Україні і висловив готовність служити їй. Змінювалися його погляди, постійно еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя. Але любов до свого народу для нього завжди була вищою, як в науковій творчості, так і в політичній діяльності. Він був сином своєї епохи, тому в житті та діяльності М.С. Грушевського, як і багатьох інших визначних діячів України, з усією глибиною відбилася тяжка доля розчленованих політичними кордонами українських земель, що були позбавлені власної державності. Як вчений і політик М.С. Грушевський хвилювався за долю своїх співвітчизників. Він жив і творив українську державність, писав її історію, перебуваючи у самій гущі життя, серед людей і для людей.

Він автор десятитомної «Історії України-Русі», найбільшої історіографічної праці про український народ, котра увійшла до скарбниці світової історіографії. Написана на великому документальному матеріалі архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини, вона є, умовно кажучи, історичним посвідченням чи паспортом українського народу. Створення Грушевським фундаментальної історії України мало не лише наукове, а й політичне значення, оскільки Україна тоді була розділена між австрійськими, польськими та російськими сусідами, реакційні кола яких узагалі не визнавали за українським народом права на існування як нації й права на власну мову та культуру.

Творча спадщина М. Грушевського налічує більш як 2 тис. бібліографічних одиниць – книг, статей, рецензій, інших публікацій. Він – академік Всеукраїнської академії наук, перший президент України, ним підписаний IV Універсал, що проголосив державну незалежність України. Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення.

Будучи соціалістом за світоглядом, М.С. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності довгий час відстоював ідею перебудови Росії на федеративних засадах, де б Україна була одним із суб'єктів федерації. Тільки в IV Універсалі він відійшов від цієї позиції. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому урядові й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові.

На могилі встановлено надгробний пам'ятник з лаконічним написом «Михайло Грушевський». Хоч цей похорон дозволявся радянським урядом, але після нього почалося переслідування пам'яті Грушевського. Його спадщину закривали в спецфонди, а на сторінках газет, журналів його праці обливались брудом у пасквільних дописах. Так несправедливо ім'я найвидатнішого історика України переслідувалося до недавнього часу, і лише сьогодні ми повертаємо чесне ім'я Михайла Грушевського українському народові, якому він присвятив своє життя.

Своє завдання, як історика свого народу, М. Грушевський розумів дуже широко, сумлінно і талановито його виконав. Великою його заслугою, як вченого, є створення цілісної концепції українського історичного процесу. Не меншими є і його заслуги перед народом як політичного діяча. Ми всі повинні пам'ятати, що саме йому, Михайлу Сергійовичу Грушевському, маємо завдячувати тим, що після майже 300-літнього національного поневолення і нищення, він проголосив Україну незалежною самостійною державою, що й було зафіксовано IV Універсалом. Перший голова Центральної ради, перший Президент України він багато доклав зусиль до згуртування доти роз'єданого імперською політикою народу України, його політичних представників.

Звертаючись сьогодні до історичної постаті і драматичної долі Михайла Сергійовича Грушевського – видатного вченого-енциклопедиста, державного і громадського діяча, який започаткував у шаленій революційній бурі українську державність, ми не можемо не вбачати в його багатому науковому і громадсько-політичному доробку одне з головних життєдайних джерел сьогоденного відродження незалежної України в її нестримному пориванні до миру,

злагоди і щасливого майбуття.

Ці та інші здобутки ставлять його в ряд найвизначніших постатей української історії.

Література:

1. Грушевський М. С. Українська педагогіка в персоналіях. XX століття / Ред.: О. В. Сухомлинської. – К.: «Либідь», 2005. – Т. 2. – С. 568.
2. Кучеренко М. О., Панькова С. М., Шевчук Г. В. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського) / Наук. ред. Л. Винар; відп. за випуск Т. Хоменко. – К.: Видавництво «Кий», 2006. – 662 с.
3. Плохій С. Великий переділ: незвичайна історія Михайла Грушевського. – К., 2011.

УДК 94(477)

Лісовий Костянтин Олександрович

студент механіко-технологічного факультету

Національний університет біоресурсів

і природокористування України(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ

21 червня 1900 р. у Львові народилася єдина улюблена донька Михайла Грушевського Катерина. Хвороблива від народження, дівчинка перебувала під особливою опікою батьків. Стан здоров'я завадив отримати офіційну гімназичну освіту, але це вміло компенсували батьки, адже на той час Михайло Сергійович був професором Львівського університету, а Марія Сильвестрівна вчителькою та перекладачкою з іноземних мов. Разом зі своєю безмежною любов'ю вони дали доньці всебічні ґрунтовні знання.

1914 р. приніс для батька Катерини й всієї родини нелегкі випробування. Наприкінці листопада у розпал Першої світової війни Михайло Грушевський був заарештований та засланий до Симбірська.

Українська революція 1917 р. докорінно змінила не лише життя країни, але й життя Катерини Грушевської. Повернення до Києва з заслання, початок студіювання права у новоствореному Українському державному університеті, громадська діяльність, членство в «Просвіті», публікації на шпальтах «Літературно-наукового вісника» та інших видань. Свою першу статтю вона гордо підписала: «Професорівна». Однак ці зміни виявилися нетривалими... Початок 1918 р. вніс свої трагічні корективи в життя першої особи в державі – голови Української Центральної Ради – та його найближчих людей. Більшовицьке військо Муравйова знищило Дім Грушевських на Паньківській, родина опинилася на нелегальному становищі, а згодом – на еміграції.

За кордоном Катерина активно долучається до наукової праці. Допомогає батькові у його численних наукових проєктах, захоплюється етнографічними студіями. Готує перше самостійне дослідження «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки». Близький приятель родини і учень Михайла Грушевського Володимир Дорошенко зазначав, що «завдяки студіям і батьківській допомозі виробилася вона на доброго вченого – знавця фольклору й етнології взагалі й української зокрема». А сам Михайло Грушевський писав, що Катерина «добре зарекомендувала себе по лінії дослідній і по лінії організаційній».

Повернення до Києва у 1924 р. сприяло розквіту таланту Катерини Грушевської як етнографа та фольклориста. Науковий злет Катерини обірвався у 1931 р. з «почесним засланням» до Москви батька, куди й вона була офіційно відряджена «у поміч академікові Грушевському». В останні роки життя Михайла Грушевського Катерина допомагала йому в архівних студіях та завершенні наукових проєктів. А в останні дні під час операцій віддавала йому свою кров, намагаючись врятувати життя найдорожчого татуса. А він пишався своєю «солодкою потішечкою» і з гордістю писав, що в доньці «зістанеться на землі моя найкраща частина».

Катерина Грушевська могла б ще неабияк прислужитися українській науці, якби не трагічний поворот долі. 10 липня 1938 року Катерину арештували у Києві (у час загострення легеневої хвороби), кинули в холодні застінки спочатку на вулиці Інститутській, щоб там – а згодом у Лук'янівській тюрмі – пройти довгі місяці слідства, допитів, аби врешті дочекатися страшного вироку.

Катерину звинуватили у сприянні антирадянській діяльності української націоналістичної

організації, метою якої було «встановлення фашистської диктатури»... Її позбавлено волі у виправно-трудоному таборі терміном на вісім років з «пораженням прав» на п'ять років та конфіскацією особистого майна... Останнього листа від доньки Марія Сильвестрівна отримала 20 червня 1941 року, за день до дня народження Катерини. За документами КДБ померла Катерина Грушевська 30 березня 1943 р. в Темлазі, поховано її в Новосибірську.

УДК 93 (477)

Майстренко Олена Олександрівна
*студентка ННІ Лісове і садово-паркове господарство,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*
Науковий керівник: к.і.н., доц. **Секунова Юлія Володимирівна**

ТЕОРІЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ТА ЕТИКЕТУ

У процесі розвитку міждержавних контактів з'явилась потреба в інструменті, який би дозволив різним державам спілкуватися між собою без ущемлення власного національного престижу й гідності, при цьому демонструючи повагу до інших держав як до рівних партнерів. Саме таким інструментом і став дипломатичний протокол.

Правила дипломатичного протоколу ґрунтуються на принципі міжнародної ввічливості, тобто поваги до всього, що символізує чи представляє державу. Норми дипломатичного протоколу склалися протягом тисячоліть і ввібрали в себе ті умовності і традиції, які відповідали інтересам встановлення міждержавного спілкування. Окремі норми дипломатичного протоколу мають особливо парадний характер і називаються церемоніалом: наприклад, церемоніал вручення вірчих грамот, церемоніал зустрічі і проводів офіційної делегації, підписання міжнародних договорів тощо.

Дипломатичний протокол має міжнародний характер і у всіх державах витримується приблизно однаково, хоча в деяких з них можуть мати місце свої невеликі відхилення, які впливають із соціального ладу, національних і релігійних звичаїв. В Індії та Індонезії, наприклад, почесного гостя увінчують вінком (гірляндою) квітів. На Індонезійському острові Балі кожен гість, що прибуває на цю землю, проходить релігійний церемоніал вигнання «злих духів».

Важливо зауважити, що дипломатичний протокол кожного диппредставництва включає в себе, насамперед, організацію прийомів. Багато зусиль з боку співробітників диппредставництва а потребує протокольне забезпечення офіційних візитів найвищих осіб держави – від зустрічі до проводів. При цьому завжди слід пам'ятати, що будь-який прийом має велике політичне значення як для господарів-організаторів, так і для присутніх на ньому, а особливо під час візитів високих офіційних осіб.

Прийоми поділяються на денні і вечірні. До денних прийомів відносяться: «келих шампанського», «келих вина», сніданки.

Прийоми такого типу набувають все більшого поширення, оскільки це вимагає менших затрат часу на їх організацію і проведення. Опишемо денні прийоми, зокрема «келих шампанського», як правило, розпочинається о 12:00 і триває годину. Приводом до його проведення може бути річниця національного свята, перебування в країні офіційної делегації, від'їзд посла, відкриття виставки, фестивалю тощо. На таких прийомах крім шампанського гостям можуть запропонувати вино, соки, мінеральну воду. Подача закусок необов'язкова, але якщо вони і подаються, то тільки у вигляді канапок. Закуски і напої розносять офіціанти. За такою самою схемою проходить і прийом типу «келих вина».

Також проаналізуємо вид прийому денного «сніданки» – це дуже поширена форма дипломатичних прийомів, і влаштовуються з нагоди приїзду та від'їзду посла, річниці укладення договорів чи інших ювілейних дат, на честь високих іноземних гостей, для підтримки контактів з колегами-дипломатами. Сніданок, як правило, розпочинається між 12 і 15 годинами, а найчастіше – в 12:30 або о 13:00 і триває 1,5–2 години з розміщенням гостей за столом. Меню може складатися з урахуванням традицій національної кухні і включає одну-дві холодні закуски, одну рибну або м'ясну страву і десерт. Перед сніданком гостям пропонуються соки, під час сніданку сухі виноградні вина, після сніданку – шампанське, кава, чай. Сніданок складається ніби з двох частин: годину – за столом, а потім півгодини за кавою або чаєм (за тим же столом, або в іншому приміщенні). На сніданок гості приходять у повсякденному одязі,

якщо інакше не обумовлюється напередодні.

Наступний вид прийому, який важливо також згадати – вечірні прийоми. У міжнародній дипломатичній практиці більш престижними вважаються вечірні прийоми. До них відносяться «коктейлі» і прийоми типу «а-ля фуршет». Коктейлі розпочинаються між 17 і 18 годинами і тривають протягом двох годин. Офіціанти розносять напої і холодні закуски. Можуть подаватися і гарячі страви. Часто влаштовується буфет, де охочі замовляють напої на свій смак.

Такий прийом, як «а ля фуршет» проводиться подібно до «коктейлів». Під час цього заходу можуть накриватися столи з холодними й гарячими закусками, і гості самі підходять до них. Підкреслюючи особливу урочистість прийому, «коктейлі» і фуршети проводять стоячи. Наприкінці може подаватися морозиво, кава, фрукти. Під час таких прийомів, особливо, якщо вони проводяться з нагоди національного свята або на честь високого гостя, може організовуватися концерт за участю вітчизняних артистів. Урочистість прийому може підкреслюватися певною формою одягу.

Наступною найвищою формою прийомів вважаються обід і вечеря. Обід, як правило, розпочинається о 20:00, але не пізніше 21 години, і проводиться з розміщенням гостей за столами. Меню обіду – дві-три холодні закуски, перша страва, гаряча рибна або гаряча м'ясна страва, десерт. Подаються міцні алкогольні напої (горілка), сухі виноградні вина. Обід триває дві-три години, після чого гості переходять до іншого приміщення, де їм пропонують коньяк, каву, чай. Під час обіду часто передбачається спеціальна форма одягу (фрак, смокінг, вечірня сукня).

Особливою формою прийому вважається вечеря – прийом, подібний до обіду, але розпочинається він після 21 години. Інколи, особливо під час візиту глави держави або іншої високоповажної особи, для гостей влаштовується коктейль(уже не з метою подання нових закусок, а скоріше задля забезпечення можливості провести бесіду, розмову).

На наш погляд, важливо наголосити, що кожен прийом складається з умовностей і відповідних правил, які є основою дипломатичних прийомів. Тому до кожного прийому необхідно уважно готуватися, враховуючи мету організації прийому, місце його проведення. Для цього заздалегідь складаються списки запрошених, своєчасно надсилаються запрошення (як правило, за 10–12 днів до прийому), складається меню і план розсадки, якщо йдеться про сніданок, обід або вечерю.

Головна вимога протоколу – безумовне дотримання часових рамок програми, бо відступ від неї може мати негативні наслідки і зіпсувати атмосферу візиту. Не можна допускати і експромту в програмі, що також може обернутися неочікуваними наслідками. Наприклад, пізніше конфліктів між відповідними державами, в подальшому не дружних стосунків.

Чим активніші двосторонні контакти на різному рівні, тим більше роботи протокольної службі диппредставництва і тим більша її відповідальність за досягнення бажаних результатів візиту.

Отже, дипломатичний протокол та етикет відіграє дуже важливу роль у покращенні міжнародних відносин між державами світу.

УДК: 94(477)Грушевський

Мичак Руслан Сергійович
студент ФЗРБтаЕ,

Національний університет біоресурсів і
природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Сєкунова Юлія Володимирівна**

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БАТЬКО УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

*«Я хочу жити, щоб працювати,
страждати і боротись разом з вами».*

М. Грушевський

Ім'я Михайла Сергійовича Грушевського – це ім'я академіка Всеукраїнської Академії Наук, академіка Академії наук СРСР, колишнього голови Центральної Ради, славетного історика ХХ ст. В деяких публікаціях стверджується, що треба відрізнити М. Грушевського-політика і М. Грушевського-історика. Але був лише один М. Грушевський, з одним життєвим шляхом, з однією творчою спадщиною, з усім позитивним і негативним, що мало місце в його біографії і в його найрізноманітніших за проблематикою і формою творах. Була і є лише одна

історія, одна історична правда. «Батько Грушевський» (так його називали за часів Центральної Ради) став одним з провідних діячів українського національного відродження в новітній історії України. Багатотомна його «Історія України-Руси» – це унікальна пам'ятка української і всеслов'янської культури, невід'ємна складова світової культури взагалі. Неоцінима заслуга М. Грушевського перед українським народом полягає в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави і донедавна, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, мав своє власне коріння. Українська нація завжди зберігала свого національну культуру та історію.

За своє життя Михайло Сергійович Грушевський здійснив великі наукові дослідження, опублікував близько двох тисяч наукових і науково-популярних праць, публіцистичних статей. Порівняно з попередниками М. Грушевський зробив вагомий внесок у вивчення багатьох проблем різних періодів історії України.

Якщо постаті Тараса Шевченка й Івана Франка, хоч і в заідеологізованій ретуші, в цілому не підлягали забороні, то Михайла Грушевського, якщо і згадували, то неодмінно з негативними ярликами. Його наукова, культурницька, педагогічна, громадська та політична діяльність неодмінно подавались у викривленому віддзеркаленні. Протягом десятиліть геніального вченого і політичного діяча неодмінно зображували буржуазним націоналістом, ідеологом і натхненником української контрреволюції, хоч він був соціалістом-революціонером і одним із вождів української революції та федералістом. Його вважали ворогом Радянської влади, хоч він виступав за найширше, але рівноправне співробітництво з нею та агентом австро-німецького імперіалізму, хоч він був його непримиренним його ворогом. І найабсурдніше: його виставляли заклятим ворогом українського народу, хоч він залишився його вірним сином до своєї смерті та фальсифікатором історії України, хоч нічого глибшого і достовірнішого за його історичні дослідження на цій ниві ми досі не маємо. Саме за це його ненавиділи вороги України, української нації, усі ті, що соціалістами і революціонерами ніколи не були і не будуть. Його ненавиділи як вченого, як найбільшого історика України, як людину невсипущої праці – ненавиділи всі ті, хто були десь там біля історії України – псевдонауковці, усі ті, кого дратувало те, що Україна мала історика світового рангу. Його ненавиділи як одного з найбільших організаторів української науки – ненавиділи апаратники від науки, приставлені до того, щоб в Україні не було української науки, функціонери, що нищили українські гуманітарні науки та історичну пам'ять українського народу.

Дуже мало світлин, на яких Михайло Сергійович усміхається. Коли стоїш перед портретом такої великої людини – дух міцнішає, з'являється завзяття до спільної мети. Майже на всіх фото він задумливо дивиться в очі кожного українця і мов би питає: «А що ти зробиш для історії своєї України? Яких зусиль докладеш, щоб наш край процвітав?». Сподіваюсь, вже невдовзі я зможу відповісти на це питання з гордістю.

Видатна наукова і громадська діяльність М. Грушевського є однією з джерел сьогоденного відродження незалежної України в її нестримному пориванні до миру, злагоди і щасливого майбуття. Здобутки Михайла Грушевського ставлять його в ряд найвизначніших постатей української історії.

Література:

Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924-1930 рр.) / О.В. Юркова; НАН України, Ін-т історії України. – К. : [б. в.], 1999. – 432 с.

УДК 94«477»

Міндрова Юлія Володимирівна

студентка ННІ Лісове і садово-паркове господарство,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Секунова Юлія Володимирівна**

НАУКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

М.С. Грушевський – це визначний історик і патріот свого народу, який створив перше найбільш повне, узагальнююче дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII ст. Наукова концепція М.С. Грушевського ґрунтується на органічній єдності високого професіоналізму викладу матеріалів, глибоких знаннях літератури і джерел та оригінальності їх трактування.

Народився Михайло Сергійович Грушевський 29-го (за новим стилем) вересня 1866-го року у Холмі (нині – територія Польщі, назва Хелм) у родині вчителя, власне, батько і привив Михайлові Сергійовичу любов до українських традицій та мови. У шкільному віці захоплюється творчістю М.І. Костомарова, П.О. Куліша та М.О. Максимовича що свідчить про формування українофільського світогляду ще у дитинстві. В той самий час він пише свої перші оповідання і веде листування з І.С. Нечуй-Левицьким, який високо оцінює творчість юнака. Навчаючись у Київському університеті Св. Володимира Грушевський працює над великою кількістю історичних есе та науковими працями під керівництвом В.Б. Антоновича, який сильно вплинув на формування політичних і наукових поглядів Михайла, а наприкінці навчання вводить його до складу київської «Громади», таємної української патріотичної організації, з чого й розпочинається шлях великого громадсько-політичного діяча в українському русі [3, ст. 1].

На ранніх етапах діяльність М.Грушевського більш припадає на культурно-наукову складову. У 1894-му році призначений на посаду завідуючого кафедри всесвітньої історії у Львівському університеті, де лекції професора з курсу історії України користуються неабияким успіхом серед студентів. Під час роботи у Львові зосереджується навколо проблем розбудови національної науки та культури.

Вершиною наукового доробку вченого протягом львівського періоду, та й навіть усього його життя, була «Історія України-Руси», яку він розпочав у Львові у 1897 р. «Сю роботу я уважав задачею свого життя». 10-томна «Історія України-Руси» М.Грушевського стала культурно-науковою цитаделлю українського національного і наукового відродження [2, ст. 2].

За пропозицією М.Грушевського 18 квітня 1906 р. Було засноване видання, яке отримало назву «Українсько-Руський архів». Став ініціатором створення і першим редактором «Українсько-руської видавничої спілки», що відіграла величезну роль на ниві національного усвідомлення і культурного піднесення в Україні. М.Грушевський домігся у 1898 р. реформи тижневика «Зоря», на базі якого започатковано видання славетного «Літературно-Наукового Вістника».

Окрім наукової діяльності М. Грушевський активно займався громадсько-політичними справами. Він був одним із засновників Української національно-демократичної партії (1899 р.). Підтримував ідею автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

1907 р. М. Грушевський увійшов до складу позапартійного українського громадського об'єднання – Товариства українських поступовців, яке стало єдиною до 1917 р. українською організацією ліберального спрямування.

В ніч з 3 на 4 березня 1917 р. під тиском революційних подій в Росії у Києві утворилася Українська Центральна Рада (УЦР). Період існування та діяльності Центральної Ради став періодом найвищого злету політичної, громадської та державної діяльності М. Грушевського. Він став головним ідеологом української революції, творцем її концепції й разом з УЦР пройшов шлях від вимог обмеженої національно-територіальної автономії до становлення самостійної України.

Центральна Рада діяла протягом 14 місяців. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Згідно з Другим Універсалом Центральна Рада почала розробку закону про автономний устрій України. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 р. Четвертим Універсалом – повну політичну незалежність та суверенітет української держави.

Під керівництвом М. Грушевського урядом УНР приймалися важливі рішення про державні атрибути, а також здійснювався конституційний процес. Він особисто брав участь в розробці Конституції УНР, яка була прийнята 29 квітня 1918 року. Однак, цьому документу не судилося бути втіленим, бо того ж самого дня в Києві стався державний переворот на чолі з П. Скоропадським і М. Грушевському довелося перейти на нелегальне становище. Ліквідація УЦР поклала край державній діяльності М. Грушевського.

1919 р. він виїхав на еміграцію, де розгорнув широку наукову й політично-публіцистичну діяльність. В цьому ж році М.Грушевський заснував Український Соціологічний Інститут у Відні (згодом у Празі), який видав, зокрема його праці: «Початки громадянства, генетична соціологія» (1921).

На початку 1924 р. М.Грушевський обраний (1923) на дійсного члена Української Академії Наук, повернувся до Києва. У Києві Грушевський продовжував працювати над

«Історією України – Руси» й «Історією української літератури». В 1926 р. Україна урочисто відзначила 60-річчя життя і 40-річчя наукової діяльності Грушевського.

На жаль, з осені 1929 р. почався погром історичних установ, створених М. Грушевським. Одночасно почалася огульна критика історичних та політичних поглядів вченого. 7 березня 1931 р. М. Грушевський переїхав до Москви, а 23 березня його заарештували та звинуватили у керівництві неіснуючою контрреволюційною організацією «Український національний центр». Він визнав себе винним і невдовзі його звільнили з-під арешту. Однак здоров'я М. Грушевського та його моральні сили були підірвані [1, ст. 3].

У жовтні 1934 р. він поїхав лікуватися до одного з кісловодських санаторіїв. Несподівано вчений захворів і невдовзі після операції помер. Його тіло було перевезене до Києва та поховане на Байковому цвинтарі.

М.С. Грушевський є найвизначнішою громадсько-політичною постаттю кінця XIX початку XX ст., він вклав великий внесок у розвиток української науки, культури та самосвідомості, по-новому оцінив історію українського народу та дав поштовх розвитку історичного самопізнання і освіти. Політичні погляди Грушевського випереджали ситуацію в Україні та Росії, намагався проголосити незалежність України з демократичними заходами суспільства та збереження української національності. Цінував політичні погляди на розвиток державності Володимира Великого, критикував марксизм і ставив національні інтереси вищими за класові, які заважали боротьбі за національність. Це свідчить про обізнаність та спроби підібрати оптимальний шлях розвитку України.

УДК 94(477)

Олексин Іван Ігорович

студент механіко-технологічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Педагогічні погляди Михайла Грушевського сформувалися у період назрівання національних і соціальних революційних перетворень й особливо зміцніли в часи створення та існування Української Народної Республіки. Можна визначити основні напрями в переконаннях визначного вченого-просвітителя: школа і освіта здійснюються на засадах традицій національної культури обов'язково рідною мовою; школа, освіта і педагогічна наука у державі мусять бути незалежними від чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідницьких та інших об'єднань; національна свідомість має домінувати у вихованні моральності.

Головною умовою існування національної школи М. Грушевський вважав навчання рідною мовою. На його погляд у рідній школі учні мають прилучитися до надбань духовної культури свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв, побуту тощо. Тобто зміст освіти і виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль тощо.

Велику роль приділяв М. Грушевський проблемам дидактики. Всі навчальні предмети він поділяв на дві групи. Він наголошував, що одні предмети мають дати учням можливість пізнати сутність життя і зрозуміти свою роль в ньому, інші вчать засобам використання всіх умов життя для свого добробуту. До першої групи вчений відносив гуманітарні дисципліни.

Особливе місце М. Грушевський відводив історії, зазначивши догматизм і застарілі традиції у вивченні шкільного курсу. Він наполягав, що історія має давати відповідну оцінку всім епохам і подіям, всіх народів.

Історію рідного краю вчений вважав першоосновою громадського виховання. Активну роль у справі освіти та виховання М. Грушевський відводив народному вчителю. Він заповідав йому горнутися до свого українського, розширювати його всякими способами.

Науково-педагогічна і публіцистична спадщина М.С. Грушевського не обмежується капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, вчений поряд з уже згаданими вузівськими підручниками, написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них –

ілюстрована історія України під назвою «Про старі часи на Україні. Коротка історія України» (1907) – відразу витримала кілька видань і дійшла до нас у вигляді бібліографічного раритету. Друга – «Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх», – побачила світ у 1920 році, але значного поширення не набула. Майже весь тираж цього видання було знищено ще за життя автора.

У брошурі «Про українську мову і українську школу», вперше виданій у 1912 році, автор зібрав свої статті про українську мову і шкільну науку чи освіту, які друкував у газеті «Село» в 1909–1910 рр. для читачів селян, де автор піднімав такі актуальні питання: русифікація або ж ополячення школи – а тому і народу; про безграмотність; про правопис; про створення українських університетів; про утворення кафедр української мови при вузах тощо.

Важливим доробком М. Грушевського є його народознавчий нарис «Українці», вперше опублікований у 1910 році.

На сучасному етапі творча спадщина М.С. Грушевського займає провідне місце у розбудові національної школи, вихованні національної свідомості.

УДК 94 (477)

Пекарева Вікторія Володимирівна
*студентка гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*
Науковий керівник: к.філософ.н., доц. **Костюк Олександр Васильович**

ОГЛЯД ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО У ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

М. Грушевський належить до найвизначніших постатей української історії кінця XIX – початку XX століття. Його громадсько-політична діяльність ще за життя вченого стала об'єктом докладної уваги дослідників. В часи комуністичного тоталітаризму, який панував в Україні, унеможливлювалось правдиве висвітлення життя і творчості М. Грушевського. Однак історики, що проживали в Західній Європі та Америці, мали можливість досліджувати громадсько-політичну діяльність Великого Українця.

Метою цієї роботи є аналіз поглядів істориків української діаспори на громадсько-політичну діяльність М.С. Грушевського.

Сучасний український дослідник Р. Пиріг вказував на дві течії в зарубіжному грушевськознавстві – перша представлена Л. Винаром, а друга – О. Прицаком, які по-різному оцінювали внесок М. Грушевського в справу українського національного відродження [1].

Вагомий внесок у вивчення спадщини вченого зробив видатний історик О. Оглоблин. Він особисто знав Михайла Сергійовича, працюючи в Києві в 20-ті роки. Намагання глибше зрозуміти погляди на громадсько-політичну діяльність М.С. Грушевського були висвітлені у праці «М. Грушевський і українське національне відродження», в якій автор прослідкував еволюцію його політичних поглядів, поставивши їх у зв'язок з тогочасними громадськими подіями. В наступній публікації О. Оглоблин, продовжуючи думку попередньої статті, вказує: «Дві основні ідеї керували Грушевським в його науковій і громадсько – політичній діяльності. Певний взаємочинний зв'язок між ними безперечний, і годі казати, що саме, чи наукова аналізція українського вченого, чи досвід політика їх породила. То були ідеї народництва і федералізму» [2]. Згідно першої, М. Грушевський визнавав примат соціальних інтересів над національно-державними, а згідно другої – традиції Кирило-Мефодіївської концепції федералізму отримали перевагу над принципом самостійності.

З негативного боку показував громадсько-політичну діяльність М. Грушевського до 1917 року Р. Млиновецький, автор «Нарису з історії українських визвольних змагань 1917 – 1918 рр.». За переконанням Р. Млиновецького, «на велику шкоду нашому народові у публіцистично-демагогічному запалі московська преса із запеклого ворога австрійської орієнтації М. Грушевського зробила «австрофіла» і «сепаратиста», більше того, оповістила М. Грушевського «винахідником і творцем української мови»... Галас московських писак і вереск політиків спопуляризував серед широких мас української і неукраїнської інтелігенції й півінтелігенції (яка сама не завжди була знайома з тим, що писав проф. М. Грушевський) ім'я М. Грушевського, як головного репрезентанта українського руху» [3]. Історична праця Р. Млиновецького відображає погляди правого спектру політичних сил української діаспори,

представники якого часто звальювали всю вину за поразку визвольних змагань 1917 – 1920 рр. на М. Грушевського.

Професор Кентського університету (США) Любомир Винар акцентував свою увагу на галицькому періоді в діяльності Михайла Сергійовича, якому автор присвятив кілька статей і монографій. Він влучно зазначав, що культурне вогнище, створене М. Грушевським в Галичині, стало основою загальноукраїнського національного відродження на початку XX століття та справедливо визначив, що революційні події 1905 року в Росії спричинили до швидкої переорієнтації М. Грушевського із Галичини на Наддніпрянщину. До його заслуг на ниві грушевськознавства слід віднести періодизацію життя і діяльності М. Грушевського, зокрема він виділяє Львівський період 1894 – 1914 рр., а також перше заслання 1914 – 1917 рр [4].

Серед недоліків робіт Л. Винара, які присвячені М.С. Грушевському, слід вказати, що вчений ідеалізує видатного історика, показуючи його заслуги – не звертає уваги на прорахунки, котрі безсумнівно впливали на його стосунки з колегами і на справи громадсько-політичні [5].

На противагу Українському історичному товариству кафедра історії України ім. Михайла Грушевського при Гарвардському університеті, яку очолював Омелян Пріцак, недостатньо уваги приділяла своєму патронові. Оцінки життя і творчості М. Грушевського з боку О. Пріцака викликали полеміку між ним і Л. Винаром, який з обуренням поставився до його твердження, що «М. Грушевський залишився на все життя вірним світоглядом своєї молодості, що, до речі, ніколи не вийшов поза сферу національної романтики та ідилії» [6]. Відкинув Л. Винар, як безпідставне, позбавлене будь-якої джерельної бази звинувачення О. Пріцака, згідно якого М. Грушевський «своєю науковою і політичною діяльністю спричинився у вирішальний спосіб до моральної і фізичної ліквідації української аристократії» [7].

Вагомим внеском в грушевськознавство стала докторська дисертація Т. Приймака «Михайло Грушевський: політика національної культури». Її автор намагався виробити власну позицію щодо діяльності М. Грушевського. В статті «Конституційний проект М. Грушевського з 1905 року» Томас Приймак проаналізував погляди історика на устрій Російської держави та місце України в майбутній федерації та наголосив на взаємозв'язку федералістичних поглядів М. Грушевського з ідеями Кирило-Мефодіївців. В цілому автору вдалося розкрити маловідомі сторінки його громадсько-політичної діяльності. Проте, характеризує його як «постійно зайнятого, нещадного на язик та залюбленого у власні твори» [8].

Значну увагу приділяли вчені діаспори дискусіям на сторінках ан-гломовних видань, які знаходились під впливом російських істориків-емігрантів. Наприклад, англійський науковець Вед Аллен в загальній праці, присвяченій історії України, звинувачував Михайла Сергійовича у пристосовництві, закидав йому політичну короткозорість і відсутність глибини думки. Він зображував М. Грушевського, як «неофіта марксиста, який прийшов на старість до переконання в правдивості доктрини історичного матеріалізму». На противагу йому канадський історик Сімпсон дав високу оцінку життя і діяльності М. Грушевського. «Він міг би прийняти правовірну теорію комунізму, але вибрав шлях свободи і гуманізму. Він вмер так як жив, змагаючись зброєю науки за те, що вважав за правду» [9].

Своєрідний погляд на оцінку діяльності вченого висловив американо-канадський історик Армстронг в праці «Український націоналізм». Про М. Грушевського він вказав, що історик «більше ніж інші заслуговує титулу батька українського націоналізму». Англійський дослідник Є. Карр, даючи оцінку українському національно-визвольному рухові на початку XX століття вказував, що в ньому було три лідери, один з них «Грушевський, вчений професор, чия книга «Історія України» забезпечила історичну основу руху» [10].

Підсумовуючи огляд історіографії української діаспори, присвяченої М. Грушевському, свідчить про неоднозначне сприйняття життя і творчості спадщини М. Грушевського серед української діаспори. Однак, попри ці недоліки, завдяки невсипущій праці істориків української діаспори в 60-х–80-х рр. було створено наукову базу для подальшого вивчення життя і творчості М. С. Грушевського.

Література:

1. Пиріг Р. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 26.
2. Оглоблин О. М.С. Грушевський 1866 – 1934 // Український історик. – 1966. – № 1-2. – С. 9.
3. Млиновецький Р. Нарис історії українських визвольних змагань 1917 – 1918 рр. – Львів:

Каменяр, 1994. – С. 56.

4. Винар Л. Думки з приводу 50-х роковин смерті М.Грушевського // Український історик. – 1984. – № 1-4. – С. 10.

5. Крот В. Громадсько-політична діяльність М. Грушевського в творчості істориків української діаспори // Науковий збірник: Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки та права. – Кременчук, 2007. – С. 109-115.

6. Прицак О. Із нагоди столітнього ювілею історика // Листи до приятелів. – 1966. – Ч. 157-159 – Кн. 5-7. – С. 3.

7. Прицак О. Із нагоди столітнього ювілею історика // Листи до приятелів. – 1966. – Ч. 157-159 – Кн. 5-7. – С. 3.

8. Приймак Т. Михайло Грушевський: політика національної культури // Всесвіт. – 1991. – № 4. – С. 179-190.

9. Будурович Б. М. Грушевський в оцінці західноєвропейської та американської історіографії // Визвольний шлях. – Лондон, 1967. – № 2 – С.178-181.

10. Карр Э. История Советской России. – М.: Прогресс, 1990. – Т. 1. – С. 239.

УДК 94(477)

Поліщук Владислав Анатолійович
*студент механіко-технологічного факультету,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)
Науковий керівник: к.і.н., доц. Кравченко Наталія Борисівна*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

В історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. одне із почесних місць по праву належить Михайлу Сергійовичу Грушевському – видатному вченому, людині широкої ерудиції, надзвичайної працьовитості.

Грушевський народився в інтелігентній родині, де саме батько привив любов до української мови, традицій, звичаїв. Саме він був представником, видатним діячем українського національного відродження. Завдяки йому український рух перетворився на частину європейського суспільного процесу.

Наукова і публіцистична творчість Михайла Сергійовича поставила твердий фундамент під наукове українознавство і розвиток української національної історіографії.

Волею долі йому довелося жити й творити на зламі двох століть і двох епох в історії українського національного відродження, ділити себе між двома частинами порізнених державними кордонами українських земель.

Початок науково-організаційної діяльності Грушевського, власне, й припадає на час його переїзду до Львова в зв'язку з призначенням у 1894 р. на посаду професора історії у Львівському університеті.

Михайло Грушевський був не лише визнаним істориком і організатором наукових видань, але став й відомим громадсько-політичним діячем.

Ще у Києві Михайло Грушевський був активним політичним діячем, а в 1899 році став одним з організаторів національно-демократичної партії в Галичині.

Окрім цього, Михайло Грушевський значну увагу приділяє галицькій рідній школі. 1908 року за його почином створюється у Львові організація українського вчителства середніх шкіл «Учительська громада». Він стає першим її головою та редактором її журналу «Наша школа». В 1910 році повстає за його почином «Український шкільний союз», що ставить собі за мету опікуватися розбудовою українського приватного середнього шкільництва. І знову професор Грушевський стає його першим головою.

М.С. Грушевський як політик пройшов шлях від засновника національно-демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави. Він був головою Центральної Ради, а згодом визнав Радянську владу на Україні і висловив готовність служити їй. Змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя. Але любов до свого народу і до історичної істини для нього завжди були вищим мірилом в науковій творчості і політичній діяльності.

Перше десятиріччя нового, XX століття внесло корективи в творче життя

М.С. Грушевського. Певна демократизація всіх сфер життя в країні під впливом буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр. відкрила вченому можливість відвідувати багато міст Лівобережної, Слобідської та Південної України і розширити науково-організаційну діяльність. Після відвідання Харкова, Києва, Одеси, Санкт-Петербурга він схиляється до повернення в Київ, де пройшли його студентські та ад'юнктські роки. Тут мешкала і його сестра Ганна Сергіївна. Але і після переїзду на береги Дніпра вчений зберігає найтісніші зв'язки зі Львовом.

Оцінюючи сьогоденні політичну діяльність Михайла Грушевського як Голови Української Центральної Ради, я можу сказати, що в тих бурхливих подіях 1917- 18 рр., коли Україна відроджувала свою державність, керувати визначному вченому було нелегко, бо й не мав такого досвіду політичного організатора, однак на хвилі визвольних змагань йому довірили цей пост і він, як міг, брався до роботи. Один із сучасників Грушевського Б.Мартос писав, що вибір упав на Грушевського тому, що «всі знали його патріотизм, чесність, ерудицію, працездатність та інші якості його характеру». Окрім того, серед усіх діячів Центральної ради й усього українського відродження періоду визвольних змагань він, мабуть, найкраще знав політичне життя Заходу, чимало років провівши за кордоном. Очевидно також і те, що він був найвищим авторитетом серед усіх тих патріотів українства, що присяглися на вірність українській незалежній державі.

Але політична ситуація в країні була досить складною, і він вимушений був виїхати за кордон, де цілком зосередився на науковій роботі. На батьківщину політичний діяч повернувся всесвітньо визнаним лідером в історичній науці, якого обрали академіком Всеукраїнської академії наук. Продовжувалась різнопланова науково-дослідна робота, але політичні репресії 30-х років торкнулись й Михайла Грушевського. У ньому вбачали одну з центральних постатей українського націоналізму і тому, хоча ненадовго, але заарештували. Після звільнення, незважаючи на вік та поганий стан здоров'я, вчений багато працював, намагаючись знайти віддушину у науковій праці. Наприкінці 1934 року його не стало. Видатний українець похований на Байковому Цвинтарі у Києві.

Михайло Грушевський належить до тих громадських діячів, які сповна пізнали велич і насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї усього життя – самоствердженню свого народу. Пам'ять про нього – вічна, а його наукові праці – невичерпне джерело мудрості.

УДК 94(477)

Порубай Рита Петрівна

*студентка ННІ Лісове і садово-паркове господарство,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: к.і.н., доц. *Секунова Юлія Володимирівна*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА

Лютнева революція 1917 р. активізувала українство Петрограда: відбулася величезна українська маніфестація, в якій взяло участь понад 3 тисячі військових і громадян – вихідці з України. Маніфестанти з синьо-жовтими прапорами і під спів безсмертного «Заповіту» з гаслами «Хай живе вільна Україна!» пройшли вулицями Петрограда. Вістки про ці події докотилися до Москви, і стало очевидним, що перебувати М. Грушевському у Росії ледве чи мало сенс. Телеграми з Києва все настійливіше кликали його повернутися. Довідавшись про своє заочне обрання головою УЦР, 7 березня 1917 р. професор остаточно вирішив їхати додому у Київ. На 1917 р. в Україні не було більш харизматичного і популярного національного політичного й громадського діяча, ніж М. С. Грушевський. Такі його особисті якості, як незламний характер, політична амбітність, залізна воля у досягненні мети, полум'яний патріотизм у поєднанні з багатим політичним досвідом та незаперечним авторитетом – все це працювало на користь суспільствознавця. Ґрунтовне знання ним історії українського народу, його становища, проблем, інтересів, невичерпна енергія та потенційні можливості явно вирізняли його серед малочисельної когорти українських політиків. Заочне обрання вченого відбулося у клубі «Родина», де сформувались керівні органи УЦР.

Повернення М. С. Грушевського з Москви до Києва забезпечив комісар Київського військового округу полковник К. Обручев. Щоправда, сам Михайло Сергійович ледь не загинув

у дорозі. Загорівся вагон, у якому він їхав, і разом з ним згоріли рукописи, книжки і все майно вченого. Погана прикмета не завадила піднесеному настрою. На батьківщині дихалось легко, роботи вистачало.

Характер Української революції динамічно змінювався, змінювалися і лідери. На політичній арені з'являється П. Скоропадський, згодом С. Петлюра. Михайло Грушевський відійшов від активної внутрішньої політики, 1919 року емігрував, проживав у Празі, Відні, використовував усі можливості, щоб привернути увагу світової громадськості до України, продовжував науково-організаційну діяльність. 1924 року, заради продовження масштабної наукової праці, завершення «Історії України-Руси», що неможливо було без українських архівів та бібліотек, Михайло Грушевський змушений був піти на компроміс з встановленою в Україні радянською владою і повернутися на Батьківщину. Наукові заслуги історика були поціновані навіть більшовицьким урядом: 1923 року його було обрано академіком Всеукраїнської академії наук, 1929 року – Академії наук СРСР. В Україні вчений очолив Історичну секцію ВУАН, навколо якої об'єдналися всі історичні установи, провідні дослідники і талановита молодь.

Без сумніву, період Української Центральної Ради – найвищий злет політичної та державної діяльності М. Грушевського, який ув'язував цю справу з історичними реаліями часу і виробляв різну тактику в досягненні побудови української держави. Він був головним ідеологом української революції доби УЦР, творцем її концепції. Разом з УЦР пройшов шлях від національно – територіальної автономії у складі оновленої російської федерації до становлення самостійності України. Однак цей шлях першого досвіду національного державотворення в Україні був позначений окремими помилками, пов'язаними з не виправданими вчинками та компромісами.

Великі заслуги Грушевського, ученого, що здійснив головні завдання української історіографії – створення синтезу українського історичного процесу, організатора української національної науки, громадсько-політичного діяча, одного з найвизначніших у добу визвольних змагань, викликане, не зважаючи на поворот Грушевський в 1924 р. на підсовітську Україну, гостро негативне до нього ставлення у більшовиків як за життя, так і по смерті Грушевського. Зокрема, постанови ЦК КП(б)У з 1946 і пізніші сов. Публікації характеризують його як «націоналістичного історика».

Історіографічні погляди Грушевського, учня В. Антоновича, склалися під впливом, гол. М. Костомарова й М. Драгоманова, й ідеї народництва та федералізму були доленосними в його науковій та громадсько-політичній діяльності. Примат соціальних інтересів над інтересами державно-націоналістичними є характерний для історичної концепції Грушевського, споріднюючи її з т. зв. «народницькою школою» в українській історіографії. Але, в процесі дальшого студювання історії України (зокрема Козащини й Козацької Гетьманської держави) й своєї участі в сучасній українській політиці, Грушевський надає чимраз більшого значення державно-політичному чинникові. Багато учнів Грушевського перейшли згодом до «державної української історіографії». Наукова схема історії України, створена Грушевським, була прийнята новітньою українською історіографією і знайшла визнання в чужій історіографії, зокрема рос. (О. Пресняков, М. Любавський) і польській.

Важливою рисою діяльності М. С. Грушевського був пошук компромісів. Він стверджував, що тривкими можуть бути стосунки націй, засновані лише на взаємній вигоді, на узгодженні своїх перспективних станів розвитку, за яких свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

Будучи соціалістом за світоглядом, М. С. Грушевський замість реальної нагоди відродження самостійної української державності довгий час відстоював ідею перебудови Росії на федеративних засадах, де б Україна була одним із суб'єктів федерації. Тільки в IV Універсалі він відійшов від цієї позиції. Його нерішучість у відстоюванні національних інтересів, поступливість Тимчасовому уряду й московським більшовикам дорого коштували і йому особисто, й українському народові.

Головним предметом цієї праці є «нарід», «маса народня», які, за твердженням ученого, «перейняті духом демократизму». Проте не зовсім зрозуміло, чи йшлося про одне поняття з тотожним змістом, але у двох термінах («народ» і «маса народня»), чи про два поняття, кожне зі своїм змістом.

М. Пріцак, дослідник творчості М. Грушевського, зазначав, що ці поняття, як і поняття «масса», вживаються досить вільно. Крім свого загального значення, поняття «нарід» означає

ще «суспільність», яка, називаючись ще «громадою», є лише активною частиною «маси народної». «Маса народня» – це вихідна точка опори, на якій дослідник повинен координувати свої наслідки.

Щодо ролі мас, то М. Грушевський зазначав, що «безпосередніх вказівок стрічається мало, тому доводиться говорити про розвиток політичних подій, які визначали дальші напрями народного життя».

М. Грушевський надавав великого значення питанню відбиття у свідомості мас тих чи інших подій та ситуацій. Важливо знати не лише те, як проходили події, а й те, як вони були прийняті і відчуті сучасниками, як відбилися у їхній свідомості і які враження та настрої у них викликали. Особливо це стосується широких низів, де виняткове значення мас зв'язок цих настроїв з економічною і соціальною обставиною їхнього життя. Тут ученого цікавило зростання свідомості в громадянстві і масах, їхнє бачення соціального і політичного, державного і національного тощо.

Складною була проблема відповідності політико-громадянського устрою народним ідеалам. Оскільки такої відповідності не було, то, на думку М. Грушевського, завдання наукових студій полягало в тому, щоб з'ясувати, якою мірою політико-державний устрій був справою самого народу, тобто чи виріс він на ґрунті народнім, чи звідкись був перенесений і накинений та чи відповідав потребам народним і яке значення й вплив мав на народні маси.

М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Це ідея «національної самооборони» та «національної смерті». Вся історія українського народу – це розбудження «відпорної енергії» національної самоохорони перед небезпекою видимої національної смерті.

На такій історичній основі виростають ідеали українського народу, які ще досі не досягнуті. Це свобода, рівноправність та «народний ідеал справедливості», або автономія. У боротьбі за досягнення своїх ідеалів український народ пройшов складну і важку історію, яка принципово вплинула на виховання і самого М. Грушевського.

Безперечно, з ім'ям М. Грушевського пов'язаний перший етап української революції, його теоретичне обґрунтування. Хоча й він не був серед засновників УЦР, але саме завдяки його політичній діяльності вона стала визнаною загальноукраїнською владою. Непідробний демократизм і суворі законність – невід'ємні риси суспільствознавця як лідера державотворчих процесів в Україні. Спрямовуючи УЦР на національне відродження, він втілював українську ідею у життя.

УДК 94(477)

Саврак Михайло Богданович

студент механіко-технологічного факультету

Національний університет біоресурсів

і природокористування України(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ВЕЛИКОДНІ СВЯТА В РОДИНІ ГРУШЕВСЬКИХ

Завдяки кропіткій дослідницькій роботі працівників Історико-меморіального музею Михайла Грушевського в Києві ми сьогодні дізнаємось про святкові традиції родини Грушевських.

Перші відомості про Великодні свята в житті Михайла Грушевського черпаємо з його щоденника студентської пори, яку він сам охарактеризував як «гостру полосу релігійності». Рідні були далеко: батьки – у Владикавказі, бабуся та дідусь – у Сестринівці, тому на Великдень студента Грушевського сирною пасочкою пригощала щиро закохана Ганна Ямпольська.

Зі щоденника львівського професора дізнаємось, що Великдень 1904 року (28 березня (10 квітня)) він разом із Іваном Франком зустрів у дорозі з Венеції до Риму, куди дістались надвечір. Дружина Марія з донькою гостювали у старшої сестри Олімпії Левицької (з дому Вояковських) в Скалі над Збручем, звідки вітали матір Михайла Сергійовича листівкою. Цю ж приємність дозволили собі вже втрюх, Михайло, Марія та Катерина Грушевські, і у 1908 році (13 (26) квітня) на римському пагорбі Пінціо.

Наступні два роки, 1905-й (17 (30) квітня) та 1906-й (2 (15) квітня) святкували у Львові. На Великдень 1906 р. завітали молодший брат Олександр з матір'ю. Після служби з приятелями

– акторами Миколою Садовським та Марією Заньковецькою, письменником Іваном Франком, етнографом, фольклористом і літературознавцем Володимиром Гнатюком, письменником, бандуристом і композитором Гнатом Хоткевичем – «ходили разом на прохід, і так пройшов цілий день аж в ніч».

Великодні свята 1907-го (22 квітня (5 травня)), 1909-го (29 березня (11 квітня)) та 1910-го (18 квітня (1 травня)), як і Різдво, Грушевські зустрічали у Києві: парафіяльна Благовіщенська церква, Софійський собор, прогулянки з донькою Кулюнею Хрещатиком. У флігелі на Паньківській, 9, де нині музей, 1909 р. приймали гостей: троюрідного брата, лікаря і громадського діяча Олександра Черняхівського з дружиною, письменницею Людмилою Старицькою-Черняхівською, професора Університету св. Володимира філолога Володимира Перетца, акторку Марію Заньковецьку, педагога Ганну Берло. А ще були традиційні «візити» до Лисенків, Чикаленків, Перетців, Черняхівських, Карачевських, Леонтовичів, Стешенків, Марії Заньковецької, Катерини Антонович, Людмили Драгоманової.

Були і сумні Великодні, зокрема 1913 року, коли все свідоме українство здригнулося від звістки про смерть Михайла Коцюбинського, який помер за два дні до цього світлого дня – 25 квітня.

Великдень 1917 року, як і рік в цілому, був особливим. Саме на свята, 6–8 квітня, Центральна Рада скликала Всеукраїнський національний конгрес. Делегати конгресу з усіх українських земель підтвердили, що М.Грушевський є визнаним лідером, «батьком» нації: таємним голосуванням його майже одноголосно було обрано головою УЦР. Про цей урочистий момент припав на Великдень.

Запам'ятався цей рік і тим, що він аж до 1923-го був останнім, коли Грушевські святкували Великдень. 5 років еміграційних мандрів (Прага, Женева, Париж, Відень, Баден) були сповнені ностальгічними настроями, а свята – споминами про недавнє минуле.

Повернувшись 1924 р. з чужини, Великдень зустрічали родинно на Паньківській, 9. Щороку на Великодньому столі Грушевських буяла ароматами ванілі сирна пасочка, які ще й дотепер зберігає вишукана дерев'яна різьблена форма для її приготування – один з музейних раритетів.

УДК 93/94(477)

Скочек Олександра Євгенівна
студентка гуманітарно-педагогічного факультету
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.філософ.н., доц. *Костюк Олександр Васильович*

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІСТ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ М. ГРУШЕВСЬКОГО

Формування суспільно-політичних поглядів особистості – складний і довготривалий процес, який дуже важко вкласти у конкретні хронологічні рамки. Винятково важливе значення мав цей період і для М. Грушевського, система суспільно-політичних поглядів якого набрала зрілої форми ще у дуже молодому віці.

У формуванні суспільно-політичних поглядів М. Грушевського можна виділити два періоди.

Перший охоплює дитячі роки і час навчання в Тифліській гімназії. Вирішальними чинниками формування суспільно-політичних поглядів на цьому етапі виступають родинне оточення й українознавча література, які спрямовують виховання в національне русло. Вважаючи видавничу і літературну діяльність вагомими елементами національного відродження вже у 1883 р., з-під його пера з'явилися перші прозові і віршовані твори, що повною мірою відбивали і політичні погляди автора [3].

Другий етап – університетський охоплює 1886-1894 рр. На ньому політичний світогляд М. Грушевського формується, головним чином, під впливом Київської Громади викладацького середовища та самоосвіти. Найбільший вплив справив професор В. Б. Антонович, що зумів прищепити своєму учневі деякі суспільно-політичні ідеї та історико-світоглядні позиції українофільського руху [5]. М. Грушевський поділяв концепцію історичної школи і найбільше моделі його суспільно-політичних поглядів у той час відповідала теорія одного з представників цього напрямку – бельгійського економіста В.-Е. Лавале. на його думку, ідеал суспільного життя

реалізується у вільному союзі общин, які самоуправляються, а найкраще способом уникнення конфліктів між державою і демократією є широка децентралізація і федералізм. Цей період характеризується зміцнення у світобаченні М. Грушевського трьох провідних моментів – ліберального, соціального і національного, які відіграють неабияку роль у його подальшій політичній діяльності.

Серед робіт, що неабияк позначилися на політичному світобаченні молодого М. Грушевського, безперечно, слід згадати просякнуті національним колоритом збірники українських народних пісень М. Максимовича, М. Драгоманова, В. Антоновича, А. Метлинського та «Історію Нової Січі» А. Скальковського [1]. Важливе значення для кристалізації політичного світогляду мали праці М. Костомарова «Дві руські народності» та «Думки про федеративний початок давньої Русі» [2]. Провідні ідеї цих праць – імператив федералізму та концепція окремішності української нації – посівши визначне місце у системі політичного світобачення М. Грушевського ще у гімназійні роки, не зміцнюються і не втрачають своєї актуальності у більш зрілому віці.

Михайло Грушевський визначав державу як «суверенний союз народу, який дорогою планової діяльності, зверхніми засобами задовольняє індивідуальні і загальнолюдські солідарні інтереси в напрямі поступового розвою громадянства». Під правом він розумів єдність норм, що виражають соціальну солідарність об'єднаних у націю людей. Воно гарантується усією сумою соціально-психологічних сил у громадянському суспільстві. Примус є різновидом таких гарантій. М. Грушевський обґрунтовував необхідність розробки «виробничого права», «комунального права», що закріплювали б соціально-економічні права особистості. Наголошував на тому, що «права мають відповідати обов'язкам, а обов'язки – правам». Принцип «дозволено все, що не заборонено» вважав ознакою демократичного суспільства.

У питаннях української державності обстоював ідею безкласовості українського народу, що полягала в уявленні про існування безкласового народу-трудівника, для якого мета національного визволення полягає в соціальному розкріпаченні, а не здобутті державної незалежності. Як зазначав Грушевський, український народ потребує «...можливості вільно влаштовувати і розпоряджатися своїми місцевими відносинами і засобами, усього того, що дасть йому федеративний або широко поставлений автономістський лад держави». Він розрізняє такі форми «громадянського життя»: 1) повний централізм; 2) адміністративна (бюрократична) децентралізація; 3) вузька або ширша самоуправа (самоврядування); 4) вузька (обмежена) або широка автономія; 5) неповна (несуверенна) державність; 6) самостійна незалежна держава.

Ідеалом державного устрою для М. Грушевського є федерація як найбільш досконалий спосіб поєднання державного союзу із інтересами вільного національного розвитку, але першим кроком до цього мало бути здійснення принципу національно-територіальної автономії. Війна Радянської Росії з УНР спонукала Грушевського до прийняття ідеї самостійної української держави. Майбутня держава має стати федерацією земель – сполученими штатами України. Зорганізована на широких самоврядних принципах, у ній всю повноту влади матимуть місцеві громади, які делегують центральним органам влади лише ті повноваження, які мають значення для всіх земель (оборона, зовнішні справи тощо). І лише після перетворення України на федеративну республіку може йти мова про її входження до загальноєвропейського чи світового союзу. Союз же з Росією можливий лише за умов рівноправності та демократичності останньої [4].

Таким чином можна сказати про переважну сталість, ґрунтовність та ранній бурхливий розвиток суспільно-політичних поглядів відомого діяча, що до сих пір мають особливу привабливість та переваги у дослідженні та розгляді певних політичних понять, припущень та переконань багатьма вченими та науковцями.

Література:

1. Грушевський М. Автобіографія. – Львів, 1906. – 16 с.
2. Грушевський М. Воспоминания // Київ. – 1988. – № 9-12. – С. 120.
3. Грушевський М. Как я был когда-то беллетристом? // М. Грушевський. Под звездами. – К., 1928. – С. 10-11.
4. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – С. 206-207.
5. С социально-национальных концепций Антоновича // Украина. – 1928. – № 5. – С.3-16.

ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

У центрі уваги М.Грушевського завжди перебувала політика. Політика в широкому сенсі цього слова, бо крім політичних аспірацій, які є лише видимою частиною айсберга, її невидимою складовою є культура (освіта, наука, література, преса), яка, формуючи з етнічної маси політичну націю, змушує висувати перед центральною владою спільні вимоги автономії для забезпечення розвитку українського суспільства. Глибокі знання в галузі національної історії і державотворча діяльність поєднувалися у М.Грушевського з яскравим журналістським талантом. Апелюючи до громадськості, вчений закликав концентрувати сили на здобутті власної державності. Своєю політичною активністю історик готував ґрунт для сприйняття української незалежності широкими верствами населення. Шлях до цього пролягав через здобуття автономії України в межах Російської і Австро-Угорської імперій. М.Грушевський висвітлював свої переконання та ідеї в публікаціях, а особливого значення надавав політичній публіцистиці, зважаючи на загальний невисокий освітній рівень українців та ступінь їх національної свідомості.

Політичним літератором його зробили обставини. Сама галицька ситуація, криза «нової ери», яка власне започаткувалася приїздом М.Грушевського до Львова, спонукали історика паралельно з наукою зайнятися й суто політичною діяльністю. Ставши головою НТШ (Наукове товариство ім. Т.Шевченка), М. Грушевський фактично очолив нову політичну силу – союз народовців і радикалів. Дане товариство, будучи інституцією народовців від 70-х років XIX ст., розглядалося всіма учасниками суспільно-політичного процесу в підавстрійській Україні як культурно-політична структура. У 1890-х роках НТШ стало об'єктом гострої боротьби між старими народовцями й майбутніми націонал-демократами. Перед головою товариства неминуче постала потреба зайняти позицію в цьому питанні. М. Грушевський став на бік молодшої генерації політиків і втягнувся таким чином у перший НТШівський конфлікт. Курс на створення Національно-демократичної партії так само вимагав від М.Грушевського дій щодо заснування окремого органу, де політична публіцистика займала б важливе місце[2]. В цей час за редакцією вченого у 1895–1913 рр. вийшло 113 томів «Записок НТШ» [5], де висвітлювались політичні питання та суперечності цього періоду.

Радикалізація українського руху в Галичині вимагала відповідних кроків і на Наддніпрянщині. Проте там не було такого лідера, який би зміг повести за собою молоду плеяду діячів національно-визвольного руху, що гуртувалися навколо видавництва «Вік» та пов'язаних з ним періодичних видань. У період з 1905 року, коли Микола II змушений був «дарувати» підданам громадянські свободи, М.Грушевський повернувся на Україну з еміграції, де зустрівся із своїми однодумцями й домігся перенесення видання органу НТШ «Літературно-науковий вісник» до Києва й заснування першої в Росії щоденної газети «Рада»[4]. Таким чином, «ЛНВ» ставав тим спільним всеукраїнським органом для наддніпрянців і галичан, що сполучив дві України в єдину соборну. В цей час він кількаразово навідується до Санкт-Петербурга для консультування діяльності Української фракції в I Державній Думі та спрямовує ініціативу фракції, формулює постулати української політики в межах Російської імперії. Думки М. Грушевського щодо федеративного устрою монархії заклали фундамент українського конституціоналізму модерної доби. У наступному 1906 році ці питання обговорювались ним на сторінках «ЛНВ» та петербурзького «Українського вісника». Не будучи постійним мешканцем Великої України від 1894 р., М. Грушевський мав можливість впливати на її політичне життя через це видання [2].

У 1906 році вийшла окрема збірка статей М. Грушевського політичного спрямування під назвою «З біжучої хвилі». Головними ідеями, які обстоював у них вчений, були запровадження конституції, заміна губернського поділу обласним та національно-територіальним, і надання територіям прав на самоуправління. Оцінюючи тогочасну громадсько-політичну діяльність Грушевського, С. Єфремов писав: «Несподівано для багатьох

народився сильний і оригінальний публіцист із справжнім темпераментом борця, із вмінням тверезо оцінити події, показати в них не тільки те, що безпосередньо впадало у вічі, а й те, що було приховане від спостережників як народжувана можливість»[4].

З поверненням до України радянської М. Грушевський втратив можливість займатися політичною діяльністю. Отже, 1924 р. став останнім роком публіцистичної творчості М.Грушевського. Звичайно, низку публікацій історика в журналі «Україна» (зокрема, про М.Драгоманова, В.Антоновича, М.Максимовича, М. Костомарова, І. Франка та деякі інші) можна кваліфікувати як політико-ідеологічні статті. Проте їх все ж таки доречно розглядати в річищі його науково-історичної спадщини[2].

Публіцистика М.Грушевського виконувала одразу дві функції. Видавана масовими тиражами, вона виявилась чудовим агітаційно-пропагандистським матеріалом для широкого загалу, який масово і стихійно долучався до українського руху і потребував освідомлення і чіткого визначення нагальних завдань моменту. Інша функція публіцистики М.Грушевського не потребувала великих тиражів, але була не менш, а, можливо, і більш важливою: голові Центральної Ради одночасно доводилось виступати і організатором (лідером) українського національно-визвольного руху, і його теоретиком-ідеологом, який розробляв ідейно-теоретичні підвалини руху[1].

Публікації М.Грушевського стосувалися різних актуальних проблем української політики: виховання людини з національною свідомістю, парламентська діяльність української фракції в російській Державній Думі, проекти федеративного облаштування Російської імперії тощо[2] (табл.1). За історичними даними станом на 1917 р. бібліографія нараховує 87 публікацій М. Грушевського, з них лише 15 можна віднести до наукових, науково-популярних чи белетристичних, решта – це політична публіцистика [1].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика політичних публікацій М. Грушевського

Назва статей, журналу	Рік вид.	Тема та актуальні висвітлені питання в даному виданні
«Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвої українсько-руського народу»	1898	Народницька концепція дій українського руху, теоретичне обґрунтування національного відродження модерного часу. Ця публікація може розглядатися як ідеологічний дороговказ діяльності Національно-демократичної партії Галичини на майбутнє [2]
«Конституційне питання і українство в Росії», «Єдність чи розпад», «Національне питання й автономія»	1905	Федералістичні погляди та ідеї автора [2].
«На порозі нової України»	1917-1918	Відтворення образу М. Грушевського – політика-державотворця, людини, яка остаточно поривала з московською орієнтацією [4].
«За український маслак (В справі Холмщини)», «Український П'ємонт», «Галичина і Україна»	1918	Проблема соборності України. Галичина, як каталізатор всеукраїнської суспільно-політичної думки й практичного її втілення [4].
«Велика хвиля», «Повороту нема», «Від слова до діла», «Чи Україна тільки для українців?», «Вільна Україна»	1917	Головне гасло національно-визвольного руху на цьому етапі – побудована на демократичних підвалинах національно-територіальна автономія України в Російській федеративній республіці. Визначено актуальні завдання українського національного руху [2]
«Що воно»	1917	І Універсал, автором якого був В. Винниченко, повторює чимало думок зі статті, її рішучу, тверду тональність [2].
«Важка хвиля»	1917	Присвячена майбутнім Всеросійським Установчим Зборам. На Українських установчих зборах, а не на Всеросійських буде затверджена конституція України, автономний статут України, що розробляється Української Центральної Радою» [1].

Сам М. Грушевський згадував: «Для кожного номера «Нової ради», що в очікуванні

власної друкарні виходила в якійсь убогій партачці на Сінній площі (з 25 березня 1917 року), я писав статтю. Як тільки з'явилася своя друкарня, я зараз їх зібрав і з деякими змінами випустив брошурою «Вільна Україна. Статті з останніх днів». Разом з тим я ладив ширше політичне credo даного моменту: розвиток тодішнього політичного гасла Ц. Ради «Якої ми хочемо автономії і федерації» (се була перша брошура, котру я випустив, і вона розійшлася щось чи не в 70 тис. примірників, в кількох виданнях); «Хто такі українці і чого вони хочуть» – начерк економічної програми, в котрій я розвивав соціалістичні принципи. В перших місяцях революції ці брошури відповідали пекучій потребі й ішли дуже сильно – я ледве встигав їх друкувати...» [3].

Публіцистика М.Грушевського тільки в останні роки стає доступною в усій своїй сукупності. Розкиданий в газетах і журналах публіцистичний доробок вченого було надруковано в 50-томному зібранні його творів. Упорядники другого тому І. Гирич і С. Панькова справедливо вказали: «Публіцистична спадщина Михайла Грушевського допоможе самоусвідомити себе Українцями ще не одному поколінню українського громадянства, а провідників розбудови незалежної держави застереже від повторення здійснених у нашій історії політичних помилок»[4].

Таким чином, у формуванні концепції розвитку Української революції непересічне значення мала політична публіцистика М. Грушевського, в якій була розроблена цілісна і, на моє переконання, ефективна програма українського державотворення.

Література:

1. Верстюк В. Ф. Михайло Грушевський: Політична публіцистика 1917 року / В. Ф. Верстюк // Український історик : Журнал Українського Історичного Товариства. – 2002. – Том 39 N1/4. – С.280-289 .

2. Гирич І. Політична публіцистика М. Грушевського // Грушевський М. С. Твори: У 50-ти т. – Т. 1. – Львів, 2002.

3. Грушевський М. Спомини / М. Грушевський // – 1989. – № 8. – С. 145.

4. Кульчицький С. Грушевський як відомий політик і публіцист: каталог «Підrivна література» [Електронний ресурс] – режим доступу до ст.<http://day.kyiv.ua/uk/library/books/pidrivna-literatura-mihaylo-grushevskiy-pro-ukrayinsku-movu-y-ukrayinsku-spravu-na>

Панькова С. Біографія М. Грушевського [Електронний ресурс] - режим доступу до ст.<http://www.m-hrushevsky.name/uk/Bio.html>

УДК 94(477)

Уманський Михайло Олексійович

студент механіко-технологічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ІСТОРИЧНИЙ ПОСТУП МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський походить з давньої, знаної ще з XVII століття, духовної родини на Чигиринщині. Рід мав козацькі корені та первісне прізвище Груша. Михайло народився 17 (29) вересня 1866 року у Холмі (нині Польща).

Під час навчання в Тифліській гімназії у 1880-1886 років почалося свідоме захоплення українською історією та літературою, пошук свого місця у справі служіння Україні. З 1886 року Михайло продовжує здобувати освіту на історико-філологічному факультеті Київського університету. За рекомендацією В. Антоновича 1894 р. Михайло Грушевський отримав посаду професора першої на українських землях кафедри історії України у Львівському університеті. Десятилітня доба Михайла Грушевського у Львові (1894-1914) – це курси лекцій в університеті, це створення власної історичної наукової школи, це напружена праця в Науковому товаристві імені Шевченка (очолював з 1897 р. по 1913 р.), яке завдяки організаторському таланту вченого по праву мало статус нетитулованої Української академії наук.

Вершиною наукової діяльності М. Грушевського стала реалізація його мрії ще з київських студентських часів – написання суцільної історії України. Перший том фундаментальної «Історії України-Руси» побачив світ у 1898 році. В основу цієї праці була покладена розроблена автором історична схема самостійного розвитку українського народу від найдавніших часів, що аргументовано спростовувало прийняту російською історіографією

концепцію про єдину загальноросійську народність-колиску. Послідовники Грушевського назвуть його «Історію України-Руси» метрикою українського народу, поставивши в один ряд з Шевченковим «Кобзарем».

До 1906 року він, працюючи на Галичині, широко використовував конституційні свободи Австро-Угорщини для піднесення національної свідомості українства. Грушевський здобув заслужений авторитет провідника українського руху, а отже став небезпечною особою для урядових кіл як Росії, так і Австро-Угорщини. З початком Першої світової війни повертається до Києва, де відразу ж був заарештований. Заслання відбував у Симбірську, Казані, Москві.

Після Лютневої революції в Росії у лютому 1917 р. український народ тримав можливість здобути власну державність. Цю боротьбу очолила Українська Центральна Рада – єдина парламентська інституція, утворена на руїнах самодержавства. Михайло Грушевський був лідером, головним конструктором політики Української Центральної Ради, мав великий вплив на її рішення, був ініціатором та співавтором найголовніших документів. Незаперечною заслугою Грушевського стало те, що Центральна Рада за рік пройшла шлях від обережних гасел за автономію України до проголошення суверенної, ні від кого незалежної Української Народної Республіки в січні 1918 року та прийняття її Конституції уже в квітні 1918 року.

Характер Української революції динамічно змінювався, змінювалися і лідери. Михайло Грушевський відійшов від активної внутрішньої політики, 1919 року емігрував, проживав у Празі, Відні.

1924 року, заради продовження масштабної наукової праці, завершення «Історії України-Руси», що неможливо було без українських архівів та бібліотек, Михайло Грушевський змушений був піти на компроміс з встановленою в Україні радянською владою і повернутися на Батьківщину.

1923 року його було обрано академіком Всеукраїнської академії наук, 1929 року – Академії наук СРСР. В Україні вчений очолив Історичну секцію ВУАН, навколо якої об'єдналися всі історичні установи, провідні дослідники і талановита молодь.

1931 року вчений змушений був виїхати до Москви, підданий короточасному арешту у справі так званого Українського національного центру.

На початку 1930-х рр. була ліквідована Історична секція ВУАН. Закриті видання, зазнали репресій учні і співробітники. У 1934 році не стало М. Грушевського. Трагічно загинули в таборах донька Катерина, брат Олександр, племінник Сергій, інші родичі. Бо вони належали до роду Грушевських.

УДК 93/94(477)

Хара Алла Володимирівна

студентка гуманітарно-педагогічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. ***Сєкунова Юлія Володимирівна***

ПОЛІТИКА М.ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський – визначна постать в історії української держави. Він зробив вагомий внесок у розвиток науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст.

М.Грушевський вніс свої корективи у політику Україну. Його політична діяльність зародилася на Галичині, але згодом особливо розгорнулася на Центральній Україні після революції 1905 – 1906 рр. Він був першим президентом УНР, засновником Національно-демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві, творцем засад Української незалежної держави. Любов до свого народу і до історичної істини він вважав найвищим мірилом у політичній та науковій діяльності.

Важливою рисою в діяльності Михайла Грушевського був пошук компромісів. Він вважав, що довготривалими можуть бути стосунки між націями тоді, коли вони засновані на взаємній вигоді, за якої свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

Обізнаність в таких сферах наукової діяльності як історія, література, мистецтво сформувала особисте розуміння політичного розвитку та суспільних явищ Михайла Грушевського. Народ, держава і герой в історії – основні поняття історіософської концепції. «Народ» у М. Грушевського, – зазначав М. Пріцак, – це поняття метафізики романтичного

періоду, тоді коли його «держава» – це анархістично-соціалістичний термін Прудона-Драгоманова. Тільки «герой в історії» відповідає позитивістській концепції, як і метод праці перших шести томів ІУР» [1].

Михайло Грушевський бачив справжню силу такої науки як історія. У період дослідження української історії, Грушевський висуває ідею «національної самооборони». У своїх історичних працях Михайло Грушевський досить послідовно підводить до такої думки, що не Україна вийшла з Київської Русі, а навпаки, Київська Русь стала стародавньою формою українського життя. Грушевський протиставляв український народ російському, ігноруючи їхню історичну близькість. Він відносив формування української народності не до 14-15 ст., а до 4 ст. Також цікавим є той факт, що він засуджував політику возз'єднання України з Росією Б.Хмельницького і вихваляв І. Виговського та І.Мазепу, які намагалися відірвати Україну від Росії.

Складною та важливою була проблема відповідності політико-громадянського устрою країни народним ідеалам. Оскільки цієї відповідності Грушевський не спостерігав, то вважав, що завдання наукових студій полягало в тому, щоб з'ясувати, якою мірою політико-державний устрій країни був справою саме народу, а саме чи виріс він на народнім ґрунті, чи звідкись був перенесений, чи відповідав народним потребам і яке значення й вплив мав на народні маси.

Вся історія українського народу – це оборона та відстоювання своїх прав і свобод. М.Грушевський вважав народ дійовою силою, що має головну ідею. «Національна самооборона» та «національна смерть» і є тією ідеєю.

Історіографічні погляди Михайла Грушевського(який, до речі, був учнем В.Антоновича) склалися головним чином під впливом М.Костомарова й М.Драгоманова, ідеї народництва та федералізму були основними в його науковій діяльності. Характерним для історичної концепції Грушевського є піднесення соціальних інтересів над інтересами державно-націоналістичними. Але, в процесі подальшого розвитку історичних подій в Україні (зокрема Козаччина й Козацької Гетьманської держави) й своєї участі в тодішній українській політиці, Грушевський надає більшого значення державно-політичному чинникові. Наукова схема історії України, яку створив Грушевський, була визнана новітньою українською історіографією, а також знайшла визнання в російській (О. Пресняков, М. Любавський) і польській.

1920 р. Грушевський зазначав, що він «був вихований в строгих традиціях радикального українського народництва, яке вело свою ідеологію від кирило-Мефодіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і влади вина лежить на боці влади, бо інтерес трудового народу – се найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі трудовому народові не добре, се його право обраховатися з нею».

М.Грушевський – вчений світового рівня, який зробив великий внесок у розвиток багатьох наук. Він постійно стверджував, що влада у державі має належати тим, кого обрав народ на демократичних засадах, спиратися на волю народу та працювати для нього.

Література:

1. Основоположні політичні ідеї Михайла Грушевського[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16285/>.
 2. Політична та громадська діяльність Михайла Грушевського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/article1/mzvav.html>.
- Українська ідея Михайла Грушевського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1098120536354/politologiya/ukrayinska_ideya_mihayla_grushevskogo.

УДК 930.2

Чайка Ліліана Михайлівна

студентка ННІ лісового і садово-паркового господарства,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. Сєкунова Юлія Володимирівна

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ОСНОВОПОЛОЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Михайло Сергійович Грушевський був видатною постаттю в історії України – відомий вчений-історик та громадсько-політичний діяч, перший президент Української Народної

Республіки. Він не лише досліджував і писав історію, але й творив її.

На формування політичних і наукових поглядів М. Грушевського великий вплив мала ідеалістична, націоналістична концепція В.Б.Антоновича. В 1894 р. він очолив кафедру всесвітньої історії Львівського університету, де викладав курс історії України. З 1897 р. очолив Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, став редактором «Записок» товариства. Під час революції в Росії 1905–1907 рр. засуджував революційні селянські повстання, виступав за буржуазну автономію України. З 1908 р., після переїзду в м. Київ, увійшов до керівництва Товариства українських поступовців. У роки I Світової Війни був прибічником німецької орієнтації. В березні 1917 р. приєднався до Української партії соціалістів – революціонерів і очолив буржуазно-націоналістичну Центральну раду, яка в жовтні 1917 р. стала на шлях відкритої боротьби проти влади Рад, закликала в Україну німецьких інтервентів. На початку 1919 р. емігрував до Австрії. Створив у Відні український соціологічний інститут – ідеологічний центр української контрреволюційної інтеграції. Грушевський вперше в українській буржуазній історіографії створив зведену працю з історії України до середини XVII ст. Його головні історичні праці: «Історія України – Руси», «Нарис історії українського народу» (1904 р.), «Ілюстрована історія України» (1911 р.), «Початки громадянства» (1921 р.), «Історія української літератури» (1923 р.).

Наукове значення праць М. Грушевського обмежене тенденційністю в доборі й узагальненні фактів. М. Грушевський вважав національну проблему головною в історії, твердив, що національні інтереси вищі за класові, а класова боротьба заважає боротьбі за національні інтереси. Пропагуючи націоналістичну територію «єдиного потоку», М. Грушевський зображає українську націю безкласовою, безбуржуазною, в якій, мовляв, не було експлуататорських класів і місця для класової боротьби. Заперечував наявність українського пролетаріату і його керівну роль у суспільно-політичному житті. Протиставляв український народ російському, ігнорував їхню історичну близькість, великодержавну політику царизму зображував як політику російського народу. Формування української народності відносив не до XIV–XV ст., а до IV ст. і твердив, що Київська Русь належить тільки історії України і не була спільною колискою українського, російського і білоруського народностей. Засуджував політику возз'єднання України з Росією Б.Хмельницького і вихваляв І. Виговського та І.Мазепу, які намагалися відірвати Україну від Росії. Після повернення з еміграції почав приділяти більше уваги історії класової боротьби, але залишився на націоналістичних позиціях. Буржуазно-націоналістична концепція М. Грушевського й досі використовується за кордоном реакційними буржуазними істориками і українськими націоналістами.

Політична діяльність М. Грушевського почалася в Галичині (він був одним із засновників Національно-Демократичної Партії, з якою незабаром розійшовся), але особливо розгорнулася на Центральній Україні після революції 1905–1906, Грушевський заснував у Петербурзі «Український Вестник», що став органом Української Громади в Державній Думі. Як загально визнаний лідер українства, він став на чолі ТУП, що об'єднало тоді більшість українських партій та національно-громадських організацій. Грушевський визначився як першорядний публіцист, друкуючи свої статті на актуальні теми українського й міжнародного політичного життя і різних українських (гол., в «ЛНВ і в «Української Жити») та російських виданнях і окремими збірками: «З біжучої хвилі» (1906 р.), «Освобождение России и украинский вопрос» (1907 р.), «Наша політика» (1911р.), «Вільна Україна» (1917р.) й ін. У зв'язку з новими можливостями української культури і політичної праці після 1905 р., Грушевський переніс свою діяльність до Києва, продовжуючи там (з 1907) вид. «ЛНВ» й очолюючи (1908р.) ново засноване Українське наукове товариство.

29.04.1918 Грушевський був обраний на посаду президента Української Народної Республіки. Ліквідація Української Центральної Ради поклала край державній діяльності Грушевського, який далі продовжував наукову й публіцистичну працю. У 1919 р. він виїхав на еміграцію, де розгорнув широку наукову й політично-публіцистичну діяльність. 1919 року Грушевський заснував Український Соціологічний Інститут у Відні (згодом у Празі), який видав, зокрема його праці: «Початки громадянства, генетична соціологія» (1921р.). На початку 1924 р. М. Грушевський був обраний на посаду дійсного члена Української Академії Наук. В березні 1931 р. він був висланий до Москви. Установи, створені ним, були ліквідовані, співробітники та учні його здебільшого заарештовані й заслані. Останні роки Грушевський працював над українською історіографією XVII–XVIII ст., друкуючи свої праці у виданнях

Академії Наук СРСР. Тяжкі умови підневільного життя на чужині й подальші переслідування з боку радянської влади дуже вплинули на здоров'я Грушевського. Він помер 24.11.1934 р. у Кисловодську, куди виїхав для лікування, був похований у Києві, на Байковому кладовищі. Загальне число опублікованих праць Грушевського перевищує 1800.

Отже, є всі підстави стверджувати, що Михайло Сергійович Грушевський став справжнім ідеологом української революції, творцем її концепції. Саме його праці містять найголовніші, найвагоміші елементи платформи українського національно-визвольного руху, національного державотворення, національного відродження в цілому.

УДК 94(477)

Швидун Олександр Васильович

студент механіко-технологічного факультету,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. **Кравченко Наталія Борисівна**

ПОЧАТОК ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Політична діяльність М. Грушевського розпочалася в Галичині, де він був одним із засновників національно-демократичної партії, її діяльність широко розгорнулася у центральній Україні під час революції 1905-1907 років. Зміст її зводився до набуття Україною автономії у складі пореформеної Російської держави.

Ще напередодні революції М. Грушевський значну увагу приділяв питанням суспільно-політичної перебудови Російської імперії. З початком першої російської революції, коли життя само поставило це питання на порядок денний, М. Грушевський активно включився в його обговорення. У статті «Українство і питання дня в Росії», опублікованій у 1905 р., він доходить висновку про те, що розвал російського бюрократично-політичного самодержавства може створити сприятливі умови для того, щоб українство вийшло за межі етнографічної народності, стало політичною й економічною силою.

Засади, на яких спочатку домагався перебудови Російської імперії М. Грушевський, мали метою збереження і розвиток усіх народів, що населяли її, а засобом досягнення цієї мети були національно-територіальна децентралізація Російської імперії й утворення культурно-національних автономій.

Відстоювати такі основи побудови майбутньої Російської держави було нелегко, оскільки ідею національно-територіальної децентралізації відкидали не тільки керівники російського визвольного руху, які вважали, що малочисельні нації повинні розчинитися в російському народі, а й окремі представники тих народів, що прагнули незалежності чи автономії, а деякі діячі взагалі не вірили в можливість реформування Російської держави.

В організації політичних виступів українства в 1905-1907 рр. значну роль відіграв М. Грушевський. В своїх численних статтях того періоду він висвітлював актуальні питання, що стояли перед українством, чим намагався вказати українському громадянству широкі політичні можливості.

Справа не обмежувалася лише постановкою теоретичних проблем. Приїхавши 1906 р. до Санкт-Петербурга, М. Грушевський за участі місцевої громади, активно включається в роботу з організації Української парламентської громади у складі першого російського парламенту – Державної Думи.

Утворення Української парламентської громади в Державній Думі стало справжнім успіхом української державної ідеї. Воно піднесло дух українського громадянства, надихнуло його новою вірою в свою справу.

Забезпечуючи тісне співробітництво з думською громадою, М. Грушевський інформував депутатів Думи про їх завдання, співпрацював з ними при створенні законопроектів. Значним був внесок М. Грушевського в заснування друкованого органу української парламентської репрезентації – «Український Вісник», редактором якого був М. Славинський, а секретарем – Д. Дорошенко.

Політичною платформою Української парламентської громади була автономія України. Відстоюючи її на практиці, М. Грушевський підготував Декларацію про автономію України, яка від імені громади мала бути виголошена з трибуни І Державної Думи. Але напередодні, 8 липня 1906 р., Думу було розпущено.

Зусилля українських діячів, насамперед М. Грушевського, під час роботи I Державної Думи не були марними. В II Державній Думі також була заснована українська громада, яка об'єднувала 47 депутатів і видавала свій часопис – «Рідна справа – вісті з Думи». У ній друкувалися промови депутатів від України, заяви громади тощо. Як і раніше, депутатська громада в II Державній Думі домагалася автономії України, самоврядування, української мови в школі, суді, церкві. Борючись за ці гасла, Українська парламентська громада внесла на розгляд Думи пропозицію про запровадження навчання українською мовою в школах і заснування кафедр українознавства в університетах. Зусиллями громади були підготовлені законопроекти про автономію України, про місцеве самоврядування, про українську мову в суді, школі, церкві та ін. Але втілити в життя ці намагання не вдалось, оскільки невдовзі було розпущено і II Державну Думу.

Поява у складах I та II Державних Дум Української парламентської громади, у витоків якої стояв М. Грушевський, її боротьба за автономію України мали велике політичне значення: перед усім світом це був доказ того, що в Російській імперії існує український народ і він домагається своїх природних прав на відбудову національної державності.

Українське питання залишалось одним з головних у III та IV Державних Думах, хоча у зв'язку зі зміною виборчого закону українські депутати своєї фракції не створювали. Російський уряд переміг революцію і звів конституційні свободи до найвужчих меж. Але українське громадянство з революційної боротьби 1905-1907 рр. вийшло зміцніле, з краще сформованим політичним світоглядом і широкою організацією. З політичних реформ найважливішим для українців було скасування заборони українського друкованого слова. Як наслідок, вільніше почало розвиватися письменство, з'явилась українська преса, чимало різних видань і перша щоденна газета «Громадська думка». Певна заслуга в цьому належала М. Грушевському.

УДК 94(477)

Шинькарук Марія Олегівна

студентка ФЗРБтіЕ

Національний університет біоресурсів

і природокористування України (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.і.н., доц. ***Секунова Юлія Володимирівна***

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ГРУШЕВСЬКОГО

В історії нашої країни існує багато видатних постатей, які зробили величезний внесок у її розвиток та процвітання. Не менш важливою є політична діяльність М.С.Грушевського.

Михайло Грушевський – історик та патріот свого народу. Як голова Наукового товариства ім. Шевченка він постійно піклувався про підготовку плеяди молодих, талановитих вчених, які зробили значний внесок у розвиток українознавчих досліджень. Серед своїх учнів і послідовників М.С. Грушевський називає О.Терлецького, Д.Корейця, М.Кордубу, С.Томашівського, С.Рудницького, О.Целевича, Ю.Кміта, З.Кузеля, О.Чайківського, В.Герасимчука, О.Сушка, Ф.Голійчука, І.Джиджору, І.Кревецького, І.Крип'якевича та ін.

У період з березня 1917 до квітня 1918 р. М.С. Грушевський вів активну політичну діяльність як голова Центральної Ради і перший президент УНР. В цей час він чимало зробив для відродження української державності, обґрунтовуючи свої погляди у ряді публіцистичних статей та державних документів, які відзначалися прагненням автора відобразити в них суть історичного моменту.

Його інтереси зосереджуються на науковій спадщині, концепціях та поглядах М.І. Костомарова, В.Б. Антоновича, П.О. Куліша, М.П. Драгоманова. Навколо М.С. Грушевського гуртуються молоді, талановиті вчені (С.Глушко, А.Глядківський, М.Карачківський, С.Шамрай, В.Юркевич, М.Ткаченко, В.Новицький), які зробили свій внесок у розвиток історичної науки України. Визнанням великих заслуг Грушевського-вченого стало обрання його в 1929 р. дійсним членом Академії наук СРСР [1, с.68-70].

М. Грушевський є автором десятитомної «Історії України-Руси», найбільшої історіографічної праці про український народ. Творча спадщина М. Грушевського налічує більш як 2 тис. бібліографічних одиниць – книг, статей, рецензій.

Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Він вважав, що багатонаціональній державі, з якої народи намагаються

вирватися до політичної самостійності, залишається ображатися тільки на свій рутинний лад, нераціональну економіку, викривлену національно-культурну політику. Важливою рисою діяльності М. С. Грушевського був пошук компромісів.

М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Він під поняттям «народ» розумів «село, українське селянство». У своїй програмній праці «Підстави Великої України» писав: «Головною підставою цієї Великої України ще довго, коли не завжди, буде селянство, і на нім доводиться її будувати». [2, с. 96].

У праці «Українська партія соціалістів-революціонерів та їх завдання» М. Грушевський захищав ідею пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави. Він заперечував наявність українського пролетаріату і його керівну роль у суспільно-політичному житті.

М. Грушевський разом з І.Франком заснував і видавав «Літературно-науковий вістник». Був одним з організаторів та редакторів газети «Рада» (1906) і часопису «Україна» (1907–1914) [3, с.25].

Українську демократичну республіку М. Грушевський не відділяв від діяльності Кирило-Мефодіївського братства в Києві (1846), від Костомарова, Шевченка, Куліша та інших братчиків, погляди яких «в'язалися з ідеологією визволення України» і мали домінуючий вплив на М. Грушевського. Цей зв'язок між Новою Україною М. Грушевського і попередніми історичними добами ясно представлені в його статті 1917 року «В сімдесяті роковини Кирило-Методіївської справи».

Михайло Грушевський становить епоху українського національно-державного відродження, яка охоплює усі головні ділянки українського життя і його динамічну боротьбу за самобутність української нації і її культури. Наукова і публіцистична творчість Михайла Сергійовича поставила твердий фундамент під наукове українознавство і розвиток української національної історіографії.

Отже, завдяки широкому світобаченню, глибокому розуму та освіченості М. Грушевський як політичний діяч народу зумів започаткувати у революційному вихрі українську державу. Він зробив усе для процвітання своєї країни та був справжнім патріотом.

Література:

1. Козловський С. Історіософські погляди М. С. Грушевського на період княжої Русі та їх вплив на формування державницького напрямку львівської історичної школи / Сергій Козловський // Українська державність: історія і сучасність. Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених. – Маріуполь: Вид. МДУ, 2009. – Ч. I – С. 68-70.
2. Гирич І.Б., Кіржаєв С.М. До історії Всеукраїнської Академії наук. Михайло Грушевський і Агатангел Кримський (З приводу «Осібної гадки академіка М. Грушевського до протоколу спільного зібрання УАН від 17 жовтня 1927 року») // Український археографічний щорічник / Інститут української археографії НАН України. – Випуск 1.
3. Гирич І. М. Грушевський та І. Франко: До історії взаємин // Український історичний журнал. – 2006. – № 5.
4. Онкович А. Персоналія «Михайло Грушевський» у колі духовних орієнтирів сучасної молоді – Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. – К., 2002. – С.353-360.
5. Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С. Грушевського на еміграції 1919–1924 рр. // Український історичний журнал. – 2002. – № 1. – С. 96-125.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Феномен Михайла Грушевського
як державного діяча, науковця, громадянина
(до 150-річчя від дня народження)**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

19-20 травня 2016 року

Підписано до друку 17.05.2016 р. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Гарнітура Arial. Друк різнографія
Умовно-друковані арк.41,46. Обліково-видавничі арк.45,61
Наклад 300 прим. Замовлення № 98

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»

м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net